

**DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE İSLAMİ YAŞAM TARZİNİN TANZİMİ:
İSLAM'IN NURU DERGİSİ ÖRNEĞİ**

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Tarih Anabilim Dalı
Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı**

Ertuğrul DALMIŞ

Danışman: Prof. Dr. Ayfer ÖZÇELİK

Nisan 2013

DENİZLİ

**DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE İSLAMİ YAŞAM TARZİNİN
TANZİMİ: İSLAM'IN NURU DERGİSİ ÖRNEĞİ**

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Tarih Anabilim Dalı
Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı**

Ertuğrul DALMIŞ

Danışman: Prof. Dr. Ayfer ÖZÇELİK

Nisan 2013

DENİZLİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

Tarih Anabilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Bilim Dalı öğrencisi Ertuğrul DALMIŞ tarafından Prof. Dr. Ayfer ÖZÇELİK yönetiminde hazırlanan “**DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE İSLAMİ YAŞAM TARZININ TANZİMİ: İSLAM’IN NURU DERGİSİ**” başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 13.03.2013 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Ayfer ÖZÇELİK

Jüri Başkanı

Doç. Dr. Tahir KODAL

Jüri Üyesi

Doç. Dr. Erçan HAYTOĞLU

Jüri Üyesi

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 29/03/2013 tarih ve .05/14... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Turhan KAÇAR
Müdür

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

İmza

Öğrenci Adı Soyadı: Ertuğrul DALMIŞ

ÖNSÖZ

Türkiye’de özellikle son yıllarda mevcut iktidarla da bağlantılı olarak, İslamcılık üzerine yapılan akademik çalışmalarda gözle görülür bir artış olmuştur. Ancak, bu artış II. Meşrutiyet’ten itibaren, Türk siyasal ve kültürel yaşamının belirleyici aktörlerinden bir olmuş olan İslamcılığın anlaşılması için yeterli değildir. Düşünsel ve işlevsel alanlarda oldukça zengin bir arka plana sahip İslamcılık, zikredilen özellikleriyle hem tarihsel, hem de sosyolojik ilginin bir ögesi olma durumunu, en çok hak etmiş olan ideolojilerden biridir. Ancak, içinde, birbirlerinden söylem ve düşünce olarak oldukça farklılaşmış grup ve kişileri barındırmış olan İslamcılık, düz bir çizgi üzerinden anlaşılacak kadar çok boyutlu ve karmaşıktır. İslamcılığı anlamanın bir başka zorluğu ise, yerel İslamcılık ile evrensel İslamcılığın kesiştiği veya ayrıldığı noktaların yer ve zamana göre tespitlerinin yapılamamasıdır. Sözelimi, yerel İslamcılık adına Türkiye’de, Cumhuriyet dönemi İslamcılığının ana kaygılarını İslami endişelerin yol açtığı tepkiler, dinsel içerikli arzu ve talepler oluştururken evrensel İslamcılık, İslamiyet’in her alanda Batı’ya karşı bir alternatif oluşturabileceği tezi üzerinde durmuştur. Yerel ile evrensel arasındaki bu fark, İslamcılığın genel serencamının anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Bütün bu sorunların farkında olarak, Türkiye’de düşünce tarihi ile ilgili çalışan bilim adamlarının en çok başvurdukları kaynakların başında gelen dergi incelemesi, tez çalışmamızın temelini oluşturmaktadır. Eğer, üzerinde çalışılacak olan herhangi bir dergi, politik bir düşüncenin çıkış noktası, bir ideolojinin yansıması veya bir fikir ekolünün odak noktası ise, bu dergilerin incelenmesinin bilim dünyasına yapacağı katkı tartışılmaz.

Bu noktada bizi bu şekil bir çalışmaya sevk eden temel dayanaklar neler olmuştur? Son yıllarda Türkiye’de sosyal bilimler alanındaki çeşitli ve zengin tartışma ortamı ve bu tartışma ortamının, İslam ve İslamcılık meselelerine dönük yoğun ilgisine katkıda bulunma fikri, bizi böyle bir çalışmaya sevk etmiştir. Ancak, ifade edilmelidir ki, Türkiye’de İslamcılık üzerine yapılan tartışma ve çalışmaların önemli bir kısmı, ideoloji sınırını aşmamaktadır. Dolayısıyla, herhangi bir fikri ekolün incelenmesi aşamasında yapılması gereken en önemli işlerden biri de, incelenen düşünce ekolünün

üretildiği alana inmektedir. Bu düşünceden hareketle, İslamcılığın Türkiye'deki gelişim serüvenini anlamak amacıyla, İslamcılığın değişim ve gelişim evresinin önemli bir noktasında yer aldığını düşünüldüğünden, Demokrat Parti dönemine ve bu dönemde yayınlanmış olan İslam'ın Nuru neşriyatına odaklanılmıştır.

Bu doğrultuda, çok partili sisteme geçildiği 1950'li yıllarda, bu sistemin sağlamış olduğu kısmi özgürlük ortamında, İslami hassasiyet ve kaygıya bağlı olarak çıkmış olan bir derginin analizinin, bize birkaç noktanın anlaşılmasında yardımcı olabileceği kanaatiyle hareket edilmiştir. Örneğin, sözü edilen derginin konu içerikleri ve bu içeriklere bağlı olarak verilmeye çalışılan mesajlar bize bu noktada fikir verici olabilir. Şöyle ki, hem derginin çıktığı dönem iktidarının, bu içerikte bir dergiye müsaade etmesine bağlı olarak İslam'a ve İslam neşriyatına bakışını hem de, yine konu içeriklerine bağlı olarak, önceki dönemdeki iktidarın İslam'a bakışını anlamayı mümkün kılacağı düşünülmüştür.

İslam'ın Nuru dergisi kısa süren ömrüyle daha sonraki takipçileri için bir miras bırakabilmiş midir? Entelektüel alanda İslamcı dergilerin 1990'lardaki hâkimiyetinin arka planında bu tarz dergilerin bir fonksiyonu olmuş mudur? Söz konusu derginin karakteri, 1923 sonrası devlet eliyle yapılandırılan dinsel alana alternatif bir perspektif kazandırabilmiştir?

Bu ve benzeri sorular ışığında bu çalışmadaki amaç Türkiye'deki İslamcılığın problemlerini konu alan çalışmalara mütevazî bir katkıda bulunmak, hem de İslam'ın Nuru Dergisi'nin ve yazarlarının İslamcı düşünce hayatı içindeki yerini doğru tespit edip, o yılların üretimlerinin Türkiye İslamcılığı içindeki yerini belirginleştirmektir.

Bu doğrultuda tez konumun belirlenmesinden sonuçlandırılmasına kadar geçen sürede ilgi ve desteğini benden esirgemeyen, lisans ve lisans üstü eğitimim sırasında gelişmeye önemli katkıda bulunan değerli danışmanım, hocam, Prof. Dr. Ayfer ÖZÇELİK'e teşekkürlerimi sunarım. Yine, lisans ve yüksek lisans dönemlerimde kaynak tedarikinde beni destekleyen değerli hocam, Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dekanı ve Fen- Edebiyat Fakültesi Tarih Bölüm Başkanı Prof. Dr. Selahittin ÖZÇELİK'e çok teşekkür ederim.

Lisans ve yüksek lisans aşamasında gerek yol göstericiliği gerekse yaptığı ağabeylik ile üzerimde çok büyük emekleri bulunan değerli hocam Doç. Dr. Yusuf KILIÇ'a ve bütün Tarih bölümü hocalarıma çok teşekkür ederim. Ayrıca, tezin projelendirilip hazırlanması noktasında maddi olarak beni destekleyen Bilimsel Araştırmalar Birimi'ne (BAB) teşekkür borçluyum.

Son olarak, eğitim hayatım boyunca her defasında bana olan güvenlerini yineleyerek, her ne olursa olsun beni destekleyen annem Binnaz DALMIŞ ve babam Mahmut DALMIŞ' a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Bu aşamada maddi olarak ben desteklemekten hiç vazgeçmeyen ağabeyim Yüksel DALMIŞ'a da teşekkürü borç bilirim.

ÖZET

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE İSLAMİ YAŞAM TARZININ TANZİMİ: İSLAM'IN NURU DERGİSİ ÖRNEĞİ

Dalmış, Ertuğrul
Yüksek Lisans Tezi, Tarih Anabilim Dalı
Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ayfer ÖZÇELİK
Mart 2013, 210 Sayfa

Türkiye’de İslamcılık, ortaya çıkmasından günümüze kadar gelen süreçte hiçbir zaman yekpare bir bütünlük ve biçim gösterememiştir. Yani İslamcılık, Osmanlı’dan Cumhuriyete oradan da günümüze kadar hakim iktidar ve paradigmalardan, İslam’a/ İslamcılığa bakışlarına göre farklı biçim ve içeriklere sahip olmuştur. Buna bağlı olarak, farklı dönemlerde İslamcılığın bünyesinde meydana gelen değişim ve gelişmelerin, İslamcılığın anlaşılması noktasında meydana getirdiği zorluklar göz önüne alınarak bu çalışmamız: İslamcılığın önemli bir merhalesini teşkil eden ve İslamcılığın “geçiş dönemi” olarak tanımlanabilecek bir dönemine ait bir yayın organı olan İslam’ın Nuru Dergisi’nin analizine odaklanmıştır.

Bu bağlamda Ali Kemal Belviranlı’nın yayın ve kurum sahipliğinde 1951-1953 yılları arasında toplamda 24 sayı olarak yayınlanan derginin içerik analizi, İslami içerikli bir derginin yayınlanmasının Demokrat Partili yıllara denk gelmesi de dikkate alınarak, Cumhuriyet Halk Partisi ile Demokrat Parti’nin İslam’a/İslamcılığa karşı tutumlarının incelenmesi, elinizdeki çalışmanın merkezini teşkil etmektedir. Bununla birlikte İslam’ın Nuru Dergisi’nin toplumsal alanda, özellikle İslam adap ve ahlakının benimsetilmesi yoluyla oluşturmak istediği İslami yaşam şeklinin tesisi, çalışmamızın ana hedeflerindedir.

Bununla birlikte, İslam’ın Nuru’nun içerik analiziyle dönemin sosyo-kültürel atmosferi arasındaki bağlantı noktalarının irdelenmeye çalışıldığı tezimizde, dergi içeriğinin ve dilinin şekillenmesinin ana etkileri üzerinde durulmaktadır. Dergi, dinin sahipsiz kaynaklarından hareketle, bir taraftan dinsel anlayış ve yaşantıları, diğer taraftan da modern hayat tarzlarını sorgulayarak, İslami ilim, ahlak ve değerlerin üstünlüğüne dikkat çekmektedir. Bununla birlikte dergide, laik ve pozitivist cumhuriyetin ilmihal bilgilerinde meydana getirdiği boşluklar doldurulmaya çalışılırken, Cumhuriyetin laiklik, ulus devlet gibi değerlerine karşı temkinli bir duruş sergilenmektedir. Bu şekliyle, çatışmacı-politik alandan uzak durmaya çalışan derginin, Türkiye İslamcılığının, zorunlu bir tercihe de bağlı olarak kültürel İslamcılık noktasında yer aldığı gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslam’ın Nuru Dergisi, Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi, Ali Kemal Belviranlı, Ahlak, İlim.

ABSTRACT

THE WAY OF ARRANGING ISLAMIC LIFE IN DEMOCRATIC PARTY ERA THE EXAMPLE OF “İSLAMIN NURU” JOURNAL

Dalmış, Ertuğrul

M. Sc. Thesis in the Department of History
Thesis Administer: Prof. Dr. Ayfer ÖZÇELİK
March 2013, 210 Pages

Islamism in Turkey, since its emergence and progress through our contemporary era, has never demonstrated a monolithic unity. From Ottomans to the era of Turkish Republic and contemporary age, Islamism has manifested much variable contents and forms in accordance with the differing visions of Islam orchestrated by its ruling power and paradigms. Transformations and developments that occurred in different periods of Islamism had been taken into account to understand any challenges in point of study. The investigation focuses on the analysis of the Journal of the Light of Islam (İslam’ınNuru) , a journal which reflects an important stage of Islamism likely to be defined as a “transition period”.

In this context, the center of this study is investigating the attitudes of the Republican Peoples Party (CumhuriyetHalkPartisi) and the Democratic Party (DemokratParti) towards Islam/Islamism, and the analysis of the aforementioned journal published in 24 issues between 1951=1953 with publishing rights belonging to Ali Kemal Belviranlı, paying special attention to the coinciding publication of an Islamic journal to the years of general election of the Democratic Party. However, investigating the aim of the Journal of the Light of Islam through the establishment of the Islamic moral attitudes by creating the Islamic way of life in the social field is the main objective of our research.

While scrutinizing the connections between the socio-cultural atmosphere and The Light of Islam journal, the main influences of the publication in content and language is studied. The journal problematizes religious understanding and experiences by referring the authentic sources of religion on the one hand, and questioning the modern way of life by praising Islamic moral and scientific values on the other. While trying to solve the problem of catechism jeopardized by secular and positivist understanding by filling in the gaps of information, the journal displayed a cautious stance against the values of the Republic, the nation-state and secularism. As such, it can be observed that aiming to keep away from the political space in conflict, the journal relied heavily on a compulsory choice, reflecting specifically the tone of cultural Islamism in Turkey’s Islamist tradition.

Keywords: The Journal of the Light of Islam, Democratic Party, The Republican Peoples Party, Ali Kemal Belviranlı, Ethics, Science.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER	iii
SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ	iv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN SON DÖNEMİNDE ORTAYA ÇIKAN FİKİR AKIMLARI

1.1. Osmanlıcılık	6
1.2. Batıcılık	9
1.3. İslamcılık	12
1.3.1. İttihad-ı İslam Politikası	19
1.4. Türkçülük	22

İKİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL ÇÖZÜLÜŞTE GELENEKSEL TEPKİ: İSLAMCILIK

2.1. İslamcılık Akımının Ortaya Çıkışı ve Farklı Yaklaşımlar	26
2.2. II. Meşrutiyet Döneminde İslamcılar	30
2.3. Milli Mücadele Döneminde İslamcılar	37
2.4. Tek-Parti Döneminde İslamcılık Algısı	44
2.4.1. Tek-Parti Döneminde İslamcılığın Tasfiye Girişimleri ve İslamcı Tepkiler....	50
2.4.1.1. İslamcılığın Tasfiye Girişimleri	50
2.4.1.2. Tek-Partinin Laik Düzenine Karşı İslamcı Tepkiler	54
2.5. Çok-Partili Yaşama Geçiş Sonrasında İslami Hareket ve Olaylar	56
2.5.1. Demokrat Parti Döneminde Dini Düşünce ve Uygulamalar.....	59
2.5.1.1. Türkçe Ezanın Kaldırılması.....	59
2.5.1.2. 163. Maddenin Değiştirilmesine Yönelik Teklif ve Gerekçe.....	60
2.5.1.3. Diyanet İşleri Başkanlığı'na Yönelik Bütçe Görüşmeleri.....	61
2.5.1.4. İslam'ı ve Peygamberleri Koruma Kanunu Teklifi	61
2.5.1.5. Devlete Resmi Din Teklifi	62

2.5.2. Bazı Gerici Hareketler.....	62
2.5.2.1. Ticaniler	62
2.5.2.2. Malatya Suikastı	63
2.5.2.3. Ulu Cami Olayı	64

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLAM'IN NURU DERGİSİ'NİN İÇERİK ANALİZİ

3.1. Derginin Doğduğu Ortam	67
3.1.1. İç Faktörler	68
3.1.2. Dış Faktörler	70
3.2. Derginin Kurucuları ve Yazar Kadrosu	71
3.3. Derginin Çıkış Amacı	81
3.4. Derginin Biçimsel Özellikleri	86
3.5. Dergide Düzenli Olarak Yer Almış Bazı Konular ve İçerikleri.....	88
3.5.1. Derginin Hedefi: “Gayemiz”	91
3.5.2. Derginin Kendini Tanımlaması: “Haberler”.....	97
3.5.3. Ahlak.....	104
3.5.4. İlim (Bilim).....	117
3.5.5. Hukuk	128
3.5.6. İnsanlık ve Biz (Doğu-Batı Kıyası).....	135
3.5.7. İslam'ın Hakikati ve Yönetim Anlayışı.....	141
3.5.8. Dergide Kadın İmgesi.....	149
3.5.9. Batılı Gözüyle İslamiyet	157
3.5.10. İslam Adabı.....	162
3.5.11. Allah Kelamı.....	165
SONUÇ.....	168
KAYNAKLAR.....	173
EKLER.....	180
ÖZGEÇMİŞ.....	186

SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ

a.g. e.	: Adı Geçen Eser
a. g. m.	: Adı Geçen Makale
Akt.	: Aktaran
BDC	: Büyük Doğu Cemiyeti
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	: Çeviren
DP	: Demokrat Parti
İDP	: İslam Demokrat Partisi
ISAM	: İslami Araştırmalar Merkezi
S.	: Sayı
s.	: sayfa
SBF	: Siyasal Bilgiler Fakültesi
TCK	: Türk Ceza Kanunu
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri

GİRİŞ

Türkiye’de İslamcılık, Osmanlı İmparatorluğu’ndan Cumhuriyet’e oradan da günümüze kadar hem süreklilik, hem de değişim içersinde varlığını devam ettirmiştir. Bu değişim ve süreklilik, bazen Batılı değerlere karşı alınan tavırlarda, bazen dönemin hâkim zihniyetinin İslam’ı algılayışındaki farklılıkta, bazen de dönemin İslamcı aydınlarının İslam’a/İslamcılığa getirdiği özde aynı ama pratikte farklı olan yorumlarında kendini göstermektedir. Sözelimi, İslamcılığın, II. Meşrutiyet dönemindeki hâkim paradigması, toplumun temel değerlerine zarar vermeden devleti çözülmekten kurtarmak için Batı’nın teknoloji ve birtakım kültürlerinin alınabileceği düşüncesini taşımaktaydı. Ancak, İslamcılığın bu hâkim paradigması, Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasından sonra, İslam’ın toplum ve devlet üzerindeki etkisini minimize etme çabaları sonucunda uzunca bir süre etkisiz kalmıştır (Duran, 2005: 154). Ancak bununla birlikte, Cumhuriyetin ilk yıllarında yaşanan otoriter modernleşme eğilimleri, bir yandan İslamcı düşünce ve yaşayışı yoksullaştırırken, öte yandan modern dünyayı anlama ve yılların tortularının arındırılmasına yardımcı olmuştur.

1950’de Demokrat Parti’nin iktidarı devralmasından sonra dinsel faaliyetler alanında gözle görülür gelişmeler yaşanmaya başlamıştır. Ayrıca, bu dönem İslamcılığın geçiş dönemi olarak da tanımlanabilir. Örneğin, dinsel alanda meydana gelen görece özgürlük ve ezanın tekrar kendi dilinde okutulmaya başlanması, camiye giden insan sayısının ciddi oranda artmasını sağlamıştır. Arap harfleriyle yazılmış metinler kamuya açık alanlardaki duvarlarda görünmeye başlamıştır. Bu dönem aynı zamanda, hem İslam tarihi ve fikrine dair çalışmalar, hem de popüler inançlar üzerine yazılmış neşriyatların sınırlı da olsa kendini göstermeye başladığı dönem olmuştur (Lewis, 2009: 15). Bu çalışmanın ana materyali olan İslam’ın Nuru Dergisi de, bu dönemin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Derginin yazar kadrosu İslamcılık adına entelektüel birikimi yadsınamayacak isimlerden oluşmasına rağmen, dergi Türkiye’de yeni bir İslamcılık ekolü veya İslamcılığa yeni bir boyut kazandıracak etkinin çok uzağında yer almaktadır. Yukarıda da değinildiği gibi, hem yaşanan dönemin İslamcılık adına bir geçiş sürecini teşkil etmesi, hem de Cumhuriyet döneminde hükümetpolitikalarının İslamcı söylem ve yaşam üzerinde fakirleştirici bir etkiye sahip olması, dergi içinde yer alan konuların yüzeyselliği üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Adı geçen dönemin, İslamcılık adına radikal bir söylemin normal karşılanacağı özgürlük ortamından yoksun olması da, dergiyi yüzeysel kılan başat nedenlerdendir.

Ayrıca Fransız Devrimi ile birlikte tüm dünyada etkili olan ulus devlet anlayışının Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran kadrolar tarafından da benimsenmesi, derginin ulus-devlet çizgisinin dışına çıkmasına, diğer bir deyişle diğer dünya Müslümanları ile irtibata geçmesine engel olduğu ileri sürülebilir. Derginin bir iki sayısında farklı İslam coğrafyaları ile ilgili birkaç bahis yer almasına rağmen, bunlar daha çok günlük haber niteliğinin ötesine geçememiştir. Dolayısıyla derginin bu bağlamdaki fikirleri oldukça zayıftır.

Özellikle 1950'lerden sonra Türkiye'de İslamcılık, Batılılaşma fikrinin beraberinde getirdiği pozitivist, materyalist karakterlerin ve katı laiklik uygulamalarının İslami değerler üzerinde yaptığı tahribattan beslenmiştir. Örneğin bu çalışmanın çıkış noktasını belirleyen İslam'ın Nuru Dergisi'nin genel karakterini, İslami yaşam kurallarının ve İslami bilgilerin topluma benimsetilmesi fikri oluştururken, dergi Batı değerlerinden oluşan hayat tarzını ve her iyinin sadece Batı medeniyetinde olduğu düşüncesini de reddetmektedir.

Ayrıca, dönem İslamcılarını yardımlaşma, hak, adalet, ahlak ve fazilet değerleri üzerine temellendirilmiş bir İslam medeniyetinin, güç ve menfaat üzerine temellendirilen Batı medeniyetinden daha değerli olduğunu düşünürken aynı zamanda bu fikirlerini, ilerleyen dönemlerde Batı medeniyetine karşı bir alternatif olarak sunmuşlardır (Duran, 2005: 141). Batı'ya alternatif oluşturma fikri 1980'lerden sonra daha sistematik bir hal almaya başlamıştır.

İslamcılığın yeni bir boyut kazanmaya başladığı daha doğru bir deyişle yeniden bir geçiş süreci yaşadığı bir dönem olan Demokrat Partili yılların ürünü olan İslam'ın Nuru, hakim partinin İslamcılık anlayışına da bağlı olarak kamusal alanda İslami bir etki oluşturmaya araçlarından biri olmuştur. Dolayısıyla çalışma ile bu aracın incelenmesi başlıca üç amaca yöneliktir:

- (a) İslamcılığın fikir akımı olarak ortaya çıkması ve Türkiye'de ulus-devletin inşa edilmesisürecinde egemen olan laiklik anlayışının geri plana ittiğiİslami hareketin gelişim seyrini araştırmak;
- (b) Demokrat Parti döneminde gündelik hayatı yeniden tanzim gayesine yönelik olarak derginin İslami proje açısından işlevini incelemek;
- (c) İslami hareketin,Tanzimat ile birlikte başlayan Türkiye'nin modernleşme öyküsüne karşısergilediği tepkileri ve alternatifleri incelemek.

II. Meşrutiyet dönemi İslamcılarını ile Cumhuriyet ve sonraki dönem İslamcılarını arasında, öz aynı olmakla birlikte, İslamcılığın yorumlanması ve amacı hakkında bir takım içerik değişiklikleri meydana geldiği anlaşılmaktadır. Bu değişikliğin en başat sebeplerinden biri, hakim iktidarların İslamcılığı/İslam'ı algılayışındaki farkta yatmaktadır. Söz gelimi, II. Meşrutiyet dönemi İslamcılarını temel olarak, İslam ülkelerinin siyasi, sosyal durumları, İslam'ın gelişmeye engel olup olmadığı, İslam dünyasının kendine ait değer ve ahlak anlayışına Batı bilim ve teknolojisini ilave edilerek modernleşmesi gibi konular üzerinde fikir beyan etmişlerdir. Ancak, Cumhuriyet ile birlikte İslamcılar, laik-ulus devlet inşasının İslamcılık üzerinde yapmış olduğu bilgi ve birikim eksikliğini giderilmesi, toplumsal alanda İslami yaşam tarz ve değerlerinin tekrar görünür olması gibi konular üzerinde yoğunlaşmışlardır. Cumhuriyeti kuran ve iktidarı elinde tutan kadroların laik-ulus devlet inşa süreci, aynı zamanda, özellikle yeni nesil üzerinde olmak üzere toplumsal alanda İslamcılık adına fakirleştirici bir etkiye sahip olmuştur. İslamcılığın yaşamış olduğu bu süreç, dönem neşriyatlarının konu içeriklerinin belirlenmesinde önemli bir etkiye sahip olmuştur. Örneğin, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yayın hayatına başlayan ve İslami bir dergi olan Sırat-ı Müstakim'in yazı içeriği genel olarak, İslam dünyasının genel sorunları, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durum, İslamcı modernleşmenin seçenekleri gibi entelektüel yanı ağır basan konular oluştururken, 1951'de yayın hayatına başlayan ve yine İslami bir dergi olma özelliği taşıyan İslam'ın Nuru Dergisi'nin yazı içeriğini daha çok İslam'ın ibadet ve gündelik pratiklerine ait yazılar oluşturmaktadır. Dergi daha çok, toplumsal alanda kaybolmaya başladığını düşündükleri İslami yaşam tarzını tekrar gündeme getirmek ve insanlar arasında İslami bilinci canlandırmak olarak ifade edilebilecek konulardan oluştuğu için, Cumhuriyet öncesi ve 1980 sonrası Türkiye'sinde basılan İslami yayınlara göre entelektüel açıdan zayıf kalmıştır. Uzun bir aradan sonra ve bu kez bir ulus devlet içinde İslamiyet'in tekrar görünür olmaya başladığı bir dönemde, İslami içeriğe sahip bir derginin yayın hayatına başlaması, hem dönem iktidarının İslam'a olan yaklaşımı hem de, İslamcılığın Türkiye'de tekrar gündeme gelmesi hakkında bazı ipuçları verecektir.

Bu bağlamda, tezin birinci bölümünde İslam'ın Nuru Dergisinin doğuş koşullarını hazırlayan arka planı anlamaya dönük olarak, İslamcılığın kavramsal ve teorik çerçevesi incelenecektir. Osmanlı Devleti'nin çözülme süreçlerine denk gelen bir düşünsel akımın gelişim ve değişim aşamalarını, onu besleyen dinamikler ve kopuşlar

bağlamında ele alacağımız bu kısım aynı zamanda, Cumhuriyet döneminde İslamcılığın ne tür süreçlerden geçtiğini anlamamıza yardımcı olacaktır. Adı geçen derginin söylemsel arka planına zemin hazırlayan tarihsel-toplumsal çerçevenin analiz edileceği bu kısım aynı zamanda İslamcılığın bir fikriyat olarak hangi aşamalardan geçtiğinin de, ortaya konmasını sağlayacaktır.

İkinci bölümde, İslamcılarının milli mücadele yıllarındaki etkin ve aktif rolüne rağmen, laik-ulus devlet inşası aşamasında devre dışı bırakılmalarına ve bu durum karşısında İslamcılarının ne tür bir tepki verdiklerine ayrılmıştır. Ayrıca bu bölümde, hem derginin çıktığı yılların hem de İslamcılığın kendisine bir nebze özerk bir ifade alanı bulduğu dönem, daha doğrusu Demokrat Parti'nin iktidar yıllarında İslamcılığın konumu incelenecektir. İslamcılık fikriyatı ve pratiği ile çelişkili bir ilişki içerisine girse de, popülist söylemde İslamcılığın politik arenada kendisini rahatlıkla göstermeye başladığı dönem olarak telakki edilen bu yıllar, özellikle derginin ne tür bir atmosfer içinde çıktığının anlaşılmasına yardımcı olmuştur.

Üçüncü ve son kısım ise doğrudan İslam'ın Nuru Dergisinin içerik-söylem analizine ayrılmıştır. Derginin kuramsal ve toplumsal amacının ne olduğunu, o dönem açısından ne gibi bir yenilik teşkil ettiğini, politik alana yeniden girme iddiası olan bir anlayışın ilk çıkış uğrakları esasıyla ne tarz stratejiler geliştirdiğini anlamak için derginin tüm sayıları belirli konular etrafında kategorize edilerek incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN SON DÖNEMİNDE ORTAYA ÇIKAN FİKİR AKIMLARI

Rönesans ve Reform hareketleri sonucunda kilisenin baskıcı etkisinden kurtulan Batı medeniyeti, gerçekleştirmiş olduğu Sanayi Devrimiyle birlikte maddi ve teknik üstünlük bakımından İslam dünyası ile arasına kapanması zor bir mesafe koymuştur. Bu mesafe, İslam dünyasına ilk olarak savaşlarda yenilgi olarak yansımıştır. Örneğin kaybedilen Kırım Savaşı sonrasında imzalanan ve ahalisini Müslümanların oluşturduğu ilk toprak kaybına sebep olması ile travmatik bir etki yaratan 1774 Küçük Kaynarca Anlaşması, Osmanlı İmparatorluğu'na ağır şartlar yüklemiştir. Buna ilaveten, 1798'de Napolyon Mısır'ı büyük bir ordu ile işgal etmiş ve 1830-57 yılları arasında Fransa Cezayir işgalini sonuçlandırmıştır. Ayrıca Fransa 1881'de Tunus'a girmiştir. Bu işgal ve yenilgilerle birlikte Osmanlı İmparatorluğu, kurumlarındaki bozulmalara da bağlı olarak hızlı bir çözülme sürecine girmiştir¹. Bu durum karşısında Osmanlı imparatorluğu ileri gelenleri, imparatorluğu içinde bulunduğu çözümlenme sürecinden kurtarmak ve imparatorluğun bekasını sağlamak için bir takım fikirler ortaya atmışlardır. Osmanlıcılık, Batıcılık, İslamcılık, Türkçülük gibi fikir akımları, bu ortam içinde ortaya çıkmış ve gelişmiştir² (Kara, 2011: 19-21).

Birinci meşrutiyet zamanında ortaya çıkmış olmakla birlikte kökleri Tanzimat'a, hatta daha gerilere kadar uzanan Osmanlıcılık, Garpçılık İslamcılık, Türkçülük gibi ana akım ideolojileri, II. Meşrutiyetin ilk yıllarındaki özgürlük havası içinde kendilerini daha iyi ifade etmek imkanı bulmuşlardır (Ülken, 2001:200). Bu bakımdan, II. Meşrutiyet dönemi, daha önceki dönemlerde görülmemiş canlı bir fikir hayatının yaşandığı dönem olmuştur.

¹ Osmanlı ordusu bugün bildiğimiz anlamda savaş araçları ve yöntemleri üzerine özel bir eğitimi olan bir ordu dışında siyasal, finansal, dinsel kurumlarla sıkı bağlantıları olan bir sistem üzerine oturtulmuş bir yapıya sahip olduğundan askeri anlamdaki bozulmalar direkt olarak devletin bozulması anlamını taşıyordu. Niyazi Berkes, *Teokrasi ve Laiklik*, Adam Yayıncılık, İstanbul, 1997, s.31-32.

² Niyazi Berkes'e göre, fikir akımlarının Batıcılık, İslamcılık, Türkçülük şeklinde ifade edilmesinde Rusya'dan gelmiş olan Türkçülerin etkisi vardır. Bu terimler, Rus aydınları tarafından kullanılmış olan Batıcılar, İslavcılar, Rusçular terimlerinin Osmanlı İmparatorluğu'na uyarlanması ile oluşturulmuştur. Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yayına Hazırlayan Ahmet Kuyaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002, s. 393-401.

Muhtelif doktrinleri temsil etmiş olan bu fikir akımları, aynı zamanda birbirlerinin değişik görüşlerine tahammül etmiş ve her birisi, kendi ideolojilerine göre imparatorluğun çözümlüşünü önleyici tedbirler öne sürmüşlerdir. Her biri belirli kişiler ve yayınlar etrafında toplanmış olan bu fikir akımlarının, yöntem ve tarzları farklı olmakla birlikte nihai hedefleri, Osmanlı İmparatorluğu’nu ayakta tutmaktır. Dolayısıyla, Osmanlı son dönem fikir akımlarının mahiyetini:

- 1- Osmanlı İmparatorluğu’nun siyasi ve sosyal bütünlüğünü sağlayıcı tedbirler alarak, imparatorluğun çözümlüşünü durdurmak ve devamlılığını sağlamak;
- 2- Her alanda Batı’nın gerisinde kalmış Osmanlı Devleti’nin sosyo-ekonomik, siyasi yapısını yeniden düzenleyerek aradaki mesafeyi kapatmaya çalışmak olarak özetlenebilir.

1.1. Osmanlıcılık

Osmanlı İmparatorluğu dahilinde yaşayan farklı etnik ve dinsel grupları, Osmanlı milleti çatısı altında toplamak ve bu unsurları, ortak bir imparatorluk idealinde birleştirmek için yapılmış olan girişimler, Osmanlıcılık fikrinin temelini oluşturmaktadır. Bu bağlamda Osmanlıcılık, Fransız İhtilâli ile ortaya çıkmış olan milliyetçilik fikirlerinin Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak için oluşturulmuş siyasi bir fikir hareketi olarak tanımlanabilir. Genel amacını ise siyasi ve toplumsal yapıdaki çözülmeyi ırk, din, dil ve benzeri ayrımları gözetmeksizin, Osmanlı’nın bütün unsurlarına eşit vatandaş statüsü kazandırmak ve bu şekliyle bir Osmanlı milleti oluşturmak şeklinde ifade edebiliriz³. Irk ayrımını reddeden bu fikir akımı, Fransa’nın 1870-71 yılında Prusya’ya yenilmesi üzerine, Avrupa’da baş göstermeye başlamış olan, ırka dayalı milliyetçilik anlayışından sonra önemini yitirmeye başlamıştır (Akçura, 2008: 18). Balkan Savaşları ile birlikte fikri temellerini tamamen kaybetmiş olan Osmanlıcılık fikri yerini Türkçülüğe bırakmıştır.

³ Yusuf Akçura, “Üç Tarz-ı Siyaset” adlı meşhur eserinde Osmanlıcılık tanımını daha geniş bir çerçeveye oturtmuştur. “Osmanlı milleti vücude getirmek arzusu, pek yüksek bir hayali gayeye pek yüksek bir ümide doğru yücelmiyordu. Asıl maksat, Osmanlı memleketindeki Müslim ve gayrimüslim ahaliye aynı siyasi hakları ve tanımak ve vazifeleri yüklemek ; böylece aralarında tam müsavat husule getirmek; fikirlere din ve soy ihtilaflarına rağmen yekdiğerine karıştırarak ve temsil ederek, Amerika Birleşik Hükümetlerindeki gibi Amerikan milleti gibi müşterek bir vatanla birleşmiş yeni bir milliyet, Osmanlı milleti meydana çıkarmak ve bütün bu zor ameliyatın neticesi olarak da, “Devlet-i Aliyye-i Osmaniye’yi asli şekliyle yani eski hudutlarıyla muhafaza eylemekti” Yusuf Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset*, Lotus Yayınları, Ankara 2008, s. 35-36.

Müslim ve gayrimüslim tebaa arasındaki eşitliğin sağlanması Osmanlı İmparatorluğu için hayati bir öneme sahiptir. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu için tehlike oluşturan ayrılıkçı hareketlerin bir sebebi de, tebaalar arasında eşitliğin olmaması idi (Türköne, 2011: 67). Bu eşitsizlik durumu, yerel idarecilerin tutumlarına da yansımış ve bir takım isyan hareketlerinin başlamasına neden olmuştur. Dolayısıyla Osmanlılık fikri aynı zamanda, yerel idarecilerin halka yönelik keyfi ve adaletsiz tutumlarının yaratmış olduğu yerel hoşnutsuzluğu ve bu durumdan kaynaklanmış olan ayrılıkçılık hareketlerinin önüne geçmek için üretilmiş bir devlet politikasıdır. (Somel, 2006: 88).1804 yılında patlak vermiş olan Sırp ayaklanmasındaki yerel askeri unsurların rolü bu bağlamda düşünülebilir⁴.

Bir fikir akımı olarak Osmanlılık, II. Mahmut döneminde başlamış, Abdülmecit döneminde geliştirilmiş, Ali ve Fuat Paşalar zamanında en yüksek düzeyine ulaşmıştır. (Akçura, 2008: 18). 1821 yılında kurulmuş olan Bab-ı Âli Tercüme Odası'nda, vatan, yurttaş, hürriyet, bireyin kanun önünde eşitliği gibi ilkelere Fransız gazeteleri yoluyla ulaşmış ve bu yönde fikir geliştirmiş olan Ali, Fuat, Safvet Paşalar gibi Tanzimat dönemi devlet adamları Osmanlılık fikrini savunmuşlardır. Buna ilaveten, Namık Kemal, İbrahim Şinasi gibi aydınlar da Osmanlılık fikrinin savunucuları olmuşlardır.

Fransız Devrimi'nin getirmiş olduğu milliyetçilik fikirlerine Batı'nın tahrikleri de eklenmiş ve bu durum Osmanlı sınırları içindeki Türk olmayan Müslim ve gayrimüslim unsurlar arasında ayrılıkçı fikirlerin doğmasına sebep olmuştur. Bu ayrılıkçı fikirler, devletin ileri gelenlerini Osmanlılık fikrini savunmaya zorlamış ve "ittihad-ı anasır" imparatorluğun birinci siyasi meselesi haline gelmiştir (Kara, 2011: 27-28). Bu bağlamda II. Mahmut'un "*Ben tebaamın Müslüman olanını camide, Hıristiyan olanını kilisede, Yahudi olanını havrada ayırt ederim*" sözü, Osmanlılık fikrinin pratikteki en önemli göstergelerinden biri olmuştur. Çünkü, Osmanlı sisteminin temel belirleyicisi konumunda olan "din farklılığı", adı geçen padişahın bu ifadesiyle sadece mabetlerle sınırlandırılmıştır. Toplumsal alanda da oldukça belirleyici bir fonksiyon olan dini farklılığın, bu ifadeyle birlikte vücut bulmuş olan şekli ile Osmanlılık, Müslim ve gayr-i müslim tebaaya eşit haklar sağlamak ve müşterek bir

⁴Somel, "Osmanlı Reform Çağında Osmanlılık Düşüncesi" adlı makalesinde, Osmanlılığın ortaya çıkmasının bir sebebi olarak da, yerel idarecileri toplum üzerindeki baskıcı ve keyfi uygulamalarını görmektedir. Selçuk Akşin Somel, *Osmanlı Reform Çağında Osmanlılık Düşüncesi*, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce C.1. İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s.88-92.

ideal etrafında toplama misyonu üstlenmiştir. Bu misyon din ve ırk farklarını müşterek ideal yoluyla birleştirmeyi ve müşterek bir vatanda yeni bir “Osmanlı milleti” oluşturmayı amaçlamıştır⁵ (Uyanık, 2002: C. XIV. s. 794). Bu şekliyle oluşturulmuş bir “Osmanlı milleti”nin amacı ise imparatorluğu dağılmaktan kurtarmaktı.

İrk, dil, din ayrımı yapmaksızın eşit bir toplum öngörmüş olan Osmanlılık fikrinin, ilk yazılı belgesini Tanzimat Fermanı oluşturmaktadır (Somel, 2006: 93). Fransız Yurttaş ve İnsan Hakları Bildirisi’nden mülhem bu fermanla, tüm Osmanlı tebaasını kapsayacak şekilde vurgulanmış olan can güvenliği, ırz, namus ve mülkiyete dokunulmazlık gibi ilkeler, Osmanlılık anlayışına dayanmaktaydı. Aynı zamanda, 1856 yılında Islahat Fermanı’nın ilan edilmesi, 1876 yılında Kanun-i Esasi’nin yürürlüğe girmesi ve bu kanuna dayanılarak açılmış olan Meclis-i Mebusan’ın çalışmalarına başlaması gibi uygulamalar, Osmanlılık ilkesini hayata geçirmek üzere yapılmıştır. Bu uygulamalar Osmanlı tebaası arasında din, mezhep, ve ırk farkı gözetmeksizin herkesi eşit saymak ve mecliste temsil hakkı ile bütün halkı devlet yönetimine kısmen dahil etmek amacıyla yürürlüğe konmuştur. Böylece, “devletten ayrılma eğilimi içinde olan tebaa, menfaat bağlarıyla bağlanacak ve kendini imparatorluğun mukadderatına ortak” (Uyanık, 2002: C. XIV. s. 794) etmiş olacaktı. Ancak, Osmanlılık fikri ile sağlanmaya çalışılan tüm tebaanın eşitliği ilkesi başarılı olamamıştır. Çünkü, dünyadaki gelişmeler karşısında bir anlamda ölü doğmuş ve çok geç kalınmış bu fikre, Batı ve Osmanlı tebaası sıcak bakmamıştır⁶. Şöyle ki, Osmanlı İmparatorluğu içindeki Türk ve Müslüman unsurlar, var olan hakimiyetlerinin gideceği korkusuyla bu süreci desteklememişlerdir. Buna ilaveten, gayr-i Müslim unsurlar ise, Batılı ülkeler ile temasa geçmek suretiyle özerklik söylemleri altında bağımsızlık mücadelelerine girişmişlerdir. Ayrıca, Osmanlı milleti yaratma fikri aynı zamanda Batılar için de bir tehlikenin adı olmuştur. Dolayısıyla, böyle bir oluşumu kendilerine tehlike olarak görmüş olan Batı, Osmanlı İmparatorluğu

⁵ Eşitlik çerçevesinde gayr-i Müslimlere sağlanmış olan bir takım haklara, Batı’nın desteğinin de eklenmesi ile Osmanlı İmparatorluğu’nun asli unsuru olan Müslüman- Türkler gayr-i Müslimlerin gerisinde kalmıştır. Aynı zamanda, bu süreçte ayrılıkçı fikirlerin önüne geçmek maksadı ile gayr-i Müslimlere verilmiş olan imtiyazlar, paradoks bir şekilde onların ayrılıkçı hareketlerine destek olmuş ve Osmanlı İmparatorluğu’nun çözülüşünü hızlandırmıştır.

⁶ Gayrimüslimlere, Müslümanların sahip olduğu siyasi, hukuki hakların verilmesi Osmanlı toplumunda hakim şeriat anlayışına, özellikle sosyal alanda geniş uygulama alanı olan dini kaidelere aykırıdır. “müsavat” siyasi bakımdan zaruri olduğuna göre, mesele ancak “şeriate rağmen” çözülebilir. Bu yüzden, Tanzimat’ın uygulamaya başladığı laik politikaların, öncelikle “müsavat” meselesinin zaruri bir şartı olarak doğduğunu görüyoruz” Mümtaz’erTürküne,, *Siyasi İdeoloji Olarak İslamcılığın Doğuşu*, Etkileşim Yayınları, İstanbul 2011, s.67.

içindeki karmaşayı artırmak için, Osmanlı Gayr-ı müslim tebaanın milliyetçi fikirlerini desteklemiştir. Neticede dahilde ve hariçte destekçi bulamayan Osmanlılık akımı, fikri temellerini yitirmeye başlamıştır.

Bunlara ilaveten, savaş alanındaki ilk darbesini 1877-1878 Osmanlı- Rus Savaşı ile almış olan Osmanlılık fikri, nihai darbesini Balkan Savaşları ile almıştır. Balkan Savaşları neticesinde bu coğrafyanın Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılması ile Osmanlılık bir ideal olmaktan çıkmıştır. Böylelikle, özellikle Tanzimat döneminin hakim siyasi akımı olmuş olan Osmanlılık yerini Türkçülüğe bırakmıştır.

Son olarak Osmanlılık, her ne kadar Osmanlı tebaası arasındaki birtakım ayrımları kısmi olarak ortadan kaldırmışsa da, Müslim- gayr-ı Müslim arasındaki ayrılığı da artırmıştır. Nihayetinde Osmanlılık akımı yeterince başarılı olamamış ve yeni tavizler, yani arayışlar, yeni akımlar ortaya çıkmıştır⁷.

1.2. Batıcılık

XVI. yüzyıl ve sonrasında hızlı bir gelişim göstermiş olan Batı medeniyeti, önce ekonomik ve siyasi alanda, ve daha sonra bütün değerler alanında giderek dünya çapında etkisini hissettiren bir güç olarak geliştiği zaman, Batı'nın bu gelişme hızına ayak uyduramayan başka kültürlerin, var olabilmek için tek bir çaresi kalmıştı: Modernleşmek. Bu durum, Osmanlı İmparatorluğu özelinde de aynı etkiyi yaratmıştır. Osmanlı imparatorluğu önce savaş meydanlarında gördüğü Batı üstünlüğünü daha sonra ekonomiden sanata, bilimden teknolojiye, edebiyattan felsefeye kadar hemen her alanda hissetmeye başlamıştır. XVII. yüzyıldan itibaren Hıristiyan Batı'nın artarak devam eden üstünlüğü ve emperyalist baskılarına Müslümanlar direndilerse de artarak devam eden bu baskı karşısında direniş hareketi istenilen sonucu vermemiştir. Buna paralel olarak, Müslümanlar arasında, Batı karşısındaki geri kalmışlık duygusu artarak devam etmiş ve özellikle de Osmanlı İmparatorluğu'nda idari, askeri, ekonomik, hatta sosyal ve siyasi organizasyonlarda Batı kökenli yeniliklerin yapılması zorunluluğu birtakım devlet adamlarınca da kabul edilmiştir. Bu durum, zamanla kaçınılmaz bir son olarak

⁷ “ ... bu inanişla tarihsel bir anlamı olan eski “Osmanlı” sözü yerine, ulusal renklerden tamamıyla arınmış olmak üzere, yeni bir anlam yaratmışlardı. Ancak, denemeler gösterdi ki, “Osmanlı” sözündeki yeni anlamı, Tanzimatçı Türklerden başka kabul eden yoktu. Bu yeni anlamın ileri sürüldüğü yalnız faydasız olmakla kalmıyor; devlet ile uyruklar ve özellikle Türkler hakkında pek zararlı sonuçlar veriyordu” Ziya Gökalp, *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*, Yayına hazırlayan, Kemal Bek, Bordo- Siyah Yayınları, Türk Klasikleri-İnceleme, İstanbul, 2011.

görülmeye başlanmıştır. Ancak önceleri bu “kaçınılmaz” vurgusu olumsuz anlam taşıyan, zamanla ve özellikle Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde “vazgeçilmez iyi” olarak kabul görmüştür⁸(Güngör, 2006: 23).

Başlangıç tarihini III. Ahmet’e kadar götürebileceğimiz bir süreç olarak Batılı yönde modernleştirme faaliyetleri, III. Selim ile birlikte sistemli bir hale gelmiştir. Bu bağlamda, XVIII. yüzyıldan günümüze halen devam eden bir sürecin adı olan Batıcılık, Osmanlı dönemindeki atılımlarını Cumhuriyet Türkiye’sine resmi devlet politikası olarak aktarmıştır. Ancak, yaklaşık 200 yıldır süregelen bir akım olan Batıcılık-Modernleşme, temelli bir kalkınma sağlamadığı gibi, Batı’ya bağımlık konusunda bir çözüm üretmemiştir.⁹ Bugün dahi “Batılılaşmanın neresindeyiz” şeklindeki sorular Batılılaşmayı tamamlanmamış bir süreç olarak önümüze koymaktadır.

Batı karşısında düşülen geri kalmışlık refleksi ile hareket etmiş olan imparatorluğun bir takım aydınları, Batılılaşmayı tek kurtuluş yolu olarak görmüşlerdir. Ancak, Batılılaşmanın mahiyetinin ne olacağı konusunda ortak bir tavır ortaya koyamamışlardır¹⁰. “Her şeyimizle Batılılar gibi olmalıyız”veya Batı’yı seçme yapmadan “gülü ve dikeniyile” almalıyız düşüncesinde olan radikal Batıcıların yanında,

⁸ Güngör, İslam devletleri tarihinin son üç yüz yılını “Batılı aydın zümrenin yerli ve İslamcı aydın tabaka” aleyhine genişlemesi tarihi olarak değerlendirmektedir. Erol Güngör, *İslam’ın Bugünkü Meseleleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2006, s. 23.

⁹ Güngör, Batılılaşmanın bu alandaki başarısızlığının, İslami düşünce ve yaşam tarzının tekrar gündeme gelmesi ile sonuçlandığını ileri sürmektedir. İslam devletlerindeki Batılı tarzda yapılan ilerleme ve kalkınma projelerinin, proje sahiplerine prestij değerinden başka bir şey katmadığını ifade ederken, söz konusu politikaların insanın gerçek ihtiyaçlarına cevap vermekte yetersiz kaldığını ileri sürmektedir. Her ne kadar bu prestij etiketine sahip olanlar hakim oldukları yüksek mevki ve bundan kaynaklı ekonomik refah sayesinde Batılılaşma politikalarını anlamlı birer girişim olarak nitelendirirler de, çok daha geniş kalabalıklardan oluşan yoksul köylü tabaka için söz konusu girişimler, lüks, sefâhet, gösteriş ve halkı hor görmekten başka bir anlam ifade etmemektedir Türkiye’deki Batılılaşmanın elit temsilcilerinin, ekonomik ve bürokratik haklar sayesinde sahip oldukları refah ve saadete ulaşamamış olan geniş halk kitlelerini, Batılılaşmaya rakip ideolojiler aramaya sevk etmiştir. İslami yaşam tarzının canlılığını ve geçerliliğini korumasının altında yatan neden budur . Güngör, *a.g.e.* s. 24-25.

¹⁰Batıcılar genel olarak, Abdullah Cevdet, Celal Nuri, Kılıçzade Hakkı gibi temsilcilerin “İçtihad”, “İleri” gibi gazete ve dergiler etrafında toplanmış ve Osmanlı İmparatorluğu’nu çözülmekten kurtarmak için Batı teknik ve değerlerinin alınması gerekliliğine inanmışlardır. Batı’nın sadece tekniğin alınması konusunda fikir beyan etmiş olan birtakım Batıcılar, bu noktada İslamcılarının modernist kanadı ile yakınlaşmışlardır. Servet-i Fünun ve Ulum-u İctimaiye dergileri etrafında toplanmış olan ve “pozitivistler” olarak tanımlanan grup Batıcıların diğer bir kolunu oluşturmaktadır. Daha sonra radikal bir gelişim göstererek materyalizm şeklini alan düşünce, bütün hakikatleri Batı olarak görmüş, Doğuya bakma gereksinimi duymamıştır. Bu yaklaşımlarıyla pozitivistlerden daha radikal bir yerde duran kişilere Ethem Nejad, Suphi Ethem, Refik Nevzat gibi isimler örnek gösterilebilir. Ülken, *a.g.e.* s. 206-207.

“Batı’nın kültürünü değil yalnızca tekniğini almalıyız”¹¹ düşüncesinde olan Batıcılar da var olmuşlardır. Bu noktada belirtilmesi gereken husus, modernleşme veya Batılılaşma konusunda dönemin fikir akımları arasında genel bir mutabakatın olduğudur. Fikir ayrılığı, modernleşmenin derecesi konusunda yaşanmaktadır. Dolayısıyla, Batıcıların kendi aralarında yaşamış oldukları Batılılaşmanın ne ölçüde olacağı tartışmaları da bu minvalde değerlendirilebilir¹². Batılılaşmanın derecesi konusu Basiret gazetesinde de işlenmiştir: “ *Osmanlılar ilerlemeli ve Avrupa seviyesine mutlaka çıkmalıdır. Ancak bu hangi esasa göre yapılacaktır? Birinci yol “ Bir Avrupa devleti olmak”, ikincisi de “ Avrupa’da bir Osmanlı Devleti” olmaktadır. Bunlardan ilki “Osmanlı Devleti’nin hangi sıfatta olursa olsun ileri gitmesi”, diğeri ise “ mutlaka İslamiyet sıfatıyla terakki etmeleri politikalarıdır”* (Türköne, 2011: 56).

Peyami Safa’nın, “ ...bir sistemden ziyade dini taasuba karşı medeni ihtiyaçların sezilişinden ortaya çıkmış olan bir ilerleme modelidir” cümlesiyle tanımlamış olduğu Batıcılık, genel programını¹³, daha çok Osmanlı softalarının yanlış yorum ile dini taasubun memlekette yaratmış olduğu olumsuz etkiye dayandırmıştır ve onlar dini taasubu memleketin birincil sorunu olarak görmüşlerdir. Kılıçzade Hakkı’nın “Pek Uyanık Bir Uyku” adlı bir yazısında maddeleştirmiş olduğu programda yer almış olan konular genel anlamda, kadınların sosyal hayattaki yerleri ve giyim tarzları, kız çocukların okullardaki yeri ve konumu, medreselerin ilgisi, hukuksal düzenlemelerden oluşmaktadır. Okuyucular ve üfürükçülerin yasak edilmesi ve şeyhülislamın beyanatlarının sınırlandırılması da aynı programda yer almış olan diğer önemli noktalardır. Batıcıların programında yer almış olan bu ve benzeri konular, İslamcılar ile Batıcıları karşı karşıya getirmiştir. Çünkü, Batıcıların Avrupa’dan ithalini düşündükleri hukuk, eğitim, edebiyat, teknik gibi alanlar aynı zamanda Batı kültürünün de

¹¹ Ülken, Batı’nın yalnızca tekniğinin alınmasının söz konusu olamayacağını söylemektedir. “ ...tekniki Batı’dan alalım, fakat ahlakımızda, hukukumuzda şarklı kalalım diyemeyiz. Böyle bir milletlerarası piyasa yoktur. Ancak çağdaş ve birleşik faaliyetleri olan bir milletler seviyesi vardır”. Ülken, *a.g.e.* s.23.

¹² “... Bu cereyanı savunanlar, Batılılaşma fikri etrafında toplanmalarına rağmen bu düşüncelerinin tatbikatı ve şumülü bakımından aralarında farklar görülmektedir. Mesela, Batılılaşmayı, yalnız sanayi alanına inhisar ettirenler bulunduğu gibi, yalnız hukuki sahaya inhisar ettirenler de vardır” Hüseyin G. Yurdağın, *İslam Tarihi Dersleri*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, C. I, S.171, Ankara, 1971. <http://www.ait.hacettepe.edu.tr/egitim/ait203204/I4.pdf> Erişim tarihi: 11.10.2012.

Peyami Safa’ya göre Batıcılık, “...dağınık bir güzidler aleminin systemsiz özleyişi halinde kaldı”. . Peyami Safa, *Türk İnkılabına Bakışlar*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, s.33-35, Ankara, 1996

¹³ Batıcılık programının tamamı için bkz. Safa, *a.g.e.* s. 33-35. Bu program, Abdullah Cevdet’in *İçtiha* dergisinde, Kılıçzade Hakkı’nın kaleme almış olduğu “Pek Uyanık Bir Uyku” başlıklı yazıda yer almıştır.

ithalianlamına da gelmekteydi. Bu ise, Osmanlı'nın bütün kurumlarına şu veya bu şekilde sirayet etmiş İslam kültürüyle çatışmayı getirecekti. Dolayısıyla Batı kültür ve medeniyetinin ithali politikası çoğu kere İslamcılarının tepkisiyle karşılaşmıştır¹⁴. Özetle ifade etmek gerekirse, Batıcıların Avrupa'nın bilim ve tekniğinin yanında kültürünün de alınmasına yönelik fikirleri reaksiyon olarak İslamcılığın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bundan dolayı İslamcılık, Batıcılığa göre şekil almıştır¹⁵.

1.3. İslamcılık

İslamiyet, Osmanlı Devleti'nin kurulmasından, büyük bir imparatorluk haline gelmesi ve daha sonra yıkılmasına kadar her aşamada etkili ve işlevsel bir fonksiyona sahip olmuştur. Ancak, "İslamcılık" fikrinin, ideolojik bir akım olarak ortaya çıktığında, din olan yani geleneksel İslam ile aynı anlamı taşımamaktadır¹⁶. İslamcılık akımı ile toplumda hakim olan klasik İslam'ın öbür dünya inancı giderek daha büyük oranda yerini toplumsal ve siyasal hayata yönelik çözümler getiren fikirlere bırakmıştır (Şentürk, 2011: 41). Aslında bir ideolojik akım olarak İslamcılık, hem Batı kültürünün alınması fikrine tepki olarak doğması bakımından, hem de bizatihi ideoloji olması bakımından Batılılaşmanın bir tezahürüdür. Bu bağlamda da, geleneksel İslam'danayrı bir noktada yer almıştır. Kısaca, İslam veya İslamcılık olarak ifade edilmiş olan şey, "*...bir din olarak İslamiyet değil, aidiyetlerini ve mensubiyetlerini bu dinde ifade eden Müslümanların bir kesiminin (bunlarda okumuş-yazmış çevreler, politik zümreler ve sosyal önderlerdir) bu dinin genel parametrelerinden hareketle ortaya koydukları fikri*

¹⁴ Ülken, adı geçen eserinde İslamcılarının Batıcılara olan tepkisine "yüzeysel" eleştirisi getirmektedir. Şöyle ki, "... bu tepkiler, Batı medeniyetini anlayıp çözümlenmekten ziyade, Batı'dan alınan her türlü yeniliğe "gavur icadı" şeklinde verilen yüzeysel bir tepkiden ileriye gitmemiştir" şeklinde bir ifade kullanmaktadır. Ancak bu durumu, sebebi maziye uzanan bir İslam-Hiristiyan çatışmasının neticesi olarak açıklamaktadır. Ülken, a.g.e., s. 346-347.

¹⁵ "İslamcılık, gerek modernliğin ürünü olan yeni dünyanın sorunlarına cevap verme ve bu dünyadaki din kavramsallaştırılmasına itiraz etme, gerekse de Batı kültürel ve siyasi hegemonyasına karşı koyma amacıyla yaratılmış aktivist bir ideolojidir" M. Şükrü Hanioglu, İslamcılık Tartışması Üzerine Notlar: Kavram, <http://www.sabah.com.tr/Yazarlar/hanioglu/2012/09/09/islmcilik-tartismasi-uzerine-notlar-2-kokler>. İnternet Erişim Tarihi: 18.10.2012.

¹⁶ Geleneksel İslam'da epistemolojik olarak Tanrı merkezli bir açıklama tarzı bulunmasına rağmen, modernizmde insan merkezli açıklama bulunmaktadır. Türköne, Nasr'ın bu açıklamasını geleneksel İslam ile İslamcılık arasındaki ilişkiye uyarlamaktadır. Ona göre, "İslamcılık, insan iradesi doğrudan insanı temel alan yaklaşımıyla orijinal kaynaklara dönüşü savunarak, İslam'ın entelektüel birikimini reddetmesine rağmen insanın merkez olduğu yeni bir İslam anlayışını savunmaktadır. Tanrının iradesi, modern devirlerin ürünü olan insani değerlerle yeniden yorumlanmaktadır". İslamcılığı, geleneksel İslam'ın ideolojileşmesi olarak değerlendiren Türköne, geleneksel İslam ile İslamcılık arasında farklılıklar olduğunu belirtmektedir. Bu konunun maddeleştirilmiş ayrıntısı için bkz. Mümtaz'erTürköne, *Siyasi İdeoloji Olarak İslamcılığın Doğuşu*, Etkileşim Yayınları, İstanbul 2011, s.29- 36.

ve siyasi hasılanın toplamıdır” (Bulaç, 2005: 50). Bundan başka literatürde İslamcılığın farklı tanımları da mevcuttur¹⁷. Mesela bir tanımlamaya göre İslamcılık “siyasi bir ideoloji olarak tarihselliği, emperyalizm ya da kolonyalizm gibi olguların toplumsal sonuçlarıyla, bu sorunlara karşı direnmeyi veya bu sonuçları İslam toplumlarının da yararına olmak üzere dönüştürmeyi” (Çiğdem, 2005: 27) ihtiva etmektedir.

Kendisi de İslamcı akımın içinde kabul edilen yazar Ali Bulaç ise İslamcılığı; “kültürel, politik ve sosyal önderler zümresinin İslamiyet’in manevi, ahlaki, kültürel ve sosyal değerlerine uygun bir dünyanın kurulmasını sağlamaya çalışmaları ve bu uğurda çeşitli alanlarda ve düzeylerde cehd göstermeleri” şeklinde yorumlamaktadır (Bulaç, 2005: 50).

Türkiye’de İslamcılığın yetkin isimlerinden biri olan İsmail Kara ise, “İslamcılığı, XIX-XX. yüzyılda, İslamı bir bütün olarak (inanç, ibadet, ahlak, felsefe, siyaset, hukuk, eğitim...) “yeniden” hayata hakim kılmak ve akılcı bir metodla Müslümanları, İslam dünyasını Batı sömürsünden, zalim ve müstebit yöneticilerden esaretten, taklitten, hurafelerden... kurtarmak; medenileştirmek, birleştirmek ve kalkındırmak uğruna yapılan aktivist, modernist ve eklektik yönleri baskın siyasi, fikri ve ilmi çalışmaların, arayışların, teklif ve çözümlerin bütününe ihtiva eden bir hareket” (Kara, 2011: 17) olarak tanımlamaktadır.

Şerif Mardin’e göre ise, “İslamcılık cereyanı, özelliklerini daha çok XIX. yüzyıl ortalarında kazanan, Osmanlı İmparatorluğu’nun uzak çevresinde ve Hindistan’da şekillenmiş olmasına rağmen 1870’lerden itibaren imparatorluğun merkezinde gittikçe güçlenen bir ideolojik davranış kümesine verilen addır” (Mardin, 2011: 9).

Osmanlı İmparatorluğu’nun İslamiyet’i imparatorluk sisteminin merkezine oturtması, yönetenlerin tamamı ve yönetilenlerin önemli çoğunluğunun Müslüman

¹⁷Hulusi Şentürk, İslamcılık yaygın kullanılan bir terim olmasına rağmen, ortak bir tanımının olmamasını şu şekilde ifade etmektedir: “Sosyal ve siyasala kavramlar tarihi süreç içerisinde oluşan, değişimler geçiren ve tarafların kendi bakış açıları ile anlam yüklediği kavramlar oldukları için tanımlamada ortak söylem kullanmak neredeyse imkansız hale dönüşmektedir. Bu zorluk, kavramın tanımlanmasında kullanılan zaman dilimi genişledikçe artmaktadır. Örneğin, İslamcılık kavramı ile ne anlatılmak istendiğini sadece 1850-1920 arası dönemle sınırlandırdığımızda ortak bir tanım ortaya çıkmaya da üzerinde yoğunlaşılacak bir tanımdan söz edilebilmektedir. Ancak, tarih dilimini günümüze kadar genişlettiğimizde kavram adeta tanımlanamaz hale dönüşmektedir. Kabaca, 1850-1920 arası İslamcılık anlayışı daha çok Batı sömürgeciliği karşısında İslam dünyasında yeniden canlanma, toparlanma hareketlerini tanımlamak için kullanılırken, günümüzde İslami muhalefetin iktidara gelme sürecini de kapsayan bir geniş alanı da kapsamaktadır”. Hulusi Şentürk, *Türkiye’de İslami Oluşumlar ve Siyaset-İslamcılık*, Çıra Yayınları, İstanbul 2011, s.17.

olmasından dolayı İslamcılık fikri, hem yönetici kadroda hem de yönetilenler arasında taraftar bulmakta zorluk çekmemiştir. İslamiyet'in imparatorluk içindeki bu özel durumu ise İslamcılığa hem siyasi hem de dini bir boyut kazandırmıştır¹⁸. Ancak, Türkiye İslamcılığın nasıl ve neye tepki olarak ortaya çıktığı, II. Abdülhamit'in siyasi olarak değilse de fikir ideolojisi olarak İslamcılığın neresinde yer aldığı, İslamcı düşünürlerin diğer ana akımlara, özellikle Batıcılara karşı tutumları gibi konular farklı kaynaklarda farklı şekillerde ele alınmıştır. Ayrıca İttihad-ı İslam'ın etkili olduğu dönem, İslamcılığın kendini yeterince ifade edemediği bir döneme rast gelmektedir. Buradan hareketle, aynı zamanda bir yanıla İslamcılığın siyasi boyutu olarak tanımlanabilecek İttihad-ı İslam fikri, ilerleyen sayfalarda farklı bir alt başlık altında incelenmeye çalışılmıştır.

İmparatorluğun yıkılmaktan nasıl kurtulacağı ve bekasını nasıl sürdüreceği üzerine yoğun tartışmaların yapıldığı bir dönemde İslamcılık, çözülmekte olan imparatorluğun toplumsal ve siyasi kimliğini yeniden dizayn etmek üzerine bina edilmiş düşüncelerin uzantısı şeklinde tezahür etmiştir. Dolayısıyla, İslamcılık fikri, özellikle Tanzimat dönemiyle gündeme gelen yaşam tarzı ile Batı kökenli “pozitivist” materyalist dünya algısının İslami değerler üzerinde tahribat yaratacağı endişesiyle, devletin kurtulmasına yönelik çözüm önerilerine ek olarak İslam ahlakı, İslam'ın Asr-ı Saadet dönemi sadeliğine dönüşü de öneren bir fikir akımı olmuştur. Bu akım, Batı kültürü ve yaşam şeklinin değil, salt teknolojisinin alınması öneriyordu (Mert, 2005: 412). Bu

¹⁸ Türkiye İslamcılığın nasıl ve neye tepki olarak ortaya çıktığı, II. Abdülhamit'in siyasi olarak değilse de fikir ideolojisi olarak İslamcılığın neresinde yer aldığı, İslamcı düşünürlerin diğer ana akımlara, özellikle Batıcılara karşı tutumları gibi konular farklı kaynaklarda farklı şekillerde ele alınmıştır. Bu süreçte, İslamcılık literatürünün genelinde İslamcılık, genel bir tanımlamanın adı olarak kullanılmış yani “İttihad-ı İslam” ile “İslamcılık” bir bütün olarak değerlendirilmiştir. Kara'nın terminolojisinde İslamcılık, II. Abdülhamit ile özdeşleşmiş olan İttihad-ı İslam ve fikir akımı olarak İslamcılık yaklaşımlarıyla ayrı bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Çünkü, Kara'ya göre “İslamcı olarak bilinen aydınlar II. Abdülhamit devrinde fikirlerini açıklama imkanı bulamamışlar, kendileri muhalif bir grup oluşturmuş veya muhalif bir gruba katılmışlardır. Dolayısıyla bu dönemde, Abdülhamit'e muhalefet dışında İslamcılar arasında fikri bir ortak birikim sağlanamamıştır. Nitekim II. Meşrutiyetten sonra İslamcılar tarafından çıkarılan dergilerde Abdülhamit'in, istibdadın aleyhinde, ordu ve İttihat ve Terakki'nin lehinde ifadeler yer almıştır. İsmail Kara, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi, Metinler Kişiler 1*, Dergah Yayınları, İstanbul 2011, s. 29. İlber Ortaylı 'da bu konuda Kara ile benzer bir yaklaşıma sahiptir. Ortaylı'ya göre, İslamcılığın iki türlü karakteri vardır: 1. Abdülhamit döneminin hakim siyaseti Panislamcılık, 2. Siyasi hakimiyet ve mütefekkirlerin başını çektiği pragmatist İslamcılık. Kolektif, *Türkler ve İslamiyet*, Yakamoz Yayıncılık, İstanbul, 2008, s. Aynı konu hakkında fikir beyan etmiş olan Türköne, Panislam adı altında İttihad-ı İslam ile İslamcılığın aynılaştırılmasının bir hata olduğu ifade etmektedir. Türköne, *a.g.e.*, s. 45-46.

bağlamda İslamcılık fikri, genel İslamcılıktan farklı ama onunla çatışmayan ve Osmanlı İmparatorluğu'nu çözülmekten kurtarma iddiası olan modernist bir düşünce akımıdır¹⁹.

Osmanlı İmparatorluğu'nu çözülmekten kurtarıcı ideolojiler bağlamında “İslamcılık” tan ilk söz edenlerden biri Yusuf Akçura'dır. Akçura 1904 yılında Mısır'da çıkan bir Türk gazetesinde yayınlanan “Üç Tarz-ı Siyaset” makalesinde, Osmanlı İmparatorluğu'nu dağılmaktan kurtaracak üç seçenek üzerinde durmaktadır ve bunları yeni bir Osmanlı ulusu yaratmak, İslam birliği esasına dayalı bir devlet teşekkül etmek veya Türk ırkına dayanan bir devlet oluşturmak şeklinde sıralamaktadır. Adı geçen makalede Akçura, yukarıdaki seçeneklerin olumlu ve olumsuz yönleri hakkında bilgi verirken “İslamcılık” hakkında şu ifadeleri kullanmaktadır: “*Hala her Müslüman, Türk veya İraniyim demekten evvel, “Elhamdülillah Müslümanım” diyor. Hala İslamiyet dünyasının büyük kısmı; Osmanlı Türkleri hakanını İslam'ın halifesi tanıyor. Hala bütün Müslümanlar günde beş defa Mekke-i Mükerrreme'ye yüz çeviriyor... Hiç korkmadan tekrar olunabilir ki İslam henüz pek güçlüdür. Bunun üzerine Tevhid-i İslam siyasetinin tatbikinde dahili maniler az güçlülükle katlanılabilecek surettedir. Lakin harici maniler pek kuvvetlidir*”(Akçura, akt. Mert, 2005: 412-413). Bu anlamda İslamcılığın kurtarıcı ideolojiler arasında yer almasına yakın bir tutum takınmaktadır.

Kurtuluş ideolojisi olarak önerilen İslamcılıktan bahseden diğer bir düşünür ise Ziya Gökalp'tir. Ancak Gökalp, “Türkleşmek İslamlaşmak Muasırlaşmak” adlı makalesinde birbirleriyle mücadele içinde olan ‘Batıcılık’, ‘İslamcılık’, ‘Türkçülük’, akımlarının bir birleşimini yapmayı amaçlamaktadır. Ona göre İmparatorluğun kurtarılması buna bağlıdır. Gökalp'in düşüncesinde, Türkleşmek ve İslamlaşmak ülküleri arasında bir çatışma olmadığı gibi, bu ikisi ile modernleşmek arasında bir çelişki de yoktur. Bu bağlamda Türk milletini şu şekilde tasvir etmektedir: “*Türk ulusu Ural-Altay ailesine, İslam ümmetine, Avrupa uluslar arası birliğine bağlı bir topluluktur*” (Gökalp, 2011: 25-26). Ancak ifade edilmelidir ki bu fikirlerin bir ideal etrafında birleşme şansı oldukça zayıftır.

¹⁹Mardin'e göre İslamcılığın üç eksenli vardır. 1- İslamcılık, bu akımı bir dünya görüşü ve hayat rehberi olarak takdim eden okumuşların ve aydınların fikirlerinden doğmuştur. Buna örnek olarak Mısır müftüsü Muhammed Abduh örnek gösterilebilir. 2- İslamcılığın ikinci eksenli ise, geniş halk kitlelerinin o kadar kesin çizgilerle ifade edilmeyen, yazıya geçtiği zaman bile teorik konulardan çok, bir “İslami nizam” gerçekleştirilmeye çalışan arayışlardır. Pakistanlı SeyyidEbu'lulaMevdudi bu alanda yer almaktadır. Bunların ikisi sürekli bir alış veriş içindedir. 3- İslamcılığın son eksenini de “tasavvuf” oluşturur ki, bu alan İslamcılık ekseninde yeni değerlendirmeye alınmıştır. Mardin, *a.g.e.*, s. 9-10.

İslamcılığın diğer akımlarla birlikte imparatorluğu kurtarma ideolojisi olarak ortaya çıkışında sanayi devrimi ve Batı aydınlanmasının dünya çapında yarattığı sonuçlar etkili olmuştur. Aydınlanma döneminde, özellikle Fransız aydınlanmasında, kilisenin toplum üzerinde oynadığı baskıcı role duyulan tepki, hakim düşünce olmuştur. Hıristiyanlığın ve daha ötede dinin, geleceğin toplumunda artık yerinin olmayacağı kanaatiyle ilme olan güven artmış, bilim ve teknoloji alanındaki gelişmeler dini baskılardan kurtulmakla eşdeğer görülmüştür. Özellikle XVIII. yüzyılda bilimsel alanda yaşanan büyük gelişmeler, kainattaki her sorunun bilimle çözülebileceğine, bilimin mutluluk getireceğine dair inancı kuvvetlendirmiştir. Giderek bilim, en azından entelektüel çevrelerde dinin yerine ikame edilmiştir. Bu dönem bir yandan bilimin kutsandığı, hayatta yegâne yol gösterici olarak kabul edildiği, diğer yandan da ilerleme düşüncesinin toplumlara hâkim olduğu bir dönemdir. Bu bağlamda, XIX. yüzyılın ikinci yarısında, Darwin'in biyolojik evrim teorisi, biyolojiden çok felsefe ve sosyal bilimler alanında tartışmalara neden olmuş ve hemen hemen etkilemediği hiçbir bilim dalı ve düşünce kalmamıştır²⁰. Bu süreçte bilim ve tekniğin getirmiş olduğu refah ve mutluluk din ile kıyaslanmış ve netice de bilime duyulan güven ve inanç dinin önüne geçmiştir. Batı da bilim ve tekniğin Hıristiyanlık karşısında kazanmış olduğu bu zaferi ise, yanlış bir yaklaşımla tüm dinler için aynı görülmüştür. Yani, Batı'da yaşanan bu hususi durumdan çıkarılmış olan umumi netice dinlerin, bilim ve tekniğin gelişmesinin önündeki bir engel olarak görülmesi gibi son derece yanlış bir algıya dönüşmüştür. Bu durum Osmanlı İmparatorluğu özelinde de aynı algıyı yaratmıştır yani, imparatorluk içerisindeki bir kısım Batıcılar, İslamiyet'i, imparatorluğun geri kalmasının nedeni olarak görmüşlerdir. Ancak “ *bir milletin gerilemesi, ekseriya uzun bir hadiseler zincirinin ve beşeriyetin umumi bir tekamülünün, bu cemiyetin içinde ve dışında meydana getirdiği bir çok sebep ve amiller neticesinde olur*” (Said Halim Paşa, 163). Said Halim Paşa'nın bu tanımlamasından da anlaşılacağı üzere tek başına din, gerilemenin veya ilerlemenin sebebi olamaz. Bunun için ekseriya şartların sağlanmış veya terk edilmiş olması lazım gelmektedir.

Nitekim Batılılar da Müslümanların kendilerine göre geri kalmış durumlarını, İslam ile ilişkilendirmekteydi. Batı tarihi içinde yaşanan olguların, Batı tarihinin safhaları ve ortaya çıkardığı sonuçların bütün coğrafyalar, bütün insanlık için de geçerli

²⁰ Sosyal Darwinizm konusunda ayrıca bkz. Ayfer Özçelik, Sosyal Darwinizm Tebliği, Türk Tefekkür Dünyası Sempozyum Bildirisi, (Basılmamış Bildiri) Denizli 2013.

olduğu genel kabul görmekteydi. Kısaca söylemek gerekirse, genel olarak Batı'nın özelde de Hıristiyanlığın özel durumunun yarattığı sonuçlar, bütün insanlığa teşmil edilmekteydi. Onların bu kanaatlerini kuvvetlendiren durum ise, o sıralarda İslam dünyasında yaşanan geri kalmışlık durumudur. İslam dünyasında dinden başka ortak nokta bulamayınca “*Müslüman milletlerin şeriatı uydıkları müddetçe, Hıristiyan milletlerin daima aşağısında kalacaklarını*” (Said Halim Paşa, 172) iddia etmişlerdir.

Batılıların sahip olduğu teknik ve bilim üstünlüğü önce sefirler, ardından Batı'da tahsil gören Müslüman aydınlar vasıtasıyla Osmanlı'ya intikal etmiştir. Bu intikalle birlikte, Batı'ya duyulan hayranlık artmış ve bu durumun yarattığı aşağılık duygusu, Müslümanlar arasında hakim olmaya başlamıştır. Müslümanların içinde yaşadığı durum ise, onları sahip oldukları inançların, yaşama ve düşünme tarzlarının yetersizliği konusunda düşünmeye sevk etmiştir²¹. Müslümanların bu şekilde düşünmesinin bir başka nedeni de, Batının, kurmuş olduğu teknik üstünlüğü psikolojik olarak da sürdürmek için oryantalizm ve misyonerlik faaliyetleri devreye koymuş olmasıdır. Bu minvalde, İslam'ın ilerlemeye engel olduğunu, Müslümanların sahip olduğu vasıflarıyla terakki edemeyeceklerini, tek medeniyet olan Batı medeniyetini Müslümanların anlayamayacaklarını iddia etmişlerdir. Çözüm yolu olarak Müslümanların kendilerini, inanç ve düşüncelerini değiştirmelerini önermişlerdir (Kara, 2011: 22). Batılıların Osmanlı üzerinden İslam'a yönelttikleri bu eleştiriler, bir takım Osmanlı aydınlarını da etkilemiştir. Bunun en somut örneği ise, Batılılar ile Batıcılar arasındaki düşünce benzerliğinde görülmektedir. Şöyle ki, Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu geri durumdan İslam'ı sorumlu tutmuş olan Batıcılar, artık bilim ve teknik çağında bulunulduğu için, İslam'ın büyük bir imparatorluğun kalkınmasında yeterli olamayacağı kanaatini taşımaktaydı. Aynı zamanda İslam'ı, ilerlemenin önündeki engel olarak

²¹ Kara, İslam'ın gerilik sebebi olabileceği fikrine sıcak bakmaz: “...İslam akıl, mantık ve ilim dinidir; Müslümanların gavur çizmesi altında ezilmeleri, İslam diyarının küfrün istila, işgal ve saldırılarına maruz kalması da “gerçek” Müslümanlıktan ve İslam'dan doğmuş olamaz. O halde “kabahat İslam'da değil Müslümanlardadır”. Ecdadımız -çok kısa bir dönem hariç- İslam'ı yanlış anladı ve yanlış yaşadı (veya hiç anlamadı ve hiç yaşamadı/ onu anladığını ve yaşadığını zannetti), bizde onların çocukları olarak İslam'ı yanlış anladık ve yanlış yaşadık. Mağlubiyeti getiren, “yanlış anlaşılmalı/yaşanan” İslam'dır, İslam'ın bizzat kendisi değildir” Kara, a.g.e., s. 36.

Said Halim Paşa da benzer görüşlere sahiptir. Said Halim Paşa'ya göre, Müslümanların geri kalmalarının sebebi İslam değil, Müslüman olmadan önce yaşadıkları hayatın örf, anane, inanç vs ile ilgili olan durumlarla olan bağlarını koparamamalarıdır. Bu duruma ise, İslam alemlerinde yaşanan genel çöküntünün, her yerde kendine has özellikler göstermesi olarak açıklık getirmeye çalışmıştır . Said Halim, a.g.e. , s. 177.

görmüş olan Batıcılar, İslam esaslarını devlet idaresinden ayırmak ve Batılı devlet sistemlerini uygulamaya koymak düşüncesindeydiler. Batıcıların İslam'a ve İslamcılara yönelik diğer bir eleştirisi de, milleti medenileştirmek yerine, bakışlarını sürekli maziye çevirdikleri ve eskimiş kuralları tekrar gündeme getirdikleri şeklindedir. Görüldüğü gibi içinde yaşanan koşullardan yola çıkarak İslam'a hem içten hem dıştan yoğun eleştiriler yöneltilmekte idi. İslam'ın uğradığı bu saldırıya karşı İslamcıların reaksiyonu ise, "İslamiyet mani-i terakki değildir" fikrinin ispatı ve savunması çalışmaları olmuştur²². Bu süreçte, İslamcılar, genelde İslam aleminin özelde de Osmanlı İmparatorluğu'nun bir gerileme döneminde olduğunu kabul etmekteydiler. Fakat, söz konusu gerilemenin bütün müsebbibi olarak İslam'ın gösterilmesine de karşıydılar. Mehmet Akif'in "*Çin'i Maçin'den Mağrib-i Aksa'ya kadar her yerde onulmaz bir ahlaki ve sosyal sefalet içinde, hayatın her türlü nimetlerinden mahrum olarak yaşadıklarını görenler, bütün bu soysuzlaşmanın müsebbibi olarak İslam dinini göstermekle hata ederler*" (Tunaya, 2007: 15) şeklindeki ifadeleri, gerileme sebebi olarak İslam'ın gösterilmesine karşı bir tepkinin yansımasıdır²³.

İşte, Batıcıların İslam'a yönelik olumsuz eleştirileri, İslam'ın Batı karşısındaki durumu ve toplum içindeki hurafe ve yozlaşmalar imparatorluk içinde İslamcılık akımının ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur. Bu akımın ileri gelenleri ise Sırat-ı Müstakim Dergisi etrafında toplanmışlardır. II. Meşrutiyet'in en dikkat çeken yayınlarından olan Sırat-ı Müstakim'in bünyesinde toplanmış olan İslamcılardan dergiye yazı yazarlar arasında Eşref Edip (yönetmen), Manastırlı İsmail Hakkı, Babanzade Ahmet Naim, Halim Sabit (Şibay), Ömer Ferit (Kam), Mehmet Akif, Şemsettin Günaltay, Ebü'l-ula Mardin gibi önemli şahıslar vardır²⁴. İslam'ın genel

²² Sözelimi, İslamcılık akımının önemli temsilcilerinden olan M. Şemsettin Günaltay, birtakım grupların ifade ettiği gibi İslamcılık (buradaki İslamcılık İslamiyet ile aynı anlamda kullanılmaktadır) akımının gerilemenin sebebi sayılamayacağı gibi, çağdaş bir düşünce metoduyla silahlandırılmış bir İslamcılığın kurtarıcı misyonu üzerinde durmaktadır.

²³ Tunaya, Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşanan gerilemenin müsebbibi olarak İslam dininin gösterilmesine karşı çıkmaktadır. Fakat onun bu karşı çıkışı biraz farklı bir yaklaşımın tezahürüdür. "... O kadar ki, bugünün Müslüman alemine, hele Osmanlı İmparatorluğu'na hakim olan gerçek İslamiyet değildir. Müslümanlar İslamiyet'in ulvi ruhu, adalet ve medeniyet nuru içinde yaşamıyorlar. Müslüman dünyası bugün lüzumsuz alışkanlıkların, esatiri hurafelerin, uydurulmuş bid'adların esiridir. Batılılar böyle bir dünyanın incelemesine giriştikleri ve uğradığı sefaletin ve geriliğin sebeplerini aradıkları zaman peşin bir hükümle İslam'ı itham etmektedirler. Bu hüküm tamamen yanlıştır. İslamiyet de hiçbir surette "mani-i terakki" değildir". Tunaya, a.g.e. , s. 15-16.

²⁴ Türköne, İslamcılığa bir kurucu aramanın ve bu kurucu üzerinden bir İslamcılık açıklaması yapmanın doğru olmadığını ileri sürmektedir. İslamcıların orijinal kaynakları ve 13 asırlık İslam düşünce birikimi

bilgilerine ek olarak İslamcılık adına yeni tezler de ortaya koymuş olan söz konusu derginin konu edindiği en başat konulardan biri “Kur’an’ın bütün zamanlar için konmuş değişmez bir anayasa” olduğu fikriydi.

Genel anlamda Batı’nın kurmuş olduğu teknik ve psikolojik üstünlük Müslümanlar arasında, medeni-teknik unsurları almak şeklinde kısmi bir batılılaşma eğiliminin alt yapısını oluşturmuştur. Bu doğrultuda, Batı’dan alınan ilim ve sanayinin, İslam’ın kültürel ve ahlaki özellikleriyle birleştirilmesinden oluşturulmuş bir sistemin, Müslümanların kurtarıcısı olabileceği fikri öne çıkmıştır. Bu bağlamda İslamcılar, modern Batının sosyal ve siyasal alanların merkezlerine yerleştirmiş olduğu kavram ve kurumları dikkate alarak bunları duruma göre reddetme, duruma göre kabul etme yoluyla kendi kavram ve kurumlarıyla yorumlamaya çalışmışlardır (Kollektif, 2002: 55). Denilebilir ki İslamcılar, Batı’nın teknik ve bilim açısından kendilerinden üstün olduğunu kabul etmelerine rağmen yardımlaşma, hak, adalet ve fazilet değerleri üzerine temellendirilmiş bir İslam medeniyetinin, güç ve menfaat üzerine temellendirilen Batı medeniyetinden daha değerli olduğunu düşüncesindeydiler. Bu düşüncelerini Batı medeniyetine karşı bir alternatif olarak sunmuş olan İslamcılar, tek medeniyetin Batı olduğu fikrine karşı çıkmışlardır (Duran, 2005: 141). Aksi bir yaklaşım İslam medeniyetinin tarihsel arka planını reddetmek olur.

1.3.1. İttihad-ı İslam Politikası

İttihad-ı İslam fikri ilk olarak Sultan Abdülaziz’in son zamanlarında dillendirilmiş olsa da²⁵ asıl mahiyetini, yani İttihad-ı İslam’ın bir devlet politikası haline gelmesi II. Abdülhamit ile olmuştur²⁶. Bu bağlamda, İttihad-ı İslam’ın başlangıcını 1870’lere kadar götürmek mümkündür. İslamcılığın bir fikir cereyanı olarak ortaya

bilinmeden İslamcılık anlaşılabilir. Bu sürecin tamamının analizi mümkün olmayacağından dolayı, İslamcılığa başlangıç tarihi oluşturmak imkansızdır. Türköne, *a.g.e.* s. 38-39.

²⁵ Kara, Osmanlı İmparatorluğu’nda İslamcılığın ortaya çıkmasını, CemaleddinAfgani’nin İstanbul’a ilk geliş tarihi olan 1870 ‘e atıfta bulunarak açıklamaktadır. Kara, *a.g.e.* s. 28.

Ancak, MümtazerTürköne İslamcılığın bir ideoloji haline gelmesinde Afgani’nin rolünün Kara’nın belirttiği kadar önemli olmadığı görüşünü savunmaktadır. Türköne İslamcılığın Doğuşu adlı eserinde İslam’ın bir ideoloji haline gelmesindeki gerçek aktörlerin Namık Kemal ve arkadaşları olduğunu ileri sürmektedir. Türköne, *a.g.e.* , s.13.14.

Türköne’ninAfgani hakkındaki görüşlerinin detayları için bkz. Mümtaz’erTürköne, CemaleddinAfgani Diyanet Vakfı Yurt Yayınları,

²⁶ II. Abdülhamit’in İttihad-ı İslam siyaseti için bkz. Kemal H. Karpat, *İslam’ın Siyasallaşması*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005, s. 31-77.

çıkması ise, Sırat-ı Müstakim'in yayın hayatına başlaması ile olmuştur denilebilir. (14 Ağustos 1908). (Kara, 2011: 29).

İttihad-ı İslam'ın devlet politikası olması ile İslamcılığın fikir akımı olması arasındaki zaman farkı, İslamcılık akımı mensuplarının bir kısmının II. Abdülhamit'e karşı olan eleştirileri, II. Abdülhamit'in İslamcı mütefekkilere karşı olan tutumları gibi örnekleri dikkate alarak söz konusu politika ve fikir akımının, farklı alt başlıklar altında verilmesi sonucunu doğurmuştur. Buradaki amaç, İttihad-ı İslam ile İslamcılık arasında bir paradoks iddiasından ziyade, her iki "terimin" birbirlerinden beslenen farklı birer oluşum olduğunu açıklamaya çalışmaktır. Burada ifade edilmesi gereken diğer bir husus ise, İslamcılığın bir fikir akımı olarak sistematik bir hal aldığı dönemlerde, İttihad-ı İslam'ın oturduğu zeminin, yani Müslüman milletlerin birliği zemininin büyük ölçüde etkisini yitirmeye başladığıdır.

İttihad-ı İslam bir kavram ve düşünce olarak ilk defa Yeni Osmanlıların Avrupa'da çıkarmış olduğu yayınlarında kullanılmış ve işlenmiştir²⁷ (Türköne, 2011: 211). Ancak söz konusu politikanın, devlet tarafından resmi politika olarak desteklenmesi ve gelişmesi II. Abdülhamit dönemine rastlamaktadır.

Birçok farklı yaklaşım ve tanımı içermekle birlikte İttihad-ı İslam (Batılıların deyimiyle Pan-İslamizm), en basit deyimiyle, Rusya merkezli Pan-slavistve Avrupa merkezli Batı politikalarına karşı II. Abdülhamit'in karşı bir tepki olarak yürürlüğe koyduğu resmi devlet politikası şeklinde ifade edebiliriz²⁸. Ancak, İttihad-ı İslam'ın tanımlanmasına yönelik farklı yaklaşımlar da mevcuttur. Örneğin Türköne, "...dünya Müslümanların yaşadığı bölgeler hızla sömürgeleşmektedir. Batı yayılması ile tehdit edilen Müslümanlar, İslam dünyasının güçlü devleti sıfatıyla Osmanlı Devleti'nin yardımını istemeye başlamıştır. İstanbul'a, yardım talebiyle Müslüman ülke temsilcileri akın ederler. Bu gelişmeler Osmanlı Müslümanlarının dikkatlerini; sınırları dışındaki İslam halklarına çevirirken, yavaş yavaş bir dünya İslam dayanışması fikrinin olgunlaşacağı zemini de hazırlar" (Türköne, 2011: 155). Türköne, bu noktada İttihad-ı İslam'ı, Batı'ya karşı oluşan tepkiden ziyade, İslam dünyasının içinde bulunduğu

²⁷ Karpat, İttihad-ı İslam'ı terim olarak ilk defa Namık Kemal'in bir makalesinde kullandığını kabul etmektedir. Ancak, İttihad-ı İslam'ın somut bir hal almasında Namık Kemal ve arkadaşlarının etkisinin olmadığı ifade ederek, bu konuda Türköne'den ayrılmaktadır. Karpat, *a.g.e.*, s. 28.

²⁸ " Batı, menfaat hırsı ile İslam'ı ve son kalesi Osmanlı İmparatorluğu'nu yıkmak emelindedir. İttihad-ı İslam bu emele karşı bir reaksiyondur" Tarık Zafer Tunaya, *İslamcılık Cereyanı*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 81.

durumun yarattığı bir iç dinamik siyaseti olarak değerlendirmektedir. Türköne, bu süreçteki Batı etkisini dolaylı olarak kabul etmektedir. Berkes de, bu siyaseti içteki dinamikler olarak görmekle birlikte olaya farklı bir bakış açısı yaklaşmaktadır: *“Abdülhamid’in Pan-İslamcılığı ne Pan-Slavizm’e karşı bir politika, ne de bütün dünya Müslümanlarını birleştirmek gibi bir hayaldir. Realist bir politikacı olan Abdülhamit’in Pan-İslamcılığı, Arap şeyhlerine, mehdilere, Mısır hıdivlerine, Mısır, Suriye, Arap ve Yemen’deki Arap ayrılıkçılık akımlarına karşı bir Pan-İslamcılıktır”* (Berkes, 2002: 365). Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere Berkes’e göre tüm Müslümanların bir çatı etrafında toplanması fikri dönem itibariyle realist bir politika olmaktan uzaktır. Çünkü, XIX. yüzyılda İran ve Fas dışarıda tutulmak şartıyla, dünyadaki İslam devletleri Hıristiyan devletlerinin kontrolü dahilinde yaşamlarını sürdürmekteydi. Adı geçen yüzyılda bağımsızlığını tam anlamıyla yitirmemiş tek İslam devleti olarak Osmanlı Devleti, hilafeti de bünyesinde barındırması itibariyle ayrıca merkezi bir konumda idi. Bu süreçte, dünya Müslümanlarının hilafet üzerinden Osmanlı’ya yapmış olduğu müracaatlar²⁹, Osmanlı toplumunda bir takım algıların uyanmasını sağlamıştır. Hilafet önderliğinde kurulacak bir İslam birliği, zor durumdaki devlet için de, yeni siyasi ufukların açılması anlamına gelmekteydi. Bu yeni siyasi umutlar Osmanlı Devleti için iki açıdan önemlidir: 1- İslam birliği adı altında devletin dağılmasını engelleme fırsatı bulacak, 2- İslam devletleri üzerinde kuracağı dini otorite sayesinde, dış politikada Batı devletlerine karşı elini güçlendirecektir. Yani II. Abdülhamit’in yürüttüğü İttihad-ı İslam politikası, emperyalizmin gittikçe artan baskılarına karşı silah olarak kullanılmaya çalışılmıştır³⁰. Gerçektende özellikle Hindistan sahip olduğu kontrolü kaybetmekten korkan İngiltere, bu politikadan ciddi manada endişelenmiştir.

İttihad-ı İslam arayışlarının Batı devletlerinde yarattığı endişenin farkında olan II. Abdülhamit Söz konusu politika çerçevesinde, *“...İslam unsurlarını –evvela Osmanlı ülkelerindekileri- soy farklarına bakmaksızın dindeki ortaklıktan istifade ile tamamen birleştirmeye, her Müslimin küçük yaşta ezberlediği “ din ve millet birdir” kaidesine uyarak bütün Müslümanları, son zamanların millet kelimesine verdiği mana ile bir tek*

²⁹ Bu süreçte Osmanlı İmparatorluğu’na yapılmış yardım müracaatlarının geniş bir değerlendirmesi için bkz. Karpat, *a.g.e.*, s.83-119.

³⁰ Adülhamit, İttihad-ı İslam’ı, iç politika da ise, Batı Anadolu’da Müslüman nüfusun gerilemesi karşısında yayınlan bir Rum tüccar, çiftçi, zanaatkar dalgasına karşı kullanmıştır. Şerif Mardin, *Türkiye’de Din ve Siyaset*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s.14.

*millet haline koymaya çalışmayı” (Akçura, 2002: 783) amaçlamaktaydı*³¹. İttihad-ı İslam çerçevesinde II. Abdülhamit padişah, sultan, hükümdar unvanları yerine “ halife” unvanının kullanılmasına ağırlık vermiş, hilafet makamının itibarı ve tahkimi üzerinde özellikle durmuş, Efgani örneğinde olduğu gibi İslam aleminin etkili alim ve şeyhleri İstanbul’a davet edilmiş (Şeyh Zafir, Şeyh Esad, Şeyh Ebulhuda vb.) temel dini kitaplar basılarak İslam ülkelerine gönderilmiş, hac işlerine ve hacılara ilgi artırılmış, Hicaz demiryolu projesi yürürlüğe konmuş, Arap vilayetlerindeki imar işlerine önem verilmiş, buradaki memurların maaşları yükseltilmiştir (Kara, 2011: 28). Abdülhamit’in, İttihad-ı İslam’ı etkili bir proje haline getirmeye yönelik bu ve benzer girişimleri, projenin kapsadığı İslam coğrafyasında çıkarları bulunan İngiltere’yi rahatsız etmiştir. Bu durumdan hareketle karşı tedbirleri artıran İngiltere, özellikle Ortadoğu çevresindeki çalışmaları sonucu bir takım Arapların, kendileri ile işbirliği yapmasını sağlamıştır. İngilizler ile bir kısım Araplar arasında gerçekleşen bu işbirliği, İslam Birliği projesinin etkisini yitirmesine neden olmuştur.

1.4. Türkçülük

Temelleri eskiye dayanmasına rağmen³² Türkçülüğün sistemli bir fikir hareketi olması II. Meşrutiyet dönemine rastlamaktadır. Osmanlıcıların dil, din, ırk ayrımı yapmaksızın oluşturmaya çalıştıkları Osmanlı birliği fikri, Balkan Savaşları ile birlikte fikri temellerini tamamen kaybetmiştir. Bu süreçte, bir toprak ve devlete sahip olmanın baki kalmak için yeterli olmayacağına görmüş olan bir takım Osmanlı aydınları, ırk esasına dayanan Türk milliyetçiliği şeklinde bir yapılanmanın gerekliliği üzerinde durmaya başlamışlardır. Ancak bu uyanış devletin diğer etnik unsurlarına göre geç kalınmış bir uyanıştır. Çünkü, Osmanlı’nın hakim unsuru olmasına bağlı olarak Türkler,

³¹İttihad-İslam politikası ile II. Abdülhamit’i, halife unvanının da vermiş olduğu yetki ile Batı devletleri karşısında elinin güçlendirmiştir. Lakin, bu politika aynı zamanda halen Osmanlı tebaası konumundaki gayr-ı Müslimler arasında ihtilafların çıkmasına da neden olmuştur.

³²“Genç Osmanlılardan Ali Suavi’nin Türkleri hem Osmanlı İmparatorluğu’nun kurucu etnik ögesi hem de Orta Asya halklarını kapsayan bir ırk olarak tanımlaması Ahmet Vefik Paşa’nın Osmanlı lehçesini Uygur, Çağatay, Kırgız gibi çeşitli Orta Asyalı halkların lehçesiyle aynı ortak kökenden türediğine ilişkin tezleri, Ahmet Mithat’ın Orta Asya’yı anavatan olarak adlandırması, Süleyman Paşa’nın Joseph de Guignes etkisinde yazdığı Tarih-i Alem ile Necip Asım’ın Leon Cahun’un “Turan” ırkını anlattığı Asya tarihi kitabından esinlenerek kaleme aldığı Türk Tarihi adlı eseri Osmanlı Türkçülüğünün uzaktaki tarihin en çarpıcı örnekleri sayılabilir. Anadolu halkının Türklüğünü de gündeme getiren bu görüşlerin aynı zamanda Osmanlı ve İslamiyet öncesi tarihi dönemlere atfen Türklerin siyasi, sosyal ve kültürel geçmişlerinin ortak yönlerine vurgu söz konusudur”. Günay Göksu Özdoğan, *Dünyada ve Türkiye’de Turancılık*, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, C.IV. Milliyetçilik, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s.394.

milliyetçi fikirler konusunda acele etmemişlerdir. Bundan başka, imparatorluk geleneğinden gelmeleri, Türk kültüründe bu tür bir birikimin olmaması ve Müslüman olmaları sebebiyle (İslam’da kavmiyet ayrımı yoktur) Osmanlı Türk aydınları ırkçı yaklaşımlardan ilk etapta uzak kalmışlardır. Ancak imparatorluk unsurlarının bir biri ardında bağımsızlıklarını kazanmaya başlamasından sonra, ırka dayalı Türk milliyetçiliği söylem ve uygulamaları hayata geçirilmiştir³³ (Köseoğlu, 2003: 224). Bu anlamda siyasal bir kimlik oluşturmak noktasında Türkçülüğe ilk vurgu yapanlar Yusuf Akçura, Mehmet Agayef, Ziya Gökalp, Mehmet Fuat Köprülüzade, Hüseyinzade Ali gibi aydınlardır. Mehmet Rauf, Hüseyin Cahit, Halit Ziya, Cenap Şahabettin, Süleyman Nazif, Yakup Kadri gibi isimler de Türkçülük akımının daha çok milli edebiyat noktası içinde yer almışlardır. Mezkur aydınların bir araya gelmesi ile oluşturulmuş Türk Birliği Derneği, Türk Derneği Cemiyeti, Türk Yurdu Cemiyeti, Türk Ocağı Cemiyeti gibi kuruluşlar, Türkçülük fikrinin yayılmasına öncülük etmişlerdir. Genç Kalemler, Bilgi, Halka Doğru, Türk Yurdu, İkdam gibi gazete ve dergiler, mezkur akımın fikri temellerinin atılmasına ve yayılmasında önemli noktada yer almışlardır (Uyanık, 2002:795).

İsmail Gaspıralı’nın “dilde, fikirde, işte birlik” düsturuyula Çarlık Rusya’sında yaşayan Müslüman Türk/Tatar topluluklarını bir arada toplamak adına başlatmış olduğu Pan-Türkçülük hareketi daha çok kültürel bir mahiyet taşımaktaydı. Kültürel Türkçülüğe siyasal Türkçülüğün eklenmesi ise, Yusuf Akçura’nın 1904’te Kahire’de kaleme almış olduğu “Üç Tarz-ı Siyaset”³⁴ adlı makalesi ile olmuştur (Özdoğan, 2003: 394-395).

Türkçülük akımının önde gelenlerinden bir olan Akçura, söz konusu eserinde, Türklerin büyük çoğunluğun geçmişlerini unutmalarından dolayı milli bilinçten yoksun kaldıklarını ve dolayısıyla bu bilincin tekrar oluşturulmasının üzerinde durmaktadır. Akçura’nın bu bağlamdaki fikirleri aynı zamanda, Türkçülük akımının genel bir özeti olma iddiası taşımaktadır. Ona göre milli bilinç iki alanda ve dört aşamada gerçekleşebilir. Şöyle ki, “ilk alan Osmanlı Devleti”dir. Buradaki Türkler arasındaki ırksal bağlar, dini duygular gibi kuvvetlendirilecektir. Sonra Türk olmamakla beraber, bir dereceye kadar Türkleşmiş olan Osmanlı topluluklarının Türkleştirilmesine

³³ Osmanlı’da Türk milliyetçiliğinin oluşması hakkında bkz. Fatma Müge Göcek, *Osmanlı Devleti’nde Türk Milliyetçiliğinin Oluşumu: Sosyolojik Bir Yaklaşım*, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, C. IV, İstanbul, 2003, s. 63-76.

³⁴ Aynı eserin İstanbul baskısı 1912 yılına rastlamaktadır.

geçilecektir. En sonunda Türklükten etkilenmemiş, ulusal bilinçten yoksun topluluklar Türkleştirilecektir. Osmanlı alanındaki Türkleşmeyi, ikinci alandaki bilinçlendirme izleyecektir. Fakat bu hem siyasal hem de kültürel yönden olacaktır. Yani Asya'nın büyük bölümünde ve Avrupa'nın doğusunda yayılmış olan Türkler, birleştirilecek ve bilinçlendirilecektir"³⁵ (Akçura, 2008:30).

Türkçülük akımının diğer bir önemli ismi olan Ziya Gökalp, "Osmanlılara göre, ulus, Osmanlı İmparatorluğu'nda bulunan bütün uyrukları içine alır. Oysa, bir imparatorluğun bütün uyruklarını bir tek ulus saymak, büyük bir yanılgıdır; çünkü, bu karışımın içinde bağımsız kültürleri olan türlü uluslar vardır"(Gökalp, 2007: 45) ifadeleriyle Osmanlılık fikrini eleştirerek, Türkçülük akımının savunuculuğunu yapmıştır³⁶.

Durkheim sosyolojisinden etkilenmiş olan Gökalp, bu sosyolojik anlayışa dayanarak Türklerin kültür ve medeniyetlerini incelemiş ve buradan hareketle, dil, soy, din ve ülkü birliğine dayanan bir Türk milleti meydana getirmenin yollarını araştırmıştır. Ona göre, devletin kurtulması, birbirine milli bağlarla bağlı bir Türk milletinin oluşması ile mümkündür. Türk milleti milli bir kimlik kazanır ve devletin başlıca dayanağı olursa Osmanlı devleti çöküntüden kurtulabilir. (Yurdaydın, 1971: 173). Başlangıçta Türkçülük akımını, Turancı bir anlayışla değerlendirmiş olan Gökalp, daha sonra Turancılığın Türk milletinin uzak ideali olduğunu söyleyerek, daha gerçekçi bir milliyetçilik üzerinde durmuştur³⁷.

Gökalp ile Akçura'nın Türkçülük anlayışları bazı noktalarda farklılıklar göstermekle beraber, genel anlamda aynıdır. Kesin bir tavır almamakla birlikte Türkçülük akımı yanlısı olarak tanımlanan kişileri diğer fikir akımı savunucularından

³⁵ Akçura, aynı eserinde Türkçülük akımının bir takım sakıncalarına da dikkat çekmektedir: "*Osmanlı halkından Türk ve Müslüman olmayan halk ile Türk olmadıkları halde Müslüman olanların imparatorluktan ayrılabilceğini düşünmektedir; önemli sayıda Türk tebaasına sahip olan Rusya'nın da böyle bir teoriye karşı geleceğini normal görmektedir. Türklük fikri yeni bir fikir olduğu için, bunun işlenmesi, yaygınlaştırılması ve bilinç haline getirilmesi uzun zaman alacaktır*" Akçura, a.g.e. , s.30.

Konuyla ilgili aynı yazarın bir başka eseri de şudur: Yusuf Akçura, *Türkçülük, Türkçülüğün Tarihi Gelişimi*, Türk Kültür Yayını, İstanbul 1978.

³⁶ Karpat, Akçura ile Gökalp'in Türkçülük anlayışının farklı olduğuna ifade eder. Şöyle ki, "*Gökalp farklı etnik kategorilerden oluşan Türkleri din ve kültür birliğine dayanan homojen bir etnik toplum –veya millet- haline getirmeyi öngörürken, Akçura, Osmanlı Türklerinin zaten dünyadaki bütün Türkleri kucaklayan bir siyasi Türk milletinin parçası olarak görüyordu*" . Karpat, a.g.e., s. 653.

³⁷ "Türkçülüğü, ülküsünün büyüklüğü noktasında üç dereceye ayırabiliriz:

1-Türkiyecilik, 2-Oğuzculuk ya da Türkmencilik, 3-Turancılık. Bugün gerçeklik alanında yalnız Türkiyecilik vardır". Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, Türk Klasikleri-İnceleme, İstanbul 2003, s.55.

ayıran bir noktayı belirtmek gerekmektedir. Bilindiği üzere her bir fikir akımının savunucusu imparatorluğun kurtuluşunu kendi fikir akımlarından yola çıkarak açıklamaya çalışmaktadır. Lakin Gökalp ve Akçura, söz konusu fikir akımlarının her birine yaşam hakkı tanımaktadır. Bu bağlamda Gökalp, “Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak” adlı makalesinde “*Türk milleti Ural-Altay ailesine, İslam ümmetine, Avrupa beynelmileline mensup bir cemiyetten ibarettir*” ifadesiyle bahsi geçen fikirlerin birleştiriciliğine vurgu yapmaktadır (Erişirgil, 2007: 79). Akçura ise, “Üç Tarz-ı Siyaset” adlı makalesinde, mezkur fikir akımlarının olumlu ve olumsuz yönlerini açıkladıktan sonra makalesini şu soru ile sonlandırmaktadır: “*Osmanlı milleti yaratmak, kimi yararlar kapsamakta ise de eylem dışıdır. Müslüman birliği veya Türk birliğine yönelen siyaset, Osmanlı Devleti için aynı çıkarları ve sakıncaları kapsamaktadır. Eylem yönünden de aynı kolaylık ve güçlük vardır, denilebilir. Böyle bir durumda İslamlık ve Türklük siyasetlerinden hangisi yürütülmelidir?*” (Akçura, a.g.e. s. 19). Görüldüğü üzere Akçura ve Gökalp Türkçülüklerinin yanında diğer fikir akımlarına da yakın bir tutum takınmışlardır.

İKİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL ÇÖZÜLÜŞTE GELENEKSEL TEPKİ: İSLAMCILIK

2.1. İslamcılık Akımının Ortaya Çıkışı ve Farklı Yaklaşımlar

Tunaya'nın, “*II. Meşrutiyet'in dinamik hayatı içinde, siyasi olaylara çarpa çarpa şekillenmiş ve siyasi bir kuvvete dönüşmüştür*” şeklinde ifade ettiği İslamcılığın, hangi kaynaklardan beslendiği, ne zaman ve nelere tepki olarak ortaya çıktığı, diğer fikir akımlara göre konumunun ne olduğu konusunda farklı fikirler ileri sürülmüştür. Bu fikirlerin hepsinin burada teker teker incelenmesinin mümkün olmayacağı açıktır. Bizim bu noktadaki çalışmamız, meşrutiyet döneminde İslamcılık üzerine yapılan fikir ve görüşleri değerlendirmekten ziyade, İslamcılığın ortaya çıkışı ve gayesi üzerinde durmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun İslami bir gelenek içinde oluşması, İslamiyet'in halkın bütün geleneklerine nüfuz etmiş olması, XIX. yüzyılda İslamcılık fikrini, hem taraftar bakımından hem de ideoloji bakımından şanslı bir tabana oturmuştur. Şöyle ki, Osmanlı Devleti nüfusunun önemli bir bölümünün Müslümanlardan oluşması, Osmanlı padişahının aynı zamanda geniş coğrafyalara yayılan İslam ülkelerinin halifesi olması dolayısıyla İslamcılar, çok geniş bir kitleye hitap etme imkanı bulmuşlardır. Ayrıca İslam dininin, Osmanlı İmparatorluğu'nun iç ve dış siyasetinin en belirgin noktasında yer alması bu akımı güçlü kılan başka bir etmendir. Aynı zamanda, İslamcı akım mensupları arasında sadrazamlar, şeyhülislam, nazırlar bulunmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun en üst makamlarını teşkil eden bu görevlerde İslamcılarının yer alması İslamcılık akımını Osmanlı siyaset ve sosyal hayatında da önemli bir yere taşımıştır (Tunaya, 2007: 1-2). Ancak bu durum aynı zamanda İslamcılığın anlaşılmasını da zorlaştırmıştır.

İslamcılığın, Türkiye tarihi içerisindeki başat konumu, onun birçok farklı açıdan ele alınmasına neden olmuştur. Bu farklılık, bazen İslamcılığın kurucularının kim olduğu noktasında, bazen İslamcılığın içeriğinin ne olduğu noktasında bazen de, İslamcılığın doğuşuna farklı yaklaşımlar noktasında kendini göstermektedir. Örneğin, İslamcılığın, geleneksel İslam'dan farklı olarak, Osmanlı İmparatorluğu'nu yıkılmaktan kurtaracak bir ideoloji olarak düşünülmesindeki süreç, bu alanın düşünürleri tarafından

farklı şekillerde ele alınmıştır. İslamcılarının özellikle II. Meşrutiyet dönemine rastlayan genel söylemleri, meşveret, şura, bi'at gibi İslami temalara getirdiği yeni yaklaşımlar, İslam'ın bilim ile olan uyumlu ilişkisi ve İslam'ın terakki engeli olmadığını ispatlama çalışmalarına bakıldığında, bunların ekserisinin, Batılı ve Batıcıların İslam'a yönelik eleştirilerine yönelik cevap niteliği taşıdığı görülmektedir. Dolayısıyla bu durum bize İslamcılığın Batıcılık reaksiyonu olduğunu göstermektedir. Kaldı ki, farklı yaklaşımlarına rağmen, İslamcılık üzerine çalışmaları bulunanların ekseriyeti, İslamcılığın bir yönüyle Batıcılık reaksiyonu olduğu üzerinde durmaktadır. Örneğin Ülken, İslamcılık akımına Batıcılık akımı ve Batıcıların İslamiyet ve Müslümanlar üzerindeki yanlış yaklaşımları üzerinden açıklık getirmeye çalışan düşünürler arasında yer almaktadır. İslamcılık akımı, sadece Osmanlı İmparatorluğu içindeki Batıcı fikirlere karşı oluşmuş bir akım değildir. Bununla birlikte, akım, Batılılaşma hareketinin başarısızlıkları ve siyasi-iktisadi bozgunlara karşı bir tepki olarak da ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda Avrupalı yazarların Osmanlı İmparatorluğu nezdinde İslamiyet aleyhindeki yazıları, İslamcılığı körükleyen diğer başka bir sebeptir³⁸. Muhammed Abdüh'ün "Hıristiyanlık ve İslamiyet" adlı eseri, Gabriel Hanotaux'un İslamiyet aleyhindeki yazılarına karşı oluşturulmuştur (Ülken, 2007: 201). Yine Renan'ın fikirlerine Namık Kemal'in cevabı da aynı doğrultuda yapılmış bir çalışmadır³⁹. Tunaya, Ülken'e benzer bir yaklaşımla, İslamcılığın Batıcılık reaksiyonu olduğu üzerinde durmaktadır. Batıcıların, Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu geri durumdan İslam'ı sorumlu tutmalarına, karşı tezler geliştiren İslamcılar, "İslamiyet mani-i terakki değildir" fikrinin ispatına ve savunulmasına çalışmışlardır (Tunaya, 2007: 17).

³⁸ Batılılar, Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki değerlendirmelerini kendi değerleri üzerinden yorumlamaya çalışmışlardır. Hıristiyanlığın daha doğrusu Kilisenin Batı medeniyeti üzerindeki olumsuz etkisi diğer dinler için de geçerli sayılmıştır. Yani, Roma İmparatorluğu'nun çökmesinde ve daha sonraki süreçte kilisenin bilim, siyaset vb alanlardaki tahakkümlerindeki Hıristiyanlık etkisi yanlış bir yaklaşımla, İslam'ın Osmanlı İmparatorluğu üzerinde olumsuz etkiye sahip olduğu şeklinde yorumlanmıştır.

Bilim ve teknikte yaşamış oldukları başarılarından sonra gözlerini Müslüman topraklarına dikmiş olan Batılılar, Müslümanların kendilerine göre geri kalmış durumlarının İslam ile ilişkilendirmişlerdir. "Müslümanların geriliğinin İslam şeriatının noksan oluşundan ileri geldiğini" ileri sürmüş ve Müslümanların durumunu kendi ruh ve fikirlerine göre izah etmeye çalışmışlardır. Onların bu kanaatlerini kuvvetlendiren durum ise İslam dünyasında yaşanan geri kalmışlığın genel olmasıdır. Bu milletlerin dünyasında dinlerinden başka ortak nokta bulamayınca Müslüman milletlerin şeriata uydukları müddetçe, Hıristiyan milletlerin daima aşağısında kalacaklarını" iddia etmişlerdir. Said Halim, Paşa, *Buhranlarımız*, Yayına Hazırlayan, Ertuğrul Düzdağ, Tercüman 1001 Temel Eser, Kervan Kitapçılık, s. 172.

³⁹ Namık Kemal'in Ernest Renan'ın İslam hakkındaki yanlış yaklaşımlarına cevaben kaleme almış olduğu makale için bkz. Namık Kemal, *Renan Müdafaaamesi, İslamiyet ve Maarif*, Yayınlayan, M. Fuat Köprülü, Milli Kültür Yayınları Dini Kültür Serisi, No. 1, Ankara, 1962.

İslamcılık alanında çalışmaları olan Türköne'nin İslamcılığın doğuşuna ve bir ideoloji haline gelmesine dair görüşleri ise bir takım farklılıklar içermektedir. Türköne, hem İslamcılığın CemaleddinAfgani'ye bağlanmasını⁴⁰ hem de, Panislamizmin II. Abdülhamid ile özleştirilmesine karşı çıkmaktadır. Ayrıca, Türköne İslamcılığın 1908 ile başlatılmasının yanlış olduğunu ifade etmektedir(Türköne, 2011: 297). Ancak İslamcılığın, Batıcılık reaksiyonu olduğu konusunda o da hemen hemen aynı görüşleri taşımaktadır. İslamcılık ideolojisinde ahiret hayatı geleneksel İslam'ın aksine önemini yitirmekte, din önemli ölçüde dünyevileşmektedir. Bu süreçte İslam'ın sosyal hayata dönük esasları akla uygun biçimlerde yeniden gündeme getirilmiştir. Türkiye İslamcılarının meşrutiyetten itibaren İslam'ın akla dönük esasları üzerinde yoğun bir şekilde durması, aynı zamanda İslam'ın dünyevileşmesi anlamı taşımaktadır. Bu noktadaki İslamcılarının refleksleri tamamıyla, Batı tarafından dayatılan modern dünyaya bir tepki olarak oluşmuştur. Dolayısıyla dönem İslamcıları İslam'a, Batılı ideolojilerde olduğu gibi akla uygunluğu noktasında yaklaşmışlardır (Türköne, 2011: 31). Dolayısıyla, İslamcılık, *“Batı'dan gelen ideolojik düşünce yapısı ile geleneksel İslami değerlerin birleşimi neticesinde, İslamiyet'in ideoloji formu içinde yeniden sistemleştirilmesiyle ortaya çıkmıştır”* (Türköne, 2011: 29). Bu tanımlama İslamcılığın geleneksel İslam'dan farklı yönüne vurgu olarak da yorumlanabilir.

İslamcılığın, Batıcılık reaksiyonu olduğuna dair yaklaşımlardan farklı olarak, İslamcılığın Osmanlıcılığın içerisinden türemiş ve kısmen onun devamı olduğuna yönelik yaklaşımlar da mevcuttur. Ancak bu yaklaşımlar İslamcılığın Batıcılık karşısındaki tavrını da inkar etmekten kaçınmaktadır. Kara'ya göre, Osmanlı ülkesindeki İslamcılık hareketini “bir kalkınma ve kurtuluş” ideolojisi olarak Osmanlıcılık hareketinin devamı, milliyetçilik ve bir ölçüde Türkçülük akımının devamı olarak değerlendirmek mümkündür. Kara, bu süreci, “İttihad-ı anasır” ın “İttihad-ı İslam” a evrilmesi olarak değerlendirmektedir (Kara, 2011: 27-28). Türköne de, İslamcılık çalışmasında Osmanlıcılık faktörü üzerinde durmaktadır: *“...Osmanlıcılığın yapılabilmesi için, laik politikalara dayanmak zorunda kalınmıştır. Bizatihi İslamcılık, Osmanlı toplumunda laikliği zorunlu kılan politikaların baskısı altında gelişmiştir”* (Türköne, 2011: 284). Akçura'nın İslamcılı tanımlaması da onun Osmanlıcılığın türevi olduğu şeklinde yorumlanabilir: *“Osmanlı milliyeti siyasetinin başarısızlığı üzerine*

⁴⁰ Örneğin Kara, İslamcılığın bir ideoloji haline almasında Cemalettin Afgani faktörü üzerinde durmaktadır.

İslamiyet politikası meydan aldı. Avrupalıların Panislamizm dedikleri bu fikir son zamanlarda Genç Osmanlılıktan yani Osmanlı milleti teşkili siyasetine kısmen iştirak eden firkadan doğdu” (Akçura, 2002: 783).

İslamcılığın ortaya çıkışıyla ilgili genel yaklaşımlar bu şekilde olmakla beraber Osmanlı dönemi İslamcılık akımının mensuplarının genel kaygısını sadece Batı medeniyetinin İslam ve Osmanlı üzerindeki olumsuz eleştirileri ve Osmanlı içindeki Batıcıların politikalarının bir reaksiyonu olarak sınırlamanın yanlış olduğunu belirtmek gerekir. İslamcılar bu kaygılardan başka, imparatorluk içinde İslami amillerin terk edilmesi ile başlamış ahlaki bozulmalara da çare aramaktaydılar. Yine, padişahların yönetim şekillerinin istibdat haline gelmesi ve devlet idaresindeki şer’i kuralların terk edilmeye başlanması İslamcıların üzerinde durdukları diğer bir konudur⁴¹. Dolayısıyla, İslamcılık her şeyden önce İslami değer ve yaklaşımların, terk edilmeye başlanıldığının düşünüldüğü durumlarda şekillenen bir şey olmuştur. Aynı zamanda İslamcılık, İslami değerlerden uzaklaşıldığı, toplumsal ahlaksızlıklar, eşitsizlikler ve baskılar baş gösterdiğinde, bunlara karşı itiraz söylemlerini örgütleyen referans olmuştur (Aktay, 2005: 20).

İslamcılık üzerinde ittifak sağlanamayan diğer bir husus da, İslamcılığın ne zaman ortaya çıktığı konusudur. Osmanlı imparatorluğun her aşamasında ve her kurumunda etkili olması dolayısıyla, İslamiyet her dönemde etkin ve canlı olma özelliğini korumuştur. Bu bağlamda modern bir düşünce akımı olarak İslamcılığın ne zaman ortaya çıktığına dair kesin bir tarih vermek zorlaşmaktadır. Ancak, Türkiye’de İslamcılık tartışmalarının miladını, Tanzimat süreci ile başlayan modernleşme tartışmalarının başlangıcı oluşturmaktadır ve diyebiliriz ki İslamcılık Tanzimat ile birlikte hız kazanmış olan Batıcılık eleştirisinden doğmuştur (Mert, 2005: 412). Fakat, İslamcılığın ortaya çıkması noktasındaki genel eğilim, II. Meşrutiyet dönemidir. Örneğin bu alanda çalışmaları bulunan Tarık Zafer Tunaya, İsmail Kara, Şerif Mardin gibi isimler bu noktada hem fikirdir. Türköne ise, bu noktada diğer yazarlardan ayrılmaktadır: “ ... 40 sene öncelerine uzanan bir ideolojinin birikimi, tecrübeleri

⁴¹ Meşrutiyet dönemi İslamcılarının en önemlilerinden olan Said Halim Paşa’nın, Abdülhamit’in istibdatına yönelik İslam’ın “Huruç Kaidesi” neden bahsetmesi dikkate değerdir. Said Halim’in Abdülhamit için bu şekilde bir yaklaşımda bulunması, sözü edilen dönemler içinde, II. Abdülhamit ile birtakım İslamcılar arasında fikir birliği olmadığını göstermektedir.

Ayrıca aynı eserde, Osmanlı’nın içinde bulunduğu durum genel olara ahlak veya ahlaksızlık üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. Bu durum, dönem İslamcılarının, İslam “ahlak” ı vurgusuna işaretir.

hesaba katılmadığı takdirde II. Meşrutiyet sonrası İslamcılığın hangi noktalarda orijinal olduğu kavranamaz. 1908 sonrası İslamcılarının tezleri, denenmişliğin, gerçeklerle sınanmışlığın izlerini taşırlar, İslamcılığı II. Meşrutiyet sonrasında başlatmak bir tarihlendirme hatası olduğu gibi, aynı şekilde II. Meşrutiyet sonrası İslamcılığın anlaşılmasına da engeldir” (Türköne, 2011: 37). Türköne, İslamcılığın daha anlaşılır bir fikir olması için arka planının, onu besleyen dinamiklerin irdelenmesi gerektiğini düşünmektedir.

2.2. II. Meşrutiyet Döneminde İslamcılar

Tanzimat ve Meşrutiyet dönemleriyle birlikte Osmanlı toplumunda durağanlık, yerini hayatın her alanında hareketliliğe bırakmıştı. İslamcılık akımı da, bu hareketliliğe uygun olarak birçok alana ait fikir üretmek zorundaydı. Bu süreçte İslamcılık akımı, bütün diğer akımlardan daha etkili bir biçimde, sadece siyasal alana değil, sosyal hayata da karışmak istemiş ve şanslı konumu da ona bu şansı sağlamıştır. Meşrutiyet İslamcıları, İslam dininin genel karakterini oluşturan, kişinin iç hayatını ve Allah’a karşı sorumluluklarını düzenleyen yanı sıra birlikte, kişilerin birbirleriyle ve devletle olan ilişkilerini düzenlemek, kısacası hukuki hayatı din ilkelerine uydurmak istemiştir. Buna ilaveten İslam, siyasal ve sosyal meselelerin her türlüüne cevap aramak suretiyle vatandaşları bilinçlendirmek istemiş ve bu meselelerin çözümüne yönelik temelini İslam’dan almış bir kaide, bir yol çizmeye çalışmıştır (Tunaya, 2007: 85-86). Yani, İslam ahlakını sosyal hayata tekrar kazandırmayı amaçlamıştır

İslamcılık akımının mensupları, II. Meşrutiyet’in genel havası içinde siyasi veya gayri siyasi bir takım oluşumların içinde yer almışlardır. Onlar sadece vaiz, öğütçü veya İslami yazar değil; yazı grubu, dernek ve parti lideri olarak aktif siyasi birer kuvvettirler. Siyasal hayatın kendilerine sağlamış olduğu bütün unsurlardan faydalanarak, bazen iktidar, bazen muhalefet bazen de her ikisinin dışında bağımsız bir oluşumun içersinde ideolojilerini devam ettirmişlerdir. Bu bağlamda, II. Meşrutiyet döneminde İslamcılarının genel görüşleri ve yaklaşımlarını maddelendirirsek;

1-“İslamiyet’in kendine has bir inancı, bu inanç üzerine kurulmuş ahlaki, ahlakından doğan içtimai hayatı ve netice olarak bu hayatın gerekli kıldığı siyaset kaideleri vardır. İslamiyet kusursuz bir bütün teşkil eden bu esasları bakımından en mükemmel ve en son olgunluğa sahip bir insanlık dinidir” (Said Halim, 203). Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere, İslamiyet, insanlığın hayatını sevk ve idare edebilecek

siyasi, içtimai, hukuki gibi bütün unsurları kendi içinde barındırmaktadır. İslam'ın her bir amili diğer amillerinden doğmuş olduğundan, tam bir bütünlük söz konusudur. Bu bütünlük içerisinde herhangi bir amilin terk edilmesi, diğer amilleri de olumsuz yönde etkileyeceğinden, İslam dinine mensup Müslümanların bu amillerin tamamına sadakatle riayet etmesi gerekmektedir.

2- Bu bağlamda İslamcılar, Osmanlı İmparatorluğu'nda meydana gelen ahlaki, siyasi, içtimai ve bunların neticesinde meydana gelen iktisadi bunalımların sebebini, İslami amillerin terk edilmesi ve İslam'ın hakkıyla anlaşılabilmesi olarak görmüşlerdir. Dolayısıyla, İslamcılara göre, Osmanlı İmparatorluğu'nun tek kurtuluş yolu, bu amil ve zihniyetin anlaşılması ve onların gereklerinin noksatsız yerine getirilmesi ile mümkün olmaktadır (Tunaya, 2007: 13).

3- Batı medeniyeti, yıllarca ayrıcalıklı ruhban sınıfının ve dolayısıyla kilisenin baskısı altında kalmıştır. Bu durumu aynı zamanda, gelişmelerinin önündeki engel olarak gören Batı, bilim ve teknik alandaki gelişmelerini, dinin baskısından kurtulmak ile eşdeğer görmüştür. Bu bağlamda, ilk etapta, bilim ve tekniğin getirmiş olduğu refah ve mutluluk, din ile kıyaslanmış ve netice de bilime duyulan güven ve inanç dinin önüne geçmiştir. Batı'da bilim ve tekniğin Hıristiyanlık karşısında kazanmış olduğu bu zaferin tüm dinler için geçerli olacağı düşünülmüştür. Batı'nın bu düşüncesi, "baticılar" arasında kabul edilmiş ve İslam, devletin geri kalmasının nedeni olarak görülmüştür (Said Halim, 163). Dolayısıyla II. Meşrutiyet dönemi İslamcılarının en büyük kaygılarından biri de, İslam'ın ilim ile ilişkisinin olumlu yönde olduğunu, İslam'ın ilim üzerinde herhangi bir tahakkümünün bulunmadığı ve bunlardan dolayı İslam'ın terakkiye mani olamayacağını ispatlamaya çalışmak olmuştur⁴² (Ülken, 2007: 276-277). Bu dönem İslamcılarına göre, "*İslam, terakkiye engel olmadığı gibi terakkiyi emreder.*

⁴² Günaltay'a göre "*Terakkiyatımıza mani olan tedennimizi intac eden amil-i esasi acaba dinimiz midir? Kürre-i arzın kıtaat-ı muhtelifinde sankin olan İslamların hali sefalet-i şimaline bakılırsa bu sual öyle kolay kolay reddedilemez gibi görülür. Filhakika bugün dünyanın her tarafındaki İslamların esarete mahkum zillet ve sefalete gömülmüş oldukları bir hakikat-ı katıyedir. Bunu hiç kimse inkar edemez. Sefalet ve inkirazın taharri edilirse ulema kisvesine, derviş kıyafetine, şeyh libasına bürünmüş fakat ilimden, irşaddan bihaber oldukları halde hakiki alim ve müridlerin makamlarını gasp etmiş olan bir kısım ademlerin bu hususta mühim bir rol ifa etmiş oldukları anlaşılır. Fakat gerek dinin bugün almış oldukları şekle gerek bu gibi cahillerin telkinat ve tefsiratına bakarak hüküm vermek hiçbir vakit doğru ve mantıklı bir hareket olamaz. Mani-i terakki olup olmadığını dinin kendisinde aramamız icap edeceği gibi dini anlamak için de hakiki alimleri, fazıl şeyhleri, vasıl dervişleri dinlemeliyiz. Ancak bu tetebbudan sonradır ki terakkimize mani olan İslamiyet-i hakikiye olmayıp bugünkü Müslümanların din-i fitriden pek uzak olan hurafe-i alud akideleri, esatiri ananeleri olduğu hakikati tecelli eder"* Günaltay akt.Kara, a.g.e., s.247.

İslam'ın terakkiye engel görünen tarafları, ona sonradan eklenen geleneklerle oluşmuştur. Bu yüzden onu sonradan oluşmuş sınırlayıcı geleneklerin bağından koparmak, ilk asil, saf şekline döndürmek gerekir. Asli kaynaklar “yeni” bir yorumla, terakkici bir İslam kuramına dönüştürülebilir. Bunun için Ortaçağ'da kapanan “İçtihadkapısı”nın yeniden açılması ve yeni hükümler üretilmesi lüzumludur”(Türküne, 2011: 292).

4- İslamcılar, dönem itibariyle İslam devletlerinin geri kalmışlığını kabul etmektedirler. Ancak bu geriliğin sebebi onlara göre İslam değil, İslam'a herhangi bir şekilde sızmış olan hurafe ve batıl inançlar ve bu inançların sebep olduğu ahlak yozlaşmalarıdır. Dolayısıyla İslam'ın, batıl inançlardan ve hurafelerden arındırılması ve İslam dünyasının tekrar eski ihtişamına kavuşturulması konusu, Meşrutiyet dönemi İslamcılarının üzerinde en fazla durdukları konulardan olmuştur.

Lakin, İslamcılar, İslam dünyasını ayağa kaldıracak unsurların Batı'da değil, yine İslam'ın kendi mazisinde aranması gerekliliğine inanmaktaydılar. İslam'ın geçmişten kuvvet alan bir ahlakı, sosyolojisi ve kendi şahsına münhasır siyaset prensipleri vardı (Tunaya, 2007: 62). Buna ilaveten, Batı teknik, ticaret açılarından gelişmiş olmasına rağmen maneviyat ve ahlak bakımından tam bir yıkım içindedir. Dolayısıyla, Batıcıların ileri sürmüş olduğu “her şeyimizle Batılılar gibi olmalıyız” fikri son derece yanlıştır. Bu bakımdan İslamcılar, Batı'nın bilim ve teknik donanımının alınması fikrine sıcak bakmış olmalarına rağmen, Batı'dan alınacak herhangi bir maneviyat fikrine kesinlikle karşı çıkmaktaydılar. Bu noktada İslam'ın Batı'dan çok ileride olduğuna kati surette inanmaktaydılar.

5- II. Meşrutiyet döneminde İslamcılarının karşı oldukları diğer bir durum ise, körü körüne yapılmaya çalışılan iktibaslarıdır. Meşrutiyet dönemi İslamcılarının en önemli temsilcilerinden biri olan Said Halim Paşa'nın bu yöndeki eleştirileri dikkat çekicidir.

“Bir Kant yahut Spencer'in ahlak görüşüne inanan, ayrıca içtimai hayatta Fransız, siyasette İngiliz usulünü kabul eden bir Müslüman, ne kadar bilgili olursa olsun, ne yaptığı bilmeyen kimseden başka bir şey değildir” veya *“Çinlilerin ahlak, Hintlilerin hayat ve Meksikalıların siyaset görüşlerini benimseyen bir Fransız veya bir Alman acaba nedir? Madem ki bir Fransız veya bir Alman gibi hissetmiyor, düşünmüyor;*

hareket etmiyor; kullandığı lisan Alman veya Fransız lisanı olsa da o ne Alman ne Fransız'dır” (Said Halim, 204-205).

Mehmet Akif ise Batı taklitçiliğini “*Dini taklit, dünyası taklit, adaleti taklit, kıyafeti taklit, selamı taklit, kelamı taklit, hülasa, her şeyi taklit bir milletin fertleri de insan taklidi demektir ki, kabil değil, hakiki bir heyet-i içtimaiye vücuda getiremez, binaenaleyh yaşayamaz”* ifadeleri ile eleştirmektedir⁴³ (Yiner, 1997: 7).

6- “İslam yalnızca bir inanç değil, aynı zamanda kanun dinidir. Bundan dolayı dünya hayatına düzen vermesi gerekir” görüşünü savunan gelenekçi İslamcılar, İslami hukuk ve kaidelerini toplumsal hayatın her alanında görünür kalmasını istemekteydiler (Ülken, 2007: 204). İslamcılara göre hukuk şeriatın ari olamaz. İslamcılar tarafından “*İslam’ın hukuk kaynaklarından elde edilen kaidelerin, Şeriat’ın bir anayasa mahiyetine sahip olduğu iddia edilmiştir. Böylece şeriat yalnız kanun koyucusu değil, Anayasa koyucusunu da bağlamaktadır ve hukuki normlar hiyerarşisinde zirveyi işgal eder. Şeriat, Anayasa’dan da, Anayasa’ya uygun olması gereken bütün hukuk kaidelerinden de üstündür. Şeriat devlet hukuk nizamına tamamıyla hakim kılınmalıdır. Bütün hukuk normları ona uygun olmalıdır”* (Tunaya, 2007: 92). İslamcılar ayrıca Şe’ri hukukun, batı hukukundan daha üstün olduğunu ileri sürmüşlerdir. Çünkü, ilahi bir otoriteye dayandığı için, maddi ve manevi olarak halkın itaatini daha çabuk kazanabilmektedir (Türköne,2011: 140).

⁴³ Adı geçen İslamcılar, Batıcılık taklidine karşı olmak noktasında birleşmiş olmalarına rağmen, Batı’dan herhangi bir alanın ıktibasını konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. İslamcılık akımının gelenekçi kanadında yer almış olan Said Halim’e göre, Batı’dan herhangi bir şeyin alınmasına gerek yoktur. “*Biz o fikirdeyiz ki, islam şeriatın ihtiva ettiği ahlaki, siyasi ve içtimai düsturlar, insan tabiatına tamamen uygundur ve ademoğullarının kıyamete kadar ki hayat ve kaderlerini düzenlemeye layıktır. (...) bu imanımızda dolayı, Müslümanların tekamülünün İslam düstur ve esasları dışında mümkün olabileceğini kabul edemeyiz. Bu inancımız, çekim ve düşme kanunları dışında bir fizik olayının düşünülememesi kadar sağlamdır”*. Said Halim Paşa, a.g.e., s. 196.

“*Bugün de İslam esaslarını daha iyi anlayıp, daha derin bilgi ve faziletle tatbik ve icra eder, onlara daha ciddi ve daha samimi bir bağ ile bağlanırlarsa bugünkü gerilik çukurundan yükselerek, şimdiki medeniyetin üstünde yeni bir medeniyet kuracaklardır”*. Aynı eser, 199.

“Alınız garbın ilmini, alınız sanatını,

Veriniz hem de mesainize son süratini,

Doğrudan doğruya Kur’an’dan alıp ilhamı,

Asrın idrakine söyletmeliyiz İslam’ı” AbdünnasırYiner, *Meşrutiyetten Cumhuriyete İslamcılık Düşüncesi*, Köprü Dergisi, Yaz-Güz, 97, S.59-60, İstanbul, 1997, s.7.

7- İslamcılarının üzerinde durdukları noktalardan biri de “İttihad-ı İslam” fikri idi. Bu fikirle birlikte tam bir siyasi ideoloji haline gelen İslamcılık, Osmanlı toplumunu kavmiyet üzerinden parçalamanın yanlışlığı üzerinde durmaktaydı⁴⁴. Lakin aynı İslamcılar imparatorluk içerisinde herhangi bir birlikteliğin olmadığını da farkındaydılar. Ayrıca, İslam aleminin büyük bir çoğunluğu İngiltere, Fransa, Hollanda gibi devletlerin sömürgesi olduğundan İslamcılar için bu yol da kapanmıştır. Çünkü, hürriyetleri olmayan kavimleri birleştirme arzusu bir temenni olmaktan öteye gidemeyecekti. Birinci Dünya Savaşı’nda, Almanların büyük umutlarla II. Abdülhamit’e yaptırdıkları cihad çağrısının yeterli desteği bulamayışının altında yatan neden de zaten bu idi.

8- Meşrutiyet döneminin bütün akımlarında olduğu gibi İslamcılığın hakim paradigması da “terakki”dir. Geleneksel İslam’dan farklı olarak insan aklının ve eyleminin sınırlarının sorgulayan İslamcılık, geleneksel İslam’ın tevekkül, itaat, kadere razı olma gibi ön plana çıkarmış olduğu davranış biçimlerinin yerine, insan aklını ön plana çıkaran nasları davranışlara rehber etmeye başlamıştır. Dolayısıyla İslamcılık, geleneksel İslam’ın kendine rakip olarak görmüş olduğu diğer dinlere aynı doğrultuda yaklaşmaz. İslamcılığın rekabet ettiği düşünceler artık Hıristiyanlık gibi dinlerden ziyade pozitivizm gibi 19. Yüzyıl felsefeleridir⁴⁵ (Türküne, 2011: 33). Bu süreçte

⁴⁴ Türkçülük akımı, İslamcılar tarafından “İslamiyet’te kavmiyet davası yoktur” gerekçesi ile reddedilmiştir. İslamcılar için kavmiyet davası demek, İttihad-ı İslam’ın ortadan kalkması ile aynı anlama gelmektedir. Dolayısıyla yanlış bir politikadır. Kavmiyet, Müslümanlığın emrettiği, milletler üstündeki din kardeşliğine zarar vermektedir. Dolayısıyla İslamcılar için, Türkçülük cereyanının kavmiyet politikası, İslam birliğine ayrılık ve anarşi olarak sokacak düşünce olarak değerlendirilmiştir. Peygamberimizin “*kavmiyet gayreti güdenler bizden değildir*” Hadis-i Şerifine dayanarak, Türkçülüğü, İslam’ın ana kaynaklarından çıkararak reddetme yoluna gitmişlerdir. İmparatorluğun çeşitli etnik unsurları Araplığa, Arnavutluğa, Kürtçüğe sarılacak olursa, dinin birlik ve beraberlik unsuru zarar görecektir ve imparatorluk dağılacaktır. İslamiyet, “ırk, renk, lisan, muhit, iklim itibarıyla büsbütün yabancı unsurları aynı milliyet içinde cemedan yegane rabita” olmuştur. Bu rabitanın bozulmasından dikkatle kaçınılmalıdır.

İslamcılara göre, Türkçülerin kavmiyetçiliği bir dizi felaketin gelmesine yol açmıştır. “... bu parçalanma isteği, milliyetçilik siyasetinin ilahi cezasını ahirette değil, dünyada çekmek mümkündür. Nitekim Osmanlı İmparatorluğu’nun uğramış olduğu iç sarsıntılar ve feci Balkan yenilgisi bu siyasetin ilahi cezasıdır” Tunaya, a.g.e., s. 69-70.

İslamcılarının Türkçülere hücum sebebi, bir yandan ümmet birliğini parçalayacakları korkusu, diğer yandan bir kısım Türkçüler tarafından İslam’a zarar vermiş Cengiz Han gibi isimleri kendilerine lider olarak seçmeleri olmuştur. Bu bağlamda, Yusuf Akçura’nın Türk Yurdu’nda çıkan “Cengiz” adlı yazı serisi İslamcılarının tepkisine neden olmuştur. Ülken, a.g.e., s. 210.

⁴⁵ Batlıların Osmanlı özelindeki İslam eleştirileri daha çok, dönemin hakim paradigmalarından bir olan “pozitivizm” üzerinden gelmiştir. Ancak, Said Halim Paşa’ya göre idealizm ile birlikte pozitivizmi de İslam içinde belirli şekillerde bulunmaktadır: İslam, “tam olarak ne idealist ne de pozitivisttir. Her ikisini de ihtiva eder. Sadece bir tanesinin özelliklerini taşıdığını söylemek onun varlığını inkar etmek demektir.

İslamcılık, diğer ideoloji ve dinleri kendine rakip olarak alır ancak, aynı zamanda rakip ideolojilerden kendine uygun gördüğü şeyleri de almaktan imtina etmez. İslamcılara göre, Batı'yı üstün kılan ilim, teknik, medeni usuller gibi değerler bir zamanlar Müslümanların elinde idi. Bu değerler, Müslümanların ihmali sonucu Batı'nın eline geçmiştir. Şimdi Müslümanların görevi, Batı'nın eline geçmiş bu değerleri tekrar geri almaktır.

9- Geleneksel İslam'ın politikleşmeye başlaması İslamcılık akımı ile gerçekleşmiştir. Şöyle ki, Yeniçağdan itibaren Batı'da insan merkezli yönetim anlayışı entelektüel çevrelerden başlamak üzere giderek yaygın toplumsal bir kanaat haline gelmiştir. Bu kanaat Batı medeniyetinin ulaştığı yerleri de etkilemeye başlamıştır. Bu durumda, Batı ile yan yana yaşayan ve bundan dolayı Batı'da cereyan eden düşüncelerden en fazla etkilenen İslam dünyasında, artık mutlak yönetimler meşruiyet sıkıntısı çekmeye başlamışlardır. Nitekim bu dönemde İslamcılar, Batı'nın, evrensel değerler olarak tanıttığı unsurların, aslında İslam'ın değerleri olduğunu kanıtlamaya çalışmışlar ve Batı ürünü olan parlamento, demokrasi, seçim gibi yeni kavramlara İslami karşılık bulmaya çalışmışlardır. Bu bağlamda da, demokrasiyi “meşveret” ile, parlamentoyu “şura” ile karşılayıp, seçim yerine “biat”ı koymuşlardır (Türköne, 2011: 263). Söz konusu kavramlara İslami kaynaklardan ve Asr-ı Saadet'ten meşruluk aranmıştır. Kur'an'ın meşvereti meşru gösterdiği ayetlerle açıklanmaya çalışılmıştır.

10- İslamcılar, meşrutiyet yıllarında bir takım cemiyet⁴⁶ ve siyasi fırkalar yoluyla siyasi hayatta aktif rol oynamışlardır. Bu süreçte İslamcıların, Meşrutiyet döneminin iki etkili partisi olan İttihat ve Terakki ile Hürriyet ve İtilaf partilerine yönelik yaklaşımları bazen olumlu bazen de olumsuz olmuştur. Söz konusu partilere karşı yaklaşımlar değişken olmakla birlikte bu durum aynı zamanda, İslam'ın siyasi hayata dahil olma sürecine işaret etmektedir.

II. Meşrutiyet'in ilanına İslamcılar da son derece memnun olmuşlardır ve II. Meşrutiyet'in ilk yıllarında İttihatçı liderler özellikle Sırat-ı Müstakim tarafından övülmüştür. İttihat ve Terakki partisi varken başka bir partiye ihtiyaç yoktur

Çünkü idealist görüş tek başına hiçbir fayda sağlamayacağı gibi, mevcut da olamaz. İdealizmden tamamen ayrı olarak düşünülen pozitivizm de böyledir. Çünkü bunların biri ötekinin neticesidir” Said Halim Paşa, *a.g.e.* , s. 204.

⁴⁶ Bu cemiyetlerden, Cemiyet-i İlmiye-i İslamiye 31 Mart olayında önemli rol oynamışlardır. El İslam Cemiyeti (1908), Cemiyet-i Sufiye (1911), Teali İslam Cemiyeti (1919), Cemiyet-i Müderrisin (1919) Meşrutiyet döneminde kurulmuş cemiyetlerin bazılarıdır. Tunaya, *a.g.e.* , s. 105.

görüşü savunulmuş, bu partiden “*muhterem ve mukaddes bir cemiyet*” olarak bahsedilmiştir. Ancak, İslamcıların beklentilerinin aksine, İttihat ve Terakki’nin İslami olmayan uygulamaları İslamcıların tepkisine neden olmuştur. Ayrıca bu dönemde yaşanan önemli toprak kayıpları da, İttihatçılara karşı tepkilerin oluşmasına neden olmuştur. Bu süreçte bir oldu bitti ile Bosna-Hersek’in ilhakı ve Bulgaristan’ın bağımsızlığını ilan etmesini haksızlık olan gören İslamcılar İttihat ve Terakki’nin yanında yer aldılar. Ancak, İttihatçıların iktidarı sırasında yaşanan basiretsizliklerin sonucu olarak Girit’in Yunanistan’a bağlanması, ama özellikle Balkan Savaşları’nın yenilgiyle sonuçlanması ile yaşanan büyük toprak kayıpları, İslamcılar İttihatçıları karşı tavır almaya itmiştir. Çünkü İslamcılara göre yaşanan tüm olumsuzlukların sebebi, Meşrutiyet’in İslamlaşma yolunda gerçek adımları atmaması ve siyasi inkılabın, sosyal ve dini inkılaplarla desteklenmemesi oluşturmaktaydı⁴⁷ (Tunaya, 2007: 49)⁴⁸. Bundan dolayı İslamcılar, İttihatçılara karşı dönemin diğer etkili partileri olan İttihad-ı Muhammedi, Ahrar ve Hürriyet ve İtilaf partilerine yakın durmuşlardır.

11- Siyasi alanın dışında İslamcılar II. Meşrutiyet’in sosyal hayatına da müdahale etmişlerdir. Bu bağlamda İslamcılar, kadınların giyinme şekli ve sosyal hayattaki yeri, çok kadınla evlenme meselesi, kanunların Şeriata uygunluğu meselesi gibi konularla ilgilenmişlerdir. Buna ilaveten umumi hayata dahil olan güzel sanatlar alanına karışma, düello hakkında fetva, sigortaya İslamcı yaklaşımlar, kurban bayramında kurban paraların donanmaya verilip verilemeyeceğine dair fikirler, alafranga saate yönelik eleştirilere de programlarında yer vermişlerdir. Buradan da anlaşılacağı üzere İslamcılar, sadece dinin genel kaideleri ile ilgilenmemişlerdir. Dini kaidelerin hayata hakim olmalarını istemişler ve kadınların örtünmesi olayında olduğu üzere, devletin Şariat kaidelerine uygun olarak bunlara riayet etmesini istemişlerdir.

⁴⁷ Meşrutiyet cemaat kaidelerini gerçekleştirmedi. II. Meşrutiyet evvela, İslam’ın en büyük dünyevi prensibi olan cemaati, ittihadı (Müslümanların birleşmesini) gerçekleştirmedi. Yer yer filizlenen milliyet tohumları onu bir sosyal İslam yapısı olmaktan çıkarmıştır. Garpcı ve taklitçi bir zihniyet ile, kurtuluşun Avrupa müesseselerinde bulunabileceği zannı da durumu beter hale sokmuştur. Fakat Cenab-ı Hak emirlerine itaatsizlik gösteren Osmanlı kavmini cezasız bırakmaz. Balkan yenilgisi işte budur” . Ahmed Naim, akt. Tunaya, *a.g.e.*, s.50.

⁴⁸ “31 Mart Olayı bir hizbin eseri midir, yoksa memleketin içinde bulunduğu şartların tabii bir sonucu, o şartların neticesi midir? Taraf tutan söz ve kalem çatışmalarının bunaltıcı havasından kurtulduğumuz takdirde, sorunun ikinci kısmında gerçek payı vardır. Zira bir tahrikin varlığı kabul edilse bile, Meşrutiyet toplumunu kaplayan sosyal ve siyasal şartlar her zaman için 31 Mart gibi korkunç olaylar doğurabilirdi” “ ... 31 Mart vakası belli şahısların ve çevrelerin tahriki ile başlamış olsa bile –ki bugün hala olayın sebepleri hakkında zaten fazla bilgiye de sahip değiliz- başlatıcılarının hesaplarını altüst etmiş ve toplumun içinde din ve mukaddesat istismarcılığının ne kadar vahim yıkıntılar yapabileceğini açıkça delillendirilmiş olan Osmanlı tarihinin “meşhur” ve koyu bir irtica hareketidir” Tunaya, *a.g.e.* , s. 106-107.

İslamcılar, dini vecibelerin vatandaş ve devlet üzerinde hukuki ve siyasi birer mükellefiyet yaratmasının zorunluluğuna inanmışlardır. “*meşrutiyetin anarşik hali içinde fert, münasebetlerini bu kaidelere göre ayarlamalıydı*” (Tunaya, 2007: 96). Dolayısıyla İslamcılar, İslam’ın genel esaslarının yanında günlük hayatın her alanına müdahale etmeyi, yani İslam ahlakını toplumda yeniden hakim kılmayı kendilerine misyon saymışlardır.

Bunlardan başka İslamcılar, meşrutiyetin özgürlük havası içinde toplumsal hayatta görünür olmaya başlamış olan tiyatroları, İslam ahlakını bozacağı endişesi ile yasak edilmesini istemişlerdir. Yine, heykel konusunda da, “Şeriat esaslarına göre heykel yapmak yasaktır” kaidesinden yola çıkarak yasaklanmasını istemişlerdir. Sanayi-i Nefise’nin bir kısım talebesinin “*bir Çingene karısını tabii şekilde*” resmetmek için model almaya teşebbüsü İslamcıların sert eleştirisine neden olmuştur. (Tunaya, 2007: 97).

Tüm bunlardan anlaşılacağı üzere, İslamcılar, diğer fikir akımlarının hiçbirinde görülemeyecek kadar, sosyal-siyasal hayatın hemen her alanına müdahaleye çalışmış, bunu da, bir hak, bir görev bilmişlerdir.

2.3. Milli Mücadele Döneminde İslamcılar

Milli Mücadele’nin üzerinde pek fazla durulmayan konularından biri de, mücadele sırasında İslamcıların almış olduğu tavır ve rollerdir. Gerçektende, birtakım İslami kurumlar ve kişiler milli mücadelenin kazanılmasında önemli roller üstlenmişlerdir. Anadolu’nun birçok ilinde itilaf devletlerine karşı örgütlenme din adamları tarafından veya din adamları ile birlikte yapılmıştır (Mardin, 2011: 28). Yunan ordusunun İzmir’i işgal etmesinden çok kısa bir süre sonra, Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi’nin “*işgaledilen memleket halkının silaha sarılması dini bir görevdir*” şeklindeki mücadeleye davet fetvası, İstiklal Harbi’nin önemli merhalelerinden biridir⁴⁹. Bundan başka Şeyhülislam Dürrizade’nin, Milli Mücadele aleyhindeki fetvasına, karşı fetva hazırlanmasına ön ayak olmuş olan Ankara Müftüsü Börekçizade Rifat Efendi’nin, Milli Mücadele’ye desteği oldukça etkili olmuştur.

⁴⁹ Selek’e göre Müftünün sözlerinin ne kadar tesirli olduğu önemli değildir. Ona göre önemli olan, Müftünün tercihini mücadeleden yana kullanmasıdır. Çeşitli nedenlerle mücadele konusunda pek istekli görünmeyen halk, işine gelmese bile fetvaya saygılı görünmek zorunda idi. Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilal*, Burçak Yayınevi, İstanbul, 1966, s. 74.

Sözü edilen dönemde din adamlarının halk kitleleri üzerindeki etkisi göz önüne alındığında, oynadıkları rol de kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Yine bu dönemde, halk kitleleri için en önemli ve saygın insanlar Şeyh Efendi, Baba Efendi ve bunlar kadar nüfuzlu olmamakla birlikte Müftü ve Hoca Efendiler olduğu unutulmamalıdır (Selek, 1966: 76). Ancak, gerek İslamcılar ile Laikçi Batıcılar arasında Milli Mücadele yıllarında da şiddetli bir şekilde devam eden mücadeleler, gerekse, daha sonraki aşamalarda Tek Parti uygulamalarının İslam'a ve dolayısıyla İslamcılara karşı takınmış olduğu tavır, din adamlarının Milli Mücadele'deki bu rollerinin silikleştirilmesine neden olmuştur. Fakat bununla beraber, bütün din adamlarının Milli mücadele'ye destek vermediğini ve hatta dini beyanname ve fetvalarla mücadeleyi baltalamaya çalıştıklarını da belirtmek gerekir.

Ağaların, eşrafın, şeyhlerin, din adamlarının, askeri-sivil yöneticilerin ve halkın Milli Mücadele'ye bakışları bir takım farklılar göstermiştir. Bu sosyal gruplar arasında mücadeleye katılanlar, mücadeleye karşı olanlar ve tarafsız olanlar vardır. Bunların bir kısmı Milli Mücadele'nin yanında yer almış, diğer bir kısmı ise, Hilafet adında İstanbul Hükümetini desteklemişlerdir. Tıpkı askeri ve sivil yöneticilerin de, politik bakımdan "İttihatçı ve İtilafçı" olmak üzere iki ayrı gruba bölünmesi gibi. Kimileri de malını mülkünü koruyabilmek adına düşmana hoş görünmek zorunluluğu ile hareket etmiş, kimileri ise aynı sebepten dolayı düşmana karşı savaşmayı elzem görmüştür. Ancak, bütün bunlara rağmen çoğunluğu vatanseverlik duygusu ile hareket edenler oluşturduğu için mücadele kazanılmıştır (Sarıkoşuncu, 2002: 935).

Milli Mücadele'ye bakış açısındaki bu çeşitlikteki farklar, din adamları arasında da mevcuttur. Bu noktada, vatanın işgallerden kurtulması ve milletin bağımsızlığının korunması adına, pek çok din adamı önemli hizmetlerde bulunmuştur. Onlar cami kürsülerinde meydanlarda düzenlenen mitinglerde ve oluşturdukları kurtuluş cemiyetlerinde ve özellikle ilk yıllarda cephelerde halka rehberlik etmişlerdir⁵⁰. Ayrıca

⁵⁰ Cemal Kutay, Milli Mücadele döneminde özellikle İstanbul'dan Anadolu'ya cephe ve insan aktarılması noktasında önemli roller üstlenmiş olan Özbekler Tekkesi hakkında bilgi verdiği eserinde, İngiliz Haber Servisi yetkilisi Harron Armstrong'un, din adamlarının Milli mücadele'deki faktörünü şu ifadelerle aktarmıştır: "*Bizler, Türk din adamlarının bu mevzularda faal rol oynayacaklarını asla tahmin etmiyorduk. Diğer araştırmalarımız Türk mukavemet membarlarının meydana çıkarılması yolunda müsbet netice vermeyince, ısrarlı ihbarları değerlendirerek, tekkeler, mescitler, camiler gibi dini mebaniiüzeride durduk ve din adamlarını takip ve kontrole başladık. Elde ettiğimiz malumat ve karşılaştığımız hakikatler bizleri hayrete düşürdü: bu din adamları münhasıran telkinlerle ve maneviyatı yükseltmekle iktifa etmemişler, fiili olarak da mukavemet teşkilatı içinde vazife almışlardı. Halk üzerinde nüfuzları fevkalade olduğundan üzerlerine aldıkları vazifeleri muvaffakiyetle ifa etmişlerdi*".

mücadele uğrunda tüm mallarını sevk eden din adamları olduğu gibi, bir kısmı da aynı uğurda şehit olmuştur⁵¹. Sayıları az olmakla birlikte, Hilafet yanlısı olup Milli Mücadele'ye karşı tavır almış olan İslamcılar da vardır. “*Bunlar fonksiyonlarını yalnız ibadetle, vaazla değil kan dökerek de yapmışlardır*”(Selek, 1966: 76). Bu hocalar arasında ne istediğini bilmeyen cahil insanlar ve dini çıkar yolu olarak kullanan açık gözler vardır. Gerede- Bolu olaylarının Kör Ali Hocası, Divitlinin Eşref Hocası, Düzcce'nin Ahmet Hocası, Biga'nın Gavur İmamı, Konya-Bozkır'ın Şeyh Zeynelabidin'e bağlı hocaları, Milli Mücadele adına tehdit oluşturmuşlardır (Sarıkoynucu, 2002: 935).

II. Meşrutiyet döneminin kısmi özgürlük havası içinde düşüncelerini ifade etmek imkanı bulan gruplar arasında din adamları da bulunmaktaydı. Bunlar sadece din alanında değil, siyasi alanda da etkili olmuşlardı. Dönemin iktidar partisi İttihat ve Terakki'nin karşısında yer almış olan bir kısım hoca sınıfı, muhalefet partisi olan Hürriyet ve İtilaf etrafında toplanarak siyasi hayata dahil olmuşlardır. Mezkur hocaların en etkililerinden biri Konyalı Zeynelabidin Efendi olup ve Konya mebusu olarak muhalif siyaset yapmıştır.

Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin diğer önemli İslamcı isimlerinden biri de, Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi'dir. Uzun siyasi konuşmalarıyla Meşrutiyet döneminin etkili isimleri arasında yer almış olan Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi, Damat Ferit Paşa'nın hükümeti zamanında Şeyhülisamlık yapmış ve Damat Ferit Paşa'nın Paris ziyaretlerinin birinde sadrazam vekilliği görevinde bulunmuştur. Anadolu hareketini eşkıya hareketi, hareketin lideri olan Mustafa Kemal'i de baş şaki olarak algılayan Mustafa Sabri Efendi, “*düşmanın İzmir'den denize dökülmesi üzerine Ermeni ve Rumlardan müteşekkil bir kuvvet ile Türk ordusunun karşısına çıkılmasını Vahideddin'e teklif edecek kadar ulusal harekete düşmandı*” (Sarıkoynucu, 2002: 936). Aynı zamanda Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi milli varlığa düşman cemiyetlerden biri olan Teali-i İslam Cemiyeti'nin başkanıydı. Teali-i İslam, Kuva-yı Milliyealeyhinde hareketlerde bulunmuş ve Milli Mücadele için bir takım sıkıntıların ortaya çıkmasına

⁵¹ Nisan 1920'de Gönen Müftüsü Şevki Efendi Anzavur'un adamlarınca, İrvindi'de Dersiam Ali Rıza Efendi Yunan askerlerince, Ekim 1920'de Müderris Sivashlı Ali Kemal Efendi Delibaşlı Mehmet taraftarlarınca, Nisan 1921'de de Bilecik Müftüsü Mehmet Nuri Efendi Yunan kuvvetlerince şehit edilmiştir. Ali Sarıkoynucu, *Milli Mücadele'de Din Adamları ve Atatürk*, Türkler Külliyyatı, C.15, Ankara, 2002, s. 935.

neden olmuştur⁵². Bunun yanında, Halife-Sultan Şeyhülislam üçlüsüyle beraber Hürriyet ve İtilafçıların da Milli Mücadele karşıtı safta yer alması ve bu bağlamda çıkarılmış olan beyanname ve fetvalar, Milli Mücadele'ye karşı yer yer çıkan isyanların nedenini oluşturmuştu (Tanör, 2002:362). Şeyhülislam Dürrizade'nin, Milli Mücadele'nin dine ve Halife-Padişaha karşı bir hareket olduğu yönündeki fetvası, Anadolu'da, mücadeleye karşı bir tavır alınmasına sebep olmuştur. Hilafet yanlısı İslamcılar ayrıca Padişah'ın emri ve izni olmadan harp yapılamayacağı gerekçesi ile Milli Mücadele'yi bir eşkıya hareketi olarak göstermek istemişlerdir. Bu yöndeki çalışmaların Milli Mücadele taraftarlarını zor durumda bıraktığı söylenebilir. Dolayısıyla İstanbul Fetvasının Anadolu halkı üzerindeki olumsuz etkisini ortadan kaldırmaya yönelik olarak karşı fetva çıkarılmıştır. Ankara Müftüsü Börekçizade Rıfat başkanlığında beş müftü, dokuz müderris ve medrese müdürü ile altı kişilik ilmiye sınıfından oluşan toplam yirmi kişilik bir heyetin hazırlamış olduğu Ankara Fetvası, toplamda 153 din adamı tarafından imzalanmıştır. Herhangi bir sebepten dolayı, imza atmış olan bir kısım din adamı da, Hakimiyet-i Milliye ve İrade-i Milliye gazetelerine, Milli Mücadeleyi desteklediklerine dair beyanatlar vermişlerdir (Akyol, 2008: 142). Söz konusu fetvada, Kuvâ-yı Millicilerin amacı sadece vatani ve milleti kurtarmak değil aynı zamanda, Hilafet ve Saltanatı da kurtarmak olarak ifade edilmiştir. Milli Mücadele taraftarlarına göre Halife Padişah esaret altındadır. Bu noktada çelişkili olan durum şudur ki, Hilafet konumunu Milli Mücadele karşısında olarak belirlemiş olmasına rağmen Milli Mücadele taraftarlarının Halifeyi kurtarma iddiası devam etmiştir.

Tarihi eskilere dayanmakla birlikte İttihatçı ve İtilafçı partiler arasında oluşmuş olan fikir ayrılığı, özellikle Milli Mücadele yıllarında dini bir kılığa sokulmuş, mücadele bunun üzerinden yürütülmüştür. İstanbul Hükümeti'nin, Halife-Padişah ve Şeyhülislam etrafında toplanmış olan İslamcılara karşı, Anadolu Hükümeti de, kendi İslamcılarını oluşturmuş ve onlara aynı silah üzerinden saldırmıştır. Denilebilir ki Milli Mücadele, özellikle başlangıç yıllarında İstanbul Hükümeti ile Milli Mücadele taraftarları (Ankara Hükümeti) arasındaki bir "Fetvalar Savaşı" olarak sürmüştür⁵³.

⁵² Teali İslam Cemiyeti'nin, Milli mücadele karşısında takındığı tavrın ayrıntılı bir incelemesi için bkz. Ali Sarıkoyuncu, *Ulusal Bağımsızlık Savaşında Milli Varlığa Düşman Cemiyetlerden Teali İslam'ın Bildirisi*, Tarih ve Toplum Dergisi, S. 102, s.19-22.

⁵³ İstanbul ve Ankara fetvalarının Türkçeleştirilmiş tam metinleri için bkz. Selek, *a.g.e.*, s.77.

Bu süreçte ayrıca, Hürriyet ve İtilafçılar gerçek düşmanı İttihatçılara yeğlemek gibi bir politikanın peşine düşmüşlerdi⁵⁴. Hürriyet ve İtilafçıların, İttihatçılara olan kını, Kuva-yı Milliye hareketinin “İttihatçı hareketi” olarak gösterilmesine kadar varmıştır⁵⁵. Hürriyet ve İtilaf ile beraber İngilizler de, savaş suçlusuz olarak ilan etmiş oldukları İttihatçılardan hesap sormak gayesinde idiler. Halife-Padişah da çeşitli nedenlerden dolayı İttihatçıların ve bu bağlamda Kuva-yıMilliyecilerin karşısında yer almıştır. Bu noktada yapılması gereken şey, ortak düşman İttihatçıların bütün yönleriyle tasfiye edilmesidir. Her ne kadar İttihatçı liderler memlekette kaçmış olsalar da, Meclis-i Mebusan’da hala İttihatçı unsurlar bulunmaktaydı. Dolayısıyla yapılacak ilk işlerden biri de, meclisin tasfiye edilmesidir. Bu amacın gerçekleşmesi için önce İzzet Paşa Hükümeti istifa ettirilmiş, bunun ardından Mebusan Meclisi 21 Aralık 1918 fesh edilmiştir. İttihatçıların ortak düşman ilan edilmesinden sonra, İttihatçıların devamı olarak görülmüş olan İzzet Paşa hükümetinin çekilmeye zorlanması, “*Kuva-yı Milliye aleyhtarı zihniyetin İstanbul’a nasıl hakim olduğunu göstermektedir. Düşmanla işbirliğine varan teslimiyetin ve uysallığın psikolojisi bu devrede hazırlanmıştır*” (Selek, 1966: 85). Selek’in deyişimiyle Milli Mücadele’nin başlangıç yıllarında bir “iktidar partisi” rolünü oynamış olan Hürriyet ve İtilaf Partisi, “İttihatçı Hareket” olarak niteledikleri Kuva-yı Milliye’nin karşısında yer almışlardır. Hürriyet ve İtilafçılar bünyesinde Konyalı Şeyh Zeynelabidin, Hoca Mustafa Sabri Efendi, Seyit Abdülkadir, Sait Molla gibi İslamcılar yer almaktaydı⁵⁶. Bunlardan başka Hürriyet ve İtilaf Partisi’nin şube başkanlıkları görevi yapmış olan birkaç İslamcı da vardır: Isparta

⁵⁴ “*Mütareke devrinin politik cereyanlarında, esaslı surette bu düşüncenin ve inancın etkisi görülür. İttihat ve Terakki partisi resmen ve hukuken dağılmıştır. Fakat temsil ettiği memleketçi ve milliyetçi fikir yaşamaktadır. Kişiler, değişik kimliklerle orda, burada nefis müdafaası halindedirler. Hürriyet ve İtilafçılar ile onlara yakın olan çevre, İttihat ve Terakki mensuplarını tamamen tasfiye etmek maksadını gütmektedirler. Yenilmiş ve yok edilmeye mahkum bir milletin insanları olarak tek ortak tarafları yoktur. İttihat ve Terakki iktidardan düşüp, mütareke imzalanır imzalanmaz, sanki düşünülecek, yapılacak ilk iş bu imiş gibi, bütün muhalif kuvvetlerin İttihat ve Terakki’ye doludizgin saldırdığı görülür. Harp suçlusuz ve tehcir suçlusuz olarak İttihatçılardan hesap sorulacaktır*”. Selek, a.g.e., s. 82.

⁵⁵ İtilafçıların bu tavırları karşısında Milli Mücadele önderleri kendilerini İttihatçı olmadıkları konusunda savunmak durumunda kalmışlardır.

Milli mücadele yıllarındaki İslamcı rolün yanında özellikle Batı Anadolu’daki İttihatçı rol de görmezden gelinmeye çalışılmıştır. Batı Anadolu’daki direniş örgütlenmesinde İttihatçılar önemli rol üstlenmişlerdir. Direniş örgütlenmesindeki İttihatçı rolü, Türk tarih yazıcılığında uzun süre önemli bir yer alamamıştır. Bu durumun çeşitli nedenleri olmakla birlikte, cumhuriyetin ilk dönemlerindeki iktidar mücadelesinin önemli etkisi vardır. “*1926 İzmir suikasti girişimi ve bunu izleyen “temizlik” operasyonu ile Mustafa Kemal’in kişisel otoritesinin iyice pekiştirilmesinden sonra, Kemalistler ile İttihatçıların bütünüyle farklı iki grup oldukları görüşü, gerek yerli gerekse yabancı tarihçileri uzun süre etkisi altında tutmuştur*”. Bülent Tanör, *Türkiye’de Kongre İktidarları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002, s. 138.

⁵⁶ Seyit Abdülkadir, Kürdistan Teali Cemiyeti’nin başkanıdır. Sait Molla ise İngiliz Muhipler Cemiyeti içerisinde aktif rol almış, Milli Mücadele’ye aykırı faaliyetlerde bulunmuştur.

Bunlardan başka Dr. Rıza Tevfik, Ali Kemal, Refik Halit gibi isimler Hürriyet ve İtilaf’ın önemli isimleri olan Milli Mücadele’ye tavrı almışlardır. Selek, a.g.e. , s. 89-90.

Müftüsü Şakir Efendi, Bursa Müftüsü Ömer Fevzi Efendi bunlardan etkili olanlarıdır. Özellikle Ömer Fevzi Efendi, Bursa ve çevresinde Milli Mücadele aleyhinde aktif rol oynamıştır. Milli Mücadele'ye destek veren din adamlarına çeşitli baskılarda bulunmuş ve bir kısmını görevden almış olan Ömer Fevzi Efendi, Ömer Kamil Efendi'nin Bursa Müftülüğü'nden çektilmesi suretiyle onun yerine atanmıştı (Sarıkoyuncu, 2002: 936).

Milli Mücadele'ye düşman İslamcılar arasında Said Molla ve Babaeski Müftüsü Ali Rıza gibi birkaç isim daha saymak mümkündür. Ancak, burada belirtmelidir ki, sözü edilen din adamlarının hiçbirisi İslam'ın kutsal ruhunu anlayamamış olan veya anlamak imkanı bulamamış ancak buna rağmen din adamı kisvesi kazanmış, cahil ve aldatılmış kişilerdi (Sarıkoyuncu, 2002: 936).

Yukarıda dile getirilmiş bir avuç kişinin aksine, din adamlarının önemli bir kısmı Milli Mücadele'ye destek vermiştir. Mehmet Akif Ersoy'un özellikle vaaz ve sohbetler yoluyla Milli Mücadele'ye olan desteği bu bağlamda düşünülebilir. Bunlar sadece vaaz ve sohbetleriyle değil, bazen de silahları ile mücadeleye katılmışlardı. Diğer yandan, hemen hemen bütün Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinde mutlaka birkaç din adamı yer almıştır⁵⁷.

Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesinden sadece dört saat sonra düzenlemiş olduğu miting ile aslında Milli Mücadele'yi başlatan kişiydi⁵⁸. Mustafa Kemal, 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktığında onu ilk karşılayanlar da genellikle din adamları idi⁵⁹. Bunlardan başka İslamcılar Kuva-yı Milliye cephesinde yer almış ve daha sonra Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin idare heyetlerine, kongrelere geniş ölçüde katılmışlar ve aktif rol oynamışlardır⁶⁰.

⁵⁷ Milli Mücadele'ye destek vermiş olan İslamcılarının tam metni için bkz. Sarıkoyuncu, *a.g.e.*, s. 938-939.

⁵⁸ Yunan, 15 Mayıs 1919 Perşembe günü saat 6.10'da İzmir toprağına çıkmıştır. Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi'nin "cihad fetvası" aynı gün 10.20'dir. Kutay, *a.g.e.*, s.2.

⁵⁹ "... hasta olan mutasarrıf evinden çıkamadığı için Dokuzuncu Ordu Müfettişi'ni karşılamaya gelememiştir. Belediye reisi yok... vekalet eden zat da Çarşamba'da arazisinin bulunduğu köydedir. Belediye meclisinden bir zat, Hacı Molla, Atatürk'e şehir namına hoş geldiniz diyor" . " 25 Mayıs 1919 akşamüstü (Mustafa Kemal Paşa) Havza'ya geldi. Ertesi günü, başlarında ulemadan Hacı Mustafa Efendi'nin bulunduğu bir heyet kendisini ziyaret ederek memleket meseleleri hakkında görüşmelerde bulundular. Bu zatlar diğer bir gece Belediye Reisi'nin evinde toplanarak Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni teşkil ettiler" . Sarıkoyuncu, *a.g.e.*, s. 940.

⁶⁰ Erzurum, Ankara, Konya gibi büyük merkezlerde Müdafaa-i Hukuk cemiyetlerinin başında din adamları vardı. Erzurum Başkanı Hoca Raif Efendi, Ankara Başkanı Hoca Rıfat Efendi, Konya Başkanı Saatçizade Hacı Rıfat Efendi vardır.

Milli Mücadele döneminde Misak-ı Milli sınırları içindeki kitlelerin büyük çoğunluğu Müslümanlardan oluşmaktaydı ve dönem koşullarında din, toplum için önemli bir birleştirici unsur idi. Dolayısıyla, Milli Mücadele'nin yerel ve ulusal direnişçileri, dinin birleştirici unsurundan azami ölçüde faydalanma yoluna gitmişlerdir. Bu süreçte, din faktörünün halk kitleleri üzerindeki etkisinin bilincinde olan Mustafa Kemal, daha mücadelenin başından itibaren nüfuzlu din adamlarını kendine çekmeye çalışmıştır. Bu noktadaki amaç, mümkünse din adamlarını mücadele yanlısı yapmak, değilse bile, onların olası zararlı teklif ve fetvalarını önlemektir. (Selek, 1966: 75). Bunun yanında din adamlarının toplum üzerindeki etkisini kullanmak için Mustafa Kemal'in oldukça etkili bir din dili kullanmış olduğu da açıktır⁶¹.

Milli Mücadele'nin bilhassa aksiyon döneminde, kullanılan ve bazılarınca aşırı bulunan dini söylemin çeşitli sebepleri vardır: “*iç politika bakımından, İslam'a ve Hilafet kurumuna asırlardan beri sadakat gösteren, daha bir yıl öncesine kadar halifenin sancağı altında savaşan halkı, kurumları, hatta orduyu Milli Mücadele'ye bağlamak ve Damat Ferit hükümetinin yayınlattığı Şeyhülislam fetvalarına, böyle gösterişli bir İslami açılışla karşılık vermek*” (Akyol, 2008: 139) bunlardan en önemlisidir. İç politikada kullanılmış olan dini söylemin bir başka amacı da, Misak-ı Milli sınırları içerisinde yer alan farklı etnik grupları aynı ideal ve ortak düşman etrafında birleştirme hedefidir. Dinin etnik kimliği reddeden birleştirici yönü, en çok, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da etkili olmuş, bölgede “yapıştırıcı görev” üstlenmiştir. Kısaca, kitleleri seferber etme, ortak bir kimlik duygusu aşılama, lider ile toplum arasındaki bağlantıları sıkılaştırma ve nihayet Milli Mücadele'yi meşrulaştırmak düşünceleri, dini söylemin dönem liderleri tarafından sıklıkla kullanılmasını zorunlu kılmıştır⁶² (Tanör, 2002: 361). Bu söylemin dış politika açısından amacı ise, İslam

⁶¹Mustafa Kemal, Heyet-i Temsiliye namına hazırlamış olduğu genelgede “*Allah'ın yardımıyla Nisan'ın 23. Cuma günü, Cuma namazına müteakip Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin açılacağı*” bildiriliyor. Genelge, Arapça dua terimleriyle yüklüdür. Genelgenin genel içeriği için bkz. Taha Akyol, *Ama Hangi Atatürk*, Doğan Kitap, İstanbul, 2008, s.138-139.

⁶²Ancak mücadelenin kazanılmasından sonraki evrede Türkiye, tek parti devletine doğru evrilmeye başlamış ve bu doğrultuda muhalif olması muhtemel tüm gruplar susturulmuştur. Türkiye'de tek-parti sisteminin kurulması ise, Milli mücadele döneminde bağımsızlık hedefi doğrultusunda birleşmiş geniş ve etkili kitlenin farklı toplum kesimlerini ile olduğu koalisyonun, savaşın kazanılmasından sonra bürokratik ağırlıklı bir parti haline dönüştürülmesi ile olmuştur. Oluşturulan bu sistem içinde, 1. Dönem TBMM'de İkinci Grup, 2. Dönem TBMM'de ise TCF olarak ortaya çıkan muhalif gruplar, baskı yolu ile ve çeşitli olaylarla ilişkilendirilerek kapatılmış ve dolayısıyla Milli mücadelenin asli unsurları olan dini muhafazakarlar, Kürtler ve Liberal Demokratlar çeşitli yönetmelerle devlet yönetiminin dışında bırakılmışlardır. Ergun Özbudun, *Otoriter Rejimler, Seçimsel Demokrasiler ve Türkiye*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011 s.81.

dünyasının desteğini almak; özellikle Hindistan'ın Milli Mücadele'ye desteğini alarak İngiltere'ye karşı dış politikada elini güçlendirmeyi amaçlamaktır.

Bu ve benzeri nedenlerden dolayı “İslam birliği” fikri, sıklıkla başvurulan bir söylem yöntemi olmuştur. Ancak, Milli Mücadele'nin sürdürülmesi ve kazanılmasına kadar, dinin toplumsal alanda oynamış olduğu rol, cumhuriyetin kurulmasından sonra önemini yitirmiştir. Bu noktada belirtilmesi gereken nokta ise, yürütülmesinde dinin önemli, hatta belirleyici rol oynamasına rağmen, Milli Mücadele'ye resmi ağızlarından hiçbir zaman cihadmisyonu yüklenmemesidir (Tanör, 2002: 362). Din vurgusuyla yapılmak istenen ise, bir yandan taraftar toplamak ve halife-padişahın kurtarılması hedefi üzerinden Milli Mücadele'yi meşrulaştırmak, diğer yandan da aynı vurgu vasıtasıyla İstanbul'daki resmi makamların din üzerinden yapacakları etkisizleştirme faaliyetlerinin önüne geçmektir. Dolayısıyla, Mustafa Kemal'in dönem boyunca kullanmış olduğu dini söylem, Büyük Millet Meclisi'nin açılışı sırasında sergilenen aşırı taassup⁶³, yayınlamış olduğu dini beyannameler hep aynı ortak amaca hizmet etmektedir: Dini söylem üzerinden Milli Mücadele'yi geniş halk kitlelerine mal etmek. Ancak, Milli Mücadele'nin kazanılmasından sonraki dönemlerde, İslamcılara dönük politikalarda bir değişme yaşanmış ve İslamhakim söylem olma özelliğini önemli oranda yitirmiştir. Çünkü, yeni cumhuriyetin düşünsel ve ideolojik alanında İslam'a ayrılan rol siliktir.

2.4. Tek-Parti Döneminde İslamcılık Algısı

Milli Mücadele'nin sürdürülmesi aşamasında İslami söylemi sıklıkla kullanan Cumhuriyet'in yönetici kadrosunun, mücadelenin kazanılmasından sonra İslami söylem ve uygulamalara çok yer verdiğini söylemek zordur⁶⁴. Çünkü, Cumhuriyet'in kurulmasından sonraki aşamalarda İslamcılık, Cumhuriyet liderlerinin tahayyüllerindeki

⁶³Yeni meclisin halk tarafından benimsenmesi için İslami terimlere önem verilmesini istemiş olan Kazım Karabekir, meclisin açılması sürecinde bu kadar koyu bir taasuba yer verilmesini eleştirmektedir. Karabekir'e göre, tarihimizde bu kadar koyu bir taasuplu dini merasimle hiçbir meclis açılmamıştır. Fetvaları takip eden bu muazzam törenler acaba yer yer başlayan ayaklanmalara karşı bir sigorta mı olacağı düşünüldü? Ne olursa olsun inançla taasubu Milli Meclis'in başlangıcı gününden ayırmak daha ihtiyatlı olurdu. Yani ne Cuma gününü seçmeye ne de bu kadar velveleye gerek vardı. Güzel bir dua iyi tesir yapardı. Gösterilen bu taasubun devamı mümkün olamayacağından, aksi tesiri daha kuvvetli olabilir. Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, C. II, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008, s. 735.

⁶⁴ Örneğin, Atatürk 1925'lere kadar Meclis konuşmalarında “*Türk, Kürt, Çerkes, hepimiz İslam'ın unsurlarını oluşturuyoruz*” derken bu söylem Şeyh Sait İsyani'ndan sonra yerini “*Türkiye'de yaşayan herkes Türk milletidir, herkes Türk'tür. Cumhuriyeti Türkler kurmuşlardır*” (Koçak, 2010: 32) şeklini almıştır. Cemil Koçak, *Geçmişiniz İtina İle Temizlenir*, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s. 32.

toplum yapısı için karşı devrim potansiyelini içeren bir tehlike olarak görülmüş ve bundan dolayı sürekli tahakküm altında tutulmuştur (Mert, 2005: 411). Ancak, Cumhuriyetin erken dönemlerinde dinin konumuna ilişkin yaklaşımlar daha çok ikinci meclis döneminde şekillenmiştir. Çünkü bu tarihten itibaren kapsamlı devrimler, sosyal hayatla sıkı bir karşılığı olan önemli reform ve düzenlemeler hayata geçirilmeye başlanmıştır. Birinci meclis döneminde dinin sosyal görünümüne ilişkin esaslı reformlar yapmak için şartlar ve zaman henüz uygun değildi. Nihayet 1923'te Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte kademeli olarak dinin toplum üzerindeki konumu yüksek sesle tartışılmaya başlanmıştır.

Her ne kadar Türkiye cumhuriyeti Osmanlı devlet geleneğinden kendisine tevarüs eden bürokratik ve merkezîyetçi devlet anlayışını sürdürmüş olsa da, Osmanlı Devleti'ningelenekten beslenen değer, yapı ve kurumlarına karşı mesafeli durmuştur⁶⁵. Ancak, bu Osmanlı mirasını tamamen reddedilmesi şeklinde bir yaklaşım değildir. Bununla birlikte bu dönemde, Osmanlı Devleti'nin temel yapı taşlarından birisi olması hasebiyle İslam, Osmanlı Devleti ile aynileştirilmiş ve Osmanlı'ya gösterilen yaklaşım dine karşı da sergilenmiştir (Subaşı, 2005: 217). Aynı bağlamda, Cumhuriyet dönemi aydınları da, meşrutiyet dönemindekiler gibi sosyo-ekonomik, siyasal alandaki başarısızlıkların sebebi olarak İslam'ı görmüşler, bu başarısızlıkları İslam'ın başarısızlıkları olarak kabul etmişlerdir. Bu kabul, İslam'ın yaşam tarzı olarak gündemdeki yerinin silinmesi neticesini doğurmuştur. Aybars'ın, "*İslamiyet'in politik, ekonomik, sosyal, kültürel ilişkilerdeki kuvvetini yok; bu kuvveti sadece inanç ve ibadetle sınırlandırmak isteyen*" (Aybars, 2006: 161) şeklinde tanımladığı bu durum kamusal ve toplumsal alanda İslam'ın belirleyiciliğinin azalması olarak görülebilir. Yine benzer bir yaklaşımla Osmanlı İmparatorluğunun çöküşü ile İslam'ın çöküşünün aynileştirilmesi, bir bakıma tarihsizleştirilmiş, hafızasızlaştırılmış bir toplumun ortaya

⁶⁵ Osmanlı Devleti'nin altı yüzyıl süren hükümlanlığı, sonrasında kurulan hiçbir rejimin göz ardı edemeyeceği, olumlu ve olumsuz birçok miras bıraktı. 1908'de iktidarı ele geçiren Jön Türkler, hanedanlığı muhafaza etmekle birlikte, hanedanlığın mirasını radikal bir reform ve yapısal bir takım değişikliklerle manipüle etmeye çalıştılar. Mustafa Kemal önderliğindeki reformcu grup ise, hanedanlığın mirasını tamamen yok sayma ve onu reddetme iddiasında bulundu. Ancak, saltanatı ve halifeliği lağvederek laik bir cumhuriyet kurma düşüncesinde olan Kemalist grubun Osmanlı'dan kesin bir kopuşu temsil ettiğini söyleyemeyiz. Bunun en açık örneğini, Osmanlı Hanedanlığının belirgin örneklerinden biri olan müdahaleci ve merkezîyetçi devlet geleneğinin Kemalist Türkiye'de de büyük ölçüde devam ettirilmesi gösterir. Koçak'ın, modern Türkiye'nin kurulması sürecindeki Kemalist dönemin başlangıcını, "*rejim değişikliğinden ziyade iktidar değişikliği*" şeklindeki ifadesinin bu bağlamda değerlendirmek gerekir. Ahmad'a göre Kemalistlerin Osmanlı mirasını reddetmesinin altında yatan neden, bu mirasın sahip olduğu karizmadır. Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Kaynak yayınları, İstanbul, 2007, s. 25.

çıkmasına neden olmuştur (Kara, 2005: 36). Yeni nesil artık geleneklerin dışında Cumhuriyetin modern değerleri dahilinde yetişecektir.

Sözü edilen aynileştirme dolayısıyla, TBMM'nin özellikle birinci döneminde fikirlerini söyleme fırsatı bulmuş olan İslamcılar, Cumhuriyetçilerin ülkeyi modern bir formda inşa etme düşüncelerini pratiğe dönüştürdüğü yıllarda, mecliste kendilerine yer bulmakta sıkıntı çekmişlerdir. Bu süreçte, siyaset dünyasındaki varlıklarını, İslami temeller üzerinden şekillendirme düşüncesinde olanlar hızla tasfiye edilmiştir. Tasfiyelerin yoğun olarak yaşandığı bu dönemde Cumhuriyetçiler, laiklik vurgusu üzerinden kalıcı ve radikal politika ve uygulamalara girişirken, din eksenli politik tercihlere karşı kesin bir tavır almışlardır. Bununla birlikte İslam'ın, laik ve pozitivist düşünceler bağlamında toplumsal alanda da devre dışı bırakılma düşüncesi uygulanmaya konmuştur. Çünkü, Türkiye'de din, karşıdevrim tehdidinin kaynağı olarak görülmüş ve bundan dolayı baskı ve kontrol altında tutulmayı çalışılmıştır⁶⁶. Dinin karşıdevrim tehdidi olarak algılanmasının nedeni ise, Cumhuriyet reformlarının neredeyse tamamının dinsel alanı doğrudan veya dolaylı olarak etkiliyor olmasıdır (Kurtoğlu, 2005: 210). Ancak, reform ve politikaların ana hedefi, İslam'ın tamamen yok sayılması değil, İslam'ın devlet güdümüne alınması ve yeni rejime, karşı devrim oluşturma riskinin ortadan kaldırılmasıydı. Kaldı ki, Cumhuriyetçiler İslam'a, ulus devlet oluşturma aşamasında, farklı etnik gruplar arasında birleştirici ve bütünleştirici bir fonksiyon gibi son derece pragmatist bir mana ve misyon yüklemişlerdir. Dolayısıyla

⁶⁶Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bu bağlamda düşünülmesi gerekmektedir. Söz konusu dönemde Diyanet, devletin, dini güdümüne alma girişimi olarak görülebilir. Şöyle ki, güdümlü basın politikasının bir neticesi olarak İslami neşriyatların çoğu kere laiklikle ilişkilendirilerek yasaklanmasını, buna rağmen, Diyanet'in bir takım dini yayınlar çıkarmasını, Cumhuriyetçilerin güdümlü din politikası olarak görmek mümkündür. Cumhuriyetçiler tarafından yayınlanması istenen dini eserler, yine cumhuriyetçilere göre, hem İslam'ın üzerindeki hurafeler kaldırılacak hem de, halkın dini kültürü yeniden inşa edilecek ve yeni bir biçime kavuşturulacaktır. Elmalılı Hamdi Yazır'a hazırlanmış olan "Hak Dini Kur'an Dili" ile Ahmet Naim'e (bu görev daha sonra Kamil Miras'a verilmiştir) hazırlanmış olan "Tercid-i Sarih Terceme ve Şerhi" adlı eserler bu bağlamda düşünülmelidir. Her iki eser de, dönemin ehil İslamcılar tarafından hazırlanmış yetkin eserlerdir. Ayrıca Mehmet Akif'in de, bir Kur'an-ı Kerim meali yapması için görevlendirilmesi de bu döneme rastlamaktadır. Yine bu dönemin önemli İslamcılarında biri olan Ahmet Hamdi Akseki'nin hazırlanmış ve dönemin Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak tarafından övgülü bir önsözü yazılmış olan "Askere Din Kitabı" adlı eser de yukarıda zikredilmiş olan amaca hizmet etmektedir. Necdet Subaşı, *1960 Öncesi İslami Neşriyat: Sindirilme, Tahayyül, ve Tefekkür*, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, C.VI. İslamcılık, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 221-222.

Türkiye'de dinin kontrol altına tutulması aşamasında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın fonksiyonu üzerine kapsamlı bir makale için ayrıca bkz. İsmail Kara, *Diyanet İşleri Başkanlığı, Devletle Müslümanlar Arasında Bir Kurum*, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, C.VI. İslamcılık, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s.178-200.

buradaki amacın, İslam'ı tamamen ortadan kaldırmaya yönelik değil, İslam'ı kişilerin vicdan ve maneviyatı ile sınırlandırmaya çalışmak olduğu ileri sürülebilir. Çünkü, *“modern Türkiye'nin seçkinleri, devletin fonksiyonel şekilde ilişki kuracağı bir din anlayışının nasıl olması gerektiği konusundaki arayışlarını sürdürürken ana tema olarak sınırlandırılmış, çok kere kişiselleştirilmiş ve bu çerçevede içerisinde kabul edilebilir bir dinsel hayatı yeterli görmüşlerdir”* (Subaşı, 2005: 217). Atatürk'ün şu ifadeleri bu bağlamda düşünülebilir: *“Din lüzumlu bir müessesedir. Dinsiz milletlerin devamına imkan yoktur. yalnız şurası var ki, din Allah ile kul arasında bağlılıktır”* (Kocatürk, 1999: 228). Dolayısıyla, bu süreçte din, daha çok bireysel ve vicdani bir kategori olarak algılanmış ve dine bu içerik algısıyla yaklaşmıştır⁶⁷. Ancak, bu noktada ifade edilmelidir ki, Cumhuriyetin yönetici kadrosu tarafından, İslam'ın toplum ve kurumlar üzerindeki etkisinin minimize etmek ve nihayetinde seküler bir toplum yaratma düşüncesi aynı zamanda, İslam dininin kurumlarını ve söylemlerini yenileme konusunda kısırlığa düştüğü bir döneme rastlamaktadır (Tekeli, 2009: 282). Dolayısıyla, toplumun temel şekillendiricisi olan İslam'ın, daha doğru bir deyişle İslam'ın uygulayıcılarının, toplumsal eğilim ve ihtiyaçlara cevap vermekte çoğu kere yetersiz kalması, İslamcılık ideolojisi altında ileri sürülen fikirlerin bazen tezatlık derecesinde farklılıklar içermesi, Müslüman devletlerinin ekserisinin kötü durumda olması gibi nedenler, İslamcılığa yöneltilen eleştirilerin sertleşmesine neden olmuştur. Ayrıca dönem, aynı zamanda Comte'un pozitivist akımından etkilenen Cumhuriyet liderlerinin etkili olduğu bir zaman dilimine rastlamaktadır. Dolayısıyla İslam'ın, bu akımın karşısında yer aldığı gerekçesiyle minimize edilmeye çalışıldığı söylenebilir.

Cumhuriyet liderlerinin yeni bir toplum ve yeni bir devlet inşa etme planları, aynı zamanda Batı modernleşmesiyle özdeşleşiyordu ve bu modernleşme, Batı ile aynı yolları kullanarak gerçekleşebilirdi. Dolayısıyla, Cumhuriyeti kuran ve iktidarı elinde bulunduran kadro, Batı'nın modernleşme sürecindeki kilise tekelinin kırılmasını, Türk toplum ve kurumları üzerinden İslam'ın etkisinin silinmesi gerekliliği olarak yorumlamışlardır. Yani, onlara göre, *“modernleşme ancak dinin kamusal ve toplumsal yaşam alanlarındaki işlev ve etkisinin bertaraf edilmesiyle mümkün hale gelecek olan Batılı aklın kurucu edimleri kanalıyla gerçekleşecektir”* (Kurtoğlu, 2005: 207). Onların

⁶⁷ *“Din, bir vicdani meseledir. Herkes vicdanın emrine uymakta serbesttir, hürdür. Biz dine saygı gösteririz. Düşünüşe ve düşünceye muhalif değiliz. Biz, din işlerini millet ve devlet işleriyle karıştırmamaya çalışıyor, kaste ve file dayanan bağnaz hareketlerden sakınıyoruz ve buna asla meydan vermeyeceğiz”*. Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999, s. 228.

bu yaklaşımlarını, Osmanlı son dönem fikir akımlarının tartışma alanlarından birini de teşkil etmiş olan “İslam terakkiye engeldir” ibaresinin kabul etmeleri olarak yorumlamak mümkündür⁶⁸. Pozitivizm paradigmasının din üzerinde yaptığı tahribat da aynı bağlamda düşünülebilir. Dolayısıyla denilebilir ki, Cumhuriyetçilerin Osmanlı’dan kopuş söylem ve pratiklerinden maksatları, toplumsal alanın düzenleyicisi olan dinden kopuştur (Kurtoğlu, 2005: 207). Dinden kopuş veya sekülerleşme, “*dinlerin hala var oldukları ama kendilerinin belirlemedikleri bir siyasal biçim ve kolektif düzene katıldıkları bir dünyaya geçiş*”(Gauchetakt. Kurtoğlu, 2005: 207) anlamına gelmektedir. Bu da demektir ki, dinin daha önce temel biçimlendirici olarak rol aldığı toplumsal-siyasal alandan uzaklaştırılması ve sadece manevi bir alanla sınırlandırılmasıdır⁶⁹.

Cumhuriyet liderleri, ulus devlet içinde Batı kanallarını kullanarak bir modernleşme amaçlamış vebu amacın önünde engel olma olasılığına sahip olan İslam’ı, kamusal alanın dışında tutmaya çalışmıştır. Bu amaca ulaşmak için gerçekleştirilmeye çalışılan radikal reform girişimleri, Cumhuriyet liderlerinin İslam ve modernleşme algıları hakkında fikir verici olabilir⁷⁰. Taha Parla’ya göre Cumhuriyet dönemi modernleşmenin bu sentezi, “*iki temel uğrak ve bir yok edilmesi gereken mesele*” üzerinden açıklanabilir:

- 1- Batıcılık yani modernleşme: Batı’nın bilim, fen ve teknolojinin Batı değer ve ahlak sistemi ile birlikte iktibas edilmesi. Yani Batı’nın bilim ve fennin yanında, kültürel ve sosyal alanlarda da örnek teşkil etmesi, Cumhuriyetçilerin ana yönelimlerini oluşturmuştur. Halbuki, özellikle İslamcıların temel eleştirileri tam da bu kültürel iktibas noktasına odaklanmaktaydı. İslamcıların özellikle modernist kanadı, Batı’nın salt bilim ve tekniğinin alınması, buna mukabil, Batı

⁶⁸ Bu süreçte din, çoğu kere akıldışı, bilim dışı görülmüş ve dolayısıyla, akılla aydınlanmış modern bir toplumun dizayn edilmesi sürecinde kendine başvurulmamıştır. Nitekim, Mustafa Kemal’in Afet İnan tarafından kaleme alınmış olan “Medeni Bilgiler” inde dine yer verilmeyişi bunun kanıtıdır. Kurtoğlu, a.g.m. , s. 209.

⁶⁹ Cumhuriyeti kuran ve iktidarı elinde bulunduran kadrolar, İslam’ın toplumsal alanın şekillendiricisi olma vasfını ve bu vasfın yüzeyde görülmesi pek mümkün olmayan önemli fonksiyonlarını idrak konusunda sıkıntı çekmişlerdir. Cumhuriyetçiler ayrıca, İslam’ın toplumsal alandaki fonksiyonlarının başka bir yapıyla değiştirilebileceğine inanmışlardır. Şerif Mardin, *Din ve İdeoloji*, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s. 145.

⁷⁰ Cumhuriyetçilerin, dini denetim altında almak ve dini kamusal hayatın dışında bırakmak istemelerinin bir başka nedeni ise, dinden boşalacak yerin ulusçuluk ile dolacağına dair inançlarıdır. Örneğin, Emekli Kurmay subay RuşeniBarkın’ın Ekim 1926’da kaleme aldığı “Din Yok, Millet Var” başlıklı makalesi ve Mehmet İzzet’in “Milliyet Nazariyeleri ve Milli Hayat” kitabındaki “dini hassasiyet zayıflamadıkça, milliyet hissi kuvvetlenmemiştir” ifadesi bu bağlamda ele alınmalıdır. Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2010, s. 222-223.

ahlak ve değerlerinden uzak durulması gerekliliğine inanmışlar ve düşüncelerini bu minval üzere oluşturmuşlardır.

- 2- Türklük veya Ulusçuluk: Parla'nın "dil ve kültür milliyetçiliği" olarak tanımladığı ulusçuluk, ülke sınırları içerisinde yer alan farklı etnik grupların, "tek dil, tek ulus, tek devlet" anlayışı içinde eritmeye çalışma fikridir.
- 3- İslam veya İslamcılık: Cumhuriyetçiler, modernleşme ve ilerlemenin önünde engel olarak görmüş oldukları İslam'ın, kamusal ve toplumsal alandaki görünürlüğünü azaltmayı amaçlamışlardır. Bu dönemde İslamiyet daha çok kişilerin vicdanlarında yaşayabileceği bir alan olarak sınırlandırılırken, İslamcılara tanınan özgürlük ise camilere girip çıkmakla sınırlandırılmıştır⁷¹ (Parla, 1993: 201).

Parla'nın şemasında olduğu gibi, Cumhuriyet döneminde din laiklik anlayışı gereği dışarıda tutulmaya çalışılmış, Türkçülük ve batıcılık ekseninde yeni bir anlam dünyası oluşturulmaya çalışılmıştır. Cumhuriyet liderleri, geleneksel bağlardan kopararak ve Batı'nın geçtiği yollardan geçerek, pozitivist ve seküler bir hayat biçimini yerleştirmek istemiştir. Çünkü, Cumhuriyeti kuranlar Türk toplumunu hurafeler içerisinde kalmış, rasyonellikten uzak bir toplum olarak görmüşlerdir. Onlar, pozitvizmin de tesiriyle Türk toplumunu rasyonelleştirmek ve hurafelerden arındırmak amacıyla mantık ve bilimi ön plana çıkarmayı amaçlamışlardır. Kısacası "Hayatta en hakiki mürşidin ilim" olduğuna hükmetmişlerdir. Fakat, her nedense en hakiki mürşid olan ilim, dini bilimlere ve bu konudaki araştırma ve incelemeler konusunda çoğu kere katı bir hal almıştır. Çünkü dönemin aydınlarının çoğunun, bilim varken dinin hükümsüz olduğu şeklinde bir düşünceye sahip olduğu ileri sürülebilir. Ancak, Cumhuriyetin kurucularının bu tutumlarında İslam dünyasının o gün içerisinde bulunduğu olumsuz şart ve koşulların büyük payı olduğunu da vurgulamak gerekmektedir. (Ünal, 1997: 116). Hakikaten

⁷¹ Din hürriyeti demek sadece camiye serbestçe çıkıp girmek değildir. Eğer, din hürriyeti bu bağlamda ele alınırsa, sahip olduğu ideoloji bakımından dine en fazla karşı çıkan Rusya'da bile kiliselerin ziyaretçilerine her daim açık olması burada da din özgürlüğü olduğu anlamına gelir. Lakin durum böyle değildir. Çünkü, din hürriyetini Müslümanların camiye, Hıristiyanların kiliseye veya Musevilerin Havraya istedikleri şekilde girip çıkmaları kadar basit bir şekilde açıklayamayız. Bu hürriyet aynı zamanda, dindar vatandaşların dini endişesiz ve serbestçe yaşayabilmelerini, dini okutup öğretebilmelerini, bu konuda yazılar kaleme alabilmelerini veya din konusunda bir şeyleri telkin etme hakkında sahip olmalarını da içerir. Bu gün bir memlekette din özgürlüğünün olup olmadığı anlamak için yukarıdaki şartların sağlanmış olması lazımdır. Yani, "dini öğretip okutmak, neşretmek ve telkin etmek" haklarını dindar vatandaşların baskı hissetmeden kullanması gerekmektedir. Eğer bu haklar, herhangi bir resmi veya gayri resmi kanuni veya idari bir baskı ve tehdit altındaysa o ülkede din özgürlüğü olduğunu iddia edemeyiz. Ali Fuat Başgil, *Din ve Laiklik*, Yağmur Yayınevi, İstanbul 2012, s.12.

İslam milletlerinin yaşayışları, toplum ve fertler arasındaki ilişkileri, İslam'ın özüyle bağdaşmayan bir şekil göstermekteydi.

Sonuçta, Cumhuriyeti kuran liderler yeni bir ulus kimliği inşa etmek istemişler, ancak ne tam olarak Batı'nın akılcı düşünce biçimini, ne de tam olarak seküler bir toplumu gerçekleştiribilmişlerdir (Kurtoğlu, 2005: 206). Yeni ulus inşası ise, katı laiklik uygulamalarına da bağlı olarak, toplumun geçmişle olan bağının önemli derecede kopması gibi bir sonucu beraberinde getirmiştir (Yeğen, 2009: 91). Bunun sonucunda ise, gelenek ile modernizm arasında kalmış bir toplum meydana gelmiştir.

2.4.1 Tek-Parti Döneminde İslamcılığı Tasfiye Girişimleri ve İslamcı Tepkiler

2.4.1.1 İslamcılığı Tasfiye Girişimleri

Laiklik ve pozitivism adına dinde yapılan reformlar başlangıçta, dinin özüne dönmek ve gerici din adamlarının zararlı etkinliklerinin önüne geçme gerekçeleriyle başlatılmıştı. Ancak, bu uygulama zamanla dinin hemen hemen bütün alanlarda tasfiye edilmesi şekline dönüşmüştü. Lakin bu noktadaki nihai amacın dinin tamamen ortadan kaldırılmasına yönelik olmadığına daha önce değinmiştik.

Batı kökenli pozitivist paradigmlar, Osmanlı'dan cumhuriyete kadar Ortodoks biçimiyle kabul edilmişti. Buna göre bilimsel gelişmeler karşısında artık dinin anlamının kalmadığı, geleceğin toplumunda dinin belirleyici yönünün yer almayacağı düşünülmekteydi. Her şeyin madde ile ölçüldüğü bir çağda, din etkisi ya tamamıyla ortadan kalkacak, ya da çok sınırlandırılacaktı. Meşrutiyet döneminden itibaren etkili olan bu yaklaşım, genç cumhuriyet döneminde dinin yerini de belirlemekteydi. Böylece süreç, İslam ile adeta özdeşleşmiş Osmanlı Devleti'nin, "*milliyetçi radikal bir laisizm temelinde Batılılaşma tutkusunu hayatın olmazsa olmaz ideolojisi yapmış milli bir devlet olan Türkiye Cumhuriyeti'ne*" dönüşmesiyle sonuçlanmıştır⁷² (Ocak, 2003: 106). İslam'dan laik milliyetçi kimliğe dönüşümü belirleyen inkılaplar hızlı ve kararlı bir şekilde yürürlüğe konmuştur.

⁷²Kemalizm, toplumun yaşam tarzını, dış görünümünü, dilini, alfabetini, dinlediği müziği değiştirmeye yönelik dikey bir müdahaledir. Yine dinin bütünüyle devlet denetimine alınarak özerk dini kurumlara son verilmesi ile adı konulmamış bir "milli din" veya "devlet dini" yaratma girişimleri de Kemalizm tarifi içinde yer almaktadır. İnel, a.g.m. s. 22.

Cumhuriyetin yönetici kadroları yeni devletin biçimlendiricisi olarak laikliğe yüklemiş oldukları misyon ile İslami unsurları barındıran her türlü kurum ve düşüncüyü tehlike olarak görmüşlerdir. Bu bağlamda, Osmanlı Devleti'nde İslam'ın devletle özdeşleşmesinin bir sonucu olarak onun siyasal simgesi haline dönüşmüş olan Saltanat (1922) ve Hilafet (1924) iki sene arayla kaldırılmıştır. Bu ise yeni devlette İslam'ın siyasal boyutundan soyutlanması anlamına gelmektedir (Ocak, 2003: 108). Bunlar aynı zamanda, İslam'ın siyasal ve kamusal hayatın dışında bireysellikle örtüşen bir içeriğe sahip olması şeklindeki anlayışa yönelik politikalar olarak görülebilir.

Saltanat ve Halifeliğin ardından çok geçmeden Şeriye ve Evkaf vekâletinin kaldırılması⁷³, eğitimde birlik sağlamak için Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun yürürlüğe konması gibi girişimler İslami geleneğin, yerini Cumhuriyet modernliğine bırakmasının önemli aşamalarıdır⁷⁴. Bunları takip eden yıllarda Şapka Kanunu'nun çıkarılması, Tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması aynı amaçla ortaya konmuş faaliyetlerdir. Yine İslami bir yasa olan Mecelle'nin yürürlükten kaldırılarak onun yerine Medeni Kanun, Ceza Kanunu gibi temel kanunların Batı'dan ithali aynı amaca yönelik olduğu ileri sürülebilir. Bu süreci, "Devletin İslamı" kaydının Anayasadan çıkarılması, milletvekilliği yeminlerinde dinsel öğelerin kaldırılması izlemiştir.

İslam öğretisinde olmamasına karşın, Hafta tatili kavramı, Müslümanlar için özel bir kutsallık taşıyan cuma gününden pazar gününe alınmıştır. 1920'de sadece demiryolu çalışanlarını kapsayan bu değişiklik, 27 Mayıs 1935'te 2739 sayılı kanun ile genelleştirilmiştir. Ramazan ve Kurban Bayramlarının resmi tatil olması geleneği ise bir takım eleştirilere rağmen devam ettirilmiştir. Yine, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde resmi tatil statüsüne dâhil edilen Peygamberin doğum yıldönümü, (Mevlid-i Nebevi) 1 Kasım 1922'de Saltanatla birlikte kaldırılmıştır (Tunçay, 2010: 228-229). Tüm bunlar birlikte düşünüldüğünde Türkiye Cumhuriyeti'nin modernleşme biçimi, İslam ve geleneğin hurafelerden arındırılması değil, söz konusu değerlerin etkisinin azaltılması şeklinde kendini göstermektedir.

⁷³Şeriye ve Evkaf Vekaleti'nin kaldırılması, İslam'ın yüzlerce yıllık geleneksel finans kaynaklarının ortadan kaldırılmasını, diğer bir deyişle, ekonomik tabanını kaybetmesi ve belki de daha önemlisi, toplumsal alanda kurumlaşmasının önüne geçilmesi anlamı taşımaktaydı. Ahmet Yaşar Ocak, *Türkler, Türkiye ve İslam, Yaklaşım, Yöntem ve Yorum Denemeleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 108.

⁷⁴Ancak, laikliğin Anayasal bir ilke olması 5 Şubat 1937 tarihli ve 3115 sayılı yasayla gerçekleşmiştir.

26 Mart 1931 tarihli ve 1782 sayılı kanunla kabul edilen “ölçülerde metrik sisteme geçilmesi” İslami geleneklerden kopuşu sağlamak adına atılmış simgesel bir adımdır. Yine 1 Kasım 1928’de Latin harflerinin kabul edilmesi simgesel olmakla birlikte laiklik adına önemli bir merhaledir. Ancak, bu yasanın bir kopuşa neden olmasından dolayı kısımentarihsizleştirilmiş bir nesil ortaya çıkardığı da unutulmamalıdır. Ayrıca bu harf inkılâbının ortaya konma nedeni her ne kadar okur yazarlık oranını artırmak olsa da, ki artırmıştır, asıl hedef Osmanlı- İslam geleneğinden kurtularak çağdaşlaşmayı hızlandırmaktır. Yunus Nadi’nin, “Türkiye’yi gerçekten ve maddi olarak Avrupa ile bütünleştirmek” olarak ifade etmiş olduğu Latin alfabesinin kabulü, Türkiye’nin İslam dünyası ile olan bağlarının gevşemesine neden olmuştur (Ahmad, 2007: 102). Ancak, sözü edilen dönemde ulusa dayalı devlet şekillerinin etkili olduğu da göz ardı edilmemelidir. Yani, İslam devletlerine veya batı devletlerine karşı sergilenen yaklaşım bir kopuştan ziyade bir tercih meselesi olarak da yorumlanabilir.

Osmanlı-İslam geleneğinin etkisini azaltmak için tek-parti yönetiminin birçok icraatından bahsetmek mümkündür. İslam geleneğinde yeri olmayan müzik ve heykelin Batı standartlarına kavuşturulma girişimleri bunlardan sadece biridir. Bundan başka, İslami toplum için çok radikal sayılabilecek güzellik yarışmaları ve balolar da dini geleneklere karşı yapılmış zihinsel dönüşüme yönelik bilinçli adımlar olduğu söylenebilir⁷⁵. Bu süreçte kadınların durumu da modernleşmenin önemli sacayaklarından biriydi ve kadının toplumsal alandaki görünürlüğünün artırılması hedeflenmekteydi. Ancak, fesin kaldırılması sırasında gösterilen kararlılık, peçenin kaldırılmasında gösterilmemiştir. Bunun sebebi zamansız ve aşırı tepkilere yol açmamak olarak ileri sürülebilir. Ancak, Tek-parti yönetiminin, geleneklerin temellerini zayıflatmak gibi bir politika izlemiş oldukları da açıktır. 1929’da Cumhuriyet gazetesinin düzenlediği “MissTurkey” yarışması bu bağlamda düşünülebilir. Türkiye gibi çoğunluğu Müslüman ve geleneklere bağlı bir toplumda böyle bir yarışmanın düzenlenmiş olması önemlidir. Bu olaya geniş yer ayıran basın genelde toplumun özelde ise kadınların ilgisini bu yöne çekerek, kadınlar üzerinde baskı kurmaya çalışmıştır. Bu konu da devletin de desteğini arkasına alan Cumhuriyet gazetesi yapılan eleştirilere ise şu cümlelerle cevap vermiştir: *“Büyük bir ciddiyet ve samimiyetle başarılı bir biçimde yerine getirildikten sonra, bütün dünyada yapılmakta olan bu işten bizler kendimizi hiçbir neden olmaksızın neden*

⁷⁵Cumhuriyet gazetesi 6 Eylül 1925: “Memleketimizde ilk defa yapılan bir müsabaka. Evvelki akşamki güzel bacak müsabakasına dört hanım iştirak etmiştir” Tunçay, *a.g.e.*, s. 230.

mahrum edecektik? Hangi kusur hangi hata Cumhuriyetçi Türkiye'yi dünyanın gerisinde tutabilirdi?"(Ahmad, 2007: 109). Bu tarz yarışmalara sonraki yıllarda da devam edilmiş ve 1932 yılının "MissTurkey"i Keriman Halis, dünya güzellik kraliçesi unvanını alarak kadın özgürlükleri konusunda sembol hale gelmiştir. Cumhuriyetçi kadın devriminin bir parçası haline getirilen Keriman Halis, Dünya Güzellik Kraliçesi unvanını kazandıktan sonra Mustafa Kemal'e çektiği telgrafta "*kazandığım başarı sizin ülkemiz kadınlarına ilham ettiğiniz fikirlerin sonucudur*" ifadelerini kullanmıştır. Bu yöndeki gelişmeleri, İstanbul ve çevresindeki plajların kadınlara açılması izlemiştir. Yine, devletleşme hamlelerinden sonra memleketin çeşitli noktalarında açılmış olan sanayi tesislerinde kadınların çalışmasının önü açılmıştır.

Ayrıca, toplumsal ve kurumsal alanın Batı yönlü bir modernleşmeye tabi tutulduğu ve İslam'ın bu alanlardan soyutlanmaya çalışıldığı bu dönemlerde laiklik, bireysel dindarlık ve toplumsal bütünleşmenin zorunlu araçlarından biri olarak görülmüş ve bu durumu tehlikeye sokması muhtemel her türlü fikir, yayın ve uygulamaya karşı çıkmıştır. Bundan dolayı, Cumhuriyet yönetimi, dini neşriyat ve İslami görüşlerinin dile getirilmesi konusunda net ve çoğu kere sert tavır almıştır. Bu tavrın arkasında yatan neden, fonksiyonel bir dini söylemin toplum nezdinde önemli taraftar bulmasından endişe duyulması olmalıdır. Dolayısıyla tek-parti yönetimi, laikliğin teminatı için, dinsel düşünce ve yayınların çıkarılmasının engellenmesini bir zorunluluk olarak görmüştür. Bunun için de, İslamcı olarak tanımlanan ve bilinen neşriyatın neredeyse tamamı kapatılmıştır⁷⁶ (Subaşı, 2005: 220). 1945'te T.C. Başvekâlet Matbuat Umum Müdürlüğü İç Matbuat Dairesi tarafından ilgili gazetelere gönderilmiş olan bildiri, özellikle son dönem Cumhuriyetçilerin din algısı üzerinde fikir verici niteliktedir: "*Gazetelerinizin son günlerindeki neşriyatı arasında dinden bahis bazı yazı, mütalaa, imam ve temsillere rastlanmaktadır. Bundan sonra din mevzuu üzerinde gerek tarihi, gerek temsili ve gerek mütalaa kabilinden olan her türlü makale ve fikra ve tefrikaların neşrinden tevakki edilmesi ve başlamış tefrikaların en son on gün zarfında nihayetlendirilmesi*" (Subaşı, 2005: 232) gerekmektedir.

Fakat tüm bunların içerisinde toplumun genel tepkisini çeken, -ki bu tepki 1946 ve 1950 seçimlerinde Demokrat Parti'ye (DP) oy olarak yansiyacaktır-, 1932'de Dil

⁷⁶ Cumhuriyet döneminde basın üzerinde kurulmuş olan sıkı denetim ve rejime muhalif yayınların kaldırılması ile ilgili bilgiler için bkz. Mustafa Yılmaz, *Cumhuriyet Döneminde Bakanlar Kurulu Kararı İle Yasaklanan Yayınlar 1923-1945*, http://www.ait.hacettepe.edu.tr/akademik/arsiv/ysk.htm#_ftn1, Erişim Tarihi, 16.11.2012, 14: 12.

Devriminin bir parçası olarak ortaya çıkan “Ezan ve Kametin Türkçe okunması” uygulamasıdır. Uygulama toplumun geneline yansıyan en belirgin laiklik girişimi olarak değerlendirilebilir. Aynı zamanda, yöneticiler ile toplum arasındaki kırılma noktası olarak ifade edilebilir. Bu noktada, laiklik adına yapılmış olan radikal reformları istemeyerek de olsa kabul etmiş olan toplum, Ezan’ın Türkçe okunması kararını hiçbir zaman benimsememiştir⁷⁷.

Sonuçta, Cumhuriyetin yönetici kadrosunun dine yaklaşım ve algıları neticesinde uygulamaya koydukları reformlar İslamcılar üzerinde, “*söylem ve ritüel kaybı, sindirilme, periferide kalma, korku, dışlanma ve değer bunalımı gibi gerçekleri dikkate alan yeni bir dinsellik, uzunca bir süre kendi kabuğuna çekilmek ve artık orda yeni biçimlenmelerle yoğrulmak zorunda kalmak*” (Subaşı, 2005: 219) gibi bir durum yaratmıştır. İslamcılığın kendi kabuğuna çekilme evresinin yarattığı bir oluşum içinde Cumhuriyet insanı, İslami endişelerle, dinsel içerikli arzu ve taleplere sahip olmuştur. Bu ise, Türkiye İslamcılığının siyasallaşması anlamına gelmektedir. İslam’ın siyasallaşmasının ve İslami endişelerin halkta yaratmış olduğu tahribat ise Cumhuriyet Halk Partisi’nin (CHP) halk nazarındaki itibarını sarsmış ve halk, bu itibar zedelenmesinin yaratmış olduğu bir tepki ile DP’yi iktidara taşımıştır⁷⁸. Ancak belirtmelidir ki, DP’nin iktidara gelmesi sadece iç etki ve dinamiklere bağlı kalarak açıklanamaz. II. Dünya Savaşı’ndan sonraki yeni dünya düzeninin yaratmış olduğu liberal etkilerin Türkiye’ye yansımaları da bu süreçte önemli bir etkiye sahip olmuştur.

2.4.1.2 Tek-Partinin Uygulamalarına Karşı İslamcı Tepkiler

Tek-parti döneminde yapılan uygulamalar, doğal olarak küçüklü büyüklü birçok tepkiye neden olmuştur. Bu tepkiler bazen Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası gibi siyasi oluşumlar, bazen Şeyh Sait İsyanı gibi kitlesel hareketler, bazen de bir takım din adamlarının, halkı Cumhuriyet liderlerinin aşırı laik politikalarına karşı kışkırtmaları ile kendini göstermiştir. Bu noktada, sözü edilen hareketlerin hepsinin İslami söylemlerden yararlanması, modernleşmeyi kendilerine düstur edinmiş Cumhuriyetin önde gelen

⁷⁷Ezan’ın Türkçeleştirilmesine yönelik tepki ve yaklaşımlar için bkz. Hasan Şen, *Kemalist Modernleşme ve İslamcı Gelenek*, Kadim Yayınları, Ankara, 2012, s. 271-284.

⁷⁸ DP’nin, CHP’den iktidarı kansız bir şekilde devralması elbette bir tek sebeple açıklanamaz. Lakin, Ezan’ın Türkçe okunması gibi kararların toplumsal bilinçte yarattığı kırılmanın bu olaydaki etkisi de yadsınmaz.

Bu arada, Türkçe ezan ve kamet, Milli Şef İsmet İnönü döneminde 2 Haziran 1941 tarihli ve 4055 sayılı yasa ile Türk Ceza Kanunu’ndaki yerini almış; ancak, Demokrat Parti’nin iktidarının ilk yılında 16 Haziran 1950 tarihinde 5665 sayılı yasa ile kaldırılmıştır. Tunçay, *a.g.e.*, s. 230.

liderlerini bu hareketlere karşı sert tepki göstermeleri gibi bir sonuç doğurmuştur. Örneğin, Kürtçü bir içerik yanında dini yönü İslami bir yönü de bulunan Şeyh Sait İsyanı'nın⁷⁹, Osmanlı düzenine ait anıların çok canlı olduğu bir dönemde meydana gelmesi karşı devrim olarak yorumlanmış ve şiddetle bastırılmıştır. Yine aynı düşünce ile, Terakkiperver muhalefeti ve Şeyh Sait İsyanı gibi oluşumlar, radikal ve laik reformlar sürecinin önündeki engeller olarak görülmüştür. Bu tarzda bir durumun tekrar ortaya çıkmasını engellemek için hükümete olağanüstü yetki tanıyan Takrir-i Sükûn Kanunu çıkarılmıştır. Kısa uygulama süresi için meclisten geçirilen kanun, 4 Mart 1929 tarihine kadar yürürlükte kalmış ve İstiklal Mahkemeleri gibi özel mahkemeler vasıtasıyla uygulanmıştır. Takrir-i Sükun Kanunu bütün muhalefeti susturma güç ve imkanı da vermektedir. Söz konusu kanunun vermiş olduğu yetkiyi kullanarak TCF'yi kapatan Cumhuriyetçiler daha sonra bütün diğer muhalif grupları da sindirme hareketine başlamışlardır. İki yıl gibi kısa bir süre içinde 500'ün üzerinde ölüm kararı alan İstiklal Mahkemeleri, bu katı tutumuyla oluşması muhtemel bir muhalefetin ve kitle direnişinin de önüne geçerek tek-parti yönetiminin elini güçlendirmiştir (Ahmad, 2007: 76).

Ordu ve devlet gücünü kendi bünyesinde toplamış olan Cumhuriyetçilerin karar ve uygulamalarına karşı gelmek zor olmuştur. Ancak buna rağmen, Tek-Parti dönemine ait uygulamalara İslamcı tepkiler olmuştur. Sözgelimi, Cumhuriyetçilerin, toplumsal alanda çağdaş ve görünür kılınmaya çalışılan kadına yönelik politikalar, İslamcılar tarafından sert bir şekilde eleştirilmiştir. Örneğin Erzurum mebusu Raif Hoca, *“Batıllık, barlara ve fuhuşhanelere Müslüman kadınların gitmesi şeklinde tecelli ediyor”* demiştir. (Tunaya, 2007: 152). Bu süreçte İslamcılar, beğenmedikleri yeni Cumhuriyet kadın modeline karşılık, Türk-İslam kadınının nasıl olması gerektiğini de açıklamıştır. İskilipli Atıf Hoca'nın öncülüğünü yapmış olduğu grup, Müslüman-Türk kadınınu şu şekilde tasvir etmiştir: *“Bir kadının bütün özelliği her şeyden önce, gözündeki sürme, parmaklarındaki yüzük, ayaklarındaki gümüş halka gibi açık süslerini, gerdandaki kolye, kulaktaki küpe, koldaki bilezik gibi görünmez süslerini ve bunların takıldığı vücut kısımlarını mahremi olmayan erkeklere göstermemesidir.*

⁷⁹ Ergün Aybars “İstiklal Mahkemeleri” adlı eserinde Şeyh Sait İsyanı'nı şu ifadelerle değerlendirmektedir: *“...Genç Cumhuriyete ve onun getirdiği ilkelere karşı yapılan bu ayaklanma, feodal çıkarların devamı için bir yönüyle teokratik düzenin savunmasını yapmak, Hilafetin yeniden kurulmasını sağlamak ve saltanatı geri getirmek; diğer yandan da bu hareketin içine gizlenmiş olan, bağımsız bir Kürdistan kurmak amacını güden ve İngilizlerin tahrikiyle çıkmış tehlikeli bir ayaklanma idi”*. Aybars bunlara ilaveten, söz konusu ayaklanma ile ilgili olarak İngiltere'nin Musul petrollerini ele geçirmek için böyle bir ayaklanmayı ortaya çıkardığı üzerinde de önemle durmaktadır. Ergün Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, Zeus Kitabevi, İzmir 2006, s. 168-181.

Sadece yüzü ve elleri görülebilir...olağan konuşması dışında herhangi bir şekilde konuşamaz, tabii şarkı da söyleyemez. Aslında bu kadının bütün vücudu örtünmek gerekir” (Tunaya, 2007: 153). Bunun dışında kızların erkek hocası, erkeklerin kız hocası olamaz. Atıf Hoca'nın bu ve benzeri şekilde devam eden açıklamaları, Cumhuriyetin kadın modeline karşılık İslami kadın modelini ön plana çıkarmaya çalışma girişimleri olarak görülebilir.

Laik uygulamalara İslamcı tepkiler burada açıklanamayacak kadar çok ve çeşitlidir. Örneğin, Şapka Kanunu'na karşı Rize'de çıkan olayların Giresun, Erzurum, Maraş'ta devam etmesi; Derviş Mehmet ve beş arkadaşının öncülüğünde meydana gelen Menemen Olayı (1930); Bursa'da Arapça Ezan olayı, İskilip Olayı gibi olaylar, konumuza verilebilecek güzel örneklerdir. Ortak özelliğini, çıkış noktasını dinden almış olmaları oluşturmuş olan bu isyanlar, devlet tarafından kısa sürede ve sert bir şekilde bastırılmışlardır.

2.5. Çok-Partili Yaşama Geçiş Sonrasında İslami Hareket ve Olaylar

Tek parti yönetiminin, misyon edindiği Batı tarzı kurtuluş ve yükselme ideolojileri İslamcılık üzerinde oldukça önemli tahribata sebep olmuştu. Çok partili döneme geçişle birlikte bu dönemin uygulamaları yerini, temelini İslam'dan alan halkın beklentilerine cevap vererek onu rahatlatmaya yönelik uygulamalara bırakmaya başlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin temel ilkelerinden olan Laiklik gereğince, 1950'lilerde DP'nin iktidara gelmesine kadar geçen sürede İslami düşüncenin kamusal hayatın dışına itildiği, bu düşüncenin veya hayat tarzının devletin sıkı takibine ve bazen de müdahalelerine maruz kaldığı araştırmacıların genellikle ittifak ettiği bir durumdur (Ocak, 2010: 220). II. Dünya Savaşı sonrasındaki süreçte ise dünyanın iki kutuplu halinin yaratmış olduğu bir zorunlu tercihe de bağlı olarak Türkiye, demokratikleşme ve liberalleşme dönemine girmiştir. Demokratikleşme ve liberalleşme süreçlerin yarattığı olumlu havadan İslamcılar da kendi paylarına düşeni almışlardır. Bu dönem, İslamcılarının hem tekrar görünür olmaya başlarken, hem de, siyasal iktidarlar üzerinde etkili olunabileceğinin farkına vardığı yıllardır⁸⁰. Onlar bu farkındalıktan yararlanarak,

⁸⁰Güngör, çok partili yaşamla birlikte İslamcılığın yaşamış olduğu durumu, “uzun zaman kor altında kalmış korların parlaklığı” olarak ifade etmektedir. Ona göre İslamcılığın bu yeni evresi İslam'ın yeniden doğuşu olarak ifade edilemez. Çünkü, millet olarak Türklerin İslam'ı terk etmiş olmaları söz konusu olmadığı gibi terk edilmeyen bir şeyin tekrar geri dönmesi gibi bir durum da söz konusu olamaz. Buradaki bütün olay, zaten mevcut olan İslami duyguların ifade hürriyeti bulmasından başka bir şey değildir. Güngör, a.g.e. s, 176.

İslamiyet'in hemen her alanda yaşamış olduğu geriliğin giderilmesi yönündeki taleplerini yüksek sesle ifade etmeye başlamışlardır. Dolayısıyla bu dönemden itibaren artık İslamcılık, etkin alanını gitgide güçlendirmiş ve iktidar kaygısı olan bütün siyasi partilerin başvurması zorunlu olan bir alana dönüşmüştür⁸¹.

Tek-parti uygulamalarının ve dönemin hakim paradigmalarının (pozitivist, rasyonel) etkisiyle, İslam veya İslamcılık Cumhuriyet'in kurulmasından 1950'de DP'nin iktidarına kadar kendine yaşam alanı bulmakta zorluk çekmiştir. 1950'de iktidarı kansız bir şekilde devralmış olan DP'nin liberal ve kısmi özgürlükçü politikaları sırasında hem nefes alma imkanına kavuşmuş, hem de yaşam alanı bulmaya başlamıştır. Bunun en önemli göstergelerinden biri de, önemli eleştirilere neden olan "Ezanın Türkçe okutulması" uygulamasının kaldırılmasıdır. DP dönemiyle birlikte, İslamcılar sesini biraz daha yükseltirken, İslamcı neşriyatlar da kendine yer bulmaya başlamıştır. Bu dönemde İslam içerikli yayınların çıkmaya başlaması, toplumsal ve siyasi alanda İslamcılarının daha görünür olması olarak değerlendirilebilir.

Yukarıda tek-parti yönetimi döneminde laiklik için tehlike olarak görülen İslami neşriyatların yasaklandığı belirtilmiştir. Bu yasak 1945'e kadar devam etmiş, bu tarihten itibaren gevşemeye başlamıştı. Bu tarihte iktidarda hala CHP bulunduğu hatırlanmalıdır. CHP'nin bu son iktidarı döneminde önceki sert uygulamalarını gevşetmesinin nedeni ise, dünyadaki gelişmelerdir. Nitekim, II. Dünya Savaşı'nın liberal-demokrasi cephesinin lehine sonuçlanması ve Türkiye'nin kendi menfaatlerini bu blok dahilinde görmesi, ifade ettiğimiz durumun dış nedeni sayılabilir. Dünyada ve Türkiye'de liberal-demokratik ilkelerin hakim olmaya başladığı böyle bir dönemde, toplumda dadın adına olumlu beklentiler yüksek sesle dinlendirilmeye başlanmıştı. Ayrıca, DP etrafından kümelenmeye başlayan İslamcılarının sayısının her geçen gün artması, CHP'yi harekete geçirmiştir. Toplumsal alandaki üstünlüğünü DP'ye kaptırmak istemeyen CHP, 1947 Kongresi'nde, toplumun dini hassasiyetlerinden politik alanda nasıl yararlanılabileceği konusunda çözüm aramaya başlamıştır. CHP'nin, toplumun bu yöndeki beklentilerine cevap vermek üzere harekete geçmesi, bir takım zorunlulukların doğurduğu pratik

⁸¹ Tek-Parti Cumhuriyetinin "...din-devlet ilişkisinde hakimiyetin kayıtsız şartsız devletin olması nedeniyle sivilleşmeyen, siyasete tabi kalınan, dolayısıyla siyasal alanın bir parçası haline gelen din, böylelikle ister istemez siyasal söylemin konusu olmuş; dahası, sahip olduğu bu yeni statü, dini giderek siyasal bir güç merkezi haline getirmiştir" Kurtoğlu, a.g.m. , s. 211.

arayışlar olarak değerlendirilebilir⁸². Kaldı ki, bu dönemlere kadar devrimciliği ve laikliği ile övünen CHP, hayatının en kritik döneminde selameti dini kucaklamakta bulmuştur (Ahmad, 2007: 133). İmam Hatip okullarının açılmasına yönelik kararların çıkmış olduğu kongre bu bağlamda düşünülebilir. *“İmam-Hatip okullarının açılmasını zorunlu hale getiren süreç, hem “dini muhalefet”in yaratacağı atağı başarısız kılmak, hem de din konusunda gittikçe kötürümleşen toplumsal yapıyı uygun bir bütünlük içinde yeniden düzene koyma kaygısı taşımaktadır”* (Subaşı, 2005: 225).

Bundan başka 1949 yılında medrese kökenli Şemsettin Günaltay’ın Başbakanlık makamına getirilmesi, CHP’nin dini kaygıları olan seçmenlere bir jesti veya mesajı olarak yorumlanabilir. Politik alandaki üstünlüğünü DP’ye kaptırmak istemeyen CHP, toplumsal beklenti ve eğilimleri dikkate alan bir politika izlemek durumunda kalmıştır. Gerçekten de 1947 CHP Kongresi’nde laiklik, din eğitimi ve benzeri konularda yeni bir dönemin açılacağıın izlerini görmek mümkündür. 1949 yılında ilkokulların dördüncü ve beşinci sınıflarına seçmeli din dersinin konulması, yine aynı yıl içinde Ankara Üniversitesi bünyesinde İlahiyat Fakültesi açılması bu bağlamda düşünülebilir⁸³. Aynı minval dahilinde, 1950’de, 1925’ten beri kapalı olan türbelerin 19 tanesi yeniden halkın ziyaretine açılmıştır. Bu ve benzeri girişimlerinin hepsinin 1950 seçimlerinden önce olmasını tesadüfle açıklamak mümkün değildir.

Dinsel kaygı ve beklentiler DP’yi iktidara taşıyan sebeplerden sadece biriydi. Bununla beraber, *“CHP ve DP için dinin meşru sahası ibadet ve kültürel hayatla sınırlıdır ve bu görüşten taviz verilebileceğini düşünmek mümkün değildir. Aradaki temel fark belki de, dine taviz verme konusunda DP’nin CHP’ye oranla daha istekli*

⁸² 1946’da çok partili döneme geçişle birlikte, dinin, muhalefetin siyasal dilini takviye etmesi ile birlikte, henüz iktidar da olan kurucular da dine karşı tutumlarını yumuşatmaya, Demokrat Parti etrafında siyasallaşan toplumsal muhalefetin dilini muhatap almaya başlamışlardır. 1950’de Demokrat Parti’nin, dinsel dünyanın diliyle ifade edilen toplumsal hoşnutsuzlukları kendi siyasal projesine tahvil ederek iktidara gelmesi, dinsel düşüncenin yeniden canlılık kazanacağı görece bir özgürlük ortamına vesile olmuştur. Nitekim, laikliğin Kemalist formuyla ilgili birikmiş eleştiriler, bu dönemde ifade edilmeye başlanmıştır” . Kurtoğlu, a.g.m. , s. 212.

⁸³ Türkiye’de Cumhuriyetin kurulmasından sonraki yıllarda eğitimdeki ikililiği kaldırmak ve eğitim ve öğretimi tek elden yürütmek için, din eğitimi her seviyedeki eğitim müessesesinden kaldırılmıştır. Bu durum ise tahsilli din adamı veya dini tahsil yapmış aydın sınıftan sorunun oluşturacağı seviyelere çıkmasına neden olmuştur. Laiklik adına yapılan reformlarla itibarı zaten zedelenmiş olan İslam aydınları bu reformlarla artık yok seviyesine gelmiştir. Dolayısıyla, Türkiye’de İslamcı düşünün tarihine bakıldığında 1960’lara kadar, Türk düşünce hayatında İslamcılık ve İslam düşüncesine referans olarak okunan kitapların tamamının, Meşrutiyet dönemi yazarları tarafından kaleme alınan eserlerden meydana gelmesi bu bağlamda düşünülmelidir. Meşrutiyetten sonraki döneme ait İslami fikirler hakkındaki bilgi, Türkiye dışındaki İslam mütefekkirlerinin eserlerinin kötü tercümelelerinden yararlanılarak elde edilmeye çalışılmıştır. Güngör, a.g.e. ,s. 175-176.

görünmesidir” (Subaşı, 2005: 226). Bu göreceli isteğe bağlı olarak DP, kendisini iktidara taşıyan oy tabanına karşı sorumluluğu yerine getirmek için dine ve dindarlara daha toleranslı davranış gösteren bir tavır takınmıştır.

2.5.1. Demokrat Parti Döneminde Dini Düşünce ve Uygulamalar

Laiklikle çatışmamak kaydıyla DP, kendisinin pratikte de dine yakın bir parti olduğunu göstermek adına din alanının genişlemesine taviz gösterdiği gibi, parti içinde de İslamcı olarak tanımlanabilecek kişilere yer vermekten çekinmemiştir. Neticede, bu dönem dini hayatın yeniden canlanmaya başladığı dönem olmuştur. Bu dönemde, Ezan’ın özgün haliyle okunmaya başlamasını, 1951’de İmam-Hatip okullarının, 1959’da da, yüksek İslam Enstitülerinin açılması izlemiştir. Din alanına ve adamlarına sağlanmış olan kısmi özgürlük ortamı içinde İslamcılar, artık siyasal hayatta daha görünür olmaya başlamışlardır. Fakat DP’nin İslami yöndeki taviz ve birtakım politik manevraları dinin ve din adamlarının beklentilerini karşılayacak seviyede değildi. Ancak bununla beraber, söz edilen dönemin ürünü olan İslami neşriyatın DP politikalarıyla yakın bir ilişkisinin olduğu da göz ardı edilemez⁸⁴. Ayrıca, DP’nin İslamcılara sağlamış olduğu göreceli özgürlük ortamı, birtakım İslamcı talep ve olayların çıkmasına da ortam sağlamıştır.

2.5.1.1. Türkçe Ezanın Kaldırılması

Türkiye’de “Ezanın Türkçe Okutulması” kararı ilk defa 18 Haziran 1932 tarihinde Atatürk’e atfen Diyanet İşleri Riyaseti’nden alınan bir genelge ile gündeme gelmiştir. Her ne kadar bu genelge bir kanun hükmünde olmasa da, genelgeye muhalif hareket edenler suçlu sıfatıyla mahkemeye çıkarılmıştır. Ancak burada alınan kararlar temyiz edilmiş ve Temyiz Mahkemesi “*Hükümet emirlerine itaatsizlik ederek Ceza Kanununun 526. Maddesini tatbik edebilmek için salâhiyattar merciin verdiği emrin kanun ve nizamnameye aykırı olmaması icabettiğini nazara alarak bu yolda kanaate varmış ve suçluları beraat ettirmiştir*”⁸⁵. 1932 Genelgesi’nin Türk Ceza Kanunu’na girmesine yönelik kanun teklifi 1939 yılında Başvekil Refik Saydam hükümeti

⁸⁴ Çok partili hayata geçilmesiyle ilişkilendirilecek olan İslami neşriyatın öne çıkanları şunlardır: Sebülürüşad (yeni dönem, 1948-1960), Büyük Doğu (kesintili olarak yeni dönem 1945- 1959), Serdengeçti (kesintili olarak 1947- 1958), Hareket (değişik aralıklarla 1947- 1953), Hür Adam (1950-1959), Müslüman Sesi (1950-1960), İslam’ın Nuru (1951-1953), Allah Yolu (1952-1953), Türk Düşüncesi (1953-1960), Din Yolu (1956- 1957), İslam (1957-1960), Fetih (1958-1959), Hilal (1958-1960). Subaşı, a.g.m., s. 234.

⁸⁵ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, C. I, *Türk Ceza Kanunu’nun 526. Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun*, Dokuzuncu Birleşim, 16. 6. 1950. Oturum 1, s. 184.

zamanında gerçekleşmiştir⁸⁶. Yapılan görüşmeler sonrasında kanun teklifi 1941 yılında TCK' girmiş ve uymayanlar hakkında para ve hapis cezası öngörülmüştür⁸⁷.

CHP döneminde ezana yönelik bu uygulamalar DP dönemin ilk yılında kaldırılmıştır. Bu dönemde, ezanın Arapça okunmasına izin veren kanun, laiklik ilkesini reddetmemekle birlikte, bu uygulamanın laiklik karşıtı olduğu üzerinde görüş bildirilmiştir. Bu görüşe göre Türkiye'de gerçek laiklik yoktur, "devlete bağlı din sistemi" vardır. Dolayısıyla bu sistem laikliğe de Müslümanlığa da aykırıdır. Bu aykırılığı düzeltmek adına Arapça Ezanı yasak eden TCK'nın 526. Maddesinde değişikli yapılması teklif edilmiştir. Teklif sahipleri Kayseri Vekili İsmail Berkok ve Tokat Vekili Ahmet Gürkan'dır. Kanun teklifi mecliste görüşülmüş ve oyçokluğu ile kabul edilmiştir. Kanun değişikliğinin son şekli 526. Maddede şu şekilde verilmiştir: *"Salahiyetli makamlar tarafından adli muameleler dolayısıyla yahut amme emniyeti veya amme intizamı veya umumi hıfzıssıhha mülahazasıyla kanun ve nizamla aykırı olmayarak verilen bir emre itaat etmeyen veya bu yolda alınmış bir tedbire riayet etmeyen bir kimse, fiil ayrı bir suç teşkil etmediği takdirde, bir aya kadar hafif hapis veya 150 liraya kadar hafif para cezasıyla cezalandırılır"*⁸⁸. DP tarafından desteklenen kanun değişikliğine CHP'de karşı çıkmamıştır. CHP grubu adına konuşan Trabzon Vekili Cemal Reşit Eyüboğlu *"Milli şuurun bu konuyu kendiliğinden halledeceğine güvenerek Arapça ezan meselesinin ceza konusu olmaktan çıkarılmasına aleyhtar olmayacağız"*⁸⁹ ifadeleriyle CHP'nin bu konudaki tavrını ortaya koymuştur.

2.5.1.2. 163. Maddenin Değiştirilmesine Yönelik Teklif ve Gerekçe

DP döneminin bir başka İslamcı girişimi ise, laikliğe aykırı cemiyetleri ve propagandayı cezalandıran Türk Ceza Kanunu'nun 163. maddesindeki muğlak ifadelerden kurtulmak için hazırlanmış olan kanun teklifidir. Osman Bölükbaşı'na⁹⁰ göre, 163. madde komünizm ve irticaıyı eşit seviyede görüp cezalandırmaktır. Ona göre, irticaaya yönelik yaptırımlar komünizmi destekler mahiyetteydi. 163. maddenin değiştirilmesini veya yumuşatılmasını teklif eden Ahmet Gürkan'ın gerekçesi ise bu maddenin vicdan hürriyetine aykırılığı idi.

⁸⁶ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, C. XVIII, *Türk Ceza Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun Lâyihası (1/78)*, s.186.

⁸⁷ Aynı Eser, 186.

⁸⁸ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, s. 186.

⁸⁹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, s.182.

⁹⁰ 1950 Genel seçimlerinde Millet Partisi'nin tek milletvekili olarak Kırşehir'den TBMM'ye girdi. Millet Partisi laikliğe aykırı politika ürettiği gerekçesiyle 1953'te kapatıldı.

2.5.1.3. Diyanet İşleri Başkanlığı'na Yönelik Bütçe Görüşmeleri

DP döneminde DİB bütçe görüşmelerinde söz alan İsmail Berkok (Kayseri), dünya tarihinde diktatörlük kurmak isteyenlerin “dine ve ilme hücum” edenler olduğunu ifade etmiş ve İslam dininin diğer dinler karşısında ihmale uğradığını ileri sürmüştür. Berkok, İslam dinini diğer dinlerle mukayesesini yaptığı konuşmasında İslam dininin üstün taraflarına dikkat çekerek hak ettiği bütçeyi alması gerektiğini ifade etmiştir⁹¹. DİB'in bütçe görüşmelerinde bir çok isim söz almış ve genellikle lehte beyanda bulunmuşlardır. Örneğin, Ömer Bilen (Ankara), Batı milletlerinin din sahasındaki terakkilerinin “göz kamaştırıcı” bir halde olduğunu belirterek Amerika örneğini verip kiliseye verilen maddi desteği yıllara göre açıklamış ve sürekli olarak arttığını ifade etmiştir. Ayrıca Bilen'e göre, Atatürk'ün “Hayatta en hakiki mürşid ilimdir” vecizesi, Müslümanların kendi dinlerine ait ilimleri öğrenmesini de kapsamaktadır⁹². Ayrıca bu görüşmelerde Müslüman çocuklarının İslam kaide bilgilerini öğrenmelerinin laikliğin bir gereği, bir hak olduğu ifadeleri ter almaktadır. Görüldüğü üzere bütçe görüşmelerinde laiklik ve diğer ilkelere karşı tavır alınmaktan kaçınıldığı gibi bu ilkeler bütçenin artırılma taleplerinin dayanağını oluşturmuştur.

Bu görüşmelerde, imam ve müezzin kadrolarının artırılması, 65 yaş üzeri din görevlilerin emekli edilmesi, duaların manalarının anlaşılması için sade bir dille kaleme alınması gibi talepler aktarılmıştır. Neticede dini yayınlar döner sermayesine 250 bin lira ayrılmış, Diyanet Bütçesine de 8 milyonluk bir ilave yapılmıştır. Ali Fahri İşeri (Balıkesir) ise Menderes'in vicdan hürriyetlerine ve dine kıymet vermesine rağmen Diyanet Bütçesine az verdiğini, en azından 8 yerine 10 milyonluk bir pay ayrılması gerektiğini söylemiştir⁹³. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bütçe görüşmeleri sonraki yıllarda devam etmiş ve genel olarak artmıştır.

2.5.1.4. İslam'ı ve Peygamberleri Koruma Kanunu Teklifi

Bu kanun teklifiyle, Türk Ceza Kanunu içinde, İslam'ı ve Peygamberleri, cezanın koruyucu hükümleri altına almak amaçlanmıştır. Söz konusu teklifi savunanlara göre, bu kanun kabul edildikten sonra bütün İslam alemi peşimizden gelecekti. Türkiye dini korumakla kendini komünizme ve dış tehlikelere karşı da

⁹¹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Diyanet İşleri Başkanlığı 1952 Yılı Bütçesi, C. XIII, Birleşim 45, 23. 2. 1952, s. 593.

⁹² T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Diyanet İşleri Başkanlığı 1952 Yılı Bütçesi, C. V, Birleşim 45, 23. 2. 1952, s.597.

⁹³ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Diyanet İşleri Başkanlığı 1952 Yılı Bütçesi, C. XIII, Birleşim 45, 23. 2. 1952, s. 602.

korumuş olacaktı. Ancak bu kanun teklif olmaktan öteye gidememiş ve bir daha gündeme gelmemiştir.

2.5.1.5. Devlete Resmi Din Teklifi

Fahri Ağaoğlu'nun girişimiyle, İslam dininin devletin resmi dini olması için bir kanun teklifi hazırlanmıştır. Teklif sahibine göre, Türkiye laik bir İslam devleti olmalıdır. Ancak teklif, TBMM'de görüşülmemiştir.

2.5.2. Bazı Gerici Hareketler

Yukarıda kısa bilgilerini verdiğimiz üzere DP dönemi, TBMM'de İslami talep ve beklentilerin ortaya çıktığı ve bu yönde hazırlanmış olan kanun tekliflerinin verildiği bir dönem olmuştur. Ancak, birçoğu makul olan bu kanun tekliflerin yanı sıra, bu dönemde bir takım irtica olayları da meydana gelmiştir. Bu olayları, bir İslamcılık akımı projesi olarak tanımlamak doğru değildir. Lakin, bu olayların ortaya çıktığı dönem olan DP dönemi, İslamcılarının görece özgürlük kazandığı bir zaman dilimine rastlamaktadır. Kendilerine sağlanmış olan özgürlüğü farklı bir şekilde gösterme şekli olan bu olaylara Ticaniler, Malatya Suikasti, Ulu Cami Olayı örnek gösterilebilir.

2.5.2.1. Ticaniler

Tarikat, ismini kendilerine Tican ya da Ticana adı verilen Cezayirli Berberi bir kabileden almaktadır. Tarikatın kurulduğu tarih 1782 olarak kabul edilmektedir. Fas, tarikatın en önemli merkezi haline gelmiş ve Afrika'ya bu merkezden yayılmıştır. Ticani tarikatının kurulup yayılmaya başladığı dönemlerde Afrika'da Fransızların sömürü faaliyetleri devam etmekteydi ve tarikat, Fransızlara karşı mücadele etmekteydi. Mustafa Tekin'e göre, Ticanilerin Fransızlara karşı yaptığı mücadele İttihad-ı İslam açısından oldukça önemlidir (Tekin, 2005: 260).

Ticani tarikatının, Osmanlı'dan başlamak üzere Türkiye'de de etkili olduğu görülmektedir. Bu noktada özellikle II. Abdülhamit'in İttihad-ı İslam siyaseti çerçevesinde bazı Ticani şeyhlerinin II. Abdülhamit ile görüşerek Osmanlı'da sınırlı da olsa bazı faaliyetlerde bulunduğunu belirtmek gerekir. Nitekim, Ticani şeyhlerinden Muhammet b. Muhtar İstanbul'da bulunduğu sırada II. Abdülhamit'i Ticani tarikatına bağlamaya çalıştığı söylenmektedir. Afrika coğrafyasında bu tarikatın yaygın olduğunu

gören II. Abdülhamit, İttihad-ı İslam siyaseti gereğince bu tarikattan yararlanma yollarını aramıştı (Tekin, 2005: 261).

Cumhuriyetin ilanından sonra tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla birlikte 1950'lere kadar bir Ticiani hareketinden söz edilemez. Her ne kadar Ticiani hareketinin 1930'larda Türkiye'ye sıçradığı ileri sürülse de, herhangi bir faaliyetten söz etmek mümkün değildir. Bu tarikatın 1940'lardan itibaren Kemal Pilavoğlu ile özdeşleştiği söylenebilir. Tarikat, 1949 yılında TBMM'de Arapça Ezan okuyarak ilk büyük eylemini yapmıştır. Ana caddelerde, mahkeme salonlarında tekbir getirme, tarikat beyannamesi dağıtma, ayinler tertip etme gibi faaliyetlerde de bulunmuşlardır. Ancak, Ticianilerin en çok ses getirmiş olan eylemleri Atatürk'ün heykel ve büstlerini parçalamak olmuştur. Ticianilerin bu hareketleri, dönemin iktidarı DP'yi zor durumda bırakmıştır⁹⁴. Bu çeşit faaliyetlerin sıklaşması üzerine DP, "Atatürk'ü Koruma Kanunu" çıkarmak durumunda kalmıştır. İlgili kanun gereğince yargılanmış olan Pilavoğlu ve müridleri çeşitli hapis ve sürgün cezalarına çarptırılmıştır. Bundan sonra tarikatın açık faaliyetleri sonlandırılmıştır.

2.5.2.2. Malatya Suikasti

Vatangazesinin sahibi ve başyazarı Ahmet Emin Yalman'ın, 22 Kasım 1952'de Malatya'da Hüseyin Üzmez adında bir lise öğrencisi tarafından suikasta uğraması olayıdır. Bu tarihe kadar İslamcı hareketlere karşı müsamahakar davranan, en azından göz yuman; irtica ile komünizm arasında birincisini kollayan DP'nin, dinci kesimlere karşı olan tutumu bu olaydan sonra değişmeye başladığını söyleyenebilir. Çünkü artık din adına yapılan eylemlere silahlar dahil olmaya başlamıştı.

⁹⁴ Ticiani tarikatının Türkiye'de nasıl kurulduğu, Kemal Pilavoğlu'nun böyle bir tarikatın lideri olmasının nereden kaynaklandığı gibi durumlar çok açık değildir. Açık olmayan bir başka husus ise, DP döneminde faal eylemlerde bulunmuş olan Ticianilerin bu faaliyetlerinde, CHP'nin parmağı olup olmadığıdır. Bilindiği üzere CHP, iktidarı DP'ye kaptırmanın vermiş olduğu refleksiyle, onları zor durumda bırakacak her durumun arkasında durmuştur. Celal Bayar'ın irtica hakkında söylediklerinin bir eleştirisinin yapılmış olduğu İslamcı Sebilürreşad Dergisi'nin, CHP'liler tarafından çoğaltılıp Anadolu köylerinde dağıtılması bu bağlamda düşünülebilir. Uzun yıllar CHP savunuculuğu ve milletvekilliği yapmış olan Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Politikada 45 Yıl* adlı anı eserinde, CHP'nin Ticianilerle işbirliği yapmaktan kaçınmadığını ileri sürmektedir.

Ticiani-CHP yakınlığından söz eden diğer bir kişi de Süleyman Güngör'dür. Güngör bir makalesinde şu ifadelerle yer vermektedir: "Zafer Gazetesi 11 Nisan 1950 günü sayısında Ticianilerin ve Pilavoğlu'nun CHP'ye kayıt olduklarını haber verdi. Gazete bu konuyu seçimden bir buçuk ay sonra tekrar açtı. Gazetenin iddiasına göre, Pilavoğlu ve müritleri 10 Nisan 1950 günü Ankara il başkanlığı binasında üye kayıtlarını yaptırmışlar, köylerde toplantılar düzenleyip CHP propagandasına katılmışlar ve partiye üye yazmışlardı". Amcasının oğlu Rifat Pilavoğlu ise 1950 seçimlerinde CHP Ankara milletvekili adayı idi. Süleyman Güngör, *14 Mayıs 1950 Seçimleri ve CHP'de Bunalım*, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 21, Mayıs 2010, s.193-208.

Soruşturmasına hemen başlanan Yalman suikastında tahminler Necip Fazıl Kısakürek'in Büyük Doğu Cemiyeti üzerinde yoğunlaşmaktaydı. Vatan'da yer alan bir haber-yoruma göre, ülkede irticai körükleyen belli başlı iki örgütten biri İslam Demokrat Partisi (İDP), diğeri ise Büyük Doğu Cemiyeti (BDC) idi. İDP, etkinlikleri ülke için zararlı görüldüğü gerekçesiyle daha önce mahkemece kapatılmıştı. Dağılmış olan BDC ise, *Büyük Doğu* gazetesini çıkartmaya başlamış ve Yalman ve Vatan'akarşı günlerce devam eden bir tahrik kampanyası başlatmıştı. Bu tahrik kampanyası Vatan'da şöyle değerlendirilmekteydi: "Bilhassa, 'Ahmet Emin Yalman'ın katli caizdir, kendini öldürmeli, yok etmeli' şeklinde yaptığı tahrikat, bu mürteci zümrenin cehaleti ve taassubu içinde yeşerme imkanı bulduğu için, başmuharririmize karşı kötü niyet taşıyan bazı zavallılar belirmiştir"⁹⁵ (Nal, 2005: 161-162). Olay sonrası yakalanan Üzmez'in evinde yapılan aramada Büyük Doğu, Volkan, İslam'ın Rehberi, Serdengeçti, Hür Adam ve Risaleler gibi dini yayınlara rastlanmıştır. Zanlının evinde dini yayınların bulunması 26 Kasım tarihli Ulus Gazetesinde "*Hâdisenin dinî irticain bir tertibi olduğu anlaşıldı*" başlığıyla verilmiştir (Şeker, 2006: 269-270).

Olayın ardından düzenlediği basın toplantısında Menderes, irticai hareketlere izin vermeyecekleri yönünde bir açıklama yapmıştır. Ticaniler Olayı, Malatya suikastı gibi olaylar, DP hükümetini İslamcılara karşı bir takım önlemler almaya itmiş ve hükümet İslamcılara sağlamış olduğu hareket alanını daraltmaya başlamıştır.

2.5.2.3. Ulu Cami Olayı

1957 yılının Temmuz ayında bir Cuma namazı sırasında Bursa'da meydana gelmiş olaydır. Amaçları doğrultusunda Ulu Cami de toplanmış olan kişiler arasından birisi, beline kılıç takarak hutbedeki imama saldırmıştır. Kılıcı ile imamı ve bir polisi yaralamış, minbere çıkarak kendisini mehdi ilan etmiştir. Şehirde büyük panik havası yaratan olay bastırılmıştır (Tunaya, 2007: 203-204).

⁹⁵ Gerçekten de Büyük Doğu'da, Vatan'ın iddialarını doğrulayacak türden yazıların yer aldığını söylenebilir. Örneğin Abdurrahman Şeref Laç imzasıyla yayımlanan bir yazı, Yalman'ı aşağıdaki şekilde tehdit ederek, hedef göstermekteydi:

"Ahmet Emin Yalman, sen hala bu memlekette mevkiini düşünmeden, yüksekte atarak konuşuyorsun, iyi ama sen bu halinle Türk milleti için nasıl hüviyet ifade ettiğinin farkında mısın? Eğer en ufak bir şüphen varsa izale edesin diye söyleyelim: İslam'ın ve Türk'ün manevi katili olmaktan artık sesinin boğulması gereken münafık. Bu sensin. Bizden kork ve korkundan geber. Evet senin tabir ve ikrarınla, biz senin boynuna kement atan cellat olacağız". Sebahattin Nal, *Demokrat Parti'nin 1950-1954 Dönemi Din Siyaseti*, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 2005, C. 60, S. 3, s. 161-162.

Tüm bunlardan anlaşılacağı üzere, DP'nin İslamcılara sağlamış olduğu göreceli özgürlük alanı, bir kısım İslamcılar için gerçekten din ve diyanetin yaşanması adına bir fırsat olarak görülüp değerlendirilirken, bir kısım İslamcılar için bu özgürlük, eylem ve gösteri alanı olarak görülmüştür. söz konusu eylemler karşısında çoğu kez zor durumda kalan DP, dinsel alanın propaganda amacına hizmet etmesinin önünü kapamak için tedbirler almak zorunda kalmıştır.

DP döneminde İslamcılar için üzerinde durulması gereken bir nokta da, günümüz Türkiye'sinin en etkili iki cemaati olan Süleymancılar ve Nurcuların gelişim ve kurumsallaşmasının ilk adımların bu döneme rast gelmesidir. Tek-Parti yönetiminin laik uygulamaları dolayısıyla İslamcılar daha çok taşrada faaliyet alanı bulmuşlardı. Taşrada yaygın olarak faaliyet gösteren ve daha çok medreselerin son zümre İslamcılarından müteşekkil gruplar, zaman içerisinde yerleşik bir menfaat grubu haline geldiği gibi bu gruplar aynı zamanda kendilerine göre alışkanlıklar, gelenekler ve çevreler oluşturmuşlardır. Günümüz cemaat veya tarikatların da köklerini bulabileceğimiz bu gruplar, çeşitli müesseseler kurmuşlar ve zamanla geniş kitlelere ulaşmışlardır. Böylece ortaya belli bir ideoloji sahibi ve ortak menfaatleri bulunan bir zümre çıkmıştır (Güngör, 2006: 190). Adı geçen cemaatlerin ortaya çıkması böyle bir durumun göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak, daha önce de ifade ettiğimiz üzere, kendisine İslami bir parti denilmesine neden olacak vasıflardan yoksun olmasına rağmen, iktidarı döneminde özgürlüklerin yolunu 'göreceli' olarak açarak fırsata dönüştürmüş olan DP, popülist İslami söylemi, gelenekçi gruplarla temasta bulunduğu pragmatik ilişkiler ağı içinde kullanabilmeyi başarmıştır. DP'yi devletin kurucu partisi olan CHP karşısında güçlü kılan unsur, cumhuriyet devrimine karşı biriken tepkilerin ürünü olan, Nuray Mert'in "cumhuriyetin revizyonu" olarak adlandırdığı düşünce olduğu söylenebilir (Mert, 2005: 414). Nüfuz alanı oldukça geniş olan dini cemaatlerle yapılan örtük işbirliği, bu grupların kısmi olarak Türk siyasal yaşamına müdahil olmasının önünü açmıştır. Elbette DP'nin imkan sağladığı bu siyasallaşma, Milli Görüş'ten Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarına kadar sağ muhafazakar olarak adlandırılan akımların ideolojik altyapısını tesis etmiş olduğu ifade edilebilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLAM'IN NURU DERGİSİ'NİN İÇERİK ANALİZİ

İslam'ın Nuru Dergisi, Ali Kemal Belviranlı'nın imtiyaz sahipliğinde 1951-1953 yılları arasında aylık olarak çıkan ve toplamda 24 sayı olarak yayımlanan bir dergidir. Derginin kurum müdürlüğü, İbrahim Kirazoğlu tarafından yürütülmüştür. Derginin, ilk sayısı hariç diğer tüm sayılar düzenli olarak her ayın birinde yayınlanmıştır. Dergide ilk sayının 20 Nisan 1951'de yayınlanması şu şekilde açıklanmaktadır: *“Dergimizin ilk sayısının çıkış tarihi olan, şemsi senenin 20 nisan günü, Nurun bizzat kendisi, Peygamber Efendimizin doğuş günüdür. Bu mübarek günün, bahara, recebi şerife, Ragaib haftasına ve Cumaya denk gelişi, zevki manevimizi tezyid ve çıkışımızdaki hayrı tebşir eylemektedir. Her aybaşında muntazaman çıkacak olan dergimizin ilk sayısı bu “Büyük Gün”e denk gelmesi için on gün önce intişar etmiştir. Elhamdülillah”* (İslam'ın Nuru, 1951-1:35). Derginin çıkış tarihine ilişkin yazılan bu ifadeler, derginin ne tür bir içeriğe sahip olduğunu ip uçlarını vermesi açısından önemlidir.

Oldukça zengin bir yazar kadrosuna sahip olan İslam'ın Nuru Dergisi, sadece o dönemde yaşamış olan İslamcılardan değil, daha önceki dönem İslam alimlerinin yazılarından alıntı ve iktibas yaparak konu içeriğini zengin tutmayı amaçlamıştır. İslam'ın gericilik sebebi olmadığı gibi ilerlemeden, bilimden yana olduğu vurgusu ve İslam ahlakı vurgusu, dergide en fazla öne çıkan konulardandır. Dergi aynı zamanda dini, modern toplum şekli içinde bağdaştırmaya çalışmış, Cumhuriyetin modern toplum algısına ters düşmemeye özen göstermiştir. Bununla birlikte, Türkiye İslamcılığı için sıkıntılı bir takım nedenler doğurmuş olan laiklik ilkesine doğrudan karşı cephe almaktan kaçınmıştır. Ancak, derginin konu içeriğinin, Cumhuriyetçilerin laiklik anlayışı ile bağdaşmadığı ve birçok konuda ona muhalif bir noktada yer aldığı açıktır. Buna rağmen derginin, Cumhuriyet değerleri ile açık olarak savaşmamasının nedeni, özellikle 1960'lara kadar İslami neşriyatların kendine özgü bir tedirginlik içinde var olma savaşı vermiş olmaları ile açıklanabilir. İslam'ın Nuru Dergisi'nin, birtakım konularda açık beyanatta bulunmaktan kaçınmasının altında yatan neden olarak da bu durumu göstermek mümkündür.

Genel olarak bakıldığında 1923-1960 arasında üretilen İslami söylem, politik anlamda gündelik tartışmaların yarattığı gerilimleri kontrol etmekten ve yönlendirmekten çok, mevcut gelişmelerin peşine takılmış durumdadır. Yani açıkça temellendirilmiş bir söylem yerine gündelik olanın pekiştirilmesine yönelik bir tutum sergilemiştir. Çünkü, Türk dergi gelenekçiliğinde dergiler çoğu zaman, gündelik hayata tesir etmek için kaleme alınmıştır. Dergilerde bilgiyi halka yaymak düşüncesi o kadar hakimdi ki, Tanzimat'tan günümüze kadar verilen her bilgi ağır görülerek halkın seviyesine göre hafifletilmesi istenmiş, bu yüzden hakiki fikir çığrıları kurulamamıştır (Ülken, 2007: 488). İslam'ın Nuru Dergisi de bu genellemenin dışına çıkamamış ve oldukça basit bir dil kullanmaya çalışmıştır.

Bununla birlikte bu dönemin İslami neşriyatındaki İslamcılık yaklaşımları, Meşrutiyet İslamcılığının tekrarından öteye geçememiştir (Subaşı, 2005: 229). Bunun çeşitli nedenleri vardır. Cumhuriyet döneminin özgül koşulları içinde İslam'ın içe çekilmesi ve tıkanıklıkları, harf inkılabı ile birlikte gelen geleneksellikten kopuşun sebep olduğu bilgi ve birikim eksikliği bunlar arasında sayılabilecek önemli nedenlerdir.

3.1 Derginin Doğduğu Ortam

İslam'ın Nuru Dergisi'nin ortaya çıkması DP'nin İslamcılara açmış olduğu görece özgürlük ortamında gerçekleştiği için, DP'nin iktidara gelme aşaması aynı zamanda, derginin ortaya çıkma aşamasına denk gelmektedir. Bu aşamanın ana hatları ise, genel olarak aşağıda ifade edildiği üzere gerçekleşmiştir.

Türkiye, dünyada eşine az rastlanır bir durum göstererek kansasız bir şekilde tek-parti rejimine son vererek çok-partili sisteme geçmiştir. Bu “zorunlu” geçişin birincil sebebini elbette Türkiye’de yaşanan sosyal, ekonomik, siyasi iç ve dış gelişmelerin sonucu oluşturmaktadır. Ancak bu noktada, Cumhuriyet ideologlarının uygulamaya koymamakla birlikte başından beri kabul ettikleri çok partili sistem anlayışlarının ve Cumhuriyetin temelinde var olan liberal fikir kabulünün etkisi de göz ardı edilmemelidir. Denilebilir ki Cumhuriyet, kuramsal olarak kabul ettiği kişi hak ve hürriyetlerini tanımıştır ancak, bu hakların gerçekleşmesine olanak sağlayacak mekanizmanın işleyişini de engellemiştir. Yine en az bunun kadar önemli olan ve bir grup aydınının Türkiye’de demokrasiye geçişin gerçek nedeni olarak gördüğü diğer bir neden de, “*II. Dünya Savaşı’ni demokrasi cephesinin kazanması ile dünyaya hâkim duruma gelen demokratik ideolojilere Türkiye’nin kendi siyasi rejimini uydurması*

zorunluluğu gibi dış etkenler”dir (Karpaz, 2010:225). Yukarıda belirtilen iki seçeneğin Türkiye’nin demokratikleşmesinin önünü açması noktasında önemli rol oynadığı söylenebilir. Ancak, bu seçeneklerin, geçiş kararının doğrudan doğruya Cumhurbaşkanı İnönü’nün etkisi altındaki CHP tarafından alınmış olması göz önüne alındığında, Türkiye’deki çok-partili sisteme geçişi anlatmak için yetersiz kaldığı ifade edilebilir. Türkiye’nin demokratikleşme süreci için ortaya atılmış olan ve yukarıda izah edilmeye çalışılan farklı görüşler, ortaya koyduğu somut örnekler dolayısıyla gerçeklik payına sahiptir. Ancak, bunlardan hiçbiri tek başına, CHP’nin tek-parti rejiminden demokratik düzene geçişinin nedeni olamaz. Çavdar’ın *“Dış dinamiklerin adeta kaçınılmaz hale getirdiği demokratikleşme, iç dinamikler tarafından da öne çıkarılıyordu”*(Çavdar, 1995: 446) şeklindeki söylemi, Türkiye’nin demokratikleşme sürecinde iç ve dış dinamiklerin ortak etkisi olarak görülmelidir.

3.1.1. İç Faktörler

Türkiye’nin çok-partili yaşama geçmesi hem iç hem de dış nedenlere bağlı olarak gerçekleştiği söylenebilir. Bu nedenlerden sadece birine bakarak bu geçişi anlamak zor görünmektedir.

Türkiye, savaşa girmese dahi savaşın getirdiği olumsuz şartlardan en fazla etkilenen ülkelerde biri olmuştur. Savaşa girmeme konusundaki kararlılığa rağmen, herhangi bir duruma karşı çok büyük bir orduyu sürekli hazır tutma girişimi, ekonomisi zaten kötü olan Türkiye’yi ciddi oranda etkilemişti. Bu bağlamda, 1940’ın özellikle ilk yarısı Türkiye adına son derece zor yıllar olmuştur. O kadar ki, Türk diyetinin başlıca gıda ürünü olan ekmeğin karne ile satılması gibi bir durum ortaya çıkmıştır. Bu yıllar sıradan halkın, savaşın olumsuz koşullarını her alanda hissettiği ve hayatın önemli oranda pahalı olduğu bir dönem olmuştur⁹⁶. Bu dönem aynı zamanda, savaş kaynaklı olumsuzlukları fırsat bilen bir takım kişilerin karaborsacılık, istifçilik ve vurgunculuk faaliyetlerine girişmiş oldukları bir dönemdir. Bu durumun sonucunda ise yani, savaş koşullarının yarattığı olumsuz durumdan faydalanarak meydana gelen yüksek karlılığı vergilendirmek için Varlık Vergisi çıkarılmıştır. Ancak, verginin uygulanma aşaması

⁹⁶ Savaşın beraberinde getirmiş olduğu olumsuz duruma ek olarak hayat pahalılığın diğer bir nedeni de, ayakta kalan daha büyük firmaların vergiden kaynaklı zararlarını kapatmak için ürün fiyatlarını ciddi miktarlarda yükseltmesidir. Meydana gelen hayat pahalılığı, alım gücü çok zayıf olan ve halkın büyük bir kesimini oluşturan grupları daha da zor duruma düşmesine neden olmuştur.

özellikle gayri Müslimlerin mallarına el konulması gibi keyfi uygulamaya dönmüştür⁹⁷. Uygulamanın keyfiyete dönüşmesi ise gerek Türk, gerekse azınlık iş adamları ve sanayicileri arasında devlet içinde sermaye düşmanı grupların olduğu şeklinde algılanmıştır. Hükümetin sanayi ve ekonomi politika ve uygulamaları içinde kendilerini güvende hissetmeyen iş ve servet sahipleri, sorunun tek çözüm yolu olarak, ya hükümetin etkili bir şekilde dizginlenmesi ya da hükümetin sıkı baskısı altında bulunan diğer kişisel özgürlüklerle beraber mülkiyet hakkını da fiilen güvence altına alacak yeni bir hükümetin gerekli olduğu görülmeye başlandı⁹⁸ (Eroğul, 2003: 85-86).

Aynı zamanda, savaş yılları, devlete yapılan mecburi ürün teslimi ve ağır vergilerden dolayı kendi hayat standartlarını düşürmek zorunda kalan ve yoksulluk içinde çırpınan bir halkın oluşmasına neden olmuştur. Devletin bu uygulaması zaten varlığı bilinen devlet-halk ayrılığının daha da belirginleşmesini hızlandırmıştır.

Sözü edilen devlet-halk ayrılığının en önemli nedenini teşkil eden ve aynı zamanda bu çalışmanın ana konularından biri olma iddiasını taşıyan, uzun dönem laik ve devrimci politikaların halk nezdinde yaratmış olduğu bıkkınlık da yukarıda anlatılmaya çalışılan olumsuz durumlara eklenince CHP'ye karşı DP etrafında toplanmış olan muhalefetin yoğunluğu daha iyi anlaşılabilir. Bütün bunlara yirmi üç yıl iktidarda olmanın vermiş olduğu yıpranmışlık da eklenince DP'nin iktidar yolu kendiliğinden açılmıştır. İktidara giden yolun somut bir hal alması ise, Çiftçiye Topraklandırma Kanunu'na, mülkiyet hakkının anayasal bir güvence olması dolayısıyla

⁹⁷ Ortaya çıkma gerekçesi bakımından savunusunun yapılması muhtemel olan Varlık Vergisi'nin uygulanması sırasındaki politikanın desteklenmesinin elle tutulur bir mantığı yoktur. Mezkur verginin özellikle üst sınıflar üzerindeki etkileri hala tartışma konusudur. Varlık vergisinin ortaya çıkmasını savaş yıllarının meydana getirdiği zorluklar olarak ifade eden Karpat, varlık vergisini şu şekilde ifade etmektedir: *"Dolambaçlı yollardan kazanılmış ve yürürlükteki vergilerin dışında kalan sermaye ve gelirlerden yeni bir vergi alınarak acil askeri masraflar karşılanmak istenmişti. Bir başka deyişle, ithal mallar ve temel ihtiyaç maddelerinde karaborsacılık ve vurgunculuk yaparak zenginleşmiş olanlardan, tüccarlardan ve aracılardan vergi alarak ekonomik sıkıntı çeken dar gelirli sınıfları manen tatmin etme yoluna gidilmiştir"*. Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s. 205.

⁹⁸ CHP'nin devletçilik anlayışının getirdiği müteşebbis yaratma ve onları koruma politikaları, cılız da olsa bir ticari ve endüstriyel burjuvazinin doğmasına hizmet etmiş; ancak, oluşan bu burjuvazi grubu, 1945'ten itibaren devlet korumacılığına dayanmaktan vazgeçerek menfaatlerini daha iyi koruyacaklarını düşündükleri bir demokrasi sistemini tercih etmişler ve kendilerine temsilci olarak DP'yi seçmişlerdir. Ancak, bu görüşün somut verilerden biraz uzak olmasından kaynaklı bir tutarsızlık problemi vardır. Çünkü, varlığını büyük ölçüde devletçiliğin korumacılık politikasına borçlu olan ve zaten son derece cılız bir durumda olan ticaret ve endüstri burjuvazisinin, devletçiliğin korumacılığından çıkmak istediği fikri tutarlılıktan uzaktır. Özbudun, *a.g.e.*, s.126.

dokunulamayacağını ileri süren ve “Dörtlü Takrir” adı verilen grubun, çeşitli sebeplere de bağlı olarak CHP’den ayrılarak DP’yi kurması ile gerçekleşmiştir.

3.1.2. Dış Faktörler

Geçmişte yabancı devletlerin baskısı nasıl ki 1839 Tanzimat ve 1856 Islahat Fermanlarının kabul edilmesine yol açıyorsa, bu kez de Birleşmiş Milletler Anayasası’nda ifadesini bulan dış baskının, CHP Hükümeti üzerinde siyasi hürriyetlerin tanınması, çok partili sisteme geçilmesi konusunda baskı yarattığı da gerçektir. (Karpas, 2010: 235). Ancak, Türkiye’nin demokratikleşmesi sürecindeki belirleyici rolün ABD ve Avrupa’yı memnun etmek ve onların safında yer almaktan ibaret sayılmadığı gibi, Tek-parti rejimin en başından beri son hedefinin seçimsel demokrasiye geçmek olduğunu ve dünya savaşı sonra erer ermez doğal bir evrimin sonucu olarak demokrasiye dönüştüğü görüşünü de gerçeklikten uzak bulunabilir. Zaten bu durum, başarısız SCF deneyiminin CHP liderlerinde yarattığı korku ile liberal-demokratik bir devletin ideolojik planda da reddedildiği ve tek-parti sistemi zorunlu bir süreci değil, kalıcı bir sistemi ifade ettiği dikkate alındığında geçersiz bir sav olarak kalacaktır (Özbudun, 2011: 125).

İslam’ın Nuru Dergisi’nin ortaya çıkış serüveni, DP’nin kuruluş ve iktidar serüvenine bağlı olarak şekillenmiş ve yine aynı partinin liberal anlayışı içinde kendine yaşam alanı bulmuştur. Dolayısıyla, derginin ortaya çıkması bu çerçevede içinde değerlendirmeye alınmıştır. Nihayetinde İslam’ın Nuru Dergisi, II. Dünya Savaşı’nın getirmiş olduğu ağır sosyal ve ekonomik bunalımın veoluşturulan yeni dünya düzeninin⁹⁹ getirmiş olduğu baskıların Türkiye’nin mevcut sorunlarına eklenmesi ile ortaya çıkan durumun bir yansıması olan DP’nin ve partinin görece özgürlükçü yaklaşımının bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır.

DP’nin iktidara gelmesine kadar, daha önce ifade edilen çeşitli sebeplerle İslamcılık ve İslami yayınlar çok zayıf ve etkisiz kalmıştır. Ancak, cumhuriyet dönemi İslamcılığının yetersiz ve etkisiz olmasını sadece dönemin hakim paradigmaları, yani Cumhuriyet liderlerinin dinsel alana yaklaşımı bağlamında açıklamak doğru değildir. Bu dönemde, İslam birliği fikrinin maddi temellerini yitirmesinin de önemli bir sebep

⁹⁹ II. Dünya Savaşı boyunca tarafsızlığını koruyan Türkiye, savaş sonrası kurulacak yeni dünya düzeninde demokrasi bloğunda yer alabilmek için Almanya ve Japonya’ya savaş ilan etmiştir. Ancak herhangi bir sıcak çatışmanın içinde yer almamıştır.

olduğunu unutulmamalıdır. Ayrıca Cumhuriyet döneminde İslamcılar, gündelik hayatın düzenlenmesine ait fikir üretmek konusunda II. Meşrutiyet dönemi İslamcılarını kadar etkili olamamışlardır.

Sonuç olarak çeşitli faktörlerin tesiri ile İslamcılık silik, hatta görünmez bir hal almış, mütareke ve Milli Mücadele dönemi İslamcılarının bir kısmı da cumhuriyet rejiminde çeşitli konumlarda görev almışlardır.

3.2. Derginin Kurucuları ve Yazar Kadrosu

İslam'ın Nuru Dergisi, teknik kalitesi ve görselliğinin yanında içerik ve yazar kadrosu konusunda da oldukça zengindir. Dönemin önemli isimlerine ek olarak İslam büyüklerine ait çeşitli makale ve şiirlere de yer verilerek derginin içeriği genişletilmeye çalışılmıştır. Bu anlamda derginin yazar kadrosunda yer alanların oluşturduğu makale ve şiirlere ek olarak, yazar kadrosunda yer almadığı halde çeşitli yazı ve şiirlerinin dergide yayınlamasıyla oluşturulan yazar kadrosu sayı itibariyle 137'dir. Ancak, sayı olarak oldukça önemli bir mevcuda sahip olsa da, derginin genel çerçevesi çok daha az isim tarafından oluşturulmuştur. Bu anlamda Ali Kemal Belviranlı, Ali Ulvi Kurucu, Ali Fuat Başgil, Haluk Nurbaki, İbrahim Kirazoğlu, Hasan Basri Çantay, Cemal Ögüt, Tahirül Mevlevi, gibi isimler dergide ön plana çıkan isimler arasında ilk sıralarda gösterilebilir. Bu isimlere birkaç ilave yapmak mümkündür. Ancak, bunların dışında kalan isimlerin önemli bir kısmı, dergide çok kısa olmakla birlikte bir şiir veya yazı yazmak gibi bir katkıda bulunduğundan derginin içeriğinin belirlenmesinde önemli bir etkiye sahip olamamıştır.

Dergide yer alan yazar kadrosu içerisinde tıp doktorundan milletvekiline, öğretmenden müftüye, mühendisten bakteriyoloğa kadar modern eğitimin ve hayatın hemen her alanına mensup kişiler geniş bir yer tutmaktadır. Dergi yazarları arasındaki meslek gruplarının çeşitliliği yanında, bilim adamlarının yazılarının da yayınlanması, dinin bilim ile olan uyumlu ilişkisine atıfta bulunması bağlamında dikkat çekici olduğu ileri sürülebilir. Aynı zamanda farklı meslek gruplarının aynı dergide ortak bir fikir ve gaye etrafında toplanmış olması, Cumhuriyet döneminin dini uygulamalarından hoşnut olmayan kitlelerin genişliği ile açıklanabilir.

Dergide yer alan yazarların geleneksel din eğitiminin yanında modern eğitim alanına da vakıf olmaları onların, ülkenin içinde bulunduğu duruma hem İslami açıdan

hem de sosyal, siyasi, iktisadi açılardan yaklaşabilmelerine olanak sağlamıştır. Yazar kadrosunun önemli bir bilgi ve birikime sahip olması onlara, toplumsal alana nesnel yaklaşmasını sağladığı gibi, bahsi geçen dönem dahilinde toplumun genel beklenti ve ihtiyaçlarına doğru bir şekilde cevap vermelerine de yardımcı olduğu ileri sürülebilir. Dergide yer alan dini ve ilmi makalelerin içerik değerleri sözü edilen yazar kadrosunun kalitesi hakkında bilgi vermesi açısından önemlidir. Dergiye doğrudan katkı yapmış olan yazarlar oldukça kalabalık bir isim listesi meydana getirmektedir. Bu isimler arasında dergiye en fazla katkıda bulunmuş olanlardan birkaçı hakkında verilecek genel bilgilerin hem derginin içeriği ve hem de, diğer yazarları hakkında bilgilendirici olacağı ifade edilebilir.

Derginin sahibi ve genel müdürü olan Ali Kemal Belviranlı, 1923'te Konya'da doğmuştur. Hafızlığını, babası Kaşıkızade İsmail Hakkı Efendi ve Konya'nın manevi dinamiklerinden Kadiri Şeyhi Ali Efendi'den 11 yaşında tamamlamıştır. İslami ilimlerin yanında Arapça ve Farsça tahsili yapmıştır. 1933'te Kapı Camii'nde başhafız Ali Ulvi Kurucu ve Nuri Pişkin ile birlikte daha on yaşında mukabele okuması ilginç bir ayrıntıdır. 1944'te Konya Lisesi'ni başarıyla bitiren Ali Kemal Belviranlı, aynı yıl girdiği İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden 1949'da mezun olmuştur. İstanbul'da bulunduğu yılları çok iyi değerlendiren Belviranlı, Konya'da aldığı dini eğitimini daha sağlam temeller üzerine bina ederken, musiki, edebiyat, hat, kıraat ve edebiyat alanlarında da kendisini geliştirmiştir. İmparatorluk merkezinde Osmanlı bakiyesi büyük şahsiyetlerle tanışma fırsatı bulmuştu. Abdülhasip es-Serezî, Abdülaziz Bekkinevî, Ömer Nasuhi Bilmen, Bekir Haki, Hasan Basri Çantay, Mahmud Sami Ramazanoğlu, MehmedZahidKotku, A. Şeref Güzelyazıcı, Cemal Öğüt, Ahmed Tahir, Ali Öztaylan, Hüsrev Efendi ve Ömer Kirazoğlu gibi meşayih ve alimler, meclislerine devam ettiği şahsiyetlerin önde gelenleridir. Ömer Nasuhi Bilmen'in sekiz ciltlik İstilahât-ı FikhiyyeKamusu'na ve Hasan Basri Çantay'ınMeali'ne önemli katkılarda bulunmuştur. 1953'te Konya'ya dönerek, hekimlik mesleğinin yanında yakın dostlarıyla ilmi, edebi, kültürel ve sosyal faaliyetlerde bulunmuş, Aydın Fikirler Kulübü'nü kurmuştur. Uğraşları arasında musikinin özel bir yeri olan Belviranlı, 50'ye yakın bestesi büyük sanatkarlar tarafından icra edilmiştir. Bunun yanında geleneksel İslam sanatlarına da ileri derecede vâkıf olmuştur. 14 Eylül 2003'de Konya'da vefat etmiştir.

İslam'ın Nuru Dergisi'nin diğeri bir önemli ismi, aynı zamanda derginin kurum müdürlüğünü yapan İbrahim Kirazoğlu'dur. Kayseri'nin tanınmış simalarından Kirazzade Hoca Ahmet Efendi'nin oğlu olan Kirazoğlu, 1916 yılında Kayseri'de doğmuştur. Babasının ticaretle uğraşmasından dolayı zaman zaman İstanbul'a gittiklerinden ilk ve orta tahsilinin bir kısmını İstanbul'da bir kısmını Kayseri'de yapmıştır. Gerek babası gerekse, dedesinin hoca olması ile alakalı olarak Kirazoğlu, küçük yaşlardan itibaren dini ilimlere merak salmıştır. İlk derslerini babasından alan Kirazoğlu, küçük yaşta Kur'an okumayı öğrenmiş ve aynı dönemde Kur'an'ı ezberlemeye başlamıştır. Liseyi bitirdikten sonra dini ilimlere olan ilgisi daha çok arttığı için "Hoca" olmak istemiş, ancak o günün Türkiye'sinde medreseler kapalı ve hoca olmanın başka yolu olmadığı için Mısır'a gitmek ve El-Ezher'e kaydolmak istemiştir. Fakat bu resmi yollardan mümkün olmamıştır. Bunun üzerine Kirazoğlu, mühendislik fakültesinde asistanlık yapan eski Beşiktaş müftüsü Fuad Çamdibi'nin telkiniyle mühendislik fakültesine girmiştir. Bu şekilde yüksek tahsilini 1946 yılında İTÜ Mühendislik Fakültesi'nde tamamlamıştır. Tahsilini tamamladıktan sonra bağlı olduğu müridi Ramazanoğlu H. Sami Efendi'nin kızıyla evlenmiş ve Adana'ya yerleşmiştir. Bir ara karayolları ve diğeri başka kurumlarda mühendis olarak çalıştıktan sonra ailesiyle birlikte 1951 yılında İstanbul'a dönmüştür. 1951-1953 yılları arasında Ali Kemal Belviranlı ile İslam'ın Nuru Dergisi'ni çıkarmıştır. Bir süre sonra kayınpederinin Şam'a gitmesi üzerine arkasından o da Şam'a gitmiş ve altı ay kadar orada kalmıştır. Bundan sonra 1979 yılında Medine'ye göç edene kadar İstanbul'da kalmıştır. 1959 yılında Süleymaniye Cami'nin onarılması sırasında şantiye şefliği yapmıştır. Ancak 27 Mayıs darbesi ile birlikte görevine son verilmiştir. 1962 yılında İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü'ne "İslam Sanat Tarihi" hocası olarak tayin edilmiştir. 1971 yılında TBMM Milli Saraylar başmimarı olmuştur. 1977 yılında emekli olan Kirazoğlu, sevdiği bazı dostlarının ısrarı üzerine Kayseri'den vekil adayı olmuştur. 1979 yılında kayınpederi ile birlikte Medine'ye göç etmiştir¹⁰⁰. Mekke Ümmü'l-kura

¹⁰⁰Medine'de yaşadığı dönemlerde, İslam'ın Nuru Dergisi'nin bir başka müellifi olan Ali Ulvi Kurucu ile tanışmıştır. Kurucu, Kirazoğlu'nun vefatının ardından "Hizmete Doymayan İnsan" başlığı ile bir yazı kaleme almıştır. Bu yazıda Kirazoğlu için şu ifadeleri kullanmıştır: "*Bilindiği gibi merhumun mesleği Yüksek Mühendis-Mimarlık idi. Lakin, onun ruhunda yaşayan büyük aşk; kendisini, taş ve tuğla yığından ibaret olan madde mimarisinin müşahhas zeminden alarak, insan mimarisinin mücerred semasına yükseltmişti. Bu sebepten, merhumun, insanlarla olan münasebet sahası, insanlık kadar geniş idi. Evet, bunca mimar ve mühendislerin malumat seviyeleri, kendi mesleki sahalarına inhisar ederken Ömer Kirazoğlu'nun aşınası bulunduğu sahalar sayılamayacak kadar geniş ve çeşitli idi. eskiler, bu gibi kimseler için "Hezarfen" tabirini kullanırlar ki, bin hünner sahibi müstesna insan manasına gelir..."*

Üniversitesi'ne bağlı Hac Araştırmaları Merkezi'nde “uzman mimar” olarak çalışmıştır. Bu süreçte Ravza-i Mutahhara'nın onarılmasında etkin olarak çalışmıştır. Son yıllarda şeker hastalığına yakalanan Kirazoğlu, 19 Temmuz 1989 Medine'de vefat etmiş ve Medine'ye defnedilmiştir. Kirazoğlu'nun muhtelif dergi ve gazetelerde çıkan şiir ve makalelerinden başka “İstişare” adıyla yayınlanmış üç eseri, yayınlanmamış ve Arapça'ya tercüme edilmiş “İslam Sanat Tarihi” ders notları vardır. Yurtiçinde ve yurtdışında yaklaşık iki yüz caminin projesine imza atmıştır¹⁰¹.

İslam'ın Nuru Dergisi'nin önemli yazarlarından biri de 1920'de Konya doğumlu Ali Ulvi Kurucu'dur. Ali Ulvi Kurucu 1929 yılında ilkokula başlamış, ancak dedesi tarafından ilk ve orta okulunu dışarıdan bitirmesine karar verilmiş ve hafızlık kurslarına devam etmiştir. İki yıl sonra da hafızlığını tamamlamıştır. Dokuz yaşına geldiğinde hafızlığını tamamlamış olması ilginç bir ayrıntıdır. 1932 yılında Konya Müftülüğü'nün açtığı Kur'an Mektebine gönderilmiştir. Aynı yıl Konya Kapı Cami'sinde yeni başlatılan öğle mukabelesinin ilk baş hafızı olmuştur. Bu arada çeşitli hocalardan sarf, nahiv, kafiye dersleri almıştır. 1938 yılında Medine'ye gitmek için girişimlerde bulunmuş ama sonuç alamamıştır. Bir yıl sonra Medine'ye, oradan da eğitim için Mısır'da bulunan El-Ezher Üniversitesi'ne gitmiştir. Burada, Osmanlı Devleti eski Şeyhülislamlarından Mustafa Sabri Efendi'nin derslerine devam etmiştir. 1945 yılında babasının vefat etmesi üzerine öğrenimine ara vererek Medine'ye dönmüştür. İki yıl sonra da Fatma Hanım ile evlenmiş ve bu evlilikten Sare, Mustafave İbrahim isimli üç çocuğu olmuştur. 1951 yılında yayın hayatına başlamış olan İslam'ın Nuru Dergisi için Ali Kemal Belviranlı ile iştişarede bulunmuş ve sözü edilen dergide şiir ve yazıları yer almıştır. Derginin ilk sayısında yer almış olan “Mukaddes Türk Gençliğine” adlı şiiri oldukça ilgi görmüştür. bundan başka, İslam Medeniyeti ve İslam Düşüncesi gibi dergilerde de şiirleri yayınlanmıştır. Bu dergilerde yayınlanmış olan şiirlerini “Gümüş Tül ve Alevler” adlı bir kitap haline getirmiştir. Medine'ye döndükten sonra uzun süre Medine Efkaif Dairesi'nde inşaat ve sicillat emini olarak çalışmıştır. 1953'ten 1957'ye

...“1951 yılında Ali Kemal Belviranlı Bey ile İslam'ın Nuru Dergisi'ni çıkarmaya başlamışlardı. O mecmuanın ilk sayısına “Türk Gençliğine” başlıklı bir manzume göndermiştim. Bu manzumeyi alır almaz Ali Kemal Bey ile Ömer Ağabey, birlikte bir mektup yazarak Medine-i Münevvere'deki adresime göndermişlerdi. Zarfı açınca gördüm ki, mektubun birisi Ali Kemal Bey'den, diğeri de o günler ismini duyup da henüz şahsını görmediğim yüksek Mühendis-Mimar Ömer Kirazoğlu'ndan idi...” Ali Ulvi Kurucu, *Hizmete Doymayan İnsan*, İslami Araştırmalar Merkezi (ISAM) Dökümantasyon Veri Tabanı.

¹⁰¹ H. Kamil Yılmaz, *Akif Neşesinde, Sinan Ruhunda Bir Dava Adamı: Kiraz Hocamız*, İslami Araştırmalar Merkezi (ISAM) Dökümantasyon Veri Tabanı.

kadar II. Mahmud'un açmış olduğu Mahmudiye Kütüphanesi'nde çalışmıştır. 1975'ten emekli olduğu 1985 yılına kadar ise yine Medine'deki Şeyhülislam Arif Hikmet Kütüphanesi'nde çalışmıştır. her iki kütüphanede çalışırken Osmanlıca, Arapça, Farsça yazma eserlerinin tasnifini yapmıştır. Aynı zamanda iyi bir şair olan Ali Ulvi Kurucu, özellikle aruz vezniyle Mehmet Akif Ersoy tarzında şiirler kaleme almış ve bu şiirlerin birçoğu İslam'ın Nuru Dergisi'nde yayınlanmıştır. Ayrıca Kurucu, Safahat'ı ezberlemesi ile bilinmektedir.Şairliğinin yanında sanat ve edebiyat konularında da önemli bilgi ve birikime sahip olan Kurucu, “Hak İçin Sanat” anlayışını benimsemiştir. Telif, Tercüme, Hatırat başlıkları altında toplanabilecek bir çok eseri vardır. Geçirdiği birçok rahatsızlığın ardından 3 Şubat 2002'de Medine'de vefat etmiştir (Arıkan, 2003: 15-40).

İslam'ın Nuru Dergisi'nde yer alan diğer önemli bir isim de Ali Fuat Başgil'dir. Başgil, Samsun'un Çarşamba ilçesinde doğmuştur (1893). İlk tahsilini çarşambada orta tahsilini ilk yıllarını İstanbul da yapmıştır. 1914'ten itibaren tahsilin yarıda bırakarak yedek subay olarak dört yıl Kafkas cephesinde savaşmıştır. Orta tahsilinin geri kalan kısmını Paris Buffone Lisesinde tamamlamıştır(1921). Yüksek öğrenimineGronoble Hukuk Fakültesi'nde devam etmiştir. Paris Hukuk Fakültesi'nde “Boğazlar Meselesi” konulu tezi ile doktor olmuştur. Ayrıca Paris Siyasi İlimler Okulu ile Edebiyat Fakültesi'nden diploma almıştır. Lahey Devletler Hukuku Akademisi'ni bitirdikten sonra Türkiye'ye dönmüştür(1929). Türkiye'deki ilk görevi Maarif Vekaleti Yüksek Tedrisat Umum Müdür Muavinliği'dir. 1930 yılında Ankara Hukuk Fakültesi'nin açmış olduğu sınavı kazanarak doçent olmuştur. Bir yıl sonra aynı okulun Roma Hukuku profesörlüğüne tayin edilmiştir. 1933 yılına kadar Roma Hukuku ve Gazi Terbiye Enstitüsü'nde medeniyet tarihi derslerini okutmuştur. İstanbul Üniversitesi'nin kurulması üzerine Teşkilatı Esasiye Hukuku derslerini okutmak üzere buraya geçmiştir. Ayrıca, Mülkiye Mektebi'nde hocalık yapmıştır. İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi müdürlüğü görevinde bulunmuştur(1937). Hatay'ın bağımsızlığa kavuşmasından sonraHatay Anayasası'nı hazırlamış ve 1937 yılında Hatay'ın bağımsızlığı konusunda Cenevre de toplanan Milletler Cemiyeti Komisyonu'nda Türk heyetinin hukuk müşavirliğini yapmıştır. 1939 yılında ordinaryüs profesör olmuştur. Türkiye'de ilk defa iş hukuk derslerini oluşturmuş ve okutmuştur. 1938-1942 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanlığı yapmıştır. Kısa bir süre Ankara'da Hukuk Fakültesi ve Mülkiye Mektebi'nde Esas Teşkilat

Hukuku derslerini verdi. 1943'te tekrar İstanbul'a dönerek "Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti"ni kurmuştur(1947). 27 Mayıs 1960 İhtilali'nde Milli Birlik Komitesi tarafından 147 öğretim üyesi ile birlikte üniversiteden uzaklaştırılmıştır. Bir yıl sonra (1961) MBK'nın, 147'lerin tekrar üniversiteye dönebileceklerine dair özel kanun çıkarmasına rağmen bunu kabul etmemiş ve emekliye ayrılmıştır(1961). Emekliye ayrıldıktan sonra politikaya atılmış ve 1961 yılında Adalet Partisi Samsun listesinden bağımsız aday olarak senatör seçilmiştir. Bu dönemde cumhurbaşkanlığına adaylığını koymuş, ama 27 Mayıs'ı savunanların tepki ve baskılarından dolayı geri çekilmiştir¹⁰².

Birçok önemli esere imza atmış olan Başgil, "Din ve Laiklik" adlı eserinde Cumhuriyet döneminin laiklik uygulamalarını eleştirmiştir. Başgil, 17 Nisan 1967 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir.

Tahir'ül Mevlevî, derginin bir başka önemli yazarıdır. Tahir'ül Mevlevî, 1877 yılında Girit'te doğmuştur. Asıl adı Mehmed Tâhir'dir. Soyadı Kanunu'ndan sonra "Olgun" soyadını almıştır. Divançe-i Tahir, Amuzgari Farisi, Dest-Aviz-i Farisi Hanan isimli kitaplarında ve ilk şiirlerinde Mehmed Tâhir ismini kullanmış, daha sonra Mevlevî tarikatına dahil olmasıyla birlikte yazı ve şiirlerinde Tâhir'ül Mevlevî ismini kullanmaya başlamış ve bundan sonra adı bu şekilde anılmıştır. Şair, yazar, Mevlevî dedesi, mutasavvıf, gazeteci, müderris, mesnevî-hân ve edebiyat tarihçisi gibi çok yönlü kişiliği ile tanınmış olan Tahir'ül Mevlevî, öğrenimine Hekimbaşı Ömer Efendi Sıbyan Mektebi'nde başlamıştır. Küçük yaşta hafızlığını tamamlamıştır. Daha sonra eğitimine Gülhane Askeri Rüştiye'si ve Menşe-i Küttab-ı Askeriyye'de devam etmiştir. 1892 yılında Bab-ı Seraskeri'de memuriyete başlamıştır. Bu arada Fatih Dersiamlarından Filibeli Ahmet Rasim Efendi ile Mesnevihan Selanikli Mehmet Esat Dede'nin derslerine devam ederek mesnevihanlık icazeti almıştır. Meşrutiyetin ilanından sonra Tahir Saffet imzasıyla "Nekregû" dergisinde yazmıştır. Aynı zamanda Beyanu'l-Hak ve Sırat-ı Müstakim dergilerinde de yazılar yazmıştır. Bu dönemde Dar'ül-Hilafet-i Âliye Medresesi'nde müderrislik yapmıştır. 1920 yılında "Mahfel" dergisini çıkarmıştır. İstanbul'da açılan İmam Hatip Lisesi'nde hocalık yapmıştır. Daha sonra Kuleli Askeri Lisesi'nde on yıl edebiyat dersleri vermiştir. 29'u basılmış 26'sı basılmamış toplam 55 eseri bulunan Tahir'ül Mevlevî'nin basılmış eserlerinin bir kısmı

¹⁰²Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. V, Türkiye Diyanet Vakfı Vakıf Yayınları, İstanbul 1992, s. 128-129.

şu şekildedir: İslâm Askerine, İrât-ı Hz. Mevlânâ, Dîvânçe-i Tâhir, Nazım ve Eşkâli Nazım, Edebiyat Lügati, Teşebbüs-i Şahsî, Şeyh Celâleddin Efendi Merhûm, Cengiz ve Hülâgû Mezâlimi, Şeyh ŞâmilinGazevâtı, İslâm Medreseleri Talebelerine Târih Hülâsaları, Şeyh Sa'dî'nin Bir Sergüzeşti. Tahir'ülMevlevi, İslam'ın Nuru Dergisi'nden başka Beyanü'l-Hak, Sırat-ı Müstakim, Sebilü'r-reşad dergilerinde yazılar yazmıştır. 20 Haziran 1951'de vefât etmiştir¹⁰³.

2 Şubat 1924 Nevşehir doğumlu Haluk Nurbaki, dergide yer alan diğer bir önemli isimdir. Hayatının önemli bir bölümü İslami eserler yazmakla geçen Nurbaki, aynı zamanda siyasetçi, yazar, tıp doktorudur. 1948 yılında İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesinden mezun olan Nurbaki, Gureba Hastanesi'nde bir süre çalıştıktan sonra Anadolu'ya gönderilmiştir. On ikinci dönem Afyonkarahisar Milletvekili olarak Meclis'te bulunmuştur. Ankara Numune Hastanesi'nde uzman hekim ve başhekim olarak görev yaptı. İsviçre, Fransa, İngiltere'de kanser araştırmaları ve radyoloji sahasında araştırmalar yapmıştır. Doktorluk mesleğinin yanı sıra *İslami İlimler* alanında yaptığı araştırmalar ve yayımladığı eserler ile tanınmıştır. Çok sayıda eseri olmakla birlikte birkaç tanesini şu şekilde sıralayabiliriz: “İnsan ve Hayat”, “Kalb ve Ötesi”, “Sure-i Yusuf’un Yorumu”, “Sure-i Tekvir’in Yorumu”, “Gönüllerde Sema”, “Anadolu Mucizesi”, “İmanla Gelen ilim 1-2”, “Nurdan Anneler”, “Evrendeki Mucize”, “Fatihanın Kırk Yorumu”, “Kutsal Mücadelem”...

1950 yılında Büyük Doğu Cemiyeti'nin dokuz kurucusundan biri olarak yer almıştır¹⁰⁴. Büyük Doğu Dergisinde yazılar kaleme alan Nurbaki, bununla birlikte Kısakürek'in yardımcılığını da yapmıştır¹⁰⁵. Ayrıca uzun süre Akit Gazetesi'nde yazmış olan Nurbaki, 1997 yılında ölmüştür.

1882 Erzurum doğumlu Ömer Nasuhi Bilmen, İslam'ın Nuru Dergisi'nde daha çok hukuk bahsinde yazılar kaleme almıştır. Aynı zamanda Türkiye Cumhuriyetinin beşinci Diyanet İşleri Başkanı olan zamanının değerli din alimlerinden Ömer Nasuhi Bilmen, ilk tahsiline Ahmediye Medresesi müderrisi Abdürrezzak İlmî ile Erzurum Müftüsü Müderris Hüseyin Raki Efendilerden okuyarak başlamıştır. 1908 yılında

¹⁰³Türk Dünyası Ortak Edebiyatı: Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi, C. VII, Ankara 2007, s. 25.

¹⁰⁴Tahir'ül Mevlevi'nin, İslam'ın Nuru ile birlikte Sebilürreşad'da da yazması, İslam'ın Nuru'nun önemli isimlerinden Haluk Nurbaki'nin aynı zamanda Büyük Doğu Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer alması, dönem dergileri arasında bir fikir birliği olduğu veya en azından bir çatışma yaşanmadığının göstergesidir.

¹⁰⁵ Büyük Doğu Cemiyeti'nde Necip Fazıl Kısakürek'in önderliğinde yer alan diğer isimler ise şunlardır. Ömer Karagül, Şakir Üçışık, Muhib Akışık, Cemal Bilgin, Ziya Uygur, Said Çekmegil, Abdullah Nurata.

İstanbul'a gelen Bilmen, Fatih Dersiamlarından Tokatlı Şakir Efendi'nin derslerine devam etmiş ve icazet almıştır. 1910 yılında yapılan imtihanı kazanarak Medreset'ülKuzat'a(kadılar okulu) girmeye hak kazanmıştır. Bu medreseyi yüksek bir derece ile bitirdikten sonra açılan bir imtihanı da kazanmış ve hukuk tahsili yapmıştır. Daha sonra Fatih dersiamları arasına katılmıştır. Fatih Camiinde, Sahın Medresesinde ve Dar-uş-Şafaka'da dersler veren ve kısa bir zaman içerisinde istidat ve kabiliyeti ile kendisini tanıtan Ö. Nasuhi Bilmen, ayrıca İstanbul İmam-Hatip Okulu ve Yüksek İslâm Enstitüsü'nde usul-i fıkıh ve ilm-i kelim dersleri okuttu. Temyiz Mahkemesi Şer'iyye Dairesi Mümeyyizliğinde de bulundu. 1941 yılında seçimle İstanbul Müftülüğüne tayin oldu.

Bilmen, İslam'ın Nuru'nun yanında Beyânü'l-Hak ve Sebilü'r-Reşâddergilerinde de çeşitli makaleler yayınlanmıştır. Dini konularda yazdığı eserleri ile haklı bir ün yapan Ömer Nasuhi Bilmen'in başlıca eserleri olan "Hukuk-u İslâmiyye ve Istılahat-ı FıkhiyyeKamûsu", "Kur'an-ı Kerim'in Meâl-i Âlisi ve Tefsiri" ile "Büyük İslâm İlmihali" yanında yayınlanmış ve yayınlanmamış pek çok eseri bulunmaktadır. İlk baskısı 1947-1948 yıllarında basılan "Büyük İslâm İlmihali" çok sayıda baskısı yapılmış ve günümüzde de kullanılmaya devam eden bir kaynak olmuştur.

Siyasetten daima uzak kalmayı tercih eden Bilmen, gerçek bir din adamının vazifesini, "*Milletin, vatanın hayrına dua etmek ve siyasetten uzak kalmak*" olduğunu ifade etmiştir. Ancak, 1958'de Kur'an'ın Türkçe'ye çevrilmesi ve Latin harfleriyle yazılması konusu gündeme gelip, dönemin Diyanet İşleri Başkanı Eyüp Sabri Hayırlıoğlu buna olumsuz cevap verdiğinde onun yanında yer almıştır. O dönemde İstanbul Müftüsü olan Bilmen, yayınlanan bir risalede bu konudaki görüşlerini belirterek Hayırlıoğlu'na destek vermiştir. Bu konuların çokça yazılıp çizildiği günlerde kaleme aldığı diğer eserlerinde de Türkçe Kur'an okunup okunmamasıyla ilgili fikirlerini her fırsatta açıklamıştır. 1960 yıllarında tekrar gündeme gelen Türkçe Ezan ve Kur'an görüşlerinin karşısında yer almıştır. Bu yıllarda dinde reform yapılması gerektiğine yönelik fikirlere karşı "Bozulmayan bir dinde reform mu olur?" şeklindeki ifadesiyle reddetmiştir¹⁰⁶. Bilmen 1960-1961 yılları arasında bir yıl gibi kısa bir süre

¹⁰⁶Diyanet Gazetesi, (S. 336), s. 14-17, Ankara 1987.

Diyanet İşleri Başkanlığı görevini yürütmesine bağlı olarak, yukarıda sözü edilen durumlara karşı etkili olabilmıştır. 6 Nisan 1961 tarihinde emekliye sevk edilen Ömer Nasuhi Bilmen'in dikkat çeken bir özelliği de, hizmet hayatı boyunca iki aylık hac izni dışında hiç izin kullanmadığıdır. 12.10.1971 tarihinde vefat eden Ömer Nasuhi Bilmen, Edirnekapı mezarlığına defnedilmiştir¹⁰⁷.

Dergide özellikle "Allah Kelamı" konusunun önemli oluşturucularından biri olan ve bu yönüyle dergi için önemli olan diğer bir isim de Hasan Basri Çantay'dır. Cumhuriyetin ilk yıllarında yazdığı Kuran mealî ile bu alanın önemli isimlerinden biri olan Çantay, dergide de bu yönüyle öne çıkmaktadır.

Son devrin önemli alim ve entelektüellerinden olan Hasan Basri Çantay, 1887-1964 yılları arasında yaşamış, Milli Mücadele'ye destek vermiş, I. TBMM'de milletvekilliği yapmış önemli bir vatansever, gazeteci, öğretmen fikir ve ilim adamıdır. Cumhuriyet döneminde yapılmış ilk Kur'an mealîni yazanlardan biri olması açısından ayrıca önemlidir. "Kur'an-ı Kerim ve Meal-i Kerim" adlı bu eser, üç ciltten ve toplamda 1256 sayfadan oluşmaktadır. Cumhuriyet döneminde yapılmış çok sayıda tercüme arasında önemli bir yere sahip olan bu eserin basılması 1952-1953 yılları arasında gerçekleşmiştir (Özkan, 2012: 53).

Eğitim hayatına 1903 yılında Balıkesir İdadisi'nde başlayan Çantay, dördüncü sınıftayken babası vefat edince, annesi ve 3 kız kardeşinin geçimini sağlamak üzere okulunu yarım bırakarak nafîa dairesi, tahrirat kaleminde görev alarak memuriyet hayatına başlamıştır. Mutasarrıf Ömer Ali Bey'in desteği sayesinde memuriyet hayatını sürdürürken babasının dostu Ahmet Naci Efendi'den ders alarak eğitimine devam etme fırsatı bulmuştur. Daha sonra valilik yazı işlerinde görev yaparken öğrenimine devam etmiş ve bir yandan da edebiyat ve felsefeyle meşgul olmuş, makaleler yazıp tercüme yapmıştır. Bu süreçte Arapça ve Farsça öğrenmesinin yanında, maliye ve iktisat dersleri almıştır.

Meşrutiyet'in ilk yıllarında Balıkesir'de "*Nasihât*" ve "*Balıkesir*" adlı iki gazete çıkarmıştır. 1909 yılında İstanbul'da Sırat-ı Müstakim Dergisi'nin idare merkezinde Mehmet Akif ile tanışmıştır. "*Nasihât*" ve "*Balıkesir*" gazetelerinden başka, "Yıldırım",

¹⁰⁷ Vehbi Vakkasoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İslam Alimleri: Hasan Basri Çantay*, Tercüman Gazetesi (yazı dizisi), 3 Mayıs 1987, 4 Mayıs 1987, 5 Mayıs 1987, 6 Mayıs 1987.

“Karesi” ve I. Dünya Savaşı’nın sonlarına doğru “Ses” gazetelerini çıkarmıştır. Bu gazetede, bağımsızlık yazılarıyla Kurtuluş Savaşı’na destek vermiştir. Redd-i İlhak Cemiyeti kongresine katılmıştır. Bu süreçte padişaha karşı olan yazılarından dolayı tutuklanma emri çıkmış ve dokuz ay gibi bir süre kaçak yaşamıştır. Milletvekilliği sırasında herhangi bir grup ya da oluşum içinde yer almaktan kaçınmıştır. Ankara’da üç yıl “Taceddin” adında bir dergahta Mehmet Akif’le birlikte yaşamıştır. İstiklal Marşı’nın yazılması noktasında Mehmet Akif’i bu dönemde ikna etmiştir. milletvekilliğinin ardından Balıkesir’e dönmüş olan Çantay, burada şehit çocuklarının yetiştirilmesi için kurulan yurttta müdürlük yapmıştır. Bu sırada Zafer-i Milli Gazetesinde yazılar yazmıştır. Bununla birlikte, “Kur’ân-ı Hakim ve Meâl-i Kerim, Müslümanlıkta Himaye-i Etfal, Cihad, AkifnameŞiirlerim, Türk Edebiyatı, Atalarımız Konuşuyor, Ticari İkrar, Kalendername, Maneviyat-ı Askeriye Dersleri, Ülkü Edebiyatı” gibi eserlerin yanında basılmayan bir çok eseri vardır¹⁰⁸.

İslam’ın Nuru Dergisi’nin yayınlandığı dönemde hayatta olmamasına rağmen, dergide önemli yer işgal eden “Hadis-i Şerifler” bölümünün önemli bir kısmı Babanzade Ahmet Naim imzasıyla çıkmıştır. Bu bağlamda Babanzade Ahmet Naim, derginin önemli yazarları arasında yer almaktadır.

Ahmet Naim 1872 yılında Bağdat’ta doğmuştur. Eğitim hayatına buradan başlayan Ahmet Naim, Bağdat Rüştüyesini bitirdikten sonra İstanbul’a gelmiştir. Galatasaray Sultanisi ve Mülkiye Mektebi’nden mezun olmuştur. Mezuniyet yılı olan 1894’te Hariciye Nezareti Tercüme Kalemî’nde çalışmaya başlamıştır. II. Meşrutiyet’in ilanından hemen sonra yayın hayatına başlayan Sırat-ı Müstakim (Sebilürreşad) dergisi yazarları arasında yer almıştır. 1911-1912 yılları arası Marrif Nezareti Tedrisat Müdürlüğü yapmıştır. Galatasaray Üniversitesi’nde Arapça dersleri okutmuştur. 1914’te Maarif Nezareti Tercüme Dairesi azalığına getirilmiştir. Bu daire bünyesinde kurulan İstilahat-ı İlmiye Encümeni’nin çalışmalarına katılmıştır. Söz konusu encümenin hazırlayarak yayımladığı “Felsefe İstilahları (İstilahat-ı İlmiye Encümeni tarafından Kamus-i Felsefede MündericKelimât ve Tabirât İçin Vaz ve Tedvini Tensib Olunan İstilahât Mecmuasıdır – Fransızcadan Türkçeye - 1914) ve Sanat İstilahları (İstilahat-ı İlmiye Encümeni Tarafından Sanay-i NefisedeMevcudKelimât ve Tabirât İçin Vaz ve

¹⁰⁸Bu konu hakkında daha geniş bilgi için bkz.Nesimi Yazıcı, *Hasan Basri Çantay ve Ses Gazetesi, Kurtuluş Savaşında Gönen ve Çevresi Sempozyumu*, 1993”.

Tedvini Tensib Olunan İstilahât Mecmuasıdır, 1914) adlı eserlerin hazırlanmasında etkili olmuştur. Darülfünun Edebiyat Fakültesi'nde müderrislik yaptı (1911-1933). Felsefe, psikoloji, ahlak, mantık, metafizik derslerini okutmuştur. Darülfünun'da bir ara Umum Müdürlük (Rektör) görevinde bulunmuştur. 1933 üniversite reformuyla yeni kurulan İstanbul Üniversitesi bünyesine, birçok arkadaşı gibi Ahmed Naim'de alınmamış ve emekliye ayrılmıştır. Aynı zamanda son devrin büyük mutasavvıflarından Fatih Türbedarı Ahmet Amiş Efendi'nin (1807-1920) kızının damadı olan Babanzade Ahmet Naim, 13 Ağustos 1934 günü bir sabah namazında secdede vefat etmiştir. Edirnekapı Mezarlığı'na defnedilmiştir (Kara, 2011: 321).

Eserlerinin bir kısmı şu şekilde sıralandırılabilir: “Temrinat- Sarf-ı Arabiye Mahsus Temrinat-1903”, “Hikmet Dersleri-1913”, İslam'da Dava-yı Kavmiyet” (Önce Sırat-ı Müstakim'deuzun bir makale olarak neşredilmiştir, Sayı 293, 10 Nisan 1330/1914). Aynı yıl kitap olarak yayımlanmıştır. Türkçüler tarafından savunulan kavmiyet ve cinsiyet fikirlerinin eleştirisinin yapıldığı bu eser, daha sonra dört farklı kişi tarafından sadeleştirilerek yayımlanmıştır. Felsefe Dersleri-Marifetü'n-Nefs Kısmı, 1914, tamamlanmamış eser), Mebâdi-i Felsefeden İlmu'n-Nefs (G. Fonsgrive'den tercüme 1915) (Kara, 2011: 321-322).

Yukarda bahsi geçen yazarların her birinin kendi alanlarında ehliyet sahibi, dini konulara karşı duyarlı olduğu aşıkardır. Dergide yer almış olan diğer yazarlar da bu anlamda aynı seviyedirlere. Farklı meslek gruplarında yer almış olmalarına rağmen, her birini böyle bir dergide toplayan sebep, Cumhuriyet ideolojisinin İslami alanda yapmış olduğu kırılmanın giderilmesine katkıda bulunmaktır.

3.3. Derginin Çıkış Amacı

Laik Cumhuriyetin İslamcılık üzerinde yapmış olduğu kırılma, İslamcılığın halk İslam'ı olarak tanımlanabilecek bir versiyonunun özellikle taşra bölgelerinde yaşamaya devam etmesi ile kesin bir kopuştan kurtulduğu şeklinde ifade edilebilir. Ancak bu süreçte, gerek İslami ilimlerin öğrenilmesi ve öğretilmesinin zorlaştırılması, gerekse Cumhuriyetin yeni neslinin Batılı değerlere bağlı olarak yetişmeye başlaması, İslamcılığın toplumsal alandaki etkisini önemli oranda sekteye uğratmak gibi bir sonuç doğurmuştur. Dolayısıyla Tek-parti Cumhuriyetinin son dönemlerinde veya daha sonraki dönemlerde ortaya çıkmış olan İslam içerikli yayınların genel kaygısını, “kaybolmaya yüz tutmuş İslami değer ve yaşam şekillerinin yeniden görünür

kılınmasını sağlamak” şeklinde açıklamak mümkündür. Kaldı ki, dönem dergilerinde bu durum açıklıkla dile getirilmiştir. Necip Fazıl Kısakürek’in “Büyük Doğu Dergisi”, Nurettin Topçu’nun “Hareket Dergisi”, N. Oral’ın “Müslüman Sesi Dergisi”, Cemal Kutay’ın “Allah Yolu Dergisi” bu bağlamda düşünülebilir.

Tek Parti iktidarının, dini hayatın kontrolünü sağlamak adına yaptığı girişimler ve laiklik uygulamaları neticesinde etkisini yitirmeye başlayan İslami yaşam tarzı ve buna bağlı olarak da söz konusu alanı yeniden canlandırmayı amaçlayan İslami neşriyatın silsilesi içinde yer almış olan dergimiz, bu içerik içinde anlamlandırılmaya çalışılacaktır.

İşte tam bu noktada, İslam’ın Nuru Dergisi’nin çıkış amacı şu şekilde ifade edilebilir: Cumhuriyet dönemininkatı laiklik uygulamaları sonucunda önemli ölçüde kaybolduğu düşünülen “İslami yaşam tarzını” tekrar gündeme getirmek ve katı laikliğe bağlı olarak meydana gelen İslami bilgi ve birikim eksikliğini giderilmesine yardımcı olmak. Nitekim dergide yer almış olan konu ve makalelerin incelenmesi bu düşüncemizi kuvvetlendirmektedir. Örneğin, dergide sıkça tekrarlanmış olan “İslam adabı” İslam ahlakıyatı”, “İslam-bilim ilişkisi” gibi başlık ve makalelerin içeriği, derginin ne tür ihtiyaç ve gereklere cevap vermek için ortaya çıktığını göstermektedir. Aynı zamanda, derginin önemle üzerinde durmuş olduğu “Arapça ve Tefsir dersleri” ve Müslüman çocuğun öğrenmesi gereken ilimler için oluşturulmuş olan “Çocuk İlmihali” “Müslüman Terbiyesi” gibi başlıklar da yukarıdaki ifadelerimizi kanıtlar niteliktedir. Yine dergide yer alan cuma namazı ve fazileti, oruç ve zekat hakkında verilen genel bilgiler, haccın farz olma şartları ve haccın yapım şekli, nafile namaz kılmaya teşvik gibi konularda aynı bağlamda önemlidir. Bunları ve benzeri konuları aynı zamanda, Cumhuriyet ideolojisine bir karşı duruş olarak da okumak mümkündür. Örneğin dergide yer almış olan İslami ilimlerin öğrenilmesi, Arapça dersleri gibi başlıklar, Cumhuriyetin vazgeçilmez iyi olarak görmüş olduğu Batı ilim ve bilimine alternatif oluşturmak, Arapça dersleri ise, Latin alfabesinin kabul edilmesinden sonra özellikle yeni nesilde meydana gelen Arapça daha doğrusu Kur’an-ı Kerim bilmemeziğın ve bu durumun yaratmış olduğu hafıza kaybının olumsuz etkilerinden toplumu kurtarmak için oluşturulduğu ileri sürülebilir. Yine derginin, Cumhuriyet’in kadın modelinden farklı olarak, kadının toplumsal alandaki görev ve fonksiyonlarını, Hazreti Peygamber’in eşlerinin hayatlarından ve ahlak anlayışlarından örnek göstermek suretiyle İslami bir motifle işlemeye çalışmak gibi bir amacı olduğu ileri sürülebilir. Cumhuriyetçilerin

veya onların sahip olduğu ideolojinin yok saymaya çalıştığı Osmanlı Devleti ve onun değerlerinin, dergide yer almış olması da, derginin Cumhuriyet ideolojisi ve yaşam tarzının karşısında yer aldığını göstermektedir.

Bilindiği üzere, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinin ürünü olan İslamcılığın, bu dönemde üzerinde en fazla durmuş olduğu konulardan biri de, İslam'ın bilime karşı olmadığı idi. DP ile birlikte tekrar kendilerini ifade etme fırsatı bulmuş olan İslamcıların, bir çok konuda II. Meşrutiyet döneminin tekrarından öteye gidememiş olması düşünüldüğünde, bu dönemin İslami neşriyatların içeriğinin büyük oranda kendiliğinden ortaya çıktığı ifade edilebilir. Bu bağlamda, derginin kendine misyon edindiği amaçlardan biri de, İslam'ın bilimin karşısında yer almadığı gibi, bilimin gelişmesine katkısı olduğunu ispata çalışmak olarak görebiliriz. Dergi içinde farklı yazarlar tarafından farklı sayılarda ele alınmış olan bu konu, derginin birinci sayısındaki "Takdim" başlığı altında şu şekilde ifade edilmiştir: " ... *Dergimiz, memleketimizin asırlık büyük davası olan ilmi ölçülerden asla şaşmamağa çalışacaktır. İlim ve sanat bakımından değeri olmayan hiçbir şeye kulak asmayacaktır. Bunun zaruri neticesi olarak memleketimizde çok ciddi bir ilim hareketi uyandırmaya gayret edecektir. Böylelikle bir takım cahillerin tevehhümlerine aykırı olarak, İslam dininin en sağlam ilim hareketlerine dayandığını ve dinimizden maada bütün diğer dinlerin bu konuda acz içinde olduğunu meydana çıkaracaktır*" (1951-1: 3-4). Derginin daha ilk sayısında, İslam'ın herhangi bir şekilde ilme karşı olmadığını ve hatta onunla kusursuz bir ilişki içinde olduğunu ifade etmesini ve bunu derginin yayımlanış amacı olarak göstermesini: Cumhuriyeti kuran kadroların sahip olduğu pozitivist anlayışın, Türkiye özelinde İslam'da yaptığı tahrifatı ortadan kaldırmaya yönelik bir girişim olarak yorumlamak mümkündür. Bilindiği üzere, Pozitivizm, 19. yüzyılda AugusteComte'nin önderliğinde "bilimsel olanın mutlak hâkimiyetine inanan" bir akım olarak ortaya çıkmıştır. Her ne kadar, içinde yaşadığımız yüzyıl itibariyle önemini kaybetmiş olsa da bir döneme damgasını vurmuş olan bu akım Cumhuriyetçiler üzerinde de önemli bir etkiye sahip olmuş ve bu etki, cumhuriyet kurumları üzerinde ziyadesiyle kendini göstermiştir.

Derginin çıkış amaçlarından biri de, derginin birinci sayısının takdim yazısından ifade edildiği üzere, "...*dini, iktisadi, hukuki ve siyasi hadiseleri tahlil ve izah etmeye çalışmaktır*" (1951-1: 3). Derginin içinde yer almış olan makalelerde bu konular üzerinde durulmuştur.

Tüm bunlardan başka, derginin sadece ilk sayısında yer alan takdim bölümünde derginin amaçları 9 madde ile belirlenmiştir. Bu maddeler derginin amaçlarını, ilkelerini, neşredilme nedenlerini genel olarak ortaya koyması bakımından önemlidir. Bu maddeler şu şekildedir:

1. *“İçinde yaşadığımız Türk içtimai çevresinin her hangi müessesesindeki faaliyetin en kusursuz seviyeye yükselmesi için, kanunlarımızın müsaade ettiği her çareye başvuracaktır: Mesela, o faaliyetin mütehasıs simalarıyla buluşarak konu etrafında ilmi tetkikler yapmak, anketler tertip etmek gibi”*.

Bu maddede, İslam’ın ilim ile olan ilişkisine dikkat çekilerek, toplumsal hayatın düzenlenmesinde İslami ilim ve kuralların faydalı olabileceğine işaret edilmiştir. Ayrıca *“kanunlarımızın müsaade ettiği her çareye başvuracaktır”* ifadesinden de anlaşılacağı üzere, çatışmacı alandan uzak kalınmaya çalışılmıştır.

2. *“İslam dininin ilimle ve ilmin İslam dini ile olan alakasının; hayatın enerji ile alakası kadar lazım ve melzum nispeti halinde bulunduğunu en kör olanlara bile kabul ve teslim ettirecek tarzda ilim esaslarına sadık kalacak tarzda neşriyat yapmak”*. Bu madde doğrudan doğruya, pozitivist anlayışın İslam’a biçtiği rolün etkisizleştirilmesine yönelik bir yaklaşımın tezahürüdür.

3. *“Müdafaa ettiğimiz ve iyiliğine inandığımız her umdeyi, Türk cemiyeti ölçüsünde tavsiye ederken dergimizin ailesince hayat umdesi olarak tatbik etmek”*. Derginin yazarlarını, genel içeriğini ve çıkış amacını düşündüğümüzde, *“iyiliğine inanılan her ilkenin”*, İslam içerikli olması kaçınılmazdır. Dolayısıyla bu maddedeki amacı, dergi okurları vasıtasıyla insanlara İslami tavsiyelerde bulunmak olarak görmek mümkündür.

4. *“Okuyucularımızın her mesele hakkında, kendi şahsiyet ve mesleğimize aykırı düşmeyecek her sorusuna cevap vermek ve her derdine ortak olmaya çalışmak. Böyle olunca her okuyucumuz yayın ailemizin geniş hududuna girmiş ve dergimizin yayılmasına ve okuyanların her gün biraz daha artmasına hizmet etmeyi üstüne bir borç bilmiş olacaktır”*. Dergi sahipleri bu maddede, insanların her türlü sıkıntısına bilgi ve birikimleri dairesince cevap vererek insanlara yardım etmek, bu sayede okur sayısını artırmak ve

dolayısıyla dergi vasıtasıyla vermek istedikleri mesajları daha geniş kitlelere ulaştırmayı amaçlamışlardır.

5. *“Dergimizin bütün İslam dünyasının en yüksek bilginleri, daima yazı yazmak yardımın da bulunacaktır”.*

6. *Dergimiz Türk cemiyet hayatının ve İslam âleminin ortaya atacağı önümüze çıkaracağı her meseleyi, önce müşahede sonra tavsif, daha sonra büyük dinimizin –her ilmi açıklamayı gölgede ve geride bırakan- kendi nurlu ızahını ileriye sürecektir”.* Bu maddede derginin misyonu biraz daha genişletilerek, “İslam alemi” vurgusu yapılmıştır. Ayrıca, yine İslam’ın ilimle olan ilişkisine ve hatta ilimden daha üstün olduğuna dikkat çekilmiştir.

7. *“Bütün batı ve doğunun dün ve bugün insanlık âlemine sunduğu kıymet hükümlerini, İslamiyet’in ebedi ve ezeli kıymet hükümleriyle kıyaslayarak ve birbiriyle ölçerek dinimizin lehinde çıkacak netice ve fark üstünlüğünü tarihin huzuruna çıkaracaktır”.* Bu maddede, tüm iyi şeylerin Batı’da tüm kötü şeylerin Doğu’da (genel olarak İslam’da) olduğu anlayışına karşı gelme durumu vardır. Daha önce de ifade ettiğimiz üzere, II. Meşrutiyet dönemi İslamcıları da, bu konu üzerinde fazlaca durmuşlardır. Bu süreçte, Batı’ya ait değerlere İslami bir karşılık aranmış; demokrasi “meşveret” ile, parlamento “şura” ile karşılanmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu dönemde, İslam’ın sağlamış olduğu ahlak anlayışına Batı’nın ulaşamayacağı üzerinde durulmuştur. Bu da, Batı değerlerine karşı İslami değerlerin üstünlüğü olarak sunulmuştur.

8. *“Bazı müştereklerin ilmi hakikat zannedilen, Müslümanlık aleyhindeki bütün zan ve tarizlerine cevap vererek, bunların ya cahil yahut garazkâr oldukları –yüzlerine taktıkları yalancı ilim maskeleri parçalanarak- ispat ve teşhir edilecektir. Ayrıca eski ve yeni batı ve doğu eserlerinden iktibaslar yapılacaktır”.* Bu maddeye, Renan’ın İslam tezine karşılık Namık Kemal’in “Renan Müdafaaamesi, İslamiyet ve Maarif” adlı eseri örnek verilebilir. Malum olduğu üzere, Renan, İslam’ın bilime karşı olduğu ve Müslüman devletlerinin geri kalmasının sebebi olduğu yönündeki açıklamaları, II. Meşrutiyet dönemi İslamcılarının en fazla karşı fikir ürettiği konulardandır. Renan ve benzeri fikirlerin, Cumhuriyetçi ideolojide bulmuş olduğu destek,

genç Cumhuriyet döneminde İslam'ın yerini belirlemiştir. Dolayısıyla dergi, bu durumunun ortaya çıkarmış olduğu yanlış algı ve yaklaşımları değiştirmeyi hedeflemiştir.

9. *“Dergimizin her 12 sayısı çıkınca bir cilt sayılacak, ve her cildin sonunda, büyük İslam âlimlerinden birisinin dünya ilim âlemi ölçüsündeki şaheserlerinden birisinin tercümesi kitap halinde abonelerimize hediye edilecektir.* Cumhuriyetçilerin matbuat kanununda yapmış olduğu değişim ve kısıtlamalara bağlı olarak, laikliğin karşıtı olarak görülmüş olan İslamiyet'in ve İslami neşirlerin büyük oranda yasaklanmış olduğundan daha önce bahsetmiştik. Dolayısıyla derginin bu maddedeki amacını, İslami eser ve yayın boşluğunun giderilmesine yardımcı olmak olarak açıklanabilir (İslam'ın Nuru, 1951-1: 4).

Özetlendiğinde;

- 1- İslam dininin ilimin karşısında değil yanında yer aldığını göstermek,
- 2- İslam dininin sosyal, iktisat, hukuk, siyaset ve ahlak vb işlevlerini öne çıkarmak,
- 3- Bilim ve sanat gibi dönemin modern düşünce saikleriyle herhangi bir çatışmaya girmeden İslami bir yaşam tarzının mümkün olabileceğini ispata çalışmak,
- 4- İslam'ın günlük pratiklerini, iman ve ibadet şekilleri hakkında toplumsal bir uyanışa öncü olmak şeklinde tanımlanabilir.

Derginin yukarda ifade edilen amaçlarını ne oranda başardığını ve toplumsal alan üzerinde ne şekil bir etki yaptığına ulaşma imkanımız yoktur. Bunlardan başka, derginin okur kitlesini ne oranda genişlettiğine dair bilgilere de, tüm araştırmalarımıza rağmen ulaşamadık. Ancak, dergide işlenmiş olan konu ve yaklaşımların, daha sonraki İslamcılar tarafından da tekrar edilmiş olması, derginin sonraki dönem kuşakları üzerindeki etkisi olarak görülebilir. Ayrıca dergide yer almış olan geniş yazar kadrosunun, gelecek kuşaklar üzerinde çeşitli etkilere sahip olduğu da ileri sürülebilir.

3.4. Derginin Biçimsel Özellikleri

İslam'ın Nuru Dergisi, her 12 sayısını bir cilt olarak kabul etmiş ve bu anlamda 2 cilt olarak neşredilmiştir. Son sayı olan 24. sayı hariç dergi düzenli olarak 48 sayfa olarak çıkmıştır. 24. sayı ise 56 sayfadan oluşmaktadır. Bu haliyle derginin toplam sayfa

sayısı 1160'tır. Dergide yer almış olan yazılar her sayfada iki sütun oluşturacak şekilde düzenlenmiştir.

Dergi dış kapak itibariyle oldukça etkili bir görselliğe sahiptir ve dergi sahipleri, bu ön ve arka kapakların ev ve büro duvarlarına asılması şeklinde kullanılmasını telkin etmektedir. Ön kapağın düzenlenmesi işini Hattat Hamit Bey üstlenmiştir. Bu kapağın en üstünde derginin sayısı belirtilmektedir. Bu ifadenin sol tarafında ise derginin çıktığı tarih gün, ay, yıl şeklinde belirtilmektedir. Aynı satırın sol üst köşesinde de Miladi takvimin Hicri takvimdeki karşılığı verilmektedir (Receb, 1370). Tarihlendirmenin altında ise İslam sanatının en güzel örneklerinden olan Ebruli bir şekil içerisinde derginin adı büyük harflerle yer almaktadır. Derginin adının yer aldığı kısmın biraz altında ise, her sayıda değişmekle birlikte İslam ibadetgahlarının Kabe-i Muazzama'dan başlamak üzere fotoğrafları yer almaktadır. Belirtildiği üzere bu fotoğraflar yalnız dergi için çekilmiş ve başka yerde yayınlanmayacağı ifade edilmiştir. Kabe-i Muazzama'yı derginin diğer sayılarında yine ebruli içerisinde sırasıyla şu fotoğraflar takip etmektedir. Kubbe-i Hadra, Süleymaniye Cami-i, Edirne Selimiye Cami-i, Mihr-i Mah Sultan Cami-i, Beyazıt Cami-i, Fatih Cami-i, Sultanahmed Cami-i, Hırka-i Şerif Cami-i, Eyyüb Sultan Cami-i, Şehzade Cami-i, Şişli Cami-i, Yeni Cami, Ayasofya Cami-i, Üsküdar İskele Cami-i, Dolmabahçe Cami-i, Ortaköy Cami-i, Sultan Selim Cami-i, Şemsi Paşa Cami-i, Mescid-i Aksa, Nuru Osmaniye Cami-i, Valide Cami-i, Hazret-i Mevlana'nın Türbesi, Fatih Sultan Mehmed'in Türbesi yer almaktadır. Bu fotoğrafların altında ise derginin basıldığı adres büyük harflerle yer almaktadır: Ordu Caddesi- Yılmaz Han No.28-29- Beyazıt- İstanbul. Ön kapağın en alt kısmında ise, derginin basıldığı matbaanın adı vardır: İsmail Akgün Matbası- İstanbul.

Ressam Necmi Erkut tarafından hazırlanan, derginin arka kapağı ise levha şeklinde bir çerçeve içinde, İslami sanatların güzel örneklerinden biri olan Hat Sanatı ile yazılmış ve işlenmiştir. Birinci sayıda Allah (c.c.) lafzı yer almaktadır. Bundan sonraki sayılarda ise, İslam büyükleri bir hiyerarşi içinde şu şekilde yer almıştır: Hz. Muhammed (s.a.v), Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Hz. Bilal-i Habeşi, Hz. Saad Bin Ebi Vakkas, Hz. Zeyd Bin Sabit, Hz. Talha Bin Ubeydullah. İslam büyüklerinin hiyerarşik bir sıra içerisinde yer almış olduğu bu tablonun alt kısmında “ *bu kapaklar dikiş tellerinden çıkartılarak levha olarak kullanılır*” ibaresi yer almaktadır.

Derginin sahibi ve neşriyat müdürünün, Ali Kemal Belviranlı, müessese müdürünün ise, İbrahim Kirazoğlu olduğu bilgisi sadece birinci sayıda olmak üzere derginin ikinci sayfasında yer almaktadır. Aynı sayfada derginin isminin alt kısmında “*dini-ilmi-ahlaki-edebi dergi*” ibaresi yer almaktadır.

Yine aynı sayfada, derginin abonelik fiyatları hakkında bilgi bulunmaktadır. Bu bilgilere göre, sayı fiyatı 1 lira olan derginin aboneler için yıllık fiyatı 11 lira, altı aylık fiyatı ise 5,5 lira olarak açıklanmıştır.

Ayrıca, sadece birinci sayıya özel derginin İstanbul’daki satış noktaları hakkında bilgi verilmektedir: Babıali-İsmail Akgün Matbaa ve Kitabevi, Beyazıt- Vezneciler Hak Kitabevi. Derginin birinci sayısının ikinci sayfasına özel bu bilgiler sonraki sayfalarda tekrarlanmamıştır. Bu sayfada, ikinci sayıda “hamd ve teşekkür”, üçüncü sayıda ise “hamd ve tebrik” başlıkları yer almıştır. Bundan sonraki tüm sayılarda ise aynı sayfa “haberler” başlığı altında işlenmiştir.

3.5. Dergide Düzenli Olarak Yer Almış Bazı Konular ve İçerikleri

İslam’ın Nuru Dergisi, zengin yazar kadrosunu da bağlı olarak oldukça farklı konu içeriklerine sahiptir. Ancak bu konular, derginin kısa süreli ömrü ile de ilişkili olarak bazen yarım kalmış, bazen ise, aynı konu hakkında farklı kişiler yazı yazdıklarından verilen mesajların anlaşılması güçleşmiştir. Bununla birlikte, dergi içinde düzenli olarak yer alan ve çoğu kere aynı kişiler tarafından oluşturulmuş bazı bölümler de yer almaktadır. “Gayemiz” ve “Haberler” bölümleri hem bu açıdan, hem de dergi hakkında önemli bir tanıtıcı misyona sahip olması açısından önemlidir. Dergiye göre bu konuların tetkikinin önemi, “*nasıl bir mefkûreye sahip bulunduğumuzu tayin etmiş ve şimdiye kadar emsali dünyanın hiçbir yerinde görülmemiş olan elinizdeki derginizin ilmi, ahlaki ve mefkûrevi değerini takdir etmiş bulanacaksınız*” şeklinde ifade edilmiştir (İslam’ın Nuru, 1951-8: 2).

Daha öncede değinildiği üzere, İslam’ın Nuru, daha çok halkın günlük yaşamlarına etki edebilecek İslami ilke ve esaslar üzerinde durmuş¹⁰⁹ ve bir

¹⁰⁹Dergide bu durum şu şekilde açıklanmaktadır: “Her gün imanımızın icaplarını, ahlaki vazifelerimizi yerine getirirken, geçimin gerektirdiği teşebbüslere girişirken, diğer insanlarla münasebetlerimize çeki düzen verirken ve nihayet vatanımıza ve tarihimize borçlu bulunduğumuz alakaları gözetirken, içinde haşır ve neşir olduğumuz hadiselerin hakimiyeti altında yaşarız. Başa bir tabirle günün yaşayan hadiseleri ve vakıaları diğer hadise ve vakıalardan fazla hayatımızda sözü geçer. İşte biz de bütün neşredeceğimiz mevzularda bu noktayı göstereceğiz. İslam’ın Nuru, Takdim Yazısı, S.1, s. 3.

Müslüman'ın bilmesi gereken namaz, abdest, ahlak, ilim, adap ve benzeri konuları işlemiş olan bir dergidir. İslam'ın ilime-bilime karşı olmadığı gibi onu desteklediği, İslam ahlakının toplumlarda benimsenmesinin birçok problemleri çözeceğine duyulan mutlak inanç, dergi yazarlarının hemen hemen ortak fikrini oluşturmaktaydı. Bu fikre binaen, İslam'ın ahlak yönüne yapılan sürekli vurgu ve bunun topluma benimsetilmesi fikri, aynı zamanda derginin öncelikli hedefini de oluşturmaktaydı. Dergiye göre, Batı bilim ve teknikte ilerlemiş olmasına rağmen, toplumdaki ahlaki yozlaşmanın önüne geçemediği için tam bir tekamül örneği gösterememiştir. Batı'nın sürekli kazanma hırsının, ahlaki değerlere zarar verdiği görüşünde olan dergi, bu değerlerin tekrar kazanılmasını, toplumların bekası için elzem görmekteydi. Aynı zamanda, Batı bilim ve tekniğine karşı olmamakla birlikte, bu bilim ve teknikle beraber gelen Batı (Hıristiyan) ahlak değerlerinin İslam toplumlarına da zarar verdiği görüşünü taşımaktaydı. Dolayısıyla dergi, bu durumun İslam toplumlarında yaptığı yozlaşmanın önüne geçmek, İslam ahlak ve değerlerini tekrar topluma kazandırmak düşüncesindeydi. İslam ahlakının benimsenmesiyle birlikte, İslami yaşam tarzının topluma yeniden hakim olacağı düşüncesiyle hareket eden dergi yazarları, bu amaçlarına hizmet etmek için ahlak konusunu sürekli olarak işlemişlerdir.

İslam devletlerinin geri kalmış durumlarına bakarak, İslam'ın ilerleme önünde engel olduğuna yönelik oryantalist düşüncelere de karşılık verme gayesinde olan dergi, İslam'ın bilime verdiği öneme Ayet, Hadislerle atıfta bulunarak ve bir takım Batılı mütefekkirlerin İslam hakkındaki olumlu fikirlerine yer vererek açıklık getirmeye çalışmıştır. Ayrıca, Batılı düşünürlerin İslam'a karşı önyargılı yaklaşımlarından kaynaklanan yanlış fikirleri, bu fikirlerin birer hakikatmiş gibi sunulmasına karşı çıkmıştır.

Gerek nesir, gerekse şiirlerde Türk toplumunda İslami hayat ve düşünme alışkanlıklarının yerleşmesine yönelik bir misyona olan sahip derginin konu içeriği de buna yönelik oluşturulmuştu. İslam'ın ahlaki değerleri ve İslam-bilim ilişkisinin ağırlıklı olarak işlendiği dergide aynı zamanda, İslam adabı, İslam'da kadın, Arapça dersleri, İslami değer ve düşüncenin topluma benimsetilmesine yönelik Ayet ve Hadis açıklamaları, Hz. Peygamber'in ve kadın ve erkek diğer İslam büyüklerinin hayat tarzları, içki ve fuhşun zararları gibi konular ele alınmıştır. Dergide içki ile fuhş

birlikte ele alınmış ve fuhuş çoğu kere içkinin sonucu olarak görülmüştür¹¹⁰. Ayrıca içki ile doğurganlık arasında bir bağlantı kurulmuştur¹¹¹. Bu noktada dikkat çeken bir nokta ise İslami bir çerçeveye sahip olan İslam'ın Nuru'nun, içki konusunu, ahlaki bir yaklaşımdan çok, üremeyi engelleyen ve bir takım hastalıklara neden olması bağlamında ele almasıdır. Bu noktada dergide verilen istatistikler ilgi çekicidir¹¹². Ayrıca içkinin zararları ile ilgili resimlere de dergide rastlanmaktadır¹¹³. Bununla birlikte dergi, “*muasır medeniyetin baş belası*” olarak tanımladığı içkinin, bir takım toplantılarda “seçkinlik” olarak sunulmasına da karşı çıkmaktadır.

Ayrıca, çok yoğun olmamakla birlikte, İslam'ın iktisat, siyaset gibi alanlara yönelik yaklaşımlarına da yer verilmiştir. Ancak dergide yer alan iktisat bahisleri modern iktisat anlayışlarına alternatif oluşturmanın çok uzağında yer almaktadır. Bu konuda dergide birkaç bahsi bulunan Hamit Çağıl daha çok İslam'ın ekonomik anlayışının okullarda ders olarak okutulmamasına dikkat çekmektedir.

Bunlardan başka, Nürnberg Davası¹¹⁴, diyanet risalesi, mecliste yapılan yolsuzluklar, zimmete para geçirme olayları ve bunların mahkeme sonuçları gibi güncel konuların dışında kalmamaya özen gösterilmiş, okuyucular bu durumlardan haberdar edilmiştir.

Ancak, ifade edilmelidir ki, dergi kendine has bir üslupla belirli konuları genellikle aynı kişilere yazdırmak gibi bir yol izlemiştir. Dolayısıyla, bu konuların incelenmesi sürecinde, biz de aynı yola başvurmak durumunda kaldık ve belirli konuları aynı kişiye atıf yaparak analiz etmeye çalıştık. Derginin geneline bakıldığında ise,

¹¹⁰Dergide konuyla ilgili veriler “Ekler” de sunulmuştur.

¹¹¹ “İçki kullananlar diğerlerinden erken ölür, ayaşların vücut azaları başkalarından evvel zaaf ve ataletе uğrar, meni ifrazının yüzde seksen altısı spermden mahrum bulunur, kadın içki içerse embriyonun teşekkülü için şart olan hücreler harap olur. Şu verdiğimiz tafsilat, evlilerden bir çoğunu bedbaht eden kısırlığın sebebini izaha kafidir sanırım. Erlek kadına, kadın erkeğe zulmederek her biri kısırlık töhmetini ötekinin üstüne atmak için uğraşır. Halbuki ortada kısırlık yok, beyinsizlik var. Spermatozoitleri öldüren zehirlere alışkanlık var”. Dr. A. K. ve A. Ç. , *İçki ve Cinsî Hayat*, İslam'ın Nuru, S. 19, 1952, s. 36.

¹¹² İçki ve fuhuşa dair istatistikler “Ekler” de sunulmuştur.

¹¹³ İçki ile ilgili resimler “Ekler” bölümünde sunulmuştur.

¹¹⁴ Almanya'nın Nürnberg şehrinde toplanmasından dolayı Nürnberg Davası adını almıştır. Nazi Partisi'nin, insanlık suçu, savaş suçları, dünya barışına karşı işlenen suçlar ve savaşa sebep olmak gibi suçlarından yargılandığı davadır. Dünya barışına karşı işlenen suçlar tanımından ilk kez bu davada söz edildi. Bu durum dergide şu şekilde aktarılmaktadır: “Bu toplantıya ön ayak olan ve Nürnberg Mahkemesinin Fransız üyesi Donnedieu De Vabres'in dediği gibi harp suçluları davası, ceza uzmanlarına ananelerini ve mesleklerini karşılaştırmak, maziye doğru yürüyüş yapmak, hali hazırda dersler almak ve istikbale yollar açmak için yegane ve tarihi bir fırsat vermektedir”. Kemal Kalkan, Nürnberg Davası Etrafında, İslam'ın Nuru, S. 13, s. 16. Davada yargılananların bir çoğu idam edilmiştir.

İslami ahlak ve İslam'ın bilime karşı olmadığı görüşünü yazarların ortak paydasını oluşturduğu görülmektedir. Dergiye konu olan “Allah Kelamı”, “İslam Adabı”, “Arapça Dersleri”, “Batılı Gözüyle İslamiyet”... gibi bölümler ise genellikle aynı yazarların imzasıyla çıkmıştır. Örneğin, mecmuda bir çok sayıda yer almış olan “İslam Adabı” Bahaüddin Eymen imzasıyla çıktığından, bu konu, genel itibariyle Eymen'in yazıları dahilinde incelenmeye çalışılmıştır.

3.5.1. Derginin Hedefi: “Gayemiz”

Kendisini dini, ilmi, ahlaki, edebi dergi olarak tanımlamış olan İslam'ın Nuru Dergisi'nin genel karakteri hakkında en fazla bilgi edindiğimiz yerlerden biri, “gayemiz” başlığı altında oluşturulmuş bölümdür. Sadece birinci sayıda yer almış olan “takdim” yazısından dolayı beşinci sayfada yer almış olan bu bölüm, bundan sonraki tüm sayılarda düzenli olarak üçüncü sayfada yer almıştır. Gayemiz bölümü, dergi yazarlarından olan ve aynı zamanda derginin yayın müdürü ve yayın sahibi Ali Kemal Belviranlı tarafından oluşturulmuştur. Bu bölümün üst kısmında bir çerçeve içinde tüm sayılarda düzenli olarak “*Alemlerin Rabbinahamd olsun, selad ve selam Peygamber Efendimize ve O'nun âli ve Ashabının tamamı üzerine olsun*” mealinde bir Selavat-ı Şerife yer almaktadır. Bunun altında ise, ilk sekiz sayıda tekrarlanmak suretiyle, “*Her kim Allah'ı, Resulünü ve onlara inananları yardımcı edinirse, muhakkak ki, Allah tarafından olanlar galiptir*” Ayet-i Kerime'si bulunmaktadır. Dokuzuncu sayıdan on dokuzuncu sayıya kadar, “*Onlar Allah'ın Nurunu ağızlarıyla söndürmek istiyorlar. Allah ise muhakkak Nurunu tamamlamak (tamamen parlatmak) istiyor. Kafirler hoşlanmasalar da!..*” mealindeki Ayet-i Kerime yer almaktadır. On dokuzuncu ile yirmi dördüncü sayılar arasında ise, “*Allah, iman edenlerin yardımcısıdır; Onları karanlıklardan (kurtarıp) Nura çıkarır O!..*” mealindeki Ayet-i Kerime yer almaktadır.

Ayet-i Kerime ve meallerinden de anlaşılacağı üzere, derginin düzenli olarak üzerinde durmaya çalıştığı konulardan biri de, İnsanları Allah ve O'nun Resulünün yolunda olmaya davet etmektir. Dergiye göre, bu yol aynı zamanda, mutlak mutluluk, huzur ve refah için tek kurtuluş yoludur. Dergi, bir çok bölümde “*Alemlere rahmet olanın yolundan gidelim*” diyerek, insanları Hz. Peygamber'in yolundan gitmeye davet etmektedir. Bu davet ise genelde, “*İşte maksadımız bu yolda gidiş, gayemiz buna eriştir*” ifadesiyle sonlandırılmaktadır.

Ayet Kerime ve mealleri, Selavat-ı Şerifeler ve Hadis-i Şeriflerle desteklenmeye çalışılan bu bölüm, daha çok İslam ahlakının en iyi ahlak olduğunun telkin edilmesi, İslam'ın ilim karşısı olmamasına ek olarak ilim öğrenmenin fazileti, Müslümanların yapması veya kaçınması gereken hususlar gibi konular üzerinde yoğunlaşmıştır. Dergi, toplumsal alanın bütün sıkıntı ve huzursuzluğunu İslam ahlakının terk edilmesi olarak gördüğünden, ahlak konusuna özellikle ehemmiyet vermiştir. O kadar ki, ahlaklı olmayı tüm dertlerin devası, ahlaksız olmayı bütün sıkıntıların müsebbibi olarak görmüştür. Ayrıca, dergi İslam ahlakının bütün ahlak doktrinlerinden üstün olduğu konusunda ısrarcıdır. Başgil'in şu ifadeleri bu anlamda önemlidir: “*Ahlak doktrinleri üzerinde bir hayli durdum ve düşündüm. Sokrat'tan bu yana, ahlak sistemlerini gözden geçirdim; fakat İslam ahlakiyatından daha üstün ve kıymetçe onu aşan hiçbir din ve felsefe sistemine rastlamadım. Ne mutlu o insana ki, İslam'ın ilahi ahlakı ile tahallük eden kamil insanlar arasında yer alır*” (Başgil, İslam'ın Nuru, 1952-11:13).

Ayrıca bu bölümün düzenli olarak üzerinde durmaya çalıştığı konu, Müslümanların içtimai bütünlüğüdür¹¹⁵. Dergiye göre bu bütünlük fikri ise, ancak İslam vasıtasıyla yani İslam vahdeti ile gerçekleşebilir. Vahdet, buluşmak, birleşmek, beraber olduğunu idrak etmek şuurudur. İşlerde muvaffakiyet, tefekkürde huzur, yaşayıp rahatlık hep bu vahdetledir. “*Yalnız başına bir damla hiç, damla topluluklarından mürekkep deniz her şeydir*”, “*Yalnız başına insan hiç, insanların bir araya gelmesi ile mürekkep cemiyet her şeydir*”. (Belviranlı, İslam'ın Nuru, 1952-12 :3).

Yalnız olduğunda zayıf düşecek olan insanı korumak ve hayatta tutmak için tavsiyeler veren Belviranlı, İslam'ı, toplum hayatını en iyi düzenleme aracı olarak görmektedir. Bu düzenleme aracıyla ilgili fikirlerini ise, şu şekilde ifade etmektedir: “*Cemiyet hayatında, terakki yolunda insan için lazım olan verimli çalışmaya, hayra hizmet, yardımlaşma, emniyet, sabır ve sebat, sıhhat ve gönül huzuru gibi hasletlerin gelişmesine ancak Din-i Fitri nazım ve amel olacağından bugün için de, yarın içinde insanlığın selameti hakiki tedeyyünle kabil bulunacağı kanaatindeyiz. Bu kanaatimizi serd ederken, kendimizi bir mübeşşir telakki ederek değil de, küfre müstenid ideolojilerin, münkir ekollerin, kitapsız doktrinlerin, insaniyeti nasıl bir dereke-i esfele düşürdüğünü gören, bilen, duygulu bir insan sıfatı ile arz ederiz*” (Belviranlı, İslam'ın

¹¹⁵ Derginin içtimai bütünlüğe vermiş olduğu önem İslamiyet ile doğrudan ilişkilidir. Malum olduğu üzere, İslam'ın beş şartından Kelime-i Şahadet getirmek dışındaki dört şartının genel olarak cemaat olarak ifa edilmesi, İslam'ın içtimai bütünlüğe vermiş olduğu önem ile açıklanabilir.

Nuru, 1952-13: 3). Toplumsal saadet ve selametın İslam ile sağlanabileceğinin dile getirilmiş olduğu bu ifadelerde aynı zamanda, “*kitapsız doktrinler*”, “*münkir ekoller*”, “*küfre müstenid ideolojiler*” gibi tanımlamalarla, Cumhuriyetin dolaylı bir eleştirisinin yapıldığı ileri sürülebilir. Netice itibarıyla kökü İslam’a dayanmayan hiçbir ekol veya ideolojinin toplumsal alanı düzenleme ve ilerletme konusunda başarılı olamayacağı işaret edilmeye çalışılmaktadır¹¹⁶.

Belviranlı’ya göre, toplumsal hayatın huzur ve saadetinin yanında, kişisel mutluluk ve tüm dertlerin devası için gerçek bir Müslüman olmak gerekmektedir. Bu noktada yazar, gerçek Müslüman’ın tanımını yapmayı da ihmal etmemiştir. Belviranlı’ya göre İslam’a bağlılık başta olmak üzere bir Müslüman’ın temel sıfatları şu şekildedir: İslam kitle halinde bütün insanlığa, Allah Resulüne itaati, ilmi- fazileti, ahlakı- nezafeti, ihlâsı- ibadeti, hakkı- adaleti, irfanı- feraseti, edebi- iffeti, hayâyı- ismeti, namusu- haysiyeti, vakarı- ciddiyeti, sebatı- şahsiyeti, sabrı- metaneti, doğruluğu- ticareti, mesleği- sanatı ve daha nice ali sıfatlarla muttasıf olmaktır.

Okuyucuya kendini sorgulatma ve İslam adına yeni adımlar attırma peşinde olan Belviranlı, okuyucusuna İslam’a hizmet düsturuna sık sık davette bulunmuştur¹¹⁷. “*Cihana her birimiz, bir vazife için geldik; bunu biliyoruz, yalnız, hayra mı veya şerre mi hizmet ettiğimizi de acaba biliyor muyuz? Hizmetimizin keyfiyetini bilmek, uyandıığımızı gösterir. Uyandıktan sonra da, hizmet hayra müteveccih ise; bunu artırmak neticede kemale doğru yol almak gerektir ki, insanlık yani İslamlık budur*”(Belviranlı,İslam’ın Nuru, 1951-4: 3). Bugün dünyayı saran tehlikenin nedeni,

¹¹⁶Yaşadığı devrin aydınlarını ikiye ayıran ve onların farklılığını da “*münevver geçinen*” ve “*gerçek münevver*” olarak vurgulayan Belviranlı, iman esasından yola çıkarak yapmış olduğu aydın analizi sonucunda, “*Biz dediği imanlı münevverleri gerçek münevver ilan etmiştir. Biz (münevver aydınlar), onlardan (münevver geçinen dinsizlerden) farklı ve fazla olarak, İslami bir çok hasleti sıraladıktan sonra: “ Ey münevver geçinen kâfirler! Sizler mi daha münevversiniz? Yoksa feyzini ve nurunu İslam’dan, malumatını, rütbesini, İslam’ın bizzat emir ve tavsiye buyurduğu müspet ilimden almış bir akıl, fikir ve imana sahip bulunan bizler mi?”*

Sizler mi? Nefsiniz, ehliniz, aileniz, muhitiniz, memleketiniz, milletiniz ve bütün insanlık âlemi için faydalı ve nafi bir uzuvsunuz? Yoksa bunlarla beraber, gagesi cümle mahluka ve bütün varlığa hizmetten ibaret bulunan bizler mi?

¹¹⁷Farklı konularla ancak her zaman okuyucuya çağrılarıyla dikkat çeken bu bölümün, ilk sayıda ilk cümlesi “*Gayemiz, varlığa hizmettir*” şeklindedir. Bir hitabın başlangıç cümlesi mahiyetindeki bu cümle daha sonra ‘Bu hitaptan bir şey anladı isen, insaf et, gel!. Seninle el ele verelim. Varlığa hizmet edelim, cihanın fethine çıkalım!’ (Belviranlı, Gayemiz, S.1, s.5) şeklinde tamamlanmıştır. Bu çağrının devamı ikinci sayıda “*O ne bahtiyar insan ki, niyet ve hizmeti hep hayra teveccüh eder*”şeklindedir.Belviranlı, Gayemiz, S.2, s.3.

hakkın batıldan, nurun zulmetten, ilmin cehilden, hayrın şerden, faziletin rezaletten ayırt edilememesidir. Tarih bize göstermiştir ki, zuhur etmiş bütün bozuklukların müsebbibi, ak'ınkara'dan ayırt edilememesinden ileri gelmiştir. “*Ey küfür uçurumuna son süratle giden genç ademoğlu!.. seni bir anda kurtaracak ve akı karadan ayırt ettirecek ve hep birden hakikat, hayır, ve saadet yoluna erdirecek İslam faziletini benimse!...*” (Belviranlı, İslam'ın Nuru, 1952-15:3). Tüm bunlara ilaveten, okuyucuya yönelik oluşturulmuş şu sorularda da aynı gaye vardır.

“*Yükselmek daima yükselmek, beklediğiniz refah ve saadete çabucak kavuşmak istiyor musunuz?*”

Bütün zararları telafi ederek ve geçmişin acılarını unutarak, ebedi huzura kavuşmak istiyor musunuz?

Mesleğinizi, memuriyetinizi, en sevdiğiniz memuriyet haline koymak ve vazife aşkı ile görmek niyetinde misiniz?

Muhitinizdeki insanların fikrinize göre hareket etmelerini arzu ediyor musunuz?

İhtiyaçların temini hususunda kolaylık ve işlerinizin düzeni hakkında intizam istiyor musunuz?

Bu suallerin hepsine de evet diye cevap veriyorsanız kendinizin saadeti ve cümlemizin selameti namına, şu anda, derhal;

Bütün İslami hükümlere hakkıyla riayet etmek üzere halisane bir niyet ediniz” (Belviranlı, İslam'ın Nuru, 1951-6: 3).

Bu ve benzeri ifadelerinin nihai amacı, okuyucuya hayatı sorgulatma ve okuyucularının hayatlarını İslam'a göre yeniden düzenlenmesine yardımcı olmaktır. Bütün bu çabaların en temel amacı olarak da, okuyucuya şu şekilde hitap olunmaktadır: “*Ve ey kendine zulmedenler sizleri kurtarmak için çırpınıyoruz. Dikkat ediniz helak olmaktadır!*” (Belviranlı; İslam'ın Nuru, 1951-6: 3).

Gayemiz bölümde, toplumsal alanda İslami ahlakın dizayn edilmesinden sonra, üzerinde en fazla durulan konulardan biri de, “*rütbelerin en yükseği*” olarak tanımlanan ilim konusu olmuştur. Bu bölümde İslam'ın ilim, bilim ile olan uyumlu ilişkisi geçmişten örnek verilerek açıklanmaya çalışılmıştır. Mezkur bölüm dışında

dergininbirçok yerinde farklı yazarlar tarafından dile getirilmiş İslam-bilim ilişkisi, aynı zamanda, II. Meşrutiyet döneminden itibaren İslamcılarının en fazla fikir ürettikleri konuların başında gelmektedir. Sonraki bölümlerde bir başlık altında işlenecek olan bu bölüm, derginin başat kaygılarından birini oluşturması bakımından ayrıca önemlidir.

Gayemiz bölümünde ilme verdiği önemi de sık sık vurgulayan Belviranlı için; *“İslamiyet, ilim ve fazilet üzerine müessesedir. İslamiyet umuma ait menfaati celbi, mazarratı def’i amirdir”* (1952-17: 3). *“İlim, Allah’ın “Alim” sıfatından ortaya çıkmıştır ve dolayısıyla “ Allah’a varmayan ilim yoktur”* (İslam’ın Nuru, 1952-9:3). Dergiye göre, hakiki bir medeniyet kurmanın yolu, ahlakla takviye edilmiş ilimdir. *“İlimden ari bir medeniyet gösterilemeyeceği gibi ahlaksız bir ilerleme de görülmemiştir. Zahiren görülenler varsa, bunlar hezimete, helake mahkûmdur. Ahlak ve ilim medeniyetin iki esaslı rüknüdür. Bunların zıddı olan ahlaksızlık ve cehalet, medeniyet değil; bedeviyyettir.*

Yalnız ilmi olan millet zalim,

Yalnız ahlakı olan millet mazlum olur

Hem ilmi, hem ahlakı olan millet hakim ve mesud olur” (İslam’ın Nuru, 1952-9:3).

Dergiye göre, ahlak ile takviye edilmiş ilim, gerçek ve huzurlu bir medeniyete sahip olmanın ön koşuludur. Ancak birinin noksan olması diğerini de yetersiz bırakacağından her ikisine de sahip olmak gerekmektedir.

Belviranlı, İslam dininden istifade etmeyi bildiğini iddia ettiği halk için şu yorumda bulunmuştur: *“Bu millet bu yüce dinin ahkâmını en güzel tatbik ettiği devirlerde cihanın en yüksek medeniyetini kurmuştur”* (İslam’ın Nuru, 1952-17; 3). Ayrıca, millet olarak İslam ile olan ilişki vurgusunda dergi, parlak dönemlerin İslam yolu izlendiği için yaşandığı vurgusunu öne çıkarmaktadır. *“Tarih ve tecrübe göstermiştir ki: insanlar bu hakikat dinine bağlı kaldıkları derecede, huzur ve saadete erişmişlerdir”*¹¹⁸. Sözü edilen ifadelerden de anlaşılacağı üzeredergi, İslam’ın Rönesans

¹¹⁸Biz hayır için yaratılmış bir milletiz. Tarihin her sahifesinde hayra hizmet cihadından dolayı, ismi geçen tek unsur-ı imanız! Bu cihetle beşeriyetin medarı fahri, kâinatın hakiki ziyetiyiz. Asırlar şeref ve şanımızla dolu, kıtalar eserlerimizle süslü, destanlarımız aktarı cihan kitabelerinde yazılıdır.

Gün gelmiş; ‘Bedir’de, ‘Huneyn’, ‘Mevte’de...

Gün gelmiş; ‘Yemen’de, ‘Kadsiyе’de, ‘Endülüs’ de

dönemlerine atıfta bulunmaktadır. Medeniyet kurmanın, ilerlemenin, bilgiye sahip olmanın yolunun İslam'dan geçtiğini vurgulanmaktadır. Bu ve benzeri fikirler, II. Meşrutiyet dönemi İslamcılarının özellikle gelenekçi kanadı tarafından da dile getirilmişti. Tunaya'nın, Cumhuriyet döneminde İslamcılık, “*Meşrutiyet'teki tezlerin ve belli başlı fikirlerin tekrarından ibaret kalmıştır*” (Tunaya, 2007: 237) söyleminin somut örneğini teşkil etmiş olan bu ve benzeri fikirler, her ne kadar yeni bir şey söylemiş olmasa da, söylendiği dönem ve sonrasına yapacağı katkı açısından oldukça önemlidir.

Ve bugün gerilik fikrinin kaynağı olmayan, tarih boyunca onun yolu izlendiğinde medeniyetlere ilerleme yolunu açık tutan İslam dini gerçekten anlaşılmadıkça, Belviranlı'ya göre tarihteki o pırıltılı günlere dönüş yoktur. Bir diğer deyişle; ‘*İnsanlık, İslam'ın Kadri balasını anlamakta acz ve tekâsül gösterdiği müddetçe, daha nice ülkeler harap, nice medeniyetler türap olacaktır*’¹¹⁹(Belviranlı, İslam'ın Nuru, 1953-1: 4)

Gün gelmiş Turan da, İran da, Afrika da

Gün gelmiş Hind de, Çin de, Mısır da

Gün gelmiş Hazar de, Akdeniz de, Baltık da ...

Gün gelmiş Malazgirt'te, Bağdat'ta, İstanbul'da

Gün gelmiş Mohaç'da, Çaldıran'da Tunus'da

Gün gelmiş Yemen de, Türkistan da, Anadolu'da

Gün gelmiş Balkan'da, Çanakkale'de, Kore'de

Hülasa, Asya'da, Avrupa'da, Afrika da... mahzar hayır için, hakkı ilan; tevhidi temin gayesiyle ne büyük cihada girişmişiz...

Biz! Milleti İslam'ız! Hayır, için, hakkı ilan ve tevhidi temine memuruz Allah tarafından! İnsanlığa selamet yolunu göstermektir İslamiyet...”. (S. 18, s.3) bu satırlardan da anlaşılacağı üzere dergi, tercihini Türk tarihinden ziyade İslam tarihinden yana kullanmıştır. Buna karşın ifadeler milliyetçi bir nüans yüklenmiştir. Bu durum, Kara'nın “İslamcılıktan geriye İslam ile takviye edilmiş milliyetçilik” (Kara, 2011: 30) olarak tanımlamış olduğu Cumhuriyet dönemi İslamcılığını yansıtmaktadır. Bu ifadeler de dikkat edilmesi gereken diğer bir nokta da, derginin tarihe olan İslamcı yaklaşımıdır. Bilindiği üzere Cumhuriyetçiler, bir dönem tarihe ırka dayalı bir milliyetçilik olarak yaklaşmışlardır. Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu ve Anadolu'da yapılan arkeolojik çalışmalar bu bağlamda düşünülebilir. Burada bizim için önemli olan durum ise, derginin tarihsel yaklaşımının Cumhuriyetçi ideolojiden farklı olmasıdır.

¹¹⁹Bu ifadeler, XIX. yüzyıl Avrupa'sının ve onun Osmanlı Devleti içindeki temsilcilerinin, “İslam mani-i terakkidir”, “İslam bilime karşıdır” gibi görüşleri bağlamında ele alındığında, anlamlı bir hal almaktadır. Dergide somut örneklerinden birkaçını gördüğümüz Cumhuriyet dönemi İslamcılarının, yukarıda da değindiğimiz vechiyle, II. Meşrutiyet dönemi İslamcıları ile ortak kaygılara sahiptir.

Sonuçta, genel itibariyle bu bölüm okuyucuların yaşam tarzında İslami edep ve ahlaki benimsemeleri ve bununla birlikte, rütbelerin en büyüğü olarak ifade edilen ilim ve bilimi öğrenmelerine yönelik tavsiyelerden oluşmaktadır. Kamusal ve toplumsal alanın, İslami değerler rehberliğinde çağın gerekliliklerine uygun olarak düzenlenmesi ve “gerçek” Müslümanların bu alanların her noktasında yer alması gerekliliği, derginin kendine misyon edindiği amaçların bir diğeri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca bu bölümde, geri kalmışlığın sebebi olarak görülen İslam dininin günah keçisi ilan edilmemesi adına hem yoğun bir çaba hem de karşı bir hareket olarak İslamcı ilerleme fikri yaratılmaya çalışılmıştır. İslam dininin sosyal hayata vermiş olduğu önem dahilindedergi, okuyucularına kendilerine, ailelerine olduğu kadar muhitine sahip çıkması gerektiğini de öğütlemektedir. Aynı zamanda, iyi ve kötüyü (İslami çerçeve dahilinde) kesin bir şekilde ortaya koyma çabasında bulunan dergi için bu çabanın anlamı, eğer okuyucuları arasında bu hataları işleyenler varsa onları hatalarından kurtarmak, yoksa bu hataları işleyenlerden uzak durmak, düzeltilebilecekler için bu hatalarını düzeltme çabasında bulunmak için verdiği öğütlerle okuyucularını korumaya çalışmaktır. Dergi son iki sayıya kadar olan aşamada, faziletli, ilim irfan sahibi, ahlaklı bir Müslüman’ın çağrısını yaptıktan sonra okuyucusunu, özellikle içkinin, küfrün, fuhşun, iltimasın, rüşvetin, haksızlığın zararlı etkilerinden kaçınmaya da davet etmektedir. Ve tüm bunlar sağlandıktan sonra, “*Sen böyle iken: hangi kafirmiş senden üstün olacak ve seni sindirip susturacak*” (İslam’ın Nuru, 1952-16:3) diyerek, Batı üstünlüğünün aşılabileceğine işaret etmiştir. Burada aynı zamanda Batı’ya karşı olma durumu vardır ve Batı’nın bilim ve teknikte sağlamış olduğu üstünlüğün, İslam ahlakı, fazileti ve ilmi ile aşılabileceğinin üzerinde durulmaktadır.

3.5.2. Derginin Kendini Tanımlaması: “Haberler”

Gayemiz bölümünden sonra dergiyi tanımaya en çok imkân veren kısım “Haberler” bölümüdür. Derginin 4. sayısından itibaren hemen hemen her sayısında yer alan, okuyucuya dergi hakkında, abonelik hakkında, güncel gelişmeler, basılan yeni kitaplar hakkındaki gelişmelerden haberdar eden bu bölüm, derginin bir nevi okuyucusuyla aktif iletişime geçtiği bölümdür. Bu bölüm “İslam’ın Nuru” imzasıyla, yazar belirtilmeksizin oluşturulmuştur. Derginin okuruyla iletişime geçtiği bu bölüm, kimi zaman halisane bir niyet, kimi zaman ticari bir kaygı ile okurundan dergiye ilgi göstermesini ve fazladan abone kazandırmaya yardımcı olmasını istemektedir. Yani

dergiyi yaşatmaları konusunda okuyuculardan istekte bulunmaktadır¹²⁰. Bunlara ilaveten bu bölüm, derginin kendine methiyeleri, okuyucuya reklamı, duyuruları iletişimi için açık adresi mahiyetindedir.

Dergi, Türkiye'nin tek İslami dergisi, bu vesileyle en hayırlı dergisi olmakla sıklıkla övünmektedir. Okuyucuya seslenirken kimi zaman '*Beşeriyeti ahlak davasında kurtaracak tek çığırın (İslamiyet) olduğunu ve zamanımızda ona en halisane hizmeti İslam'ın Nuru Dergisi'nin ifa etmekte olduğunu biliyorsunuz*' (İslam'ın Nuru, 1951-8: 2) veya "*Beşeriyeti kurtaracak tek çığırını temsil eden İslam'ın Nuru*" (İslam'ın Nuru, 1951-6: 2). Bir başka sayıda ise, "*Dünyanın ilim, ahlak, karakter ve tertip bakımından biricik dergisi olan İslam'ın Nuru Dergisi...*" (1952-11: 2) şeklindeki kısa güzellemeleleri mevcuttur. Bunun yanı sıra dergi, kimi zaman da oldukça uzun övgülerle biricikliğini vurgulama çabası içine girmiştir. "*Ey sevgili okuyucu! Şu elinde tuttuğun derginin, Türkiye' de ve dünyada bir eşini gösterebilirsen, ömrümüz boyunca sana minnettar kalırız. Faydalı ilim'de, ahlak'ta, tertip'te, sanat'ta ve edep'te bununla mukayese edilebilecek şekilde bir tek yerli veya yabancı dergi varsa, başımız üstünde yeri vardır. Yoksa başımız üstünde yalnız bu 'NUR' vardır* (İslam'ın Nuru, 1952-14: 2).

Derginin iletişim mekanizması olarak haberler bölümü okuyucusunu her yeni gelişmeden haberdar etmektedir. Örneğin bir otomobille yurt boyu okuyucu gezisine çıkan yazarların hangi memleketlerde olacağı, ya da sayıda, güncelde ne gibi gelişmeler olduğu yönündeki haberler... Haberler bölümünde ülke gündemini alakadar eden

¹²⁰ "...bütün hal kâl ve halile temsile muktedir bulunan İslam'ın Nuru Dergisi'ni yaymanızı, ona abone olmanızı, abonemiz bitti ise yenilemenizi, sizlerden halisane rica ediyor ve bekliyoruz" şeklindeki yazılar farklı sayılarda da tekrarlanmıştır. Örneğin;

"Bu NUR'dan memnun iseniz alınız! Aldırınız; devam edelim. Yoksa aldırmayınız, bırakalım. Bunu ciddi olarak teklif ediyoruz! Yanınıza iki abone daha yazdırınız ki alakanızı bilelim... İtimat edelim... Dünyada yığın yığın küfür ve fuhuş neşriyatı her tarafa zehirler kusmakta iken bir fazilet dergisini Türkiye'de benimsemeyecek kadar gaflette isek bilelim ki şahsen de çok kaybımız vardır. Memleketimizde gayrimüslimlerin geçen ayda neşrettikleri ve memleketimizde dağıttıkları dergiler ve broşürlerin adedi elli bindir. Hatta daha da fazladır... Ne büyük gayretlerle, itinalarla hazırlıklarla çıktığımızı ve dünya ilim tarihinde mevkîimizi takdir ediyor ve daha güzel şekilde, muntazam çıkmamızı arzu ediyorsanız, lütfen arkadaşlarımızla beraber abone olunuz! Şu mübarek günlerde her yazısı yüzlerce hikmet dolu İslam'ın Nuru'nu okumak ibadettir, feyizdir". İslam'ın Nuru, a.g.e. S. 14 s. 2.

güncel gelişmeler hakkında yorumlar da yer almaktadır. Örneğin İstanbul için en önemli merkez konumundaki Taksim için cami inşasında dergi kesin ve net bir tutum sergilemektedir.

“Taksim Camii.. Asrın en ulvi abidesi olmak üzere karşılanmaktadır... Yapanların ahlaka, ilme ve fazilete verdikleri kıymet ve ehemmiyeti gösterir.

Biz kafir değiliz olamayız, Elhamdülillah!. Bizim de bir feyiz kaynağımız, bizim de bir ibadetgahımız, bizim de bir huzur yuvarımız olmalıdır Taksim 'de!.

Gerek şehircilik, maneviyat ve ahlak ve gerekse asrımızın monümantal bir eseri olmak haysiyetiyle Taksim 'de Sinan üslubu ile bir cami yapmak ne kadar manidardır. Ne ulvi bir teşebbüstür.

Bir mahal orada kurulacak mefkûre yuvarlarıyla fethedilir... Taksim 'de bizim bu ahlak ve mimari yuvarımız kurulmakla, Taksim 'i ve Beyoğlu 'nu ecnebilikten kurtarmış oluruz.

Harikulade bir teşebbüs. Buna itiraz edenin imanından, ihlâsından, ilminden şüphe edilir” (İslam'ın Nuru, 1952-11: 2).

Dergi, yalnız yapılan camileri desteklemekle kalmayıp ülke genelinde cami sayısının artması için de çaba sarf etmektedir. Bu bağlamda, cami yapımına teşvik oluşturmak, cami yaptırmak isteyenlerin proje sıkıntısı çekmemesi ve ülkedeki cami sayısının artırılması için bazı sayılarda cami projeleri dergi ile birlikte hediye olarak verilmiştir. Ancak 10. sayıda bu hediye farklı tavsiyelere açık olarak biçimlendirilmiş bir proje halinde sunulmaktadır. Mezkur bölümünde müjdesi verilen bu proje, günümüzde de sıkça başvuru alan bir yöntem olarak camiler altına kiralık işletme açılabilirliğinin haberini vermektedir. Bu konu haberler bölümünde şöyle yer almaktadır: *“Yazlık kısımlarıyla birlikte, 400–500 kişi alabilecek olan bu caminin, yapımcıları isterlerse, camii fevkani yapabilirler ve altında kiralık mağazalar teminiyle imam ve müezzinlerinin maaşlarını ve caminin diğer masraflarını karşılayacak daimi bir gelir membaı edinmiş olurlar” (İslam'ın Nuru, 1952-10: 2).*

Haberler bölümü, okuyucuları gelişmelerden haberdar etmenin yanında, dergide ağırlıklı olarak yer alan temel konunun belirlenmesi ve okuyuculara çağrıda bulunma işlevini de yürütmektedir. Derginin onuncu sayısının haberler bölümü bu durumun somut bir örneğidir. Derginin bu sayısında ağırlıklı olarak ele alınan ‘tövbe’ konusunun

belirtilmesine ek olarak, okuyucuya bu sayıdan itibaren kendinde değişiklik yapması adına bir çağrı söz konusudur. *“Bu sayıda tövbe mevzuu ele alınmıştır... Şu halde lütfen, dergimizin bu sayısını okuduktan sonra, güzelce bir abdest alıp seccadenizin üzerine oturunuz: küçük, büyük bildiğiniz bilmediğiniz cümle günahlarınız için... halisane bir tövbe ediniz”* (İslam’ın Nuru, 1952-10: 2).

Haberler bölümünün, okuyucuyla samimi bir iletişim mecrası olarak her türlü çağrıda bulunması, her türlü yeni gelişmeden okuyucusunu haberdar etmesine ilaveten, okuyucusunun ilmi seviyesini yükseltmek adına dergi dışında kaynaklara yönlendirme, *“okuyucuyu ilmi açıdan zinde tutma çabası”* söz konusudur. Haberler bölümünde her sayıda farklı bir kaynak sunma çabası bu bakımdan dikkat çekicidir. Örneğin Kur’an okumasını öğrenmeleri için okuyuculara dergi tarafından hazırlatılan “oku cüzü” için takdim şu şekildedir:

“En zeki talebeye 3 saatte, en tabi talebeye bir haftada Kuran-ı Kerim okumayı mükemmel olarak öğreten bu cüzü derhal tedarik ediniz. Ahlaklı olmayı muhitinizde temin ediniz... Hediye ediniz! Bir kişiyi hidayete eriştirmekten daha yüksek bir sevap olamaz!..”(İslam’ın Nuru, 1952-11: 2).

Derginin Haberler bölümü 10. ve 11. sayılarda çok daha farklı bir gelişme ile karşımıza çıkar: Hayırlı İşler Yaptırmak ve Devam Ettirmek Cemiyeti. Bu cemiyet ile ilgili takdimin yanı sıra teşvikte söz konusudur. Devletten din konusunda beklenen desteği alamamanın nedenlerini kendince açıklamaktadır¹²¹ ve okuyucusuna hadislerle bu hareketi *“fertlerin himmetleri dağları devirir”* hadisindeki hakikati kim inkar edebilir’’(İslam’ın Nuru;1952-10: 2) sözleriyle meşrulaştırıp şu davette bulunmaktadır: *“Memlekette yapılacak bazı hayırlı işler vardır ki, bunu yapmak ve idame ettirmek hem dini hem ilmi bir vazifedir. Bu şekildeki hayra matuf hizmetler memleketimizde milletimize büyük faydalar temin eder. Her işi devletten beklemek bizi ataletе sevk eder. Devlet her şeyi millettен bekler. Milletın niyeti hayrolursa devlet elbette zahir olur”*(İslam’ın Nuru, 1952-10: 2).

¹²¹“...Yüce ahlak ve adabı, senelerden beri bilerek, bilmeyerek ihmal edilmiş, kafirler ve nasipsizler tarafından yeni nesle unutturulmaya çalışılmış olan İslam hakikatlerini öğrenelim, uyanalım!..” a.g.m. 1951, S.8, s.2. Derginin içinde yer almış konu ve ifadeleri, aslında Cumhuriyet ideolojisine yapılmış bir muhalefet, bir eleştiri olarak yorumlamak mümkündür. Ancak derginin çıktığı dönemin İslamcılar için bir geçiş dönemine rast gelmesinden kaynaklanan bir durumun tezahürü olarak, dergi içerisinde yer alan eleştiriler doğrudan bir hedef gösterme yolundan imtina etmiştir. Ancak gerek kullanılan dil, gerek örnek alınan tarihi seyir ve kişiler, cumhuriyet ideolojisine taban tabana zıt bir tabana oturmaktadır. Yani, derginin kendine seçtiği yol, cumhuriyet eleştirisi dolaylı bir şekilde yapmak olmuştur.

Cemiyetin nizamnamesi derginin 12. sayısının Haberler bölümünde yer almaktadır. Bu nizamnameye göre: “*Her memlekette mahalli hayır işlerini yapmak, ilme, ahlaka, imara hizmet etmek her vatandaşın dini ve milli vazifesidir. Her şeyi devletten beklemek doğru olamaz. Milletimizin ruhundaki hayırlı işler yapma hasletini geliştirmek lazımdır. Ecdadımızın hayırları, vakıfları, teberruları, hala meyve vermektedir. Bir yurt yapmak, bir cami yapmak, bir mektep yapmak, bir kütüphane kurmak, bir hastane yapmak, yaşayan ve ölen insan için ne büyük bir hayri caridir. Bizi ebedi olarak yaşatan bu kabil eserlerdir: bizi haşra beklerler, bizi temsil ederler. Allah, peygamber, millet, vatan, bizden iş, hizmet, tevhit bekliyor!*” (İslam’ın Nuru; 1952-12: 2).

Haberler bölümü aynı zamanda, okumanın faydasına dikkat çekmektedir. Ancak, okurlarını çocuklarının ne okuduğuna dikkat etmezse sıkıntılara karşı uyarmayı da ihmal etmemektedir. Hayır ve hak adına okunacak bir şey bulunamıyorsa eğer İslam’ın Nuru’nu okunmalıdır. Dergiye göre: “*İnkâr edilemez ki yemek gibi okumanın da insan üzerinde tesiri vardır. Nasıl daima faydalı şeyler düşünürsek, okumak hususunda da zararlıyı değil, faydalıyı seçmekle mükellefiz. Evladının ne yiyeceğini düşünen, ne okuyacağını düşünmezse, kucağında yılan beslemiş olur. Çocuğunun vücudu gibi ruhuna da bak da! Bak ki, neler zuhur eder o yavrucaktan. Bugün evladından şikâyet eden binlerce ana, baba ıstırap içinde kıvranıyor. Sebebi: çocuklar büyüklerden ziyade serbesttirler; olduğu gibi sokağa bırakılıyor... Sokakta, sinemada, tiyatrodada, cambazhanelerde, oyun yerlerinde, dergilerinde neler öğreniyorlar? Dikkat ediyor musunuz? Ceplerini geceleri arıyor musunuz? Yavrunuzun ruhunu öldüren neler vardır, biliyor musunuz? Çaresini düşünüyor musunuz?*” (İslam’ın Nuru, 1952-14: 2). Bu ifadeler ek olarak, dergi içinde yer almış olan “çocuk ilmihali”, “çocuk terbiyesi” gibi konulardan anlaşılacağı üzere dergi, çocuk eğitime çok önem vermektedir. Bu durum, aslında Cumhuriyetçilerin kendi geleceklerini yeni nesilde görmelerine benzer bir durumdur. Bilindiği üzere Cumhuriyetin ileri gelen yöneticileri, halkı, Batı değer ve ahlakı yönünde değiştirmek ve dönüştürmek istemişlerdir. Ancak, değiştirmek ve dönüştürmek istedikleri halk, genel itibarıyla Osmanlı Devleti’nin geleneksel yapısı içinde yetişmiş olduğundan, onları değiştirmenin de zor olduğunun farkındaydılar. Dolayısıyla Cumhuriyetçilerin yeni toplum vurgusu daha çok gençler üzerinden şekillendirilmiştir. Ancak bu gençlik, geleneksel değerlere bağlı değil, Cumhuriyet değerlerine bağlı olarak yetişecek olan bir gençliktir. İşte tam bu noktada dergi debenzen

bir yönetime başvurmuş ve İslami değer ve ahlakın hakim olduğu bir gençliğin yetişmesini, toplumsal huzur ve tam kurtuluş için kesin çözüm olarak görmüştür. Yani tek-parti kadrolarının cumhuriyet değerleri üzerinden yetiştirmeye çalıştığı gençliğe, dergi İslami değerler üzerinden yetiştirecek bir gençlik ile karşılık vermeye çalışmıştır.

Bunlara ilaveten, basında farklı dini grup ve ideolojilere hizmet etmek için çıkan diğer dergi ve gazetelere itibar edilmemesi çağrısında bulunan dergi, mezkur işlere hizmet için yayınların yarardan çok zarar vereceği düşüncesindedir. Okuyucusuna bu dergi senindir diyen dergi, yukarda da değindiğimiz birtakım kaygılarla okuyucusunu elinde tutmaya ve okur sayısını artırmaya çalışmaktadır. Toplumsal ahlak ve huzur için faydalı eser olduğu iddiasında bulunan dergi için iki paket sigara bedeli olan fiyat fazla değildir ve çok rahatlıkla satın alınabilir. Ayrıca, Yahudilerin çıkardığını iddia ettiği “edepsiz neşriyatın” daha ucuz olmasını, her gün olması sebebiyle paranın göze az bir meblağ geldiğini; ancak durumun öyle olmadığını da açıklamaktadır. *“Bu derginin onda biri fiyatında olan imansız ve edepsiz neşriyata verileni (on kuruş) az görme; sürekli olduğu için o Yahudi ve mürtetleri milyoner etmiştir. Dikkat! Senin, filan general gelmiştir, falan artist boşanmıştır, falan muhalif parti başvekile küfretmiştir. Falan karının baldırı güzeldir, havadislerini bilmekliğin şart değildir. Hatta muvafık da değildir. Bilmekle, öğrenmekle mükellef olduğun insani, ahlaki esaslar vardır. Onları okumak, okutmak şarttır, lazımdır. O da ‘İslam’ın Nuru’nda vardır. Daha ne diyelim”* (İslam’ın Nuru, 1952-18: 2) şeklindeki ifadelerle gayri Müslimlere ve onların çıkardığı yayınlara karşı okuyucusunu uyarmaktadır.

Dergi kendi okur sayısını artırmak için, ülkede Yahudi, Hıristiyan gibi gayri Müslimler tarafından çıkarılan yayınlarla kıyas yoluna gitmiştir. Her dinin mensuplarının kendi dinlerine ait neşriyatları aldığına ve sahip çıktığına değinen dergi, Müslümanları da kendi neşriyatlarına sahip çıkmaya davet etmektedir. *“Memleketimizde çıkan Yahudi, Hıristiyan ve kâfirlerin gazete ve dergilerini, kendi mensuplarından almayan bir fert yoktur. Okumayı bilmeyende müessesini korumak için alıyor, paket yaptırıyor. İrfanı açık Müslüman kardeş! Bütün İslami ve ahlaki, ilmi neşriyatı oku, okut! Bilhassa: İslam Fazileti’ni, bir haftada Kuran-ı Kerim’i, bir ayda İslam’ın Nuru’nu, bir senede Hac Fariza’sını (Hicaz Rehberi) öğreten zamanın en büyük kültür ihtiyaçlarına cevap veren bu eserlere dinin, imanın, mazin, istikbalin için on dakika ayır...”* (İslam’ın Nuru, 1952-16: 2) şeklindeki ifadelerle kendi okuyucu sayısını artırmayı hedeflemektedir. Dergi ayrıca Hıristiyanlık ve Yahudilik hakkında kullandığı ifadelerle, sözü edilen

dinlerin tahrif edilmiş hallerine itibar edilmemesine dikkat çekmeyi amaçlamaktadır. *“Bugün Hıristiyanlık alemindeki İncil, İsa’ya nazil olan İncil değildir. Hz. İsa’nın bu cihandan alem-i lahuta terfiinden üç asır sonra Matta, Markos, Luka, Yuhanna adlarında dört şahsın ittifak edemediklerinden çok hatalı ve yanlış olarak telif ettikleri kitaptır ki, İznik’te içtima edilerek tanzim edilmiştir. Şimdi ellerindeki İncil, bu İznik İncilidir. Hazreti İsa’ya inen İncil değildir. Bu dört şahsın hatıra ve indi fikirlerinin mahsulü olarak ayrı ayrı dört İncil vücuda getirdiler. Dördü de birbirinin zıddıdır. Birbirine aykırı bakarlar.*

Şu hale göre Hıristiyanlık alemindeki İncil münzel değil müelleftir. Beşer karihasından, dimağından doğma İncildir. Hiç birine itimat edilmez ve edilemez. Şu itibarla din kitabı olmaklığından çıkmıştır. Yalnız adı İncil olarak kalmıştır.

... Hz. İsa’nın bu alemde çekilmesinden bir çok zaman geçtikten sonra Tarsuslu Seul namında bir Yahudi, İsa dinini güya ihya maksadıyla ve Mesih sıfatıyla ortaya çıkmıştı. Yunan diline vakıf olan be Yunan, İskenderiye felsefelerini, eski Yahudi mezheplerinden salık olduğu “Mitra” mezhebiyle karıştıran bu Yahudi, mezhebin esas kaidelerini Hıristiyanlığa mal ederek Roma’ya yutturmuştur. İskenderiye ve Yunan felsefeleriyle yalsızlanmış Mitra Yahudilik mezhebini, Hıristiyan dini diye yaymıştır. Hatta bu Tarsuslu Yahudi Seul ismini değiştirerek “Pol” adını takınmıştır ki, bugün Hıristiyanlarca en büyük aziz telakki olunan Pol, işte bu Yahudidir. İsa nerede, İncil nerede, Pol nerede? !...aralarında hiç münasebet yok”. (Tayyar, İslam’ın Nuru, 1953-24:19).

Bu satırlardan anlaşılacağı üzere dergi yazarlarının ülke içindeki gayri Müslimlere bakışı, II. Meşrutiyet dönemi İslamcılarının en azından bir kısmından farklılık göstermektedir. Bilindiği üzere İslami temelleri olan bir modernizasyonun yansıması olarak ortaya çıkan İslamcılık akımının özellikle modernist kanadı, aynı zamanda Hıristiyan medeniyeti olan Batı medeniyetini düşman veya rakip olarak görmemişti. Onlara göre, Müslüman dünyası Batı’nın bilim ve tekniğine muhtaçtı ve dolayısıyla Batı veya Hıristiyan medeniyeti kendisinden yararlanılması gereken bir medeniyetti. Dönem İslamcılarının bu tutumlarında, imparatorluk olmanın verdiği kaygıların da etkili olduğu ileri sürülebilir. Ancak Cumhuriyetin ilanı ile birlikte böyle bir kaygının ortadan kalkmasına bağlı olarak Cumhuriyet İslamcıları, Batı tekniğine duyulan ihtiyacı önemsemekle birlikte, onlara karşı söylemlerini sertleştirmekte bir

sakinca görmemiştir. Söylem düzeyindeki bu sertleşmenin nedeni ise, Osmanlı'nın son dönemlerinde gayr-ı Müslimlerin tercihlerini Batı'dan yana kullanmasının neden olduğu bir kırgınlık bir kızgınlık olarak ifade edilebilir.

3.5.3. Ahlak

Ahlak terimi ve bu terime yüklenmiş olan anlamlar, Hz. Peygamberimizin İslam dini ile müjdelenmesinden itibaren Müslümanlar için önemli bir yer teşkil etmektedir. İslam dininin ahlaka vermiş olduğu önem, onun en sahih kaynakları olan Kur'an-ı Kerim ve Hadis-i Şerif'lerle de sabittir. *“Sen elbette yüce bir ahlak üzeresin”* (Kalem Suresi, 4. ayet). Buna ilaveten Hz. Peygamberimizin, *“ Ben, güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim”* şeklinde rivayet etmiş olduğu hadisi de, İslam'ın ahlaka vermiş olduğu öneme işarettir. Bunlardan başka, Tirmizi'nin ahlak ile ilgili aktarmış olduğu hadislerin bir kaçı şu şekildedir:

“İman bakımından müminlerin en mükemmeli, ahlakça en güzel olanlar ve ailesine en güzel davrananlardır” (Tirmizi).

“Kıyamet günü, mümin terazisinde, güzel ahlaktan daha ağır bir şey yoktur. Allah Teala, çirkin konuşan ve ne konuştuğunu bilmeyenlerden nefret eder” (Tirmizi).

“İçinizden en çok sevdiğim ve kıyamet gününde mevki bakımından bana en yakın olanlarınız, ahlakça en güzel olanınızdır” (Tirmizi).

Görüldüğü üzere bahsi geçen ayet ve hadislerdeki vurgular ahlaka değil, “güzel ahlaka” yöneliktir¹²². Güzel ahlaktan kasıt ise İslam ahlakıdır. Bu durum ise İslam'ın, iman edenlerin herhangi bir ahlaka değil de, güzel ahlaka sahip olmasını vurgulamaktadır. Ancak tam bu noktada, İslam'ın ahlak anlayışının sınırlarının ne olduğu ve kavrama yüklenen anlamların neler olduğu da açıklanmalıdır. İslamiyet'in ahlak anlayışı bireysel değil toplumsaldır ve toplum içinde bireyle ilgilenir. Modern ahlak anlayışı ise ahlakı dinden ve gelenekten ayırarak onu bireylerin iradesine bırakmıştır. İslam'da bu durum bireyin iradesiyle değil, sosyal yaşam tarafından

¹²²“Güzel ahlak” vurgusu, İslam'ın ahlakı güzel ahlak ve kötü ahlak olarak ayırmış olması ile açıklanabilir. Ayrıca, tarihin belli dönemlerinde ortaya çıkmış olan düşünce ekolü, ideoloji vb. akımların da kendine has bir ahlak anlayışı vardır. Örneğin sosyalizm ahlakı, ateizm ahlakı veya kişiye bağlı olarak ortaya çıkan ve onunla özdeşleşen ahlaklar: Kant veya Spencer'in ahlak görüşleri.

saptanmaktadır. Yine sosyal yaşamın kuralları da İslami ahlaka uygun olmalıdır. Zaten toplumsal ahlakın sınırları ve belirleyicisi de Kur'an ve Sünnetlerdir.

Bu anlamda dergi yazarlarından Nurbaki, bugünün ilim metotlarına göre İslam ahlak sistemini birbirine bağlı beş kademe de tetkik etmektedir:

A- Haram- helal(hükmi ahlak maddesi)

B- Vicdan- fazilet(ilmi ahlak maddesi)

C- İbadetler(amelî ahlak maddesi)

Bu üç grup, nefsi ve cemiyeti için faydalı olacak olgun bir insanın karakter mimarisini teşkil eden ve her İslam için zaruri olan bir vakiadır.

D- Nefis mücadelesi (ruh ve nefis muvazenesinin tanzimi)

E- Manevi tezyin (ruh ve nefsin kemali).

Bu iki kısımda üstün insan mevkiini teşkil eder ki, Allah'a karşı duyulan aşka tabi bir ihtiyaçtır. Onun içindir ki, bu aşkı duyanlara mecburidir¹²³. (Nurbaki, İslam'ın Nuru, 1953-23: 15). Görüldüğü üzere, bahsi geçen beş madde aynı zamanda İslami yaşam tarzının tanımlamasıdır ve güzel ahlak unsurlarının tamamını içermektedir.

Gerek Kur'an'da gerekse Hadislerde, ahlak ya da İslam'ın deyişiyle "güzel ahlak" tanımlamasından, İslamiyet'in bütün emir ve yasakları, gündelik hayatın bütün alanlarında uygulanması gereken temel yaklaşımları ve toplumsal huzur ve saadet için uyulması gereken dini emir ve yasaklar anlaşılmalıdır. Bu, aynı zamanda Kur'an ahlakı olarak da tanımlanabilir ki, bu da zaten dinin kendisi olmaktadır. Yani, ahlak ile din bir bütün olarak vardır¹²⁴. Asr-ı Saadetten itibaren olmak üzere, bir yönüyle İslami olan

¹²³Nurbaki ,ahlakı, basit bir fikir ve bakış açısı olmaktan ziyade yemek içmek gibi zaruri bir hal olarak görmektedir: "... Ahlak yalnız içtimai değil aynı zamanda biyolojik bir zarurettir. Daha açık bir tabirle ahlak; yemek, içmek, hazmetmek gibi bir tabii zaruretin görmek, hissetmek, düşünmek gibi ruhi ihtiyakla birleşmesinden meydana gelen fert ve cemiyeti bir birine rapteden muazzam bir ilim şubesidir. İşte bilhassa garp fikir âleminde ahlakın bir türlü tanınamamasının sebebi; onu basit bir fikir vakası olarak görmek şekilleridir. Hâlbuki İslam, ahlakı, bedeni, fikri bir bütün olarak tetkik eder ve fertlerin hayatîyetleri için mutlak bir zaruret tanır". Haluk Nurbaki, İslam'da Ahlak, İslam'ın Nuru, S.23, İstanbul, 1953, s.15.

¹²⁴"Ahlak ile dinin özdeş olduğu konusunda İslamcılar arasında bir ittifak vardır. Yani gerek tarihselci gerekse siyasal İslam geleneğine ait İslamcılar, ahlakın dinden çıkarsanması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Bu bağlamda seküler dünya tasarısını ve sözü edilen tasarımın dinsel ahlakı ortadan kaldırıp onun yerine seküler ahlakı inşa etmeye kalkmasını eleştirmişlerdir. Çünkü, söz konusu tasarımın, dini dünyayı baskılamasının birçok sorunu beraberinde getirdiğini ileri sürmüşlerdir. Muhafazakar

bütün devlet ve topluluklarda ahlak ile dinin önemli bir yere sahip olduğu ifade edilebilir. Hakkında farklı yaklaşım ve tanımlamalar olmakla birlikte Osmanlı Devleti, İslami unsur ve değerlerin etkili olduğu bir devlet olarak da tanımlanabilir. Bilindiği üzere İslamiyet ve onun değerleri, Osmanlı Devleti'nin ortaya çıkmasından yıkılmasına kadar geçen sürede etkili bir misyonüstlenmiş ve devletin kuruluş ve yükselme aşamalarının belirleyicilerinden biri olmuştur. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nin dış politikasında "Gaza Anlayışı", iç politikada toplumsal ahlak ve değerlerin benimsenmesinde etkili olan İslam ve onun değerlerinin, toplumsal ve kamusal hayatın düzenleyicisi gibi bir konuma sahip olduğu ileri sürülebilir. Bundan hareketle, İslamiyet ve buna bağlı olarak İslami ahlak, günlük yaşamın her aşamasında etkili bir misyona sahip olmuştur. Bu durum, Osmanlı Devleti'nin Batı karşısında geri durumda kalmaya başlamasına kadar değişmeden devam etmiştir. Batı karşısında geriye gidişin yaşanmaya başlandığı dönem aynı zamanda, Osmanlı Devleti'nin derin sarsıntılar geçirdiği, buna karşın Batının uzun bir tarihi sürecin sonucu olarak bilimsel, teknolojik, siyasi sosyal vb. birçok alanda çok önemli gelişmeler kaydettiği bir zaman dilimine rastlamaktadır. Bilim ve teknikte yaşamış oldukları başarılarından sonra gözlerini Müslüman topraklarına dikmiş olan Batılılar, Müslümanların geri kalmış durumlarını İslam ile ilişkilendirmişlerdir (Said Halim Paşa, 172).

Batılıların İslam'a yönelik eleştirileri, bir kısım Osmanlı münevverleri arasında rağbet görmüştür. Dolayısıyla, Batı medeniyetinin artan refah ve kuvveti karşısında, Osmanlı Devleti ileri gelenlerinin bir kısmı ve Batıcılar olarak adlandırılmış grup, Batı ile daha sıkı münasebetler kurma gereği duymuşlardır. Çünkü onlar, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu çöküşten kurtarmak için tek çare olarak Batı'nın taklit edilmesi veya onlarla benzer sürecin yaşanması olarak görmüşlerdir. Bu süreçteki yeniliklere ve gelişmelere de bağlı olarak Batı değerlerinin Osmanlı'ya geçmesi, farklı iki medeniyetin çatışması gibi bir sonuç doğurmuştur. Bu çatışma, toplumsal ve kurumsal alanlardaki İslami olan değer ve ahlakın yerini Batı ahlak ve değerlerinin almasının önünü açmıştır. Batı'dan alınmış her yeniliğin, Hıristiyan medeniyet ve ahlakının yansması veya sonucu olduğu düşünüldüğünde, bu durumun İslam

düşünlere benzer bir biçimde, Allah'ın garantörlüğünde olmayan bir ahlakın güvenilirliğini şüpheli bulmuşlardır. O halde İslamcılara göre ahlak, sosyal yaşantının, geleneğin kendisidir ve pozitivistlerin iddia ettiği gibi akılla kurulamaz". Şen, a.g.e., s. 334.

ahlakındave toplumunda yaratması muhtemel tahribat daha iyi anlaşılabilir¹²⁵. Bu bağlamda, küçük bir takım farklı yaklaşımlar içermesine rağmen, genel olarak Batıcılık eleştirisi olarak ortaya çıkmış olan İslamcılığın/İslamcılarının, üzerinde en fazla durmuş oldukları noktalardan biri de, toplumsal ve kamusal alanda İslami ahlakın yeniden tesis edilmesi olmuştur¹²⁶. Ancak, İslamcılarının bu çabaları özellikle Cumhuriyet'in ilan edilmesinden kısa bir süre sonra sekteye uğramış veya diğer bir deyişle içe çekilmiştir. Çünkü, Cumhuriyetin önde gelen liderleri, tercihleriniİslami gelenekten değil, modernlikten, bilimden yana kullanmışlardır. Bu durumla alakalı olmak üzere, Cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra daha yüksek sesle söylenmeye başlanmış olan ve özellikle oryantalist savların da etkisiyle, Batı eğitilmiş kişilerce benimsenen İslam'da ilerlemenin mümkün olmadığı, İslam ve modernleşmenin bir araya gelemeyeceği, bu nedenle de dinin etkisinin kırılması gerektiği düşüncesine dayanan anlayış, toplumsal ve kurumsal alanda İslam ahlakının yerini laik veya seküler ahlakın alması ile sonuçlanmıştır (Şen, 2012: 185). İslamcılara göre, İslam ahlakının günlük yaşamdan soyutlanması girişimleri sosyal dokuyu bozduğu gibi onun yerine getirilmek istenen laik ahlak da bu bozukluğu giderememiş, İslami ahlak ve değerlerden boşalan anlam dünyasını dolduramamıştır. Toplumsal alanda yaşanan bu ahlaki otorite boşluğu ise, içki, kumar, yolsuzluk, haraç, rüşvet, hırsızlık, yalan gibi bir toplum için tehlikeleri sonuçları olan unsurların olağan bir hal almasına neden olmuştur.

Yukarda bahsi geçen tercihe bağlı olarak, Batı ahlak ve değerlerinin toplumsal alandaki görünürlülüğünün artması sonucunda İslam ahlakının, yerini büyük oranda Batı menşeli ahlak ve değerlerine bıraktığı ileri sürülebilir. Bu durumun ortaya çıkardığı

¹²⁵Batı medeniyetinin içinde bulunduğu buhranın gerçek sebebinin Hıristiyanlık olduğunu iddia etmek yanlıştır. Lakin Hıristiyanlığın, Batı'da yaşanan buhranı engelleyemediği de açıktır. Batı önderliğinde baş döndürücü bir hızla gelişen bilim ve teknolojinin getirdiği değerler, insanın daha çok soyut yönünü oluşturan din, ahlak ve sanat gibi değerlerin aşınmasına neden olmuştur. Bu durumun ortaya çıkardığı sonuç ise, genel görünüm açısından tehlike arz etmektedir. Çünkü, Batı medeniyetinin getirdiği değerler, insanı makineleştiren ve adeta bir teknoloji putuna dönüştüren bir sonucu beraberinde getirmiştir. Ve sonuçta insan, sadece yiyip içen, çiftleşen, her fırsatta başka insanları boğazlayan ve daha da vahimi niçin yaşadığını düşünmeye fırsat bulamayacak şekilde sürüklenip giden bir varlık haline gelmiştir. Güngör, *a.g.e.*, s. 70.

¹²⁶ II. Meşrutiyet dönemi İslamcılarının ahlaka önem vermesinin altında yatan nedenlerden biri de, ahlakı din ile eşdeğer görmelerinden kaynaklanmaktadır. Said Halim'in şu ifadeleri bu bağlamda dikkat çekicidir: "İslam toplumunda dinsizlik, kurulmuş ve yürürlükte bulunan cemiyet kanunları ile ahlak düsturlarının red ve inkarı demektir. Bu ferdin ahlaken düşmesi, cemiyetin ise dağılıp çökmesi neticesini verir. Yani topluma ve ahlaka karşı bir davranıştır. Dolayısıyla dinsizlik Müslümanlara ve İslam toplumuna isabet edebilecek felaketlerin en tehlikelidir". Said Halim Paşa, *a.g.e.*, s.189.

genel hava ise, doğal olarak İslamcıların eleştirisine neden olmuştur¹²⁷. Her ne kadar, Cumhuriyet ve onun en önemli değerlerinden biri olan laikliğe yönelik doğrudan bir eleştiri olmasa da, yazar kadrosu ve yazı içeriği ile genel olarak bir “Cumhuriyet eleştirisi” olarak tanımlayabileceğimiz İslam’ın Nuru Dergisi de, İslam ahlakının değersizleştirilmesinden yakınmaktadır. Bu bağlamda, İslami ahlakın tekrar eski değerine kavuşturulması, derginin üzerinde en fazla durmuş olduğu konuların başında gelmektedir. Kendini, “dini, ilmi, ahlak, edebi dergi” olarak tanımlamış olan derginin, en önemli tanımlayıcısı konumundaki “Gayemiz” bölümündeki genel eğilimin ahlak üzerinde yoğunlaşması ve dergi içinde yer almış olan yazı ve makalelerin birçoğundaki İslam ahlakı vurgusu, derginin genel karakteristiğini hakkında bilgi vermektedir.

İslam’ın Nuru Dergisi, İslam’ın ve İslamcıların ahlaka vermiş olduğu önemle de uyumlu olarak, ahlak konusunu derginin en hayati konularından birisi olarak görmüştür. Dolayısıyla, toplumsal ve kamusal alanda İslami ahlakın yeniden tesis edilmesi, dergi yazarları için her şeyin temeli sayılmıştır.

“İslamiyet, ahlak güzelliğidir.”

“İslamiyet, edeptir, hayâdır.”

“Hayâ, imandandır.”

“Kişinin İslamiyet’i hayâsıyla ölçülür.”

“Nefsi için arzu ettiği hayrı diğer insanlar içinde arzu etmek hakiki müminliktir.”

“Allah’a inan, sonra doğru ol” !

“Hüsni zandan yüksek bir ibadet yoktur.”

¹²⁷Bu noktada İslamcıların karşı olduğu diğer bir durum ise, modern ahlak anlayışı ile İslam ahlak anlayışı arasındaki farktır. Modern anlayış, ahlakı dinden ve gelenekten ayırarak onu bireylerin iradesine bırakmıştır (Immanuel Kant). İslam’da bu durum bireyin iradesine değil, sosyal yaşam tarafından saptanır. Bu yaşamın kuralları da İslami ahlaka uygun olmalıdır. Bu açıdan, ahlakı bireysel düzlemde tanımlayan modern ahlak fikrine sıcak bakmayan İslamcılar, modernitenin dayandığı birey merkezli ahlak iradesine, cemaatçi bir toplum ve kolektif ahlak değerleri bağlamında karşılık vermektedirler. Ayrıca İslamcılar, ilahi bir kaynağa dayanmayan bir ahlakın güvenilirliğini kabul etmezler. Bundan dolayıdır ki, Batı’nın akla ve iradeye bağlı ahlak anlayışlarını kabul etmezler. Şen, a.g.e. , s.334-336.

“Ümmetimin en hayırlısı, insanlara en hayırlı olandır...”

Meallerindeki yüzlerce hadislerle yeryüzündeki ahlak'ın binasını ebedi olarak kuran İslamiyet'in hakkını inkâr edebilir mi?(Kirazoğlu, İslam'ın Nuru, 1952-20: 2).

Dergi açısından her şeyin temeli olan ahlak, ahlakın temeli olan da “güzel ahlak” timsali Hz. Muhammed'dir. Ahlak denilince Ahlak-i Muhammedi fikri ve ona ulaşma esas alınmaktadır. Bu yüzden ”*Cihanda mutlak olarak saadet yemekte, içmekte, yaşamakta, düşünmekte, çalışmakta... fahr-i cihanı örnek bilmektir*” ve buna ilaveten “*O en büyük insanın dediklerine uymayan uymak istemeyen hüsrandır, felakettedir*”(Belviranlı, İslam'ın Nuru, 1951-5: 3) gibi hükümlere dergi okurları sıkça rastlayabilirler. Ahlak usulleri bakımından mevcut karışıklık, “ahlaklı kimdir, ahaksız kimdir” gibi belirsizliklere değinen Haluk Nurbaki¹²⁸, Ahlak usulleri bakımından tek ve değişmez yol olarak Ahlak-i Muhammedi'yi ortaya koymasını şu şekilde özetlemektedir:

“Ahlak usulleri namına birbirine zıt o kadar çok fikir ve tez ortaya atılmıştır ki, bugünün sosyolojisi, bu batıl ahlak teorilerinin, hepsini evrak-ı metruke telakki etmektedir. Müspet ilimler, ilim ve fikir dünyasında her sahada hâkim ve nazır mevkide kaldıkça beşeriyet ahlak kaidelerini de müspet ilimlerinin ışığıyla arayacak ve ilimlerin cemiyetlerine biyoloji ve sosyolojinin müşterek çalışmalarıyla 'Ahlaki Hakiki Metodu'nu getirecektir... Müspet ilimlerin aradığı bu tek ve değişmez ahlak; Ahlak-ı Muhammedi'dir¹²⁹.

Bugünün bir kısım ilim adamlarının batıl bir iddiaları var: Ahlak her cemiyet için değişebilir ve duruma göre şekil değiştiren muhdes bir sosyoloji vakıasıdır. Bu görüş tamamen batıldır. Dünya sosyologlarının cemiyetler arasındaki münasebetleri tekleştirip hür bir dünya gidişine gittikleri ve her medeni insanın birbirine karşı aynı

¹²⁸ Aynı zamanda, siyaset ve tıp doktoru olan Haluk Nurbaki, 1950 yılında kurulmuş olan “Büyük Doğu Cemiyeti”nin dokuz kurucusundan biridir. Bununla birlikte İslam'ın Nuru'nda da özellikle “ahlak” içerikli yazıları yer almaktadır. Dönem dergileri arasındaki fikir ve hedef benzerliği, aynı yazarların farklı mecmularda yazmasına neden olmuştur. Örneğin, Mehmet Akif'in yazı ve şiirleri hem Sebülürreşad'da hem de İslam'ın Nuru'nda yer alabilmektedir.

¹²⁹ Günaltay, İslam mütefekkirlerinin bazılarının İslam ahlakının tavsiye ve değerlerinden yola çıkarak, sosyal ilimler filozoflarının ancak yirminci asırda ortaya atabildikleri umumi kardeşlik esaslarını, çok önce tavsiye ettiklerinden bahsetmektedir. Ona göre, insanlığı ilerleme ve yükselmeye sevk edecek ahlaki esasların tümünü İslamiyet tavsiye etmiştir. Bütün manasıyla sosyal bir din olan İslamiyet'in ve onun ahlak değerlerinin, özellikle son dönemlerde Müslümanlar tarafından terk edilmeye başlanması veya yeterince anlaşılabilmesi gibi nedenler Müslümanların geri kalmasında rol oynayan önemli amillerdendir. Günaltay, a.g.e. , s. 88-89.

vazife bağlarıyla bağlanmalarını zaruri kılan her bir devirde, şüphesiz ki hakikatin kendisi ve tek olan sosyal psikolojya ahengi, ahlakı tek bir zaruret halinde bulmak zorundadır. Esasen cemiyetlerde ahlakın bir sosyoloji mecburiyeti olduğunu anlamayan, yalnız başına aşırı sol temayül kalmıştır (Nurbaki, 1953-21: 9). Nurbaki'nin ahlaka yönelik bu ifadeleri, İslamcılarının yukarıda bahsettiğimiz, ahlakın ilahi kaynaklı ve kolektif şekliyle benzerlik göstermektedir. Aynı zamanda, Immanuel Kant'ın iradeye bağlı ahlak anlayışına karşı bir yaklaşım vardır. Çünkü modern ahlak kuramlarının genellikle bireysel düzlemde tanımladığı ahlak, İslam'da toplumsal düzlemde ele alınmaktadır.

İslam'ın Nuru Dergisi'ne göre güzel ahlak, bir toplumun ayakta kalmasının önkoşullarından biri olduğu gibi, kötü ahlak da, bir toplumun yok olması, asimile olmasının önkoşuludur. Bundan dolayıdır ki, dergi yazarları ahlsızlığı yüzyılın derdi olarak görmektedirler. İctimai açıdan bir zarar unsuru olarak ahlsızlık, ancak onun zıddı olan ahlak değerleriyle telafi ve tedavi edilebilir. Yani bu derdin dermanı ahlaklı olmaktır. Ahlaklı olmak ise, sistemli bir talim ve terbiye işidir; hakikat ilimlerine yani İslamiyet'e dayanmaktadır (Belviranlı, İslam'ın Nuru, 1951-8: 3). Dergi, ahlaklı olmanın terbiye ve talimden geçtiğini belirtmekle birlikte, ilmi metotlara bağlı olarak öğretilen ahlakın "ahlak bilgisi" olmaktan öteye geçemeyeceğini belirtmektedir. Çünkü, ilim metotlarıyla ahlakı inceleyen bir bilgi gençliğin karakter yükselişinde değil, felsefi kültüründe etkili olabilir. Ancak bu bilgi kişiye ahlak ve karakter vermez, ahlak ve karakter hakkında sübjektif veya objektif metotlara göre bir takım malumat verebilir. Bunu sağlamak ise üniversite programlarına aittir. Derginin hedefi bunun dışında olup, gerçek hedef, gençliğe ahlaki şahsiyet kazandırmak, gençliğin ahlaki değerlere inanmasını sağlamaktır (Tanrıku, İslam'ın Nuru, 1951-3: 24). Bu doğrultuda, "En iyi gencimiz en Müslüman olan gencimizdir" (Tanrıku, İslam'ın Nuru, 1951-3: 25) şeklindeki ifadelerle, oluşturulmak istenen gençliğin sınırları belirlenmekte ve gençlere bu yönde çağrıda bulunulmaktadır. Gençler akıl, ilim, vicdan, haya, namus, merhamet, sadakat, sabır kanaat, şükür... gibi İslam ahlakına dahil olan unsurları yerine getirip; şirk, nifak, küfür, kibir, hased, hayasızlık, hıyanet, zalimlik, kin tutmak, israf, tembellik... gibi İslam ahlakının hoş görmediği durumlardan uzak durmaya davet edilmektedir. Aksine hareket edenlerin ise kendilerine ve cemiyetlerine zarardan başka bir şey yapmış olamayacakları uyarısı yapılmaktadır (Öğüt, İslam'ın Nuru, 1951-2: 31).

Yani, gençlere yönelik bu çağrı İslamiyet'in genel söylemi olan "Emr-i bil-maruf nehy-i ani'lmünker" anlayışının ahlak bazında değerlendirilmesi olarak görülebilir.

Bununla birlikte bahsi geçen ahlakın temeli kutsiyet değerine ve uluhiyet imanına istinad eden "din" olmalıdır uyarısı yapılarak, dine dayanmayan ahlaki değerlerin öneminin olmayacağı vurgulanmaktadır. Dergide birkaç yerde eleştirilmesine rağmen Kant'ın, "*Ahlaki tesis ve sıyanet için Tanrı'nın varlığı kati bir zaruret olduğuna nazaran, Tanrısız ahlak hakiki izahından ve en sağlam temelinden mahrumdur*" sözüne atıfta yapılarak ahlakın ilahi yönü kuvvetlendirilmeye çalışılmıştır¹³⁰ (Tanrıkulu, İslam'ın Nuru, 1951-3: 24). Ahlakın, kaynağını İslamiyet'ten almasıyla ilgili Belviranlı'nın bir diğer görüşü şu şekildedir: "*İnsan hasletlerinin en ulvisi, ahlaki faziletleri olması hasebiyle, bunu bütün incelikleriyle tafsil ve usulüne göre talim ve terbiye eden... mecbur eyleyen İslamiyet'tir*" (Belviranlı, İslam'ın Nuru, 1952-10: 3).

İslami yaşam ve değerlerinin toplumda görünür olmasını hedefleyen dergi için, ahlaklı bireylerin yetişmesi hayati bir önem arz etmektedir. Hatta bu beşeriyetin kurtuluş reçetesidir. Beşeriyeti kurtaracak olan ahlaklılık, yani son aşamada insanlığın kurtuluşu İslamiyet'tir ve beşeriyetin geleceği ve yükselmesi ahlaklılığa yani İslamiyet'e bağlıdır¹³¹.

"Bütün ilim ve irfanımızla, bütün tecrübe ve görüşlerimizle, bütün kuvvet ve kudretimizle temin ve beyan ederiz ki: beşeriyetin tek derdi var: AHLAKSIZLIK. Bütün ilim ve irfanımızla, bütün tecrübe ve görüşlerimizle, bütün kuvvet ve kudretimizle temin ve beyan ederiz ki: beşeriyetin derdinin bir tek devası var: AHLAKLILIK.

...

¹³⁰ Dergi, ortaya attığı fikirlere dayanak olarak genellikle Ayet ve Hadisleri göstermiştir. Sık başvurulan diğer bir dayanak noktası ise, Batılı düşünürlerin İslam ve değerleri üzerine söylediği müsbet sözlerdir. Örneğin, İslam ve Arap dünyasıyla ilgili çalışmaları olan İtalyan Laura VecciaVagleri, "İslamiyet" adlı eserinde, "İçtimai, siyasi ve dini derecede derin bir tahavvülün karşısında şaşkına dönen insanlar, bu halin ilk sebeplerini bulmak istediler. Fakat içlerinden birçoğu yanlışlık zirvelerinde beyhude yolunu şaşırarak ya görmez oldular, yahut kasten gözlerini kapadılar. Bu kadar vâsi şümülü haiz bir harekete ancak ilahi bir kuvvetin mebde olabileceğini anlamadılar ve enbiya silsilesine nihayet veren Hz. Muhammed'in (s.a.v.) bîseti (gönderilen) Allah'ın hikmeti eseri olduğuna inanmak istemediler. Alemi ihata eden bu risalet, milliyet, yurt ve ırk farkları gözetmeden mütesaviyen bütün insanlara hitap ediyordu" şeklindeki ifadeleri bahsi geçen duruma örnektir. Halid Tanrıkulu, Ahlak ve Din, "İslam'ın Nuru, S. 3, İstanbul 1951, s.26.

¹³¹ "Din, ahlaki bir fazilet demek olduğundan ahaksız bir millet yaşayamayacağı gibi, dinsiz bir kavim de payidar olamaz". Günaltay, a. g. e. S. s 61.

Ahlaksızlığın doğurduğu iki bela unsuru vardır: cehalet ve atalet. Beşeriyeti çökerten bunlardır. Ahlaklılığın getirdiği iki felah unsuru vardır: ilim ve sa'y. Beşeriyeti ve medeniyeti yükselten bunlardır” (Belviranlı, İslam’ın Nuru, 1951-8: 3).

Bu yükselme bizzat İslam tarihinden gözlenebilir. Ahlaki esaslara bağlı kalındığı dönemlerde İslam dini yükselme kaynağı olmuştur¹³². Ancak ahlaki esaslara bağlı kalan kişiler sıradan kişiler değil, gerçek Müslümanlardır. İşte bu gerçek Müslümanlar, halifelerden başlatılıp, derginin yazar kadrosuna kadar uzanan tarihi bir liste olarak bize şu şekilde sunulmaktadır:

Dünyada bu kadar parlak, hikmetli, tatbiki kıymeti mevcut, insanlığa şerefini idrak ettirir, manasını bildirir, hem cinsini güldürür bir hakikat, ancak İslam yoluyla telkin edilmiştir.

İslam: İnsanlık ilmidir.

İslam: İnsanlık ahlakıdır.

İslam: Hakikatin kendidir...

Bütün emirlerinde, nehiyelerinde; büyük hayrı, geniş huzuru, tek hakikati gözetir İslamiyet!

Cümle İslam ulularına bakalım. Bu dini tam anlamakla; hakikati bilmişler, hakka ermişler, huzura varmışlardır.

Biz Müslüman derken:

Sıdıklar, Faruklar, Osmanlar, Alileri;

Hanefi, Şafi, Hanbeli, Maliki imamları;

Gazaliler, Muhiddinler, Sadiler, Mevlanaları;

Atarlar, Geylaniler, Razileri, Kazileri;

¹³² Ahlakın yükselme ve ilerleme ile olan ilişkisi, dergi yazarlarından Cemal Ögüt tarafından da işlenmiştir. Ögüt’e göre, insanlığın en fazla ihtiyacı olan üç şey: itikat, amel, ahlaktır. Müslümanlar bu hasletlere sahip olduğu dönemlerde, kuvvet ve kudretini, bereket ve hayatını en iyi şekilde devam ettirmiştir. Ama ne zamanki bunlardan birini veya hepsini terk etmiş, işte o zaman hüsrana uğramıştır. Cemal Ögüt, *İslam Ahlakı*, İslam’ın Nuru, S. 3, İstanbul 1951, s. 19-20.

Yıldırımlar, Fatihler, Yavuzlar, Sinanları;

Ebusuudlar, Barbaroslar, Sokullular, Köprülülere;

Yunuslar, Fuzuliler, Bakiler, Şeyh Galipleri,

İmam-ı Rabbaniler, dedeler, Mehmet zihniler, Ahmet Naimler, Ahmet Avnileri;

Elmalılı M. Yazırlar, Hamdiler, İsmail Hakkılar, Mehmet Akifler gibi binlerce hakiki insanları kastediyoruz.

Bunların emsali İslam tarihinde sayılamayacak kadar çoktur. O dünyayı titreten medeniyet, bunlarla bunların imanıyla, bunların her zaman terakki gözetten İslami mefkûresiyle kurulmuştur.

Biz İslam derken:

Hakkın, hakikatin; ahlak ve hikmetin ilim ve faziletin; felah ve nezafetin kendinden bahsetmek istiyoruz” (Kirazoğlu, İslam’ın Nuru, 1952-20: 2).

Görüldüğü üzere, Müslümanların, ilim, sanat, ekonomi ve benzeri alanlarda dünyaya hükmettikleri dönemler, İslam ahlak ve değerlerine sahip çıkıldığı dönemler olduğu vurgusu, İslamcıların sık başvurduğu söylemlerendir. Ve bunların kahir ekserisine göre Müslüman devletlerin gerçek yıkımı, İslam ahlakının yerine başka ahlakların konulmaya çalışılması veya bu değerlerin tamamıyla terk edilmesi ve yozlaştırılmasından sonra gerçekleşmiştir. Bundan başka, ahlak değerlerindeki değişim ve yozlaşmanın aynı zamanda, toplumsal yaşamda ve daha özel olarak bireylerde ciddi bir benlik buhranına neden olduğuna dikkat çekilmektedir. Söz konusu yozlaşmanın nedeni olarak ise Batılılaşma adına toplumun İslami gelenekten gelen değerlerinin yıpratılması göstermişlerdir¹³³. Çünkü, Batılılaşma salt insanların maddi ilerlemeleri ile ilgilenmiş, manevi alana ve ahlaki değerlere gereken önemi vermemiştir (Şen, 2012: 320). Bunun sonucunda ise toplumlar daha fazla maddiyata sahip olmalarına rağmen, manevi alanın boşluğundan kaynaklanan sorunların önüne geçilememiş ve dolayısıyla istenilen toplum modeline ulaşamamıştır. Maddiyat ve ilmi sahada yaşanan ilerlemelere rağmen, ahlaki ve manevi değerlerden uzaklaşılmasının neticesini Başgil şu sözlerle ifade etmektedir: “*Madde sahasında muvaffak olan ilim, hayat sahasında çok*

¹³³İslam ahlakının toplumsal kurtuluş reçetesi olarak sunulması, cumhuriyetin yönetici kadrosunun, Batı değer ve tekniğinin tek kurtuluş yolu olarak gören yaklaşımlarına karşı bir alternatiftir.

geri kalmıştır. Bugünkü insanların birbirleriyle münasebetleri, bugünkü hükümet ve idarelerin vatandaşlara karşı muameleleri, bugünkü milletler arası hayat dünkünden ileri ve insani değildir. Hümanizmaya dayandığını iddia eden modern medeniyet, hümanizmadan, yani insanlıktan, fersah fersah uzaklaşmıştır da haberimiz yok” (Başgil, 1977: 267). Herkes biliyor ki, bugün devlet ve toplumlar siyasi, iktisadi ve içtimai buhranlar içinde kıvrılmaktadır. Memleketler iktisadi servete ve bolluğa gömülseler de bu buhranların sonu gelmeyecektir. Çünkü, bu buhranların ana sebebi iktisadi veya siyasi nedenler değil, manevi ve ahlaki değerlerin yokluğudur. Modern toplum insanların en çok ihtiyaç duyduğu şey, hayat kolaylığı veya daha fazla lüks değil, iç rahatı ve manevi huzurdur ¹³⁴(Başgil, 1977: 259).

Günaltay da, bir toplumun gerçek manada ilerlemesini ahlaklı bireylerin yetişmesi ile eşdeğer görmektedir: *“Bir toplumun yükselme derecesi, kendisini teşkil eden fertlerin ahlaki faziletçe olan tekamülleriyle mütenasiptir. Ahlaki necabetten mahrum bulunan fertler, ne kadar münevver, ne derece tahsil görmüş, ne nispette sanata vakıf bulunmuş olurlarsa olsunlar, toplum bu fertlere dayanarak tam bir ahenkle ilerleyip yükselemez.*

Zahiren muhteşem ve debdebeli görünse bile hakikatte arz ettiği haşmet ve kuvvet zahiri ve surîdir, görülen şey aldatıcı bir ciladan ibarettir. Böyle bir toplum çürümüş, kof ve kocamış, fakat üzeri rengarenk boyalarla boyanmış bir binaya benzer. İlk bakışta muazzam ve göz alıcı bir şekil arz eder. Fakat içeri girilip her tarafı tetkik edilir, üzerindeki aldatıcı cila kazınırsa köhnelik bütün çıplaklığı, bütün çürüklüğü ile meydana çıkar” (Günaltay, 1998: 283). Görüldüğü üzere sadece ilim ve tekniğe, maddiyata dayanan ilerlemeler, bir toplumun refah ve gelişmesi için yeterli görülmemektedir.

¹³⁴Başgil, “Din ve Laiklik” eserinde ele almış olduğu konuyu, dergide de ele almış ve şu ifadeleri kullanmıştır: “Terakki, yani basit ve fakir bir hayattan mürekkep ve zengin bir hayata çıkış, insanlığa hakikaten bahtiyarlık ve saadet getirebilmek için, yalnız maddi ve mekanik değil, hem de manevi ve ahlaki olmak lazımdır. Halbuki bu bakımdan modern medeniyet, Firavunlar devrinden bile geridir. Bitmez tükenmez buhran ve ıstırapların başlıca sebebi de budur. Devrimizde teknik ve mekanik terakkiler alıp yürümüştür; fakat buna mukabil, maneviyat ve ruh terbiyesi fevkalade kısırlaşmıştır. Bu durum ile bugünkü medeniyet, tıpkı bacaklarından biri alabildiğine uzamış, diğeri ise kısa kalmış total bir yolcuya benzemiştir.

Bu geriliği ve bu topallığı gidermek için tek çare hatadan dönmek; hayatta manevi kıymet ve hakikatlere layık oldukları yeri esirgmeden vermektir. Fakat insanlık geç de olsa, uyanacak ve bu noktaya gelecektir. Terakkinin hayırlı ve faydalı olması için, insanın maddi ve manevi, ruhi ve bedeni iki varlığının atbaşı gitmesi ve muvazi şekilde ilerlemesi gerektiğini, dünyamız, nihayet anlayacaktır. Ve bu hususta , erken uyanan milletler kazanacak, geç kalanlar hüsrana uğrayacaktır. Ali Fuat Başgil, *İlim ve Din Mücadelesi*, İslam’ın Nuru, S.15, İstanbul 1952, s. 15.

Dergi, günümüz insanların, maddi ve hissi ihtiyaçlara daha çok ehemmiyet vermesine bağlı olarak, “esas kendilerine lazım olan” manevi ihtiyaçlarını ihmal ederek ahlak sahasının dışına çıkmalarını da eleştirmektedir. Çünkü, içinde maneviyat barındırmayan hiçbir kazanç gerçek huzur ve saadet için yeterli değildir. “*Şurası bilinmelidir ki, İslam his ve maddeye çok kıymet vermekle birlikte; o his ve maddenin içindeki ruh ve manaya, hikmet ve felsefeye daha fazla ehemmiyet vermektedir*” (Öğüt, İslam’ın Nuru, 1951-3: 31). Bundan dolayıdır ki dergi, ruhsuz ilim, ahlaksız maddiyat gibi durumların, huzurlu bir birey veya toplum ortaya koyabileceğine imkan vermemektedir. Çünkü, ahlaki değerlerin dışarıda tutulduğu veya az önemsendiği bir toplumda, gerçek manada bir tekamül olamayacağından, ahlaki değerlere önem vermeyi kaçınılmaz olarak görmektedir. Aksi bir durum ise, maddi alandaki tüm ilerlemelere rağmen istenilen sonucu doğurmayacaktır.

Dergide, içinde maneviyat ve ahlak barındırmayan gelişmelerin mutlaka eksik kalacağı vurgusu sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Bu vurguyu pekiştirmek adına, izlenen bir yol da, Batılı bilim adamlarının ahlak ve maneviyatın önemine dair düşünceleridir. Örneğin, dergi yazarlarından Mehmet Dursun tarafından, Fransız bilim adamı Aleksis Karel (AlexisCarrel)’in “Hayatımızda Üç Esaslı Kanun” başlıklı yazısındaki şu ifadeleri bu bağlamda düşünülebilir: “*Okullarda ne nefse hakim olmak, ne intizam, ne nezaket ne de cesaret öğretilir... okullar bütün eski medeniyetlerin yükselme devirlerinde kutsiyete ehemmiyet verdiklerini unutmuşlardır. Batı medeniyetinin daha beşikte iken Hıristiyanlık ruhu ile Doğu medeniyetinin de İslam ruhu ile yoğrulduğunu ve insanların kalbinde, saf ve güzel dini ahlakın yerini tutacak bir şey olmadığını da unuttular.*

Medeni unsurlar... hayatın rasyonel bir şekilde tanzimi için, aklın yanında elzem olan bir takım manevi faaliyetlerin mevcut olduğunu henüz keşfetmemişlerdir. Bu cehalet, hayatın yavaş ve müphem bir şekilde cevap vermesine sebep olur. Hayatın bu menfi cevabı bilhassa köylerde ve küçük şehirlerde açıkça bellidir. Buraları yavaş yavaş çirkinlik, pislik, kabalık, alkol düşkünlüğü, rahat ve emin bir şekilde yaşayamamak, haset, iftira, karşılıklı kin gibi manevi hastalıklar, Dante’nin en çok nefrete layık gördüğü iki yüzlülük, yalan ve ihanet gibi büyük kusurların istilasına uğramıştır.

Ruhun yükselmesi kanuna itaatsizlik karşısında, hayat otomatik olarak seviyece alçalarak, bozularak cevap vermiştir. Muhakkak ki hayat, insanlardan, kendisinde potansiyel bir halde bulunan entelektüel kudretlerden çok daha fazlasını bekler; yani ruh parçaları ayrılması imkansız bir bütündür. Bu bütünüün içinden sadece arzu ettiğimiz parçayı alamayız.

Zekanın gelişmesi de manevi gelişmede elzem olan şeylerdir. Bir de, manevi atalet, başımıza, zeka ataletinden çok daha büyük ve tamir edilmesi imkansız felaketler getirir. Hülasa: bir millette maneviyat ihmal edilemez” (Dursun, İslam’ın Nuru, 1952-11: 14-15). İktibası yapılan bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere manevi ve ahlaki değerler bir milletin vazgeçilmez bir unsuru olarak gösterilmektedir.

Güzel ahlak toplumun kurtuluş reçetesi olarak sunulduktan sonra, “*insanın güzel ahlaklı olması Müslüman olması ile alakalıdır*” yaklaşımı yer almaktadır. Bu yaklaşım hem, Müslümanlığı sahip olunması gereken bir değer olarak sunarken, hem de, her ne çeşit olursa olsun Müslüman olmayanların sahip olduğu ahlaki değerlerin bir önem taşımadığı şeklinde yorumlanabilir. Bununla birlikte, İslam dışında sahip olunan ahlaki değerler, hem ilahi bir kaynağa dayanmaması, hem de kişilere ve toplumlara göre değişiklik göstermesinden kaynaklanan tutarsız durumundan dolayı önemsenmemektedir. Dergiye göre bir insanın güzel ahlaka sahip olması için her insanda mevcut olan fazilet, medeniyet ve İslamiyet’in itidal derecelerinden ayrılmaması gerekmektedir. Bu ise ancak ve ancak hakiki ve şuurlu bir Müslümanlık sayesinde edinilebilir. Çünkü bahsi geçen özellikleri itidal seviyesine çıkaracak umde ve kaideler İslam’ın kendisinden başka yerde bulunmazlar (Öğüt, İslam’ın Nuru, 1952-11: 36). Bu itidal ve umdeler vasıtasıyla insanlar akıl, ilim, vicdan, haya, namus, merhamet, sadakat, sabır kanaat, şükür... gibi İslam ahlakına dahil olan unsurları yerine getirip; şirk, nifak, küfür, kibir, hased, hayasızlık, hıyanet, zalimlik, kin tutmak, israf, tembellik... gibi İslam ahlakının hoş görmediği durumlardan uzak durmayı başarabilirler. Bunlar olduğu takdirde ise, toplum istenilen refah ve mutluluk seviyesine ulaşmış olur. Aksine hareket edenler, ferd ve cemiyet için zarardan başka bir şey yapmış olmazlar.

Netice itibariyle ahlak, Hz. Peygamberin ilhamı, İslam dininin kaynağı olarak gösterilmiş, hem içtimai hem de yemek içmek gibi biyolojik bir zaruret olarak

görülmüş¹³⁵ ve kendisinden fayda beklenmiştir. Bu fayda hem kişi için hem de çevresi için gereklidir. Son olarak ahlak, en azından kişinin kendine ve muhitine huzur getirmesi için alınan bir nevi önlem olarak görülmüş ve şu çağrı yapılmıştır:

“Eğer sen nefesine ve muhitine acıyan bir insan isen kendinin ve cümlelerin selamet ve saadeti namına, artık uyan! Davran! Bu atalet ve meskeneti bırak! Kendine, evine ve muhitine İslami esaslara uygun bir ahlaki düzen ver” (Belviranlı, İslam’ın Nuru, 1951-7: 3). Bundan başka derginin bir çok yerinde okuyucuya yönelik bu yönde çağrılar bulunmaktadır.

3.5.4. İlim (Bilim)

XIX. yüzyıl, Osmanlı dahil İslam devletlerinin Batı karşısında hemen hemen bütün alanlarda geri kaldığı bir zaman dilimine rast gelmektedir. Bu dönem aynı zamanda, Batı devletlerinin sanayiden ekonomiye, bilimden teknolojiye kadar bütün alanlarda önemli ivme yakaladığı bir dönemdir. Aydınlanma çağının yaşanmasıyla birlikte Sanayi devrimini gerçekleştiren Batı toplumları, hammadde ihtiyaçlarını karşılamak için gözlerini, doğal kaynakları bakımından zengin olan Doğu coğrafyasına dikmişlerdi. Bu süreçte Batı, Osmanlı dahil bütün İslam devletlerinin kendilerine göre geri kalmış durumlarını İslam dini ile ilişkilendirmiş ve İslam’ı geri kalmanın nedeni

¹³⁵ Aynı zamanda bir tıp doktoru olan Nurbaki, Ahlak-i Muhammedi’yi, biyolojik koordinasyondan esinlenilerek insanlar arasında bu koordinasyonu sağlayan bağ şeklinde tasvir etmektedir: *“Biyolojide vazıh bir hakikat vardır ki, yirmi tane hücreyi yan yana getirseniz, hiçbir zaman bir doku meydana getiremezler; çünkü bir dokuyu meydana getirebilmek için bu hücrelerden maada iki faktöre ihtiyaç vardır:*

1- Hücreleri bir arada yaşatacak müşterek idare şartı,

2- Her hücrenin teker teker yanındaki hücrelerin yaşayışlarına ahenkli bir şekilde uyma kabiliyeti: biyoloji tabiriyle: *coordination*.

Bu şartların bulunması halinde, bir doku teşekkül edebilir. Fakat o dokunun yaşama kabiliyetinin en verimli olabilmesi için, bu son iki şartın orta derecede meydana gelmiş olması da kifayet etmez. Çünkü herhangi bir beklenmedik yolla bu hücreler, bu müşterek yaşama kabiliyetini kaybedebilirler. Bütün hayat uzuvlarında, dokudaki bu coordination en mükemmel şekilde mevcuttur. Ve ancak bu suretle muhtelif şartlarda uzviyetin ayakta durması mümkün olabilmektedir. İşte şimdi bu misali insanlara tatbik edelim: yirmi insanı yan yana getirseniz hiçbir zaman bir cemiyet meydana getiremezler. Bu topluluğun cemiyet hayatı yaşadıklarını iddia edebilmeleri için aralarında bir takım ahlak prensiplerine göre coordination münasebetlerine rastlamamız icap eder.

İşte bu en basit coordination mecburiyetleri, her cemiyette mevcut olan alelade ve kaba ahlak telakkilerine benzetilebilir... Bu coordination’un en mükemmel şekilde düzenlenmesi hali de, Ahlakı-i Muhammedi’yi temsil eder... Ahlakı Muhammedi en modern fen adamının aradığı ahlak ile en çilekeş dervişin bildiği ahlaki aynı çatı altında tevhit eden ‘Tek Nur’dur’. Nurbaki, İslam’ın Nuru Dergisi, 1953-21, s. 10.

olarak görmüştür. “Müslümanların, İslam’ın şeriat kurallarına uydukları müddetçe, Hıristiyan milletlerin daima gerisinde kalacaklar” yönündeki propagandalarla İslamiyet’e karşı olumsuz ithamlarda bulunulmuştur. İslam’a yönelik bu ve benzeri olumsuz ithamlar karşısında Said Halim Paşa, Batılıların bu tavırlarının şuuraltı bir İslam düşmanlığından kaynaklandığını ifade etmekle birlikte, bahsi geçen dönemde bütün Müslüman toplumların geri kalmış durumlarını, Batıların İslam’a yönelik olumsuz kanaatlerini kuvvetlendirdiğine dikkat çekmektedir: *“Ne yazık ki, Batılılar, Müslümanlara ait olan her şeye özellikle İslam’a karşı irsi ve şuuraltı bir kin ve husumete müptela idiler. Ayrıca, zihniyetleri de gördükleri vakta ve hadiselerin asıl mahiyetini, bunları doğuran sebepleri ve ruh hallerini kavrayamayacak kadar İslam zihniyetinden farklı idi. Bu yüzden Batılılar, Doğu’nun bu halini kendi anlayış ve fikirlerine göre ve yanlış bir şekilde izah edip, hükümlerini verdiler ve “Müslümanların geriliğinin İslam şeriatının esasındaki noksanlıktan ileri geldiğini iddia ettiler. Onların bu kanaatlerini kuvvetlendiren şey ise İslam devletlerindeki kötü halin genel olması idi. Bütün İslam devletlerinin kendilerine göre geri olması karşısında Batılar, bu devletlerin tek ortak yönü olan Müslümanlığı bunun nedeni olarak görmüşlerdir* (Said Halim Paşa, 2009: 158). Bu durum karşısında İslamcılar, hem İslam’ın ilim öğrenmeye teşvik edici birçok ayet ve hadisi olmasına rağmen Müslümanların geri kalmasının nedenleri üzerine düşünmekte, hem de Batılıların İslam’a yönelik saldırılarına karşı cevap vermek gibi savunmacı bir tutum takınmaktaydı. Namık Kemal’in “Renan Müdafaanamesi, İslamiyet ve Maarif” adlı eseri bu tutuma verilebilecek güzel bir örnektir. Batının, İslam’a yönelik olumsuz yaklaşımları, İslam’ın ilimle-bilimle uyuşmadığı yönündeki eleştirileri, İslamcıların sert eleştirilerine neden olmuştur: *“Bir zamanlar Batı’da din ile ilmin çekişme halinde bulunmuş olduğunu görenler İslamiyet’in de, ilim ile geçinemeyeceğine zannediyorlar. Halbuki ufak bir zahmet etmekle İslamiyet’in ilme ne kadar ehemmiyet vermiş olduğunu, ilim tahsiline teşvik hususunda ne kadar ileri gittiği tedkik edilirse böyle bir düşüncenin ne kadar haksız ve yanlış olduğu pek güzel anlaşılır. Hakikaten İslamiyet, umumi eşitlik esasına dayandığı halde, ancak ilme vermiş olduğu ehemmiyetten dolayı ilim ve kemal erbabına da bir imtiyaz payesi vermiş, fitraten eşit olan insanların birbirlerine ancak ilim ve irfan ile üstün olabilecekleri hakikatini meydana koymuştur. Bir din ki, salıklarına: Bilmediğinizi bilenlerden öğreniniz (Bilenlerle bilmeyenler müsavi olur mu? (Zümer: 9) ve ilim ve marifet kazanmaya gayret ediniz! Yolunda ısrarlı tebliğlerde bulunur; öyle bir dinin ilim ile uzlaşamayacağı zannına düşmek doğru olabilir mi?”* (Günaltay, 1998: 83).

İslam dininin ilme bu kadar önem vermesine rağmen, Müslümanların halihazırdaki durumunun sebebi nedir? İslam devletlerinde hüküm süren cehalet nerden kaynaklanmaktadır? gibi sorularla içinde bulunan durumu sorgulayan Günaltay, Müslümanları sert bir dille eleştirmektedir. “*Cehalet ve sefaletle o derece ünsiyet etmişiz ki, milletin fertleri hakikatte ölü, görünüşte hareket eden bir cenaze haline gelmiş, cisimlerimiz birer mezar, tarumar diyarımız da sefaletle bulaşmış bir mezaristan şeklini almış yazık!..*”¹³⁶ (Günaltay, 1998: 84). Görüldüğü üzere eleştiri İslam’ın kendisine değil Müslümanların yaşayış şekline, ataletine yöneliktir.

Meşrutiyet döneminde İslamcılar arasında bir takım konularda fikir ayrılıkları olmasına rağmen, din ile bilim arasındaki uyum konusunda fikirler müşterektir. İslam’ın ayet ve hadislerle dayanan ilim-bilim teşviki, bununla birlikte İslam’ın, kendi klasik çağını oluşturmuş ve dünya bilimine önemli katkılar yapmış bilim adamlarının canlı örnekleri, İslamcıların bu konuda elini güçlendirmektedir. Ancak, tüm bunlara rağmen, Müslümanların genel durumu ilim hayatının gerisinde, atalet ve hurafelerin etkili olduğu bir şekildedir. Her ne kadar İslamcılar, bu durumun sebebinin İslam olmadığını, Müslümanların atalet ve batıl bir hayat yaşamasından kaynaklandığını ifade etmiş olsalar da, Cumhuriyetin kurucu kadrosu pozitivist akımların da etkisiyle “*Hayatta en hakiki mürşid illimdir, fendir*” düsturuyla hareket etmişlerdir¹³⁷. Bu dönemde, pozitivist ve materyalist fikirlerin, Cumhuriyetin yönetici elitleri arasında etkili olmasıyla birlikte, dinin günümüz ihtiyaçlarına cevaz veremeyeceği görüşü daha belirgin bir hale gelmiştir.

¹³⁶Hız. Ali’nin şu sözleri Müslümanların genel durumunu anlatmaktadır: “*Cehalette sahibi için ölümden önce bir ölüm vardır. Bu gibilerin bedenleri mezardan evvel mezardır. Hakikaten bir adam ki ilimle ihya olunmamıştır, ölüden başka bir şey değildir ve onun için yevm-i neşr (diriliş günü)’e kadar dirilmek yoktur*”. Hız. Ali.

¹³⁷Başgil, “İlim ve Din Mücadelesi” adlı makalesinde bu tutumu eleştirmektedir: “*Gerçi hayatta hakiki mürşit ilimdir diye öteden beri söylene gelen bir söz vardır. Fakat bu söz doğrudur denilemez. İlim, yalnız başına ve sırf ilim olarak, insan için asla hakiki mürşit olamaz. Bilakis tecrübelerle sabittir ki, çok kere yol şaşırtır, haksızlığa ve zulme alet olur. Çünkü ilmin mevzuu madde, gayesi de maddenin hadise ve kanunlarını bildirmektir. Halbuki insan maddeden, hayatta yiyip içmekten ibaret değildir. İnsan hem de ruh ve manadır. Hayat aynı zamanda aşktır, iyiliktir, ahlak ve adalettir. İlim ise insan benliğinin bu yüksek temayüllerine ve manevi tecellilerine karşı yabancı ve biganedir. İlim, ahlaken bitarafıtır ve bize muayyen bir hareket tarzı emretmez; bilakis müsavi derecede hem iyiliğe, hem de kötülüğe yarar. Bir tabanca kudurmuş bir hayvandan korunmaya yaradığı gibi bir masumu öldürmeye de alet olur. Tabancanın istimal hedefini ilim değil, onu kullanan kimsenin ahlak ve maneviyat şuurunu tayin eder. Gerçi, hakiki ve yüksek ilim çok kere sahibine kıfayet eden bir ışıktır. Fakat dikkat olunsun ki, bu dereceye yükselen ilim, esasen dinden başka bir şey değildir. Hakiki ilim ile hakiki din arasındaki fark, ruh ile cisim arasındaki fark gibi sırf bir nokta-i nazar farkıdır. Hülasa modern manasıyla ilim, hayat ve cemiyette faydalı ve hakiki bir mürşit olabilmek için din ve maneviyat ile birleşmeğe ve bu sayede, insan ruhunun yüksek temayül ve tecellilerine cevap vermek üzere ahlaklaşmaya muhtaçtır. Maneviyatsız ilim, mürşit olmak şöyle dursun, şeytani bir rehberdir*”. Başgil, *Din ve Bilim Mücadelesi*, İslam’ın Nuru, S. 15. s. 15.

Onlara göre din tarihin belirli döneminde görevini yapmış ve tamamlamıştır. Bundan sonra bu olan bilimin ışığı ile doldurulacaktır¹³⁸. Yönetici kadronun bu bağlamdaki görüşlerine karşı dergi, “Sosyal hayatın bütün temizleyici ve yükseltici faaliyetleri İslamiyet cephesinde bulunmaktadır” şeklindeki ifadelerle yanıt vermektedir. Ayrıca, dinin vicdanla ve ahiretle sınırlandırılmaya çalışılmasına karşı dergi, “*Dini politikadan ayırmak arzusu hüsnü ifade edilmediğinden, nice su-i tefehhümlere meydan vermiş ve bu hal yüksek milli hasletlerimizin canını kıymıştı. Din, ahrette imtisal edilecek bir tesisi ilahi değildir. Ahret hesap ve sorumluluk günüdür. Din, dünyayı ıslah ve ehl-i dünyayı hidayete isal edecektir. Dini, ahrete tahsis çarpık bir telakki ve abes bir yorumdur*” şeklinde cevap vermektedir (Tanrıkulu, İslam’ın Nuru, 1952-14: 20). Bu ifadeler aynı zamanda dergide çok nadir görülen laiklik eleştirileri olmakla birlikte, dinin dünya hayatının dışına atılmasına karşı kesin bir tavırdır.

Dinlerin, tarihin belirli dönemlerinde insanların bir takım ihtiyaçlarına cevap vermekle birlikte, bilimin sürekli gelişmesine bağlı olarak artık kendisine gerek kalmamıştır veya tabiattaki hadise ve kuvvetlerin sırrı bilim sayesinde bir bir çözüldüğü için, bazen korkudan bazen hayranlıktan doğmuş olan din, ister istemez mazi olacaktır şeklindeki görüşlere karşı Başgil, şu ifadelerle cevap vermektedir:

“Bilakis, ilim ilerledikçe, beşerin marifet hudutları genişleyip bilgi hazinesi zenginleştikçe dinlerin ilan ettiği hakikatler daha iyi anlaşılacak; ilmin nuru altında bu hakikatler sönmeğe şöyle dursun, daha iyi aydınlanacaktır. Din ne korkudan veya hayranlıktan doğan patolojik bir histir, ne de muayyen bir tarihi devrin ihtiyacıdır; bilakis, menşeyini insan mahlukunun manevi oluşunda bulan bir yaratılıştır. Ve dine olan ihtiyaç, ilime olan ihtiyaç kadar hayatı ve daimidir. Din ve maneviyat, devrini yaşamış olmak şöyle dursun, bugün yirminci asrın ortasında, her zamandan daha canlı ve kuvvetlidir. Çünkü, bu gün din ve maneviyata duyulan karşı aşk ve ihtiyaç daha şuurlu ve daha zaruridir. Bunun da sebebi, insanlığın bugünkü kadar tarihte buhran geçirmemiş ve ıstırap çekmemiş olmasıdır. Eski devirlerde buhranlar ıstıraplar daima kısmi ve mevzi kalmıştır. Bugünküler ise umumi ve cihanşümuldür. Bu gün memleketler köylere varıncaya kadar elektrik ziyaları altında pırıl pırıl yanmakla beraber insanlık,

¹³⁸Mütefekkirlerimiz, dini de hiç anlamamış;

Ruh-i İslamı telakkileri gayet yanlış.

Saniyorlar ki: Terakkiye tahammül edemez;

Asrın âsârı kemaliyle tekamül edemez.

Bilmiyorlar ki: ulumun ezeli dayesidir,

Beşerin bir gün olup yükselecek payesidir. Mehmet Akif, İslam Dini, İslam’ın Nuru, S. 21, s. 12.

hiçbir devirde bu günkü kadar karanlıklar içinde kalıp yol şaşırمامıştır. Fakat bugünün mustarip insanlığı çektiği ıstırabın, hakikatte kaybettiği imanın boş kalan yerinden geldiğini hissetmekte ve bu yeri doldurmak için maneviyata sarılmaktan başka çare olmadığını sezmektedir”(Başgil, İslam’ın Nuru, 1952-15: 14-15).

İslam’ın bilimle olan ilişkine yönelik müsbet ve menfi fikirler mevcuttur ve günümüzde dahi çok yoğun olmamakla birlikte devam etmektedir. Bu noktada, Cumhuriyetin yönetici elitlerinin, yaşanan dönemin de etkisiyle tercihini pozitivist bilimden yana kullanmaları ve bu bağlamda İslam’ın bilime verdiği önemi görmezden gelerek takındıkları tutum, İslam’ın Nuru’nun tepkisine neden olmuştur. Her ne kadar bu tepki, dönem şartlarının etkisiyle biraz cılız kalsa da, dergi İslam’ın bilimle olan ilişkisini, İslam’ın gerileme nedeni olmadığı gibi konularla birlikte, fıkıh, hadis, kelam ve benzeri İslami bilimler alanında okuyucuyu aydınlatma misyonu üstlenmiştir. Bundan dolayıdır ki, derginin, ahlakla birlikte üzerinde en fazla durmaya çalıştığı konu ilimdir. Bunu birinci sayıdaki takdim yazısında şu şekilde ifade etmektedir: *Dergimiz, memleketin asırlık büyük davası olan ilmi ölçülerden asla şaşmamaya çalışacaktır. İlim ve sanat bakımından değeri olmayan hiçbir şeye kulak asmayacaktır. Bunun zaruri neticesi olarak memleketimizde çok ciddi bir ilim hareketi uyandırmaya gayret edecektir. Böylelikle bir takım cahillerin tevehhümlerine aykırı olarak, İslam dininin en sağlam ilim hareketlerine dayandığını ve dinimizden maada bütün diğer dinlerin bu noktada acz içinde bocaladığı meydana çıkacaktır”* (İslam’ın Nuru, 1951-1: 3-4).

Dergi ilimle ilişkisini aynı zamanda çıkış amacı olarak sunduğu bölümde şu şekilde ifade etmektedir: *İslam dininin ilimle ve ilmin İslam ile olan alakasının; hayatın enerji ile alakası kadar lazım ve melzumnisbeti halinde bulunduğunu, en kör olanlara bile kabul ve teslim ettirecek tarzda ilmi esaslara sadık kalacak neşriyat yapmak”* (İslam’ın Nuru, 1951-1: 4).

İslam’ın Nuru Dergisi, ilim konusunda kendine biçmiş olduğu misyona da uygun olarak çeşitli sayılarında çeşitli ilim tanımlamaları yapmıştır ve bu tanımlamalarda akıl vurgusu ön plana çıkarılmıştır: *“İnsanların ziyneti İslam, İslam’ın ziyneti akıl, aklın ziyneti ilim, ilmin ziyneti de Salih ameldir”* (Kirazoğlu, İslam’ın Nuru, 1953-22: 31) veya *“İslam dini, ilim ve irfan dinidir, cehil ve belahat dini değildir, bilgi ve anlayış ister. İslam dini, hikmet ve hakikat dinidir, akıl ve fetanet, hakayık ister. İslam dini akıl ve Fikret dinidir düşünce ve tetkikat ister”* (Tayyar, İslam’ın Nuru,1952-12: 31) gibi

tanımlamaların da anlatmaya vasıta olduğu üzere, dergi için en önemli konulardan biri de ilim konusudur¹³⁹. İلمي kimi zaman bilimsel bilgi, kimi zamanda üst düzey din bilgisi şeklindeki kullanımlarına ilaveten, derginin genel olarak ilimden kastı; “*Hakiki ilimler*” olarak ifade ettiği İslami ilimlerdir¹⁴⁰. Genel olarak ilmi iki kısımda ele alan dergi, dünya hayatında insanların hayatlarının kolaylaşmasına yardımcı olarak tanımladığı pozitif ilimleri, dünya hayatıyla sınırlandırmaktadır ve dergiye göre bunlar okullar da verilen derslerden ibarettir. Bu dersler ve ilimler, beşeriyetin dünya terakkisine yardımcı olmak ve maddi ihtiyaçlarını karşılamak için vardırlar. Ancak, dergi için terakki bahsinde sadece maddiyata bağlanmak, servet ve refahı hayat için yegane gaye almak hatasına düşen muasır medeniyet, bu hatasını insanlığa kanıyla ve çektiği sefalet ve ızdırapla ödetmiştir. Güvendiğimiz ilim bize bildirebildiği kadar, sadece maddeyi ve mahsüsü bildirir ve hayatımıza pratik kolaylıklar temin etmektedir. Fakat, maddenin ötesinde ve mahsüsün fevkinde bir takım üstün hakikatler var ki, bunları bize ilim değil ancak din ve maneviyat öğretir. Bu hakikatleri öğrenmek ve bunlara bağlanmak, dikkat edelim ki, insan için hayati bir ehemmiyettir. (Başgil, İslam’ın Nuru,1952-15: 15). Bu ehemmiyetin sağlayıcısı da, İslami ilimlerin öğrenilmesinden ibaret olduğu gibi, hayatın bu ilimlere göre düzenlenmesi de dünya ve ahiret saadeti için vazgeçilmezdir¹⁴¹. Dolayısıyla dergiye göre, dünya ve ahiret saadetini temin eden akaid, kelam, tefsir, fıkıh gibi ilimler, insanların saadet ve selameti temin ettiği için pozitif ilimlere göre daha önemlidir. “*Hakiki ilimler*” olarak tanımlanan menfi ilimler “her şeyden evvel insanlara Allah korkusunu aşılması” açısından değerlendirilmiş ve bu yönüyle de diğer bilimlerden önemli görülmüştür. “*Allah’tan ancak alim olanlar korkar*” mealindeki

¹³⁹Derginin ilme verdiği önemin kanıtı olarak birçok defa farklı içeriklerle ele alınan ilim konusunda çeşitli kaynakların hediye edilmesi veya basımından haber verilmesini gösterilebilir. Böylece, yeni kaynaklardan haberdar ederek okuyucunun bilgi seviyesinin yükseltilmesi amaçlanmaktadır.

¹⁴⁰İlim Arabi lafzı cihetiyle üç harften müteşekkildir:

a-(Ayn) harfi, İlliyyün kelimesinden

b-(Lam) harfi, latif kelimesinden

c-(Mim) harfi de melek kelimesinden alınmıştır.

Şu halde, hakiki ilimleri tahsil eden kimse, seviye itibariyle yüksek, huy itibariyle latif, tavır ve hareket itibariyle melekîyet sıfatında olacaktır. Cemal Ozan, *İlim*, İslam’ın Nuru, S. 1, İstanbul 1951, s.41.

¹⁴¹Dergi bu noktada önemli bir uyarı yapmayı da ihmal etmez. “*Bilmek hiçbir zaman olmak demek değildir*” diyerek ilmiyle amel etmeyenlerin, dünya ve ahrette sorumlu olacağını belirtmiştir. Bu bağlamda uzak durulması gereken zümreler olarak da, “Gafil alim, kendini metheden fakir, cahil sofı” zümrelerini göstermiştir. Cemal Ozan, *İlim*, İslam’ın Nuru, S.1 İstanbul 1951, s. 42.

ayet ile bu durum meşrulaştırılmıştır. Başka bir sayıda Gökmen, ilimden kasıt olarak *“Allah’ın varlığına ve birliğine götüren her ilim kasdolunabilceğini söylemek en doğrusudur”* (Gökmen, İslam’ın Nuru,1951-2: 44) ifadesini kullanmaktadır. Bir başka yerde ise, *“İlimler pek çoktur. Taife-i Sofiyye indinde ilimlerin efdaliilm-i ledünnidir. O ise akli deliller ve nakli şahitlere değil, Allah’ın talim ve tefhimile elde edilir* (Tahirülmevlevi, İslam’ın Nuru,1951-8: 19).

Bir başka sayıda ise Kirazoğlu:

“İslam’ın, ilimden maksadı Marifetullah ile ona anahtar olan ‘müspet ilim’dir. Bunun içindir ki: hiç bilenle bilmeyen bir olur mu? Mealindeki ilahi soru, arşı ferşi titremekte ve İslam’ın bütün ilim şubelerine verdiği kıymet ve ehemmiyeti göstermektedir.

Hal böyle iken nasıl olur da, akıl kalem ve mevki sahiplerinden bazıları bu hakikati görmezler; inkâr ederler, hatta korkarlar; İslam’a hücum ederler... Biz açık ve kati delillerle ispat ederiz ki: hakikat arayan insanlığın şiddetle, tehalükle istediği bilcümle ilim, ahlak, huzur, İslam’da mevcuttur. Çünkü İslam’ın ilimden maksadı müspet ilimdir; hakikatin kendidir.

Biz ne daktilo makinesini Frenk icadıdır diye kıran kara cahil, deli... Ne de dindarı, bu kara cahil zanneden kozmopolit eçhel fobi taraftarıyız.

Biz ilim, fazilet, hayra hizmet... yani insanlığın son gaye olarak erişeceği hakiki Müslüman’ız.. Elhamdülillah! Biz namusumuza şerefimize istiklalimize, vatan muhabbetimize, edebimize ahlakımıza, ülül’emre itaatimize, kuvveti hep dinimizden alıyoruz. Hazerde de, seferde de feyiz kaynağımız odur. Bunun içindir ki bizi yaşatan dinimizdir. Bizde dinimiz için yaşıyoruz.

Bu din bize hayatın, memadın zevkini, bekasını, hakikatini öğretmiştir; onsuz nasıl yaşarız... Biz insanız!(Kirazoğlu, İslam’ın Nuru, 1952-19: 2). Görüldüğü üzere müsbet ilimler menfi ilimlere giden bir anahtar bir araç görülmüştür. Nihai hedef ise, “marifetullah” olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte, “İslam’ın ilimden maksadı müspet ilimdir; hakikatin kendidir” şeklindeki söylem, derginin aslolan ilmin menfi ilimdir anlayışıyla paradoks oluşturmaz. Çünkü, menfi ilim, müsbet ilimlerin kemale ermesi olarak görülmektedir ve müsbet ilim, son raddede ulaşılması gereken yol için bir araç olarak gösterilmiştir.

“*Faydası olan bilgi ilimdir*” (Belviranlı, İslam’ın Nuru,1952-10: 3) gibi bir tanımda, “...*Umuma menfaati bulunan ilim, en yüksektir*” (Belviranlı, İslam’ın Nuru,1952-10: 3) gibi bir derecelendirmede bulunan neşriyat sahibi ve yazarlarından Ali Kemal Belviranlı’nın, ilim ve alim tarifinin mutlak şartı olarak “Allah’a varmayı” esas alması, nihai hedefin menfi ilimler olduğunun kanıtını oluşturmaktadır. İlimin kaynağı olarak Allah vurgusunda bulunan Belviranlı’ya göre:

Mütearife-1: Âlim Allah’ı bilendir.

Mütearife-2: İlimin gayesi Marifetullah’tır.

Mütearife-3: Hakiki medeniyet ahlak-ı fazıla ve ilim üzerine müessesedir

İlim Allah’ın âlim sıfatından neşet etmiştir.

Allaha varmayan ilim yoktur.

Yalnız ilmi olan millet zalim, yalnız ahlakı olan millet mazlum olur. Hem ilmi hem ahlakı olan millet hâkim ve mesut olur” (Belviranlı, İslam’ın Nuru,1952-9: 3).

Dergi “alim” tanımlamasıyla kastedilenin, din alimleri olduğu vurgusunu yapmayı ihmal etmemiştir. Allah korkusunun tüm insanlar için genel bir durum olduğuna değinilirken, bu korkudan yoksun olan insanlardan her türlü kötülüğün beklenmesine işaret edilmiştir. “*Dünyevi ilimler elbette faydalıdır. Fakat, “Allah korkusu mefhumunu telkin” bunların metotları haricindedir. Bu mefhumdan mahrum cemiyetlerde rahat ve huzur, emniyet ve sükun bahis olamaz*” (Ozan, İslam’ın Nuru,1951-1: 41). Görüldüğü üzere dergi, pozitif ilimlerin önemini kabul etmekle birlikte, insanlar için asıl gerekli olanın, din ilimleri olduğuna yönelik bir tutum takınmaktadır. Hem bu yönüyle hem de “*Hayatta en hakiki mürşid ilimdir, fendir*” görüşünü yetersiz görmek suretiyle ve pozitif ilimlerin İslam ahlakı ile takviye edilmesine yönelik yaklaşımlarıyla, cumhuriyetin yönetici kadrosundan farklı bir noktada yer almaktadırlar. Ancak dergi, tüm konularda olduğu gibi ilim konusunda da eleştirilerini dolaylı olarak ifade etmek yolunu tercih etmiştir. Bu yönüyle hem siyasi hayatın karmaşasından uzak kalmaya çalışmış, hem de kendisine yönelik muhtemel bir saldırıdan-müdahaleden korunmayı amaçladığı ileri sürülebilir.

Derginin ilim bahsine önem vermesini diğer bir sebebi de, İslam’ın bilime karşı olduğu söylemine cevap verme ve dinin bilimle olan uyumunu anlatma çabasıdır.

Dolayısıyla derginin ilimden diğere bir kastı da, İslam'a yönelik iddiaların, bilimsel hakikatlerle açıklandığı bir bütünlüktür. Bu bütünlüğün gayesi ise İslam'ı en derin mahiyetiyle anlamaktır. Bu durum *“Asırları birbirini üstüne yığan zamanın ortaya koyduğu gerçek şu: İlim ve fen ilerledikçe Müslümanlığın büyüklüğü anlaşılacaktır”*(Gezgin, İslam'ın Nuru,1952-17: 31) sözleriyle gayet açık bir iddia olarak ortaya konmuştur. Bu gayeyi gütmek kişi için bir kurtuluş yolu olma özelliğini de teşkil etmektedir. Bir başka deyişle, *“İrfanlı olanlar bilirler ki, dünya ve ahretin saadeti ve selametini temin eden, en isabetli ve en çıkar yol: âlemlere rahmet olarak yaratılan Zat-i Pak'ın yolunda, insanlığa hakikati duyurmaktır ve açıkça Hakkı hak olarak bilmek ve Hakka uymak; batılı batıl olarak bildirmek ve batıldan kaçınmak ve dolayısıyla mutlak ve müspet ilim yoluyla mağfiret tahsilini temin eylemektir”* (Belviranlı, İslam'ın Nuru,1952-9: 3).

Benzer görüş İzmirli İsmail Hakkı'nın *“Asıl Din Adamları Dindar Olur”* adlı yazısında da tekrarlanmaktadır. Hakkı, bir grup Amerikalı bilim adamının müşterek kararı olarak işaretlediği yazısında şu ifadeleri kullanmaktadır: *“Fihakika din ile fen her ikisi beşerin başka başka ihtiyaçlarını tatmin eder. Hayat tam bir şekil alırken, fen ile din birbirlerine muarız olmak şöyle dursun, birbirlerine el verir. Fennin gayesi hiçbir şekilde garaz ve ıvaza tabi olmaksızın tabii vakalar ve hadiseler ve tabiat kanunları hakkındaki malumatı tekamül ettirmektir. Dinin vazifesi ise beşerin vicdan, mefkure ve emellerini tekamül ettirmektir”*. Bu ifadelere Hakkı şu şekilde katkıda bulunmaktadır: *Din, Allah'ın inzal ettiğini, fen Allah'ın yarattığını gösteren kanunlardır. Allah'ın bir kanunu diğere kanuna nasıl karşı durur?* (Hakkı, İslam'ın Nuru,1952-19: 12).

Görüldüğü üzere derginin din-bilim ilişkisine yaklaşımı İslamcılarının genel görüşlerine yakındır ve ilim-din uyumuna dikkat çekilmektedir. Derginin önemli yazarlarından biri olan Başgil konuyla ilgili makalesinde: *“Mücadele, hakikatte, ilimciler ile dinciler arasındadır; yoksa ilim ile din arasında değildir, olamaz, çünkü kudret eli kainatın bütün varlıklarını hep eş yaratmıştır. Bu bir kanundur ki, alemde tek başına var olan, Allah'tan başka hiçbir varlık yoktur. İlim de bir varlık olduğuna göre, bu kanunun dışında kalmaz. Binaenaleyh o da tek değil, eştir ve ilmin eşi dindir. İlim ile din birbirine muhtaç ve birbirini tamamlayan iki arkadaştır. Ve her biri karşılıklı bir yardımlaşma ile insan varlığını vücuda getiren iki unsurdan birini karşılamaktadır: İlim insan mevcudunun maddesini ve cismini, din ise manasını ve ruhunu temsil eder. İş*

böyle olunca ilim ile din arasında bir mücadele tasavvur etmek ne ilimden ne de dinden hakkıyla bir şey anlamamış olmak demektir” (Başgil, İslam’ın Nuru,1952-15: 14). Görüldüğü üzere Başgil, din ile ilim arasında herhangi bir çatışmayı kabul etmemekle birlikte, onları birbirlerini tamamlayan iki eş mefhum olarak görmektedir. Sözü edilen çatışmanın ise, farklı görüşü savunan kişilerin yaklaşımlarında meydana geldiğini düşünmektedir.

Derginin en çok başvurduğu yöntemlerden olan, fikir ve düşüncelerini ayet ve hadislere dayandırma durumu bu konuda da devam etmekte ve ilim konusunda ayet ve hadislere yer verilmektedir. Bu şekliyle dergi, kaynak gösterme konusunda doğrudan İslam’ın esas kaynaklarına yönelmeyi tercih etmektedir. Peygamber Efendimiz *“İlim Müslüman’ın kaybolmuş malıdır, nerede bulursanız alınız, hatta Çin ülkesinde bile olsa bile alınız”* buyurmuşlardır. Çünkü, İlim, Allah’ın sıfatıdır, onun vatanı yoktur nerede arzu ve güzel kabul görürse orada yerleşir. *“Ben zenginliği dilediğime, ilmi dileyene veririm”* mealindeki hadisi kutsi, ilmin her nerede olursa olsun talepkarına verileceğine dalalettir. Ve yine *“Alimim diye mağrur olmayınız, beşikten mezara kadar ilim tahsil ediniz”* hadisi de bu alanda yaygın olarak bilinenlerdendir. Hz. Peygamber’in ilmin önemine yönelik hadislerinin genel mealleri şu şekildedir:

Hadisi şerif mealleri:

- 1- *İbadetlerin en faziletlisi ilme çalışmaktır.*
- 2- *Dünya isteyen ilim lazımdır. Ahireti isteyen ilim lazımdır. Her ikisini isteyen için de ilim lazımdır.*
- 3- *İlme çalışmak her erkek ve kadın Müslüman’a farzdır.*
- 4- *Hikmet müminlerin yitiğidir, nerede bulursa alır.*
- 5- *Hikmeti al, hangi yerden alırsan al, sana zarar vermez.*
- 6- *İlim ikidir: biri tababet ilmi, diğeri de din ilmidir.* (Gökmen, İslam’ın Nuru,1951-2: 44-45).

“Elhasıl, bir ayeti kerimede Cenabı Hak kendisinden sonra melekleri ikinci ve ilim adamlarını üçüncü olarak zikri beyan buyurmuştur ki, İmam Gazali’nin dediği gibi, İlmi ve ilim adamlarını bundan daha ziyade takdir ve tebci etmek kabil değildir” (Gökmen, İslam’ın Nuru,1951-2: 44-45). Bundan başka bahsi geçen şu kıyaslama, İslam’ın ilme verdiği önemin başka bir kanıtıdır: *Şu hakikate de temas etmek isterim ki: ilmin muhafazası kelam ve kitabetledir. Bir alimin ölümü, bütün alemin ölümü gibidir.*

Kıyamet gününde ulemanın eser ve kalemi ile şühedanın kanı tartıldığında, ulemanın ilim ve kalemleri şühedanın kanına, tarafı ilahice, tercih edilecektir. Zira şühedanın gayret ve şecaatleri, ulemanın eseri telkinatıyla meydana gelmiştir” (Ozan, İslam’ın Nuru,1951-1:42). İlmin önemi konusunda “*İlim tahsil etmeyen istikbalinin manevi katilidir!*”(Çorapçı, İslam’ın Nuru,1953-23: 35) söyleminde bulunacak kadar net ve eksilmeyen vurgusuyla dergi, ilimden uzak duranlara eleştiriyi de ihmal etmemektedir: “*Öyle insan kitleleri vardır ki, marifet ve ilme meyilleri yoktur. Nefsani şeyler gösterildiğinde akın ederek koşarlar. Ruhani ve ilmi şeylerden anlamazlar, hatta kaçarlar*” (Belviranlı, İslam’ın Nuru,1952-13: 3). Ayrıca, “*İlim tahsil eden bir gence, yardımında bulunan kimse, Uhud Dağı kadar altın infak etmiş sevabına nail olur*” gibi hadislerle, insanları bu yola teşviki amaçlanmaktadır.

“Yükselmek isteyen fert ve binnetice milletler, zamanlarını ilim ve bilgi iktisap etmekle geçirirler. İlim ve bilgi, insanın en emin rehberidir. İlim ve bilgi ile mücehhez olan, hiç değilse bunların ana hatlarını ve zaruri olanlarını bilenler, hayatta yanlışlıklar yaparak bu yanlışlıkların kendileri ve cemiyetleri için tehlikeli neticelerinden mutazarrır olmazlar. Ne kadar zengin olursa olsun her fert, bundan dolayı ilim ve bilgiye muhtaçtır. İslamiyet Müslüman aile reisleriyle analarına, yavrularının okuma yazma öğrenmelerini, bilgi kazanmalarını tahrik ve teşvik etmelerini emreder... Müslüman çocukları ve gençleri, boş zamanlarını kahvelerde tavla, kumar oynamakla, gayesiz resimli dergilerdeki resimleri temaşa edip artist isimleri ezberlemek veya hayatlarını okumakla, hafızaya hafıza, zekâyâ zeka katan sessiz, güzel geceleri danslarda, barlarda ve içki âlemlerinde heder etmekle geçirmezler. Zamanını bu suretle telef eden cahil ve iradesiz Müslüman’ın Cenab-ı Hak’tan saadet, selamet, servet ve saman talep etmeye hakkı yoktur”(Berki, İslam’ın Nuru,1952-13: 19). Buradan da anlaşılacağı üzere Müslümanlar, ilim öğrenmeye ve öğrendikleri ilimlerle çalışmaya, üretmeye teşvik edilmektedir. Batı milletlerinin karşısında kalınan geri durumdan kurtulmanın yolu olarak ilim öğrenmek ve üretmek, öğrenilen ilmi ahlakla takviye etmek şeklinde vurgular yapılmaktadır.

İlim bahsimizi, hem konuyla ilgili olması, hem de derginin genel karakteri hakkında bilgi vermesi bakımından İbrahim Kirazoğlu’nun şu çağrısıyla bitirebiliriz:

“Dünyada, mazisi bizim kadar parlak, beşeriyete saadet yolunda bizim kadar hizmet etmiş bir millet gösterilemez. Geçmişteki bu mazhariyetin gururu ile değil de, bundan

sonra yeni bir uyanma cehdiyle istikbalin en parlak, fazıl medeniyetini kurmak ümidiyle seviniriz.

İmam-ı Gazali'nin dediği gibi, maziye dayanıp, âtiyi elde etmek lazımdır. İlim ve ahlak sahasında dünyaya bir şey bırakmadan gitmek insanlık için büyük hacâlettir (utançtır). Bu hacâlete bizler düşmemek için ilim ve ahlak yolunda büyük hizmetler etmek zorundayız. Bu da ancak mazimizi bilmekle olur. (Kirazoğlu, İslam'ın Nuru,1952-13: 22). Sonuçta dergi, gelenekten kopmadan geleceğe bakmak ve iyi bir gelecek için ilim ve ahlaktan ayrılmamak şeklinde bir çağrıda bulunmaktadır.

3.5.5. Hukuk

İslamiyet, sadece insanla Allah arasındaki münasebetleri değil aynı zamanda, toplumsal alanın birbirleri ile olan ilişkilerinde de düzenleyici bir fonksiyona sahiptir. Dolayısıyla söz konusu dinin temsilcileri devlet hukukunda olmasa bile en azından kendi aralarındaki ilişkilerinde mensubu oldukları dinin bidatlerinin etkili olmasını talep etmektedirler. Bu talep aynı zamanda, uzunca bir dönem İslam ile içice yaşamış ve hemen her kurum ve kültür anlayışının altında İslami bir içerik bulunan bir milletin, gelenek ve göreneklerinin toplumsal ilişkilerine yansımalarının doğal bir sonucudur. Bu bağlamda, her milletin hukuk sisteminde yine o milletin gelenek ve görenekleri önemli bir yere sahip olması elzemdir. Ancak, XIX. yüzyıldan itibaren olmak üzere birçok İslam ülkesi, çoğunlukla hiçbir değişiklik yapmadan veya kötü bir kopya ile Batılı hukuk sistemlerini kendi hukukları gibi kabul etmişlerdir. Tamamıyla Batı kültür ve anlayışının bir ürünü olan bu hukuk sistemlerinin, İslam ülkelerine bir takım olumsuz durumları da beraberinde getirmesi kaçınılmaz bir sonuçtur ve nitekim Türkiye özelindeki yansıması da bu yönde olmuştur. Ancak bu ifadeler, Batılı modern hukuka karşı bir tepki olarak algılanmaktan ziyade, ithali yapılan hukuklara en azından yerel kültürün normlarının ilave edilmemesine bir şikayet olarak değerlendirilmelidir.

Batı'nın İslam devletleri üzerindeki engellenemez yükselişi neticesinde meydana gelen gerilik, kapatılması imkansız gibi görünen bir hale geldiğinde İslam devletleri, Batı kanunlarını alarak hukuk meselelerini mümkün olan en kısa yoldan kapatmak istemişlerdir. Bu durumun aynı zamanda bir zorunluluğun sonucu olduğunu da kabul etmek gerekmektedir. Ancak, bazı ülkeler mevcut İslam hukukunun yeterli olduğu noktalara dokunmayıp İslami hukuk geleneğini sürdürdüğü halde, bazıları ise İslam hukukunu tamamıyla Batı hukukuyla değiştirdiği gibi İslam hukukunu da bütün

kötülüklerin anası olarak görmüştür. Bu noktada Türkiye ikinci grupta yer almaktadır. Güngör'e göre, Türkiye Cumhuriyeti'nde hukuk tercihinin Batı menşeli olması, modernleşme iddiası olan tek-parti yönetim kadrosunun, hukuk alanında meydana gelecek olumlu değişmelerin cemiyet hayatına da aynı şekilde yansıtacağını düşünceleriyle alakalıdır. Dolayısıyla, söz konusu yönetici kadro daha çok hukukun hayatı takip etmesini değil hayatın hukuk tarafından şekillenmesi taraftarıdır. (Güngör, 2006: 89). Ancak ifade edilmelidir ki, bu amaca binaen hayata geçirilen ve oldukça radikal sayılabilecek hukuk reformlarının toplumda benimsenmesi kolay olmamıştır. Çünkü bu geleneksel İslami kültürün yok sayılması anlamına gelmekteydi ve Cumhuriyetin ilk dönem insan malzemesi Osmanlı geleneği içinde yetişmişti. Yukarıda da değinildiği üzere İslamiyet, Osmanlı dönemine ait cemiyet hayatının hemen her noktasına sirayet etmiş yani, İslamiyet ile cemiyet hayatı iç içe girmiş bir durumdaydı. Hukukta yapılan reformlar yoluyla, İslami değerlerin cemiyet hayatından silmeye çalışmak, cemiyet hayatını yok saymakla aynı manaya gelmektedir. Kaldı ki, İslam hukukunu kökten silip yerine tamamıyla Batı hukukunun getirildiği Türkiye'de, ihraç edilen hukukun gerçek bir inkılâp havası yarattığını söylemek de güçtür. Çünkü, çok basit bir yaklaşımla, İsviçre aile hukukunun İslami aile yapısıyla uyuşmayan durumunun hukuksal alanda birçok problem çıkarması kaçınılmazdır¹⁴² (Güngör, 2006: 89-91).

İslami hukukun yerini Hıristiyan Batı hukukunun almaya başlaması, İslamcılar tarafından her dönemde eleştiri konusu olmuştur¹⁴³ ve İslami hayat tarzının yeniden tesis edilmesi olarak tanımlanabilecek bir içeriğe sahip olan İslam'ın Nuru'nun, hukuk alanındaki bahis ve tepkileri de bu alanda yoğunlaşmaktadır.

¹⁴² Tanzimat döneminde başlayan ve cumhuriyetle birlikte radikal bir hal alan hukuk reformları dönem İslamcılar tarafından eleştirilmiştir. Bu süreçte İslamcılar hukuk konusunda iki nokta üzerinde durmuşlardır. 1- Kanunlar Şeriata aykırı olamaz. 2- İslami esaslara dayanmayan kanunlar ise Müslümanlar için bir bağlayıcılık oluşturmaz. Tunaya, a.g.e. s. 93. Kur'an-ı Kerim'in en büyük anayasa ve şeriati da o yasanın kuralları sayan İslamcılarının görüşleri, Cumhuriyete döneminde kabul görmemiş, insan aklına ve bilime dayalı olarak hazırlanmış hukuk kuralları tercih edilmiştir.

¹⁴³ “Biz, memleketimizin mesut olması için, Avrupa kanunlarını tercüme edip almanın kafi geleceğini zannettik. Ve bu kanunların bizde kabul ve tatbik olunabilmesi için, onlarda yapılacak birkaç değişikliğin yeteceğini hayal ettik. Mesela: Adalet sistemimizi ıslah etmek için Fransız adalet sistemini esas aldık. Halbuki Fransız cemiyeti, bizinkine asla benzemeyen, aslı ve menşei, ruh hali, adetleri ve gelenekleri, irfani ve medeniyet seviyesi ile bizden pek farklı olan, ihtiyaçları ise çok ve çeşitli bulunan bir toplumdur. Fransız adalet sisteminin mükemmel oluşu ile bizi cezbe etti. Bu da, bizce kabul olunması için kafi görüldü. Halbuki Fransa'ya hiçbir şekilde benzemeyen bizimki gibi bir memleket için, bu sistemin uygun olup olmadığını kimse düşünmedi. Bu tarzda icra ettiğimiz adliye ıslahatının, bunca seneler çalıştıktan sonra malum şekilde ve hiç derecesinde neticeler vermesi şaşılacak bir şey değildir”. Said Halim Paşa, a.g.e. , s. 57.

Bu noktada dergi, hukuksal anlamda dünyadaki hukuksal uygulamalar ile Türkiye'deki hukuksal uygulamaları ve İslami uygulamaları kıyas şeklinde karşımıza çıkarmaktadır. Özellikle Mecelle'nin kaldırılıp Cumhuriyet döneminde İsviçre Medeni Hukuku'nun alınmış olmasına karşı derginin tepkisi somuttur. Bu tepkiyle uyumlu olarak, Mecelle'nin sağladığı, Medeni Kanun'un sağlayamadıkları üzerinden tartışmalar yürütmüştür. Dergi yazarlarından ve aynı zamanda hukuk Profesörü olan Şakir Berki'nin¹⁴⁴ “*Mirasta İslam Hukukun Örnek Bir Kaidesi*” başlığı altında oluşturduğu makalesi¹⁴⁵ bu bağlamda düşünülebilir. “*Mirasta çocukla içtima eden ana babaya hisse ayrılmış olmasıdır*” şeklinde bir kaidenin işlendiği makalede “Medeni Kanun” eleştirisi öne çıkmaktadır: “*Mecelleyi külliyyen terk eden ve İsviçre Hukukunu olduğu gibiye pek yakın şekilde iktibas eyleyen kanun vâzımız, bu iktibasıyla İslam miras hukukunun bu mantıki kaidelerinden Türk cemiyetini mahrum eylemiştir... Zira Türk çocukları İsviçre çocukları hilafına olarak, rüşte vardıktan sonra dahi baba ve analarından maddi ve manevi müzaheret görmeye kökleşmiş bir içtimai ve iktisadi anane olarak alışkındırlar. Bu âdet Türkün sinesinde o kadar yerleşmiştir ki, ne çocuk ne anne-baba bundan vazgeçer. Şu perçin gibi yardımlaşma, çocuk ile anne-baba arasında bu suretle hükümferma iken, İsviçre İktisadi ve İçtimai telekkiyatı üzerine bina edilmiş olan (Anababanın ilk derecedeki mirasta hissedar olmaması) kaidelerinin, olduğu gibi alınvermiş olması, hiç şüphesiz kanun yapma sanatının kaidelerine uygun değildir* (Berki, İslam'ın Nuru,1952-20: 21-22).

Görüldüğü üzere, hukuka dair bir kaide üzerinden medeni hukuk eleştirisinin yapıldığı bu makalede, mecelle hukukuna dönük bir tutum sergilenmektedir. Ayrıca, herhangi bir hukuk kaidelerinin iktibası yapıldığında o ülkeye has kültür ve özelliklerin dikkate alınmasının gerekliliğine değinilmektedir¹⁴⁶.

¹⁴⁴ Şakir Berki, İslam'ın Nuru'nda yazı yazdığı dönemlerde Ankara Hukuk Fakültesi Doçenti olarak görev yapmaktadır.

¹⁴⁵ Şakir Berki'nin, Türk Medeni Hukukunun miras kaidesi üzerine detaylı bir çalışması için bkz. Şakir Berki, Türk Medeni Kanununda Miras Hukukunun Esasları.

¹⁴⁶ Herhangi bir hukuk kaidelerinin iktibası sırasında o ülkeye ait kültür ve özelliklerin dikkate alınması gerekliliği oldukça önemli bir husustur. Şöyle ki, İslamiyet her ne kadar kaynakları bakımından tek ve sabit bir adrese de yönelse de, gerek mezhep farklılıkları gerekse farklı yaşam tarzları bu alanda birlik sağlanmasını zorlaştırmaktadır. Müslüman toplumlar İslamiyet'i daha önceki yaşam şekilleri, gelenek ve inançları üzerine inşa etmiş olduklarından, İslam öncesi yaşamları İslam sonrası yaşamları üzerinde etkili olmuştur. Bundan dolayı Müslüman toplumların İslam'a bakışlarında özde olmasa bile uygulamada farklılar meydana getirmiştir. Bu farklılık Şii-Sünnilik arasında olduğu gibi, Sünni Türk ile Sünni Arap arasında da görülmektedir.

Ülken'e göre Modernist Müslümanların üzerinde fazlaca durdukları iki durum vardır: 1- İnancın ilkelerini yeni ilim verileriyle uzlaştırmak; 2- Hukuki sistemi yeni ihtiyaçlara göre geliştirmek. Ancak, bunlardan

Medeni Hukuka yönelik benzer bir eleştiri de, bir başka dergi yazarı M. Kemal Kalkan tarafından yapılmaktadır. Kalkan, “*Avrupa’da ve Bizde İlmî içtihat ve Kaza-i Kararlar*” başlığındaki makalesinde hukuk eleştirisi yapmaktadır. Söz konusu makalede, Fransa’da bir nakliyat işinde meydana gelen hak sorunlarının veya mirasa yönelik bir durumun ne tür süreçlerden geçtikten sonra hukuki bir norm kazandığı ele alınmaktadır. Bir sürecin sonucunda meydana gelen hukukun sözü edilen ülkeye ait olacağı ve bunun başka bir devlet tarafından hukuk kaidesi olarak kullanılmayacağını anlatıldığı makalede, Medeni Hukuk eleştirisi yapılırken, Milli hukuka yönelik bir çağrı söz konusudur: “... *Mahkemelerimiz –bazı mühim istisnalar hariç- Medeni Kanunun ikinci maddesinin kendilerine verdikleri yetkiye dayanarak milli hukukumuzu geliştirecek –ve modern hukuk esaslarına müstenit en mükemmel kanundur denilerek İsviçre’den alınan Medeni Kanunu, ahlaki, içtimai, ve iktisadi bünyemize intibak ettirecek- mahiyeti haiz içtihatlarla umumi surette tesadüf edilemez. Bunun neticesi olarak yukarıda izahlandığı üzere mahkemelerin hakkaniyet bakımından, hadisenin hususi hal ve şartlarına ve ameli ihtiyaçlarımıza uygun olarak kanuni islah ve tadil yolunda verdikleri kararları icabına göre desteklemekle mükellef olan doktrinin kendileriyle işbirliği halinde ilmi çalışmalarda bulunmasına pek de imkan husule gelmiş değildir. Ve tabiidir ki, hakimlerimiz, yukarıda izahlanan serbest içtihad usulünü başarı ile tatbik etmedikleri müddetçe, bu yolda ilmi bir işbirliğine yer olmayacak ve binnetice yalnız çeşitli ihtiyaçlarımızdan ilham alan tecrübeye müstenit milli bir hukuk kurup geliştirmek hususundaki imkansızlık devam edecek, bu suretle hukuk sahasında yaptığımız inkılap da yarım kalacaktır*” (Kalkan, İslam’ın Nuru,1953-24: 44). Kalkan, farklı bir kültürden alınan bir hukuk sisteminin, yargılamalar sırasında haksızlığa neden olabileceğine değinerek Medeni Hukuk eleştirisi yapmaktadır. Ayrıca, farklı bir ülkeden iktibası yapılan hukuk sisteminin milli değer ve kültürler bağlamında yorumlanmasının önemine dikkat çekmektedir. Hukukun millileştirilmesi, milli ihtiyaçların karşılanması, hukuk sistemindeki haksız uygulamaların önüne geçilmesi için zaruri görmektedir.

Medeni hukuk eleştirisinin yapıldığı yazılarda aynı zamanda İslam hukukuna yönelik övgüler de yer almaktadır. Bu yazılarda İslam dini gelmezden evvel genelde dünya özelde ise Arapların tam bir bedeviyet ve cehalet içinde yaşadıklarından ahlak

birincisi noktasında büyük ölçüde mutabakat sağlansa da ikincisinde aynı başarı gösterilememiştir. Çünkü, dünyanın çok değişik coğrafyalarında yaşayan Müslümanların çeşitliliği ve yapı farkı herhangi bir uzlaşmayı imkansız kılmaktaydı. Söz gelimi, Rusya Müslümanlarının toplumsal şartlarıyla Afrika Müslümanlarının toplumsal şartları derin farklar barındırmaktaydı. Ülken, *a.g.e.* s. 277

ve hakkaniyet mefhumlarının nadir olarak görüldüğünden bahsedilmektedir. İslamiyet'in, beşeriyete şahsi, ailevi ve içtimai hükümlerinin en yükseklerini telkin etmesinden ve hukuk sahasında bir adalet ve müsavat temin edip herkesin haklarını tayin etmesinden söz edildiği yazılarda yeni, müstakil adalet ve hikmet üzerine müstenid bir hukuk müessesesi vücuda gelmiş olduğu aktarılmaktadır.

İslamiyet'in gelmesiyle birlikte beşeriyete adalet geldiğini ifade eden dergi, bu durumla da ilişkili olarak hukuk bilimine oldukça önem vermiş ve özellikle miras ve aile hukuku gibi çeşitli hukuksal alanlarda İslam hukukunun üstünlüğünden yana tavrını korumuştur. Bu tavrın menşei, İslam hukukunun kaynağının Kuran, dolayısıyla sonsuz adalet ve Allah olarak görülmesindedir. Dergi yazarlarından hukuk profesörü Şakir Berki bu durumu şöyle özetlemektedir: *“İslam hukukunun anayasası Kur'an olup hukukun hiçbir branşı bu azim anayasanın ahlaki, içtimai ve iktisadi hiçbir kaidesine muhalif bulunamaz”* (Berki, İslam'ın Nuru,1952-17: 32).

Ayrıca, İslam hukukunun, kendisinden önce var olan bir takım hukuki muamelelerin, şeriata aykırılık göstermeyenlerine müdahale etmediğinden bahsedilmiş; bunun yanında, bu muamelelere binlerce yeni hükümler tesis etmek suretiyle İslam hukukuna en iyi şeklini verdiği ifade edilmiştir. *“Bütün bu hükümler, muayyen şer'i delillere müstenit olduğundan bunlara hiçbir kimsenin indi düşünceleri, şahsi menfaat endişeleri, imali nüfuzları (nüfuz kullanmaları) tahakküm şaibeleri asla bulunmamıştır”* (Bilmen, İslam'ın Nuru,1951-5: 10).

Bunlardan başka derginin üzerinde durduğu diğer bir konu da, İslam hukukunun müstakil bir hukuk olduğunu ispata çalışmaktır. İslam hukukunun Roma hukukundan ayrı bir hukuk sistemi olduğunun ispata çalışıldığı yazıda, *“İslam hukukunun yalnız fakültelerimizde değil, bütün dünya fakültelerinde okutulması lüzumuna müsbet ve hukuki delilini vermeye çalışacağız”* (Berki, İslam'ın Nuru,1952: 17: 32) gibi ifadelere yer verilmektedir.

Dergi, İslam hukukunun Roma hukukundan esinlenerek oluşturulmuş bir hukuk olmadığını ifade ettiği bölümlerde, İslam hukukunun doğuştan yazılı bir hukuk iken, Roma hukukunun şekillenmesini 12 levha kanunlarına kadar götürmektedir¹⁴⁷. *“İslam*

¹⁴⁷Ülken'in, İslam hukuku hakkındaki fikirleri dergi yazarları ile benzerlik göstermektedir: *“Hıristiyanlık Roma hukukuna varis olduğu halde, İslam hukuku Allah'a karşı ve insanlara ait bütün münasebetleri düzenleyen bir sistem kurmaktadır. Mahiyet bakımından dini ahlaka bağlıdır. İslam dini bir kavmin tarihi*

hukukun anayasası Kur'an olup, hukukun hiçbir branşı bu azim anayasanın ahlaki, içtimai ve iktisadi hiçbir kaidesine muhalif bulunamaz". (Berki, İslam'ın Nuru,1952: 17: 32). Bundan dolayı, "İslam hukukunun başka membalardan istifade etmiş olmasına imkan yoktur. İslam Hukuku, başlı başına bir müessesesi-ilmiyedir. Başka kaynaklara muhtaç olmayıp pek geniş, pek hakimane ahkamdan müteşekkil ve her zaman için tatbik kabiliyetini haiz bulunmaktadır" (Bilmen, İslam'ın Nuru,1951-5: 10).

Bilmen, İslam hukukunun bağımsızlığını ispat için, 1937 yılında "Lahey" de toplanan hukuk konferansına, Mısır Camiülezhri adına katılan iki İslam aliminin, "İslam hukukunda medeni ve cinai mesuliyetler" ve "İslam hukukunun Roma hukukundan esinlendiğine dair yanlış düşüncelerin reddi meseleleri" konularında yapmış olduğu savunmalara atıfta bulunmaktadır. Savunmalar neticesinde, Lahey divanında İslam hukukuna yönelik oy birliği ile kabul edilen maddeler şu şekildedir:

- 1- *"Şeriatı İslamiyye = İslam hukuku, umumi hukukun –mukayeseli hukukun-kaynaklarından biridir.*
- 2- *İslam hukuku canlıdır, tekamülesalihtir.*
- 3- *İslam hukuku bizatihi kaimdir, başkalarından alınmış değildir.*
- 4- *Birinci mevzu - yani: İslam hukukundaki mesuliyet bahsi – konferansın siciline Arapça ile tescil edilecektir. Bu, kendisine müracaat edilmek için hazırlanan dergi-i ilmiyede de nazara alınacaktır.*
- 5- *Arapça, konferansta istimal edilecek (kullanılacak) ve müstakbel devrelerde de buna devam edilmesi tavsiye olunacaktır" (Bilmen, İslam'ın Nuru,1951-5: 11).*

Lahey Hukuk Konferansı'nın sonuçlarından da anlaşılacağı üzere, "İslam hukuku, beynelmilel mukayeseli hukukta mevki alacak kadar müstakil ve orijinal bir hukuk sistemi olduğu gibi, bugün dahi memleketimizde gerek miras, gerek vakıflar ve gerekse toprak hukukunu alakadar eden sair ahkam dolayısıyla hakimlerin avukatların ve alakalı sair memurların muhtaç olduğu, binnetice hukuk fakültelerine seçime bağlı bir ders olarak değil de; mecburi bir ders olarak dahil edilmesine ihtiyaç olan bir hukuktur" (Berki, İslam'ın Nuru,1952-20: 22). Öneme binaen, İslam hukukunun, okullarda ders olarak okutulması ve bir kısım kaidelerinin uygulanmasına yönelik

çağrılar dergide birkaç defa yenilenmektedir. Bu ve benzeri teklifleri günümüz koşullarına göre düşündüğümüzde oldukça normal gelebilir. Lakin, İslam hukukuna yönelik bu tekliflerin 1950’li yılların başında yapıldığı göz önüne alınırsa, durumun öneminin daha iyi anlaşılacaktır.

Buraya kadar anlatılan durumdan da anlaşılacağı gibi dergi, İslam hukukunun müstakil bir hukuk olduğu konusunda kararlıdır ve İslam hukukunun başka hukuklardan esinlediği şeklindeki fikirleri reddetmektedir. Buna ilaveten, Batı hukukunun özellikle Endülüs vasıtasıyla İslam hukukundan etkilendiğini düşünmektedir¹⁴⁸: “*İslam hukuku kutsi ve istisnai bir mahiyeti haizdir; bunun başka hukuk müesseslerinden istifade etmiş olması düşünülemez. Fakat, Avrupa hukuku, ael’-ıtlak (mutlaka) İslam fihından ve bilhassa Endülüs’te ve Afrika’da ziyade intişarı cihetiyle Maliki fihından pek çok müstefit olmuştur*” (Bilmen, İslam’ın Nuru,1951-5: 11).

İslam hukukunun hukuk fakültelerinde okutulmasının zorunluluğuna değinen Berki¹⁴⁹, bunun olmamasını hem hukuk kuramları hem de tatbikatı açısından noksanlık olarak değerlendirmektedir. Berki, müstakil hukuk sistemleri arasında beşer hayatı için en uygun şartların İslam hukukunda olduğunu iddia etmektedir: “*Hele memleketimiz mevzuatının miras ve vakıflar gibi cemiyetin en hassas meselelerinde İslam hukuku ile çok yakından alakası aşikardır. İslam hukuku ahkamı bilinmedikçe, ne hakim ne avukat ne de ilgili sair tatbikatçı bu meselelerle alakalı ihtilafları ne vatandaş ve ne de devlet menfaatini tatmin edici bir şekilde halle kadir olamaz*” (Berki, İslam’ın Nuru,1952: 17: 34).

Derginin hukuk bahsinde ele aldığı konular ve İslami hukuk talepleri, çatışmacı bir söylemden uzak durmakla birlikte, ifade edildiği dönem itibariyle dikkat çekicidir. Bu ifadeler, Türkiye’de İslamcı söylem ve taleplerin tekrar görünmeye

¹⁴⁸ Batı’nın sahip olduğu bilim ve tekniğin alt yapısının İslam olduğu yönündeki söylem çok sık tekrarlanan bir durumdur. Bu durum, İslam’ın Nuru Dergisinin muhtelif yerlerinde karşımıza çıkmaktadır. Örneğin derginin etkili isimlerinden Ali Ulvi Kurucu, “*Oluşturmuş olduğu güç sayesinde savaş ve barış dahil dünyadaki tüm olayların karar vericisi olmuş olan Avrupa, bu gücü Müslümanlardan devralmıştır. Dolayısıyla bu durum karşısında Müslümanlar çok çalışıp üretmek suretiyle üzerine düşeni yapmamalıdır. Müslümanların mallarına ve bilhassa mukaddes dinlerine kıyan bu mezalim karşısında, her Müslümanın bağı kan olup, kalbi heyecan ve intikam darbeleriyle çarpması ve zalimlere, kim olursa olsun, amansız bir düşman gözüyle bakmalıdır*”. Ali Ulvi Kurucu, *Birbirine Rekabet Eden İki Dava* İslam’ın Nuru, S.12, s.28.

¹⁴⁹ “İslam hukukunun İlahiyat Fakültesi programına alınmış olması, gayeyi asla temin edemez. Zira, bu fakülteden çıkacak olanlar hukukla alakalı tatbiki vazifeler almayacaklar, esasen alamazlarda. İslam hukuku, Hukuk fakültelerinde okutulmalı, İlahiyat fakültelerinde İslam dininin ahlaki, içtimai ve iktisadi zabıtalı öğretilmelidir. Şakir Berki, İslam Hukukunun Muasır Ehemmiyeti, İslam’ın Nuru, S. 17, s. 34.

başlamasının ilk örnekleri olması açısından değerlendirildiğinde farklı bir anlam kazanmaktadır.

3.5.6. İnsanlık ve Biz (Doğu-Batı Kıyası)

Genel itibariyle İbrahim Kirazoğlu tarafından oluşturulan bu bölümde, Müslüman ile Gayr-imüslimlerin tarihsel arka planı incelenmeye çalışılmaktadır. Batı medeniyetin sahip olduğu hiçbir ideolojinin, ekolün, fikrin, ahlak ve hukuk anlayışının İslami hakikatlerden ve İslam ahlakından daha üstün olamayacağı ifade edilmektedir¹⁵⁰. İslam tarihinin oluşturmuş olduğu güçlü medeniyete dikkat çekilmek suretiyle, Batı medeniyeti karşısında psikolojik baskı yaşayan Müslümanlara, kendi medeniyetlerinin ulviliği anlatılmaya çalışılmış; İslam medeniyetinin ne kadar yüksek değer ve eserler ortaya koyduğunu göstermek amaçlanmıştır. İslam medeniyetin ürünü olan sanat eserleri¹⁵¹ ve bunların oluşturucuların sahip olduğu meslek ahlakına dikkat çekilmiş ve

¹⁵⁰ Bugün ahlak ve hukuk üzerine Avrupalı filozofların düşün adamlarının ileri sürdüğü fikirler, çoğu kere birbiriyle çatışmaktadır. Ayrıca bu fikirler insan aklına dayalı ihtimaller üzerinden oluşturulmuştur. Ancak, İslam hukuku ve ahlakının kaynağı akıl üstüdür ve doğrudan Allah'tan gelmektedir. Dolayısıyla Müslümanlar Batı felsefe ve ahlakına hayran olmak yerine, İslam felsefesini, hakikatini anlamaya çalışmalıdırlar. Müslümanlar bunu anladıktan sonra, hiçbir şeyin ihtimallere dayalı olmadığını, hakikatin gerçek kaynağının ne olduğunu anlayacaktır. Binaenaleyh, bizim bu kadar sağlam bir "Hakikat-i İslamiye"imiz varken, zihinlerimizi yabancı, yalancı fikirlerin evham seline kaldırmağa neden muhtaç olalım? Ve neden vaktimizi heba edelim?.. İbrahim Kirazoğlu, *İnsanlık ve Biz*, İslam'ın Nuru, S.4, 1951, s.18.

¹⁵¹ Ömer Kirazoğlu, "İslam ve Sanat" başlığı ile kaleme almış olduğu makalesinde, Müslüman sanatçı ve zanaatkarların ortaya koymuş olduğu eserlerin bugün dahi dünyanın örnek eserleri arasında gösterildiğini ifade etmektedir. "*İslam Türk sanatının meşheri mesabesinde olan, Yeşil Ulu Cami, Beyazıt, Şehzade, Süleymaniye, Selimiye, Mihrimah, Sultan Ahmet, Yeni Cami ve saire gibi camiler halısından, yazısından kubbe âlemine kadar, ideal sanat eserinin mümeyyiz vasıfları olan; rasyonel, ahenkli, sade, basit, tam, sağlam, muhite bağlı, tezyinatı makul ve güzel oluşları ve bunu kemal halinde nefsinde toplamış bulunmaları bu iddiamız için kâfi delil değil midir?*"(Kirazoğlu, 1953-1: 2) şeklindeki ifadeleriyle İslami sanat eserlerinin üstünlüğünü ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Yeryüzüne hakiki ve gerekli sanatın İslam ile geldiğini iddia ettiği yazısında, İslam sanatı için, "*Bediyyatın süfli olanına değil ulvi olanına, Şeytani olanına değil rahmani olanına, Hayvani olanına değil insani olanına kıymet ve ehemmiyet vermiştir. Bedii değil, behimi heyecan veriyor diye, her nefsanî arzuyu sanat eseri haline sokmak, bizzat sanata ihanettir. Onu suiistimaldir, israftır. Çıplak resim ve heykeller bunlardan maduddur. İslam da bu fesat verici eserlere yer verilmemiştir. Beşer, İslam'la büyük bir inkılâba erişmiştir. O put ve heykel devirlerini 14 asır evvel geriye atmıştır. Bugün hislerin, duyguların, fezailin, idrakin, mefkûrenin en yükseğine malik bulunuyoruz. İnsan artık insanlığını bilmeli ve sanatına o veçheyi vermeli; İslam'a sarılıp Allah' a yükselmelidir*" ifadelerini kullanmaktadır. Ömer Kirazoğlu, *İslam ve Sanat*, İslam'ın Nuru, S. 21, s. 2.

Görüldüğü üzere dergi için sanat, özellikle mimari, hat sanatı, çini, doğrama, dokuma, el örgüsü, nakış halı gibi alanlardan müteşekkil, heykel, resim, tiyatro, sinema gibi alt sanatsal alanların dâhil edilmediği bir alandır. Bilhassa İslam mimarisisiyle ilgili eserleri her sayıda kapak resmi olarak, hat sanatıyla İslam büyüklerinin isimlerini arka kapakta yayınlayarak bu iki sanat dalına verdiği önemi açık etmiştir. Ayrıca, Batı sanatının resim, tiyatro, sinema, heykel gibi önemli figürlerini sanat dışı kabul ederek, Doğu-Batı kıyasını sanatsal alana da kaydırmıştır.

yaşanılan dönemdeki Müslümanlara da, bu yönde telkinde bulunulmuştur. Müslümanların yetiştirdiği Hülefa-i Raşidinler, Gazaliler, Şaraniler, Farabiler, Mevlanalar, İbni Sinalar... ve bunların ortaya koyduğu sayısız eserin dünya bilim ve sanatına yapmış olduğu katkıya dikkat çekilmektedir. Burada aynı zamanda, İslamcılarının genel kaygısı olan “ilim-din” ilişkisine de değinilerek, İslam’ın bilim dini olduğu vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, İslam tarihinde yazılmış kitapların çokluğuna dikkat çeken Kirazoğlu, *“gecenin karanlığında küçücük karıncanın hukukundan tutunuz da, Halık’ın hakkına kadar bütün detaylarıyla incelenmiş bir Hukuk Kamusu, bizden başka kimde vardır?” Dünya adalette bizin Ömer’imize (r.a.) eş bir Ömer gösterebilir mi? Avrupa ve Amerika, yirminci asra kadar, nazari ve Tatbiki Hukukta bir İmam-ı Azam yetiştirebildi mi?* gibi sorularla İslam’ın bilim, ahlak, hukuk ile olan ilişkisine değinmektedir. Bununla birlikte, İslam’ın ilme verdiği önem Ayet-i Kerime ve Hadis-i Şeriflerle desteklenmektedir. *“İlim rütbesi bütün rütbelerin en yükseğidir”, “İlim talep etmek her Müslüman erkek ve kadını için farzdır”, “Amil alimin yüzüne bakmak ibadettir”, “Dünya isteyene ilim lazımdır, ahret isteyene ilim lazımdır, her ikisini isteyene de ilim lazımdır”*(Kirazoğlu, İslam’ın Nuru,1951-7: 28)mealindeki Hadislerle İslam dininin ilme, alime, talebeye verdiği önem üzerinde durulmaktadır.

İslam’ın bilim ve öğrenmeye verdiği öneme rağmen, İslam devletlerinin genel itibariyle geri durumda olduğu aşıkardır. Ancak, İslamcılara göre bunun sebebi, İslam’ın kendisi değil, Müslümanların ataleti ve dini celiliyi tam idrak edememeleridir. *“Suç İslam’da değil Müslümanlarda”* şeklinde özetlenebilecek bu tutum, dergide de kendine yer bulmaktadır. *“İslamiyet, inanışta Hak’kı, muamelede adli, amelde salahi, muaşeretinde adabi, hayatta sefayı telkin ve temin eder. Hal böyle iken İslam karşıtları ne derlerse desinler. İşte İslam Nebisi’nin hayatı işte Hadisleri, işte Kur’an, işte kitaplar... Müslüman zannettiğin bir iki perişanın haline bakma, İslam’ın kendine bak, mefkuresine bak, eserlerine bak, Nebisine bak, Sahabelerine bak, müçtehitlerine bak, velilerine bak, müelliflerine bak, kitaplarına bak. senin gördüğün kusur İslamiyet’te değil, bazı tembel ve amelsiz Müslümanlardadır”* (Kirazoğlu, İslam’ın Nuru,1952-10:16).İslam dininin gerileme sebebi olmadığı bu ifadelerle vurgulandıktan sonra, Batı’nın İslam devletlerine göre bilim ve teknik üstünlüğü kabul edilmektedir¹⁵². Ancak,

¹⁵² İtiraf etmek lazımdır ki, Avrupa’da bize dair yazılmış eserler, bizde yazılanlardan, basılanlardan daha çoktur. Ve biz de ise, Avrupa’ya dair yazılan eserler hemen hiç yoktur. İngiltere’de Kur’an’ın Hadisin, Mevlana’nın, Ömer Hayyam’ın Şark felsefesinin yüzlerce basılmışları vardır. Fransa ve Almanya’da aynı

Batı medeniyeti, “*makine medeniyeti*” olarak ifade edilerek, söz konusu üstünlüğün sadece teknik anlamda olduğu vurgulanmış; ahlak, adalet, hukuk, insani değerler açısından İslam hakikatlerinin Batı değerlerinden üstün olduğu ifade edilmiştir. “*Sadece riyaziye (matematik bilgisi), fizik, kimya, mihanik (mekanik) ilimlerinin tatbikatından ibaret olan bugünkü makine medeniyetinden, bir derece mahrum bulunuşumuz, hakkımızda kimseyi tevehhüme düşüremez. Zira: İtikat ve amele tealluk eden ve her birinin yüzlerce şubesi olan ilimlerde ve bilhassa ilm-i ahlak ve ilm-i hukukta dünyanın henüz ulaşamadığı üstünlüğümüzü, kim inkara cüret edebilir*” (Kirazoğlu, İslam’ın Nuru,1951-4: 19).

Tüm bunlardan başka, ahlak ve hukuk üzerine Avrupalı filozof ve düşün adamlarının ileri sürdüğü fikirler, çoğu kere birbiriyle çatıştıklarına değinilmektedir. Ayrıca bu fikirler insan aklına dayalı ihtimaller üzerinden oluşturulduğu için kesin doğru olamazlar. Ancak, İslam hukuku ve ahlakının menşei akıl üstüdür ve doğrudan Allah’tan gelmektedir. Dolayısıyla Müslümanlar Batı felsefe ve ahlakına hayran olmak yerine, İslam felsefesini ve hakikatini anlamaya çalışmalıdırlar. Müslümanlar bunu anladıktan sonra hiçbir şeyin ihtimallere dayalı olmadığını, hakikatin gerçek kaynağının ne olduğunu anlayacaktır. Binaenaleyh, bizim bu kadar sağlam bir “Hakikat-i İslamiye”miz varken, zihinlerimizi yabancı, yalancı fikirlerin evham seline kaldırmağa neden muhtaç olalım? Ve neden vaktimizi heba edelim?..” gibi sorularla okuyucuya yön vermek amaçlanmaktadır. Buna bağlı olarak “*Garptan alınacak çok şeyler varsa, garba verilecek daha çok şeylerimiz vardır*” ifadesi ile, Batı’nın Doğu karşısındaki üstünlüğü, “makine medeniyeti” tabirinden de anlaşılacağı üzere sırf mekanik düzeyde ele alınmaktadır. Ancak, makine ile gelen refah ve mutluluğun toplumsal huzur, saadet ve ahlak için yeterli olmayacağına dikkat çekmektedir. “*Eğer yükselmiş bir makine medeniyetinde, fazilet olmazsa, bir lahza milyonlarca insanın telefine sebep olan atom bombaları keşfolunur*” (Kirazoğlu, İslam’ın Nuru,1951-4: 20). Eğer bu millet

kitapların ve Nasrettin Hoca’nın, İbn-i Sina’nın, diğer yüzlerce büyüklerimizin eserleri vardır. Dünyada en nefis Kur’an baskısı Leibzig’de (Almanya) mesnevi baskısı Londra’da bulunmaktadır. Biz de ise onların herhangi mefkurevi bir eserinin tercümesi yoktur. Bir İncil tefsiri bir Havari menakibesi yoktur. Kirazoğlu’na göre buna gerek de yoktur. Çünkü ona göre, Avrupa’dan tercümesi yapılan çok sayıda roman, hikaye gibi eserler ilmimizi artırmamıza yardımcı olmadığı gibi, ahlakımızın bozulmasına neden olmuştur. Ancak, teknik yönlü eserlerin tercüme edilmesi ve alınması da bir o kadar gereklidir. İbrahim Kirazoğlu, İnsanlık ve Biz, İslam’ın Nuru, S.9, s. 11-12.

Tercüme eserlerinin yetersizliği konusunda özeleştirinin yapıldığı yazıda, tercüme eserlerin Müslüman ahlakını bozduğuna yönelik bir yaklaşım da sergilenmektedir. Bu yaklaşım, Meşrutiyet dönemi İslamcılarının düşüncelerinden çok da farklı değildir.

(Türk milleti), aynı iman hamlesi ile, yine dünyaya hakiki insanlık duygularını yaymanın cihadını yapmağa devam ederse; o atomlar hasta insanlığı sıhhate, muhtarib beşeriyeti huzura kavuşturmak için kullanılacaktır. İşte bizim dünyadaki gerçek vazifemiz budur.

Bunlardan başka, medeni alem olarak tanımlanan Amerika ve Avrupa'da esir ticareti yapıldığı, milyonlarca mazlum insanın hayvanlar gibi nasıl istismar edildiği ifade edilirken; buna karşın İslam'ın, bundan on dört yüzyıl önce insan özgürlüğünün önemine değinmesi işlenmektedir: “*Yediğinizden yedirmek, giydiğinizden giydirmek, ve tahammülüne göre teklifte bulunmak ve hiç eziyet etmememiz emrolunduğu gibi, bütün büyük günahların afv ve iskati için esir azad edilmesi şart koşulmuştur*”. Bu ve benzeri ifadelerle insana değer verme konusunda, İslam'ın Batı'dan daha ileri bir seviyede olduğu vurgulanmaktadır. Ve yine o medeni alem denilen medeniyetin insan toplulukları ve sınıf menfaatleri üzerine kurulu sosyal durumları, iktisadi doktrinleri, insanlığı bölmekten başka işe yaramaz ve insanlığı bataklığa sürüklemektedir. Medeniyetin gerçek nimetlerinden istifade etmeye imkan vermeyen bu ekol kaprisleri, ihtirasları; evde kardeşi kardeşe, mahallede komşuyu komşuya, memlekette şehri şehre, dünyada milletleri milletlere düşürmekte iken hala uyanamıyoruz!..

Dergi içinde Doğu-Batı kıyaslaması yapan diğer bir isim de, Ali Ulvi Kurucu'dur. Kurucu, “*Birbirine Rekabet Eden İki Dava*” imzalı yazısında, Doğu-Batı kıyasını dünyanın kurulmasına kadar götürmektedir. Ona göre, dünyanın kurulmasından itibaren iki dava sürekli olarak birbirine üstünlük sağlamaya çalışmaktadır. Birincisi, “*İnsanın bütün metafizik gayelerden ve ilahi kayıtlardan azade, mutlak bir hürriyete malik olduğuna inanır. Hayatta en büyük gayeyi, nefsi ve şehvetinin keyf ve zevkinin istediklerini tatminde görür. Şayet bu gayeye ermek: En acıklı sefaletlere, en çirkin ahlaksızlıklara, en şeni zillet ve esaretlere dahi mal olsa çekinmez*”.

İkincisi ise, “*İnsanın, bu nihayetsiz kainattan, bir haberi olması dolayısıyla, kainatı yaratan ve bütün kemal, cemal ve celal sıfatları ile muttasıf olan Allah'ın kulu olduğuna ve yarın Rabbinin huzurunda küçük büyük, gizli aşikar bütün amellerinden sorgulanacağına inanır. Metafizik matlap ve mezheplerin en asili en hakikisi bulunan Vahyi tanır. Peygamberlerin şeriatlarına tabî olur*” işte bu iki dava ezelden beri insanları ikiye bölmüştür ve insanlık tarihi bu iki dava arasındaki rekabetten ibarettir” (Kurucu, İslam'ın Nuru,1951-6: 33). Bu davalardan ikincisi Peygamberimize ve onun

ashabına verilirken, birincisi tarihin belirli dönemlerinde muhtelif devletler tarafından yönetilmiştir. Ve birinci dava bir zaman sonra Hıristiyan Avrupa'nın davası olmuştur. Kurucu bunu şu şekilde ifade etmektedir: *“Zaman geldi ki, bu korkunç vazifeyi, bundan iki asır evvel Nasranî Avrupa, üzerine aldı. Ve bilfiil bayrağını çekti. Gayesine ermek için o kadar çok çalıştı ki, bugün bütün dünyanın başına püsküllü bela olan; Ezeli ve ilahi hayat kanunlarına aykırı rejim ve mefkûreler bizzat Avrupa'nın göbeğinden fıskırdı. Feci bir yangın halinde cihanı sardı. Şimdi topyekûn Batı dünyası, dün kendi – kırılması- eli ile yaktığı yangını, bugün söndürmek için uğraşiyor. Fakat maalesef iki yüz senedir bütün hızı ile yanmakta olan yangın, kolay kolay sönmüyor. Ah bu müthiş yangından neler neler yanmıştır!. Zavallı beşeriyet, ne kadar kıymetli şeyler ve ne mukaddes cevherler kaybetmiştir”* (Kurucu, İslam'ın Nuru,1951-6: 33). Kurucu, din dışı veya tahrif edilmiş bir dinin savunuculuğunu yapan Avrupa'yı, böyle bir davanın uygulayıcısı olmaya iten sebepleri de irdelemeyi ihmal etmemiştir. “Mademki alemde her hadise bir sebepten doğuyor, binaenaleyh Avrupa'yı bu batıl davanın çılgıncasına mümessili olmaya sevk eden mühim sebep ve amiller nedir” sorusunu yönelttikten sonra, bunun nedenini iki madde ile açıklamaktadır:

- 1- *Asli ve hakiki membaından çok uzaklaşan Nasraniyetin (Hıristiyanlık), dini mefhumunu layıkıyla temsil edememesi, din müntesiplerinin bu hatalarını örtmek için tarik-i dünya olmaları ve asıl insanlığı en yakından ilgilendiren: maddi manevi, cismani, ruhani ihtiyaçları tatmin edememesi ve ancak ilmin hassas ve mahir eli ile çözülebilecek düğümleri çözmekten aciz kalmalarıdır.*
- 2- *İdare ve din adamlarının bizzat nasraniyeti dahi, bihakkın temsil edememeleri, usul ve mebâdisini (ilk unsurlar) keyiflerine göre değiştire değiştire, nihayet akıl ile taban tabana zıt bir hale getirmeleri; milletlerini ilim ve fen vadisinde terakkiden men etmeleri, mühim keşiflerde bulunan kıymetli ilim adamlarını; tüyleri ürperten, sinirleri yakan, kalpleri sızlatan azap ve işkenceler altında inleterek mahvetmeleridir”* (Kurucu, İslam'ın Nuru,1951-6: 33-34).

Din adamlarının dahi dini tahrip edip kendi isteklerine göre değiştirmeleri, yine ilim ve keşiflerin önünde engel teşkil etmeleri gibi nedenler, insanların dine olan bakışlarını değiştirmiştir. İlerleme ihtiyacı duyan Avrupa belirtilen nedenlerden dolayı, mutlak din mefhumlarına karşı isyan etmeye, dini ve ahlaki değerlere karşı olmaya başlamıştır. Ayrıca din, insanların ilerlemesinin önündeki engel olarak görülmüştür.

Dine yüklenen bu yanlış anlam, zamanla bütün Avrupa'ya yayılmış; bundan sonra Avrupa mukaddesattan uzaklaşıp maddileşmiştir.

Görüldüğü üzere, Batı'nın içinde bulunduğu durum Hıristiyanlık ile değil, onun tahrif edilmesinden ve yanlış yorumlamasından kaynaklandığı şeklinde açıklanmaktadır. Bu yaklaşım, Meşrutiyet döneminde son şeklini alan ve Hıristiyanlığın düşman olarak görülmeyip, kendisinden alınması gereken şeyler olan bir medeniyet olduğu yaklaşımına uygundur. Herkes biliyor ki, bugün İslamiyet'in düşmanı, Hıristiyanlık olmaktan ziyade dinsizliktir. Müslümanlık-Hıristiyanlık mücadeleleri zamanımızda tarihe karışmıştır. Bugün hakikatte ne İslam dünyasının düşmanı Hıristiyan Garb, ne de Hıristiyan Garbın düşmanı İslam dünyasıdır. Bugün büyük mücadele dindarla dinsizler arasındadır. Bugün dinsizliği sistemli bir şekilde neşreden ve bu hususta modern ilmin metotlarına dayandığını iddia eden muhtelif propaganda merkezleri var. Bunlara karşı, İslam savunusu yapabilmek için her türlü ilim ve yeniliğe açık olmak zorundayız (Başgil, İslam'ın Nuru,1952-19: 20). Okuyucuyu ilme ve gelişmeye yönelik sürekli teşvik burada da görülmektedir.

Doğu-Batı kıyasının yapıldığı bu bölümde, Batı'nın teknik üstünlüğü Doğu'nun ahlak, hak ve adalet üstünlüğü ile karşılanmaya çalışılmıştır. Ayrıca, Batı'nın teknik üstünlüğü "makine medeniyet" tabiri ile küçültülmeye çalışılmıştır. Dergiye göre insan, salt maddi ihtiyaçlardan mürekkep bir canlı olmadığından, maddi ihtiyaçlar manevi ve ahlaki değerlerle desteklenmezse gerçek bir saadet ve huzurdan bahsetmek zordur. Ayrıca, modern dünyanın bir gereği olan maddi yaşam, sürekli olarak kendini yenilediğinden, insanlar bu yeniliklere sahip olma ihtirası ile kutsi değerlerden arınmış bir hal almaktadırlar ki, bu da insanın gerçek mutluluğuna engel olmaktadır.

Dünya hiçbir dönemde bu kadar maddi imkanı bir arada görmemiştir. Özellikle XIX. yüzyıl Avrupa'sında başlayan teknik ilerlemeler, günümüzde maddenin en küçük yapı taşı olan atomun parçalanmasına kadar ulaşmıştır. Bu olayın, beşer hayatında ne gibi önemli buluş ve değişiklikler yaratacağı hakkında şimdiden somut şeyler söylemek zor olsa da, önemli katkı yapacağı kesin gibi görünmektedir. Maddi alanın bütün teknik buluşları insanların hayatlarını daha kolay ve yaşanabilir kılmakla mükelleftir. Daha konforlu ve hızlı arabalar, lüks evler, lüks yaşam olanakları... hep bu amaca hizmet etmek içindir. Fakat, tüm bu olanaklara rağmen günümüz insanının gerçek anlamda huzurlu olduğunu söylemek güçtür. Hatta iddia edilebilir ki, modern toplum insanı

tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar bir bunalım, karmaşa içindedir. Her gün sayısı artarak devam eden intihar vakaları, cinnet geçiren insanlar... modern toplumun üstesinden gelemediği durumlardandır. Bu noktada, şöyle bir soru akla gelebilir: Akıllara durgunluk veren teknik ilerlemelere ve eski devirlerin çok üstünde maddi yaşam imkanlarına rağmen bugünkü insanlığın tam bir endişe ve huzursuzluk içinde olmasının nedeni ne olabilir? Bu soruya derginin verdiği cevap, kaba bir yaklaşımla maddi alanda yaşanan hızlı değişimlerin ahlaki ve manevi değerlerle desteklenememesidir. Sözü edilen değerler İslami olmakla birlikte, Batı'nın birey merkezli ahlak değerlerin çok üstündedir ve bu yönüyle Doğu, Batı'dan üstündür.

Bununla birlikte Yazar'ın şu ifadeleri yukarıdaki sorumuza cevap niteliğindedir: “*İnsanlık muzdariptir, büyük başın derdi olduğu gibi, her gün inkişaf eden cemiyet hayatıyla birlikte, büyük dertler de ortaya çıkmaktadır. Birbirine yakın insan kitlelerinin yekdiğeriyle boğuşması, aynı mukadderata sahip fertlerin zıt cereyanlara kapılması, her şeyi tamam gibi görünen bugünkü insanlığı iğneli fıçı içinde yaşayan bedbaht bir varlığa dönüştürmüştür. Bunun sebebini arayanlar çok olmuştur. Fakat biz bunun sebebini başlıca iki noktada görmekteyiz: İmansızlık ve içtimai adaletsizlik. Hiç şüphe yok ki, insan denilen mahluka mutlak huzuru bahşedecek kuvvet imandır*” (Yazar, İslam'ın Nuru, 1952-17: 28). Batının teknik ve bilim alanındaki ilerlemesine rağmen sosyal alanda meydana gelen adaletsizliklere çözüm olamaması ve hatta çoğu kere bu adaletsizliğin sebebi olması derginin üzerinde durduğu konulardandır. Derginin bu noktadaki düşüncesi ise, Batı'nın bilim ve tekniğinin İslam'ın iman ve adaleti ile desteklenmesidir.

3.5.7. İslam'ın Hakikati ve Yönetim Anlayışı

Batılı düşünürlerin İslam'a yönelik olumlu ve olumsuz düşünceleri ve bunlara verilen cevaplar şeklinde oluşturulmuş bu bölümde, yeryüzünde gerçek dinin İslam olduğu, diğer dinlerin tahrif edildiği için geçerliliğini yitirdiği aktarılmaktadır. “*İnsanın yaratılış amacı Allah'ı bilmektir. “İlim, Allah'ı bilmektir”* ifadesini kullanan Cem, yeryüzünde geçerli tek dinin İslam olduğunu ifade etmektedir¹⁵³. Ali İmran Suresi'nin “*Şüphe yok ki, nezdi ilahi de bir din vardır, o da, İslam dinidir*” mealindeki ayetiyle bu

¹⁵³Dergi Ad-İrem (Adramitai) Semud Kavmi, Medyenliler, Sodom ve Gomore, Atlantis kıtası, Pompei gibi felaketlerin müsebbibi olarak, sözü edilen kavimlerin tevhidden ayrılmalarını göstermektedir.

ifadesini meşrulaştırmaktadır. Cem, İslam harici dinlerin geçerliliğini kaybetmesini şu sözlerle ifade etmektedir: *“İnsanlar arasında örf ve adet hususunda, herhangi bir kanun veya müeyyide vaz olunduğunda ondan önceki kanun ve müeyyide, hükmünü kaybeder ve ortadan kalkar; bu bir kaidedir. Zira hadisat tabii olarak bu hale meyleder. Dünyanın idaresinde esas olan ve olacak olan din, elbette ki, kendinden önceki müeyyidelerin hükümlerini fesh ve iptal edecektir. Demek ki, İslam’dan önceki bütün mezhepler ve sistemler, İslamiyet’in zuhuru anından itibaren mülgadır. Bu kazıyyeyired ve inkar kabul etmez bir düsturla, Kur’an Ali İmran suresinde: “Kim İslam’dan başka bir din araştırırsa onun dini asla kabul olmayacak, o, ahrette ziyankarlardan olacaktır” mealinde beyan etmektedir. Yani İslam’dan başka bir dini seçmek batıldır”* (Cem, İslam’ın Nuru,1952-16: 40).

Dergiye göre Batılı düşünürlerin “Din yoktur” demeleri ve ateist olmalarının nedeni, tahrif edilmiş kitaplarının ihtiyaçlara cevap verememesi, kilise ve papazların amansız baskısı; değişmeyen Kur’an’ı inceleme gereği duymamaları gibi nedenlerdir¹⁵⁴. Batılı düşünürler, kilisenin bilime olan baskıcı tutumunu bütün dinler için geçerli saymalarına bağlı olarak dine yönelik eleştirileri bütün dinler için ortak saymaktadırlar: *“Garp filozofları bütün dinleri Hristiyan dini gibi terakkinin düşmanı; terakkiye ilerlemeye mani telakki etmişlerdir. Çünkü İslamiyeti tetkik etmemişlerdir; tetkik etmeden verilen hüküm de yanlış, hatta batıldır.Halbuki İslamiyet dünyanın nazım-ı umurudur. Kur’an-ı Kerim dünyaya mahsus ahkam ile doludur. Terakkiye amirdir”*. (Tayyar, İslam’ın Nuru,1953-24: 17). Dergiye göre bunun bir sebebi de, Doğu-Batı arasındaki örf, adet, yaşayış, inanış farklılığının Batı’nın Doğu hakkında mantıklı düşünmesine engel olmasıdır. Bu düşünce dergide *“Şair Shelley ve Gide, Filozof Comte, Schelling, Buchner, Schopenhauer, ErnstHaeckel, Reinhardt, Dozy, Verneau, Renan, Montaigne, Voltairev.s. bunlar arasındadır. Biz bu isimlere, bizde yanlış olarak bir İslam müdafii ve Peygamber meftunu zannedilen ve hakikatte sadece romantik bir*

¹⁵⁴Şakir Berki, “Hazreti Muhammed Yalnız Bir Peygamberdi” adlı makalesinde, Kur’an- Kerim’in ilahi bir kitap olduğunu, herhangi bir değişikliğin söz konusu olamayacağını aktarmaktadır. Ayrıca, Kur’an’ın Hz. Muhammed’in (s.a.v.) felsefesinin, dehasının ürünü olduğu yönündeki söylemlere karşı çıkmaktadır. “Hz. Muhammed bir filozof ve hatta kitaplar arasında etüdl yaparken görülmüş alelade bir alim değildi. Bu O’nun okuma bilmemesi ile sabittir. Kendisi küçüklüğünden beri ticaretle, ubudiyetle meşgul olmuş, yazı yazarken, kitaplar içinde çalışırken hiç görülmemiştir. Dolayısıyla, her bakımdan muazzam Kur’an-ı Kerim gibi belagat ve fesahati, Müslim ve gayri Müslimleri hayran bırakan yekta bir eserin hiç etüd yapılmaksızın meydana getirilmesine imkanmütesavver değildir. Zamanımızın en namdar alimleri bile yazacakları büyük kıymette ufak bir makaleyi etüd devresi geçirmeden meydana koyamazlar”. Berki’nin, bu ve benzeri ifadelerinin tam metni için bkz. Şakir Berki, *Hazreti Muhammed Yalnız Bir Peygamberdi*, İslam’ın Nuru, S.14, s.14-15.

edebiyatçı olan İngiliz Carlyle'i ekleyeceğiz” (Cem, İslam'ın Nuru,1952-20: 45) şeklinde aktarılmaktadır. Konuyla alakalı olarak, sözü edilen filozof ve şairlerin İslam hakkındaki olumsuz görüşlerine yer veren dergi, yine bu görüşlere kendi din ve milletinden olan düşünürlerin sözleri ile cevap vermektedir. Bu tavrıyla derginin bu bölümde, diğer bölümlerden farklı bir yola başvurduğu görülmektedir. Dergi ilim, ahlak gibi mefhumları ve bunların İslam ile uyumlu ilişkisini açıklarken, çoğunlukla ayet ve hadisleri birincil kaynak olarak kullanmıştır. Bu bölümde ise, ayet ve hadislere de yer verilmekle birlikte daha çok batılı müfekkirelerin İslam'a yönelik ifadelerinden yola çıkıldığı görülmektedir. Yani dergi, Batılı düşünürlerin İslam'a karşı önyargılı yaklaşımlarından kaynaklanan yanlış fikirlerine, herhangi bir tetkike dayanmayan bu fikirlerin birer hakikatmiş gibi sunulmasına, yine kendi milletinden olan düşünürlerin İslam'a ve onun Peygamberine yönelik olumlu düşünceleri ile cevap vermek gibi bir yola başvurmaktadır. Derginin buradaki amacını, Batılı düşünürlerin görüşlerine önem veren insanlar üzerinde de bir etkiye sahip olmak olarak görebiliriz. Yani, verilmek istenen mesajı, “Bakınız, Batı'nın önemli bilim ve siyaset adamları dahi İslam'ı bu şekilde överken, tekamülü ve saadeti başka bir yerde değil kendi dinimizde, yani İslam'da arayalım” şeklinde bir çağrı olarak okumak mümkündür. Derginin hemen her noktasında, gerçek kurtuluşun İslam ile olacağına dair ifadeler, bu düşüncemizi kuvvetlendirmektedir¹⁵⁵. İslam dünyasının kalkınmasını dünyanın kurtulması olarak gören yaklaşımında, “İslam alemi ne kadar çabuk kalkınırsa dünyadaki sefalet ve sefahat o kadar çabuk yok olacaktır” (Cem, İslam'ın Nuru,1953-23:41) ifadeleri kullanılmaktadır.

Buna karşın, “*Batı mütefekkir ve filozoflarının en eksik ve kusurlu tarafları İslam ilim ve tefekkürünü iyi bilmemeleri, yazdıkları eserler ve ortaya attıkları abes tezlerle genç dimağ ve kalpleri idlale sevk etmeleridir (Hak dininden ayırmak, azdırmak). Bu hatalı ve tek taraflı metot asırlardan beri tatbik edilmekte ve cemiyetlerde zaman zaman dinsizlik ve Allahsızlık gayretkeşleri türemektedir. Dünya üzerinde imansız nesillerin meydana gelmesinde (libre penseur-serbest mütefekkir) tabir edilen Allahsız filozofların ve imansız şairlerin büyük tesirleri ve elbette mesuliyetleri vardır. Çoğu, gençliklerinde*

¹⁵⁵“Ey Türk oğlu Türk !.. Dinle beni: İdeoloji mi istiyorsun? İşte umdeleri, işte hazine: İslam faziletleri.

Tefekküre mi ihtiyacın var? İşte alan, işte meydan: İslam Faziletleri.

Sosyal hayatta bir düzensizlik, bir eşitsizlik, bir rahatsızlık mı seziyor ve bunlara bir çare mi arıyorsun ?uzat elini: İslam faziletleri.

Ferdi ıslah edecek, cinayetleri, ırza geçmeleri, iffetsizlikleri ortadan kaldıracak bir formül, bir yasa, bir deva mı bulacaksın? Unutma ki derya içindesin ama deryadan haberin yok”. Kenan Ünalı, İslam Faziletleri, İslam'ın Nuru, S.19, s. 45.

mutaassıp bir Hıristiyan veya Protestan olan Garp düşünürleri ve edipleri tahsil çağlarında fikri bocalamalar içinde kıvranarak nihayet her türlü mukaddesatı inkâra kadar gitmişlerdir. Çünkü muharref (tahrif edilmiş, değiştirilmiş) bir kitap onlara rehber olamazdı, zira onun hükümleri kabili tatbik değildi, dış hayatla çarpışıyordu” (Cem, İslam’ın Nuru,1952-19: 31). Buna ilaveten, “Eğer onlara İslamiyet yani yeganeekmel (eksiksiz) din öğretilseydi dinsiz kalmalarına sebep zuhur etmeyecekti. (Cem, İslam’ın Nuru,1952-20: 45) iddiası ileri sürülmektedir.

Dergi, Batıların her hangi bir tetkike gerek görmeden, kendi din ve tecrübelerinden yola çıkarak edindikleri bilgilerin, tüm dinler ve toplumlar için genel geçer bir kabul olarak görmelerinin eleştirmektedir. Buna karşın, İslamiyeti tetkik eden bazı Avrupa aydınlarının, İslamiyet’e ve dini neşreden Hz. Muhammed’e (s.a.v.) hayran kaldıklarına değinilmektedir. Alphonse de Lamartine bunlardan birisidir. Aslen Fransız olan Lamartine: *İslamiyet çok muntazam bir dindir. İnsanlığı adeta alnından tutar yükseltir, Hz. Muhammed (s.a.v.) ise öyle bir zattır ki, Allah’tan küçük; fakat bütün insanlardan büyüktür. Onun kadar büyük adam dünyaya gelmemiştir; vicdanlara istirahat veren yalnız O’nun dinidir”*. (Tayyar, İslam’ın Nuru,1953-24: 17-18).

İngiliz Thomas Bodley, Kuran’dan bahisle şu ifadeleri kullanmaktadır: *“Zeydibni Sabit beşeri aklın alamayacağı bir sadakatle çalışıp Kur’an’ı topladı ve hazırlama işini bitirdi. O, metodunu son derece dürüstlikle tatbik etti ve bu toplu hakiki vesika Hafsa’ya teslim edildi. Hazreti Osman’ın bilahere Zeyd’i çağırıp yanını tahsilli üç Kureyşli de katarak onları Hafsa’nın sandığında mahfuz esas kopyadan Kur’an’ın tam bir metnini yazdırması sonunda Kur’an’ın bütün kopyaları yakıldı. Bugün Müslüman diyarlarda okunan Kur’an, Hafsa’daki asli metinden alınan aynı Kur’an’dır ve en ufak bir şüphe dahi mevzu bahis olamaz. Bir tek kopyası bile tahrif edilmeden on üç asırdı asli şeklini muhafaza eden yegane kitap Kur’an’dır. Ne Musevilikte ne Hıristiyanlıkta, bu mühim keyfiyetle en küçük şekilde mukayese olunacak bir şey asla mevcut değildir. Kur’an tercüme edilirken çok büyük şey kaybeder. Onun bütün azameti, okunurken ve kendi asli lisaniyla anlaşılır. Müslümanlar, Kur’an-ı Kerim’leriyle önce Afrika’ya, sonra Avrupa’ya birer hükümdar olarak geldiler. Evet, Kur’an tamamıyla bir ilahi vahyin eseridir. Ve Kur’an’ı tahlil etmek imkansızdır”* (Cem, İslam’ın Nuru,1953-22: 43). Ayetler ve sureler halinde inen Kur’an’ın hangi aşamalardan geçerek kitap haline getirildiğinin aktarıldığı bu ifadeler, Hıristiyanlığın tahrif edilmiş kitaplarına karşın, Kur’an’da en küçük bir değişim veya tahrifin

yaşanmadığının ispatı niteliğindedir. Bu haliyle Kur'an ve dolayısıyla İslam en sahih şekilde ilahi şeklini korumakta ve insanlığa yol göstermeğe devam etmektedir.

Dergi, Batılı filozofları, tahrif edilmiş Hıristiyanlığın, insanların ihtiyaçlarını karşılamak konusunda yetersiz kaldığı noktalara ait çözümler getirmek gibi bir misyona sahip oldukları iddiasındadır. Örneğin tahrif edilerek ve indi fikirlerden müteşekkil İncil'lerin, toplumsal ahlakı sağlama konusunda yetersiz kalması, filozof ve düşünürleri bu meyanda bir düşünceye sevk etmektedir. Ancak, söz konusu kişilerin her biri kendine göre bir yaklaşım sergilediklerinden, toplumsal sorunlara çare bulmak konusunda yetersiz kalmaktadırlar. Bundan dolayı bu filozof ve düşünürlerin görüşlerini çelişkili ve tutarsız bulan; İslamiyet hem dünya ve hem de ahret ihtiyaçlarını karşıladığı için, yeni bir düşünceye veya yeni bir felsefeye gerek olmadığı düşüncesinde olan dergi göre, *“Batılılar, batıl bir taassubu kalplerinden silip, yerine “İslami mana”yı koyuncaya kadar şüpheler ve bedbinlikler içinde gayesiz bir halde yaşayacaklardır!.. Zira hiçbir dava ve mefkure, İslam'ın muhteşem ve nurani manasının yerini tutamaz ve tutamayacaktır”* (Cem, İslam'ın Nuru,1953-23:41). İnsanlık tarihi göstermiştir ki, ilahi nizamlar haricini temsil eden cemiyetlerde ahlaki ve ruhi değerler kaybolmuştur. Yine insanlık tarihi göstermiştir ki, bu ilahi nizamların dışında herhangi bir nizamla insanlara huzur ve selamet getirmek için oluşturulan düşünce ekolleri, insanların genel sıkıntılarını çözmekte yetersiz kalmıştır. Ayrıca insanlara yol göstermek isteyen birçok düşünürlerin fikri, kendinden önceki fikirleri reddetmek üzerine inşa edilmiştir. Paradoks bir şekilde bu farklı fikirlerin hepsi, sosyal hayatı düzenleme iddiasında idiler; ancak getirilen fikirler umumi ve beynelmilel olmaktan uzaktı. Söz konusu fikirler bir sınıf veya zümrenin diğeri aleyhine gelişmesini isteyen ve bu şekli ile bir adaletsizliği yıkıp yerine yeni bir adaletsizlik getirmekten öteye geçememişlerdir. Bu süreçte zaman zaman bazı fikir ve ekoller ön plana çıkarken, daha öncekiler hükmünü kaybetti (Yazır, İslam'ın Nuru,1952-17: 30). Bundan dolayı bir tutarlılık sağlanamadığı için, umuma yol gösterme ve sosyal adaleti tanzim iddiası olan fikirler ya etkili olamamış ya da etkileri kısa sürmüştür. Halbuki, insanlığın saadet ve selameti için var olan ilahi nizamlar, vahiyler ilk peygamberden son peygambere kadar var olmuşlardır ve hiçbir peygamber, kendinden önceki peygamberi yalanlamak gibi bir durumun içinde yer almamıştır. *“Bu bütün suların tek ve aynı menbadan çıkma keyfiyetinden ve mucizesinden başka nedir ki?”*. Bugüne kadar gelmiş geçmiş bütün peygamberlerin vasıta oldukları ilahi emirlerin

çıkış noktasının aynı olması, din adına ifade edilen sözlerin, insanlık tarihi boyunca bir tutarlılık içinde olmasını sağlamıştır (Hayta, İslam'ın Nuru,1951-1:34).

İslam'ın Nuru'nun üzerinde durduğu diğer bir konu da, Batı'nın sahip olmakla övündüğü demokrasinin, söylemde olmasa bile pratikte gerçek bir erdem olmaktan uzak olduğudur. Bununla birlikte Batılı düşünürlerin ortaya attıkları fikirler veya yeni bir buluş gibi sunmuş oldukları değerlerin İslam'da kendiliğinden var olduğuna değinilmekte ve BernarnSahw'ın, *“İngiltere’de demokrasi çok terakki etmiştir. Biraz daha tekamül ederse artık ötesi Müslümanlıktır”* (Hayta, İslam'ın Nuru,1952-10: 45) ifadesi bu duruma örnek gösterilmektedir.

Dergi yazarlarından olan Yazır'a göre demokrasi “fitri” bir özellik taşımaktadır. *“Demokrasi rejimi, insanlara hadlerini bildirmek, şu veya bu vesile ile cemiyetin başına geçecek olanlara evvela kendi akıl ve iradelerini iyi kullanmak ve sonra toplum vicdanının sesine, hak ve hakikatin rehberliğine kulak vermek mecburiyetini daima hissettirmek suretiyle, hilkatın başında tesis edilen bu ilahi nizama en çok yaklaşır. Bunun içindir ki, idare tarzını demokratik esaslara istinad ettirmek fikir ve temayülü insanlarda biraz da fitridir”* (Yazır, İslam'ın Nuru,1952-18: 18).

Demokrasi mefhumunun içinde barındığı eşitlik, adalet, hak gibi değerlerin aynı zamanda birer “fitri” değer olduğuna ve bu değerlerin öz itibariye İslam'da mevcut olduğuna değinen dergi, demokrasinin Batı'daki şeklini eleştirmektedir. Ona göre, Batı'nın demokratik uygulamalarında görünenin aksine bir durum vardır: *“...Herkes bilir ki, milletlerin iradesini temsil hususunda gaye-i tekamüle varmış zannolunan yeni parlamento şekilleri yakından tetkik edilince, pek de işitildiği gibi çıkmıyor. Avrupa’da, Amerika’da öyle parlamentolar var ki, erbab-ı servetten başkasına söz düşmez. Öyle parlamentolar var ki, âzâsı hükümetin elinde kukladır: Nasıl bilir, siyasetine nasıl uyarsa öyle oynanır durur ve karşısında meclis namına fısıltı perdesini aşamayan cılız bir iki sesle, rical-i hükümetin istiskali halinde bile tekrar edilemeyen bir iki sualden başka bir şey görmez.*

Öyle parlamentolar var ki, ümmeti, hakikatten merhalelerle uzak, tamamıyla hayali bir surette temsil ediyor. Bu da intihab (seçim hakkı) için tutulan nisbetten ileri gelmekte, sonra öyle parlamentolar var ki, sırf bir takım siyasi maksatlar üzerine fırka reisleri ile hükümet tarafından sualler cevaplar evvelce tertip olunur. İngiltere, Fransa, İtalya, Amerika vesaire gibi en ileri gitmiş ümmetlerin parlamentolarını tetkik edenler,

bu söylediklerimizi bilirler; çünkü hepsi de bu yolda kati, açık birçok şevahid ve hadisat ile doludur.

Dini İslam'a gelince siyaseti halkçılığa, hükümeti sırf Şuraya istinad etmekle beraber, ne bir şekl-i has ile mukayyed bulunur; ne de Şura için kati bir nisbet (ölçü) kabul eder; isterse azay-ı Şuranın miktarı cidden az olsun. Çünkü onun bütün düşüncesi adaletin, hakkın, salahın temininden ibaret; çünkü, bu meselede siyasetin mihveri kemiyet değil keyfiyet..." (Çavuş, İslam'ın Nuru,1952-18:17). Görüldüğü üzere, demokratik olarak bilinen ülkelerdeki uygulamaların bilinenin aksine demokratik olmadığı iddia edilmektedir.

Bununla birlikte dergi, bir ilke olarak demokrasiyi kabul etmekle beraber, İslam'ın yönetim anlayışı olarak kesin bir sistemden bahsetmekten kaçınmaktadır. *"İslam'ın gözettiği hedef, hukukta halkçılık esasatı üzerine adil ve müsavatın temininden başka bir şey değildir. Bu gayenin tahakkuku ise öyle Jean Jacques Rousseau'nun dediği gibi mutlaka felan hükümet şeklinde teşekkuf etmez; Şura ve iş başındakilerin millet tarafından murakabesi (denetleme) esaslarına istinad eden her şekil hükümetle kabildir"* (Çavuş, İslam'ın Nuru,1952-18:17). Bir başka sayıda ise Çavuş, *"İslam hükümeti, öyle İslam'ın mahiyetini anlamayanların tevehhümü gibi, katiyen ne istibdadı, ne de Teokratik dedikleri ruhani bir hükümet değil. O, bilakis, şeriatta varidkavanin ve ahkam-ı ilahiye ile tahdit ve takyid edilmiş (sınırlandırılmış) bir hükümet ki, başında bulunan adam, reayanın idaresine ait bütün icraatından Allah'a ve insanlara karşı mesul"* ... (Çavuş, İslam'ın Nuru,1952-17: 18) ifadelerini kullanmaktadır. Görüldüğü üzere bu ifadelerde, idare şekline dair bir sınırlama getirilmemektedir. Çünkü İslam'da esas olan şekil değil, hak ve adaletin sağlanmasıdır. Halka eşit ve adil davranıldığı ve yapılan işlerde şeriat esaslarına aykırılık görülmeyen her yönetim şekli İslam'a uygundur. *"İslam hükümdarlığı, hem Cumhuriyeti, hem erbabı hal ve akdin intihabı üzerine vuku'u bulacak velayeti, hem ümmetin rızasına karin olan velayet-i ahdi... Hepsini kabul eder. Hükümetin başındaki adam ehl-i şuranın verdiği karara itaat mecburiyetindedir, katiyen muhalefet edemez"* (Çavuş, İslam'ın Nuru,1952-11:40).

İslam'ın, eşitliğe dayanan halkçılık esasının yansıması olan demokrasi anlayışının, Batı demokrasilerinden daha değerli olduğunu savunulması derginin yaklaşımlarındandır. İnsanların ıstıraplarını dindirmek, hayatı yaşamaya değer bir hale

getirmek gibi bir anlayışa sahip olan İslam demokrasi idaresinin bütün hikmeti, toplumsal hayatı ahenkli bir şekilde tanzim etmek, fertleri saadet ve selamete götürmektir. Devlet kurmak, siyasi bir düzene tabii olmak, kendilerinden üstün vasıflara sahip bir takım insanların diğerlerine musallat olmasına ön ayak olmak demek değildir. Belirli bir nizam ve disipline boyun eğmenin gayesi ancak, uyumlu ve rahat bir hayat temin etmek olabilir. Öyle bir içtimai bünye ve mekanizma kurulmalıdır ki, toplum içinden en fazla hak eden söz sahibi olsun. O kişi ki, yetenek, bilgi ve ahlak bakımından uygunluğundan herkesin nasiplenmesinden; toplumun hizmetinde sırf Allah rızası gözetmesinden başka bir haslete sahip olmasın. İslam'ın demokrasi anlayışı bu zihniyet üzerine kurulmuştur. Bu zihniyete göre kamu hizmeti yapmak ibadet olarak görülmektedir (Yazır, İslam'ın Nuru,1952-18:19). Demokrasinin ve kamu hizmeti yapmanın aynı zamanda bir ibadet olarak görüldüğü İslam'da, yöneticiler bütün davranışlarından dolayı Allah'a karşı sorumlu olduklarının bilincinde olurlar ve bunun dolayı, demokrasinin en önemli ilkeleri olan hak, adalet ve eşitlik mefhumlarının dışına çıkamazlar. Çıktıkları durumlarda ise halkın onlara itaat etmesi zorunluluğu ortadan kalkmaktadır¹⁵⁶.

Bu şekliyle İslamiyet, makul bir halk hükümetinin gelişmiş şekillerinin esaslarını ortaya koymaktadır. Şöyle ki, İslamiyet gelmezden evvel halk, amir tabaka, papazlar ve aristokrasinin istibdadı altında yaşamak zorunda bırakılmıştı. İslamiyet gelince halk tabakasının onu benimsemesi çok uzun sürmedi. Çünkü İslamiyet, onlara halkçılığın (demokrasi) esaslarını ve hukuk itibarıyla adalet ve eşikliğin teminatını sunmaktaydı. Bundan dolayı halk İslamiyet'i benimserken, gücü elinde bulunduran yöneticiler bunu kabul etmek istemedi.

¹⁵⁶İslam demokrasisinde bütün idare mekanizması baştaki devlet reisi ile aynı kanaat ve imanda olan kişilerden teşekkül etmekteydi. Çünkü, kemale yaklaşmış insanlardan müteşekkil cemiyetlerden oluşan demokrasiler iyi neticeler verir. Bu demokraside sevk ve idarenin, toplum arasında en liyakatlılere verilmesine önem verilmiştir. Eğer bu liyakat ve ehliyet sahibi kimseler her hangi bir durumda doğru yoldan ayrılma teşebbüsünde bulunursa onu bulundurduğu makamdan indirmek gerekir.

İslam'ın, demokrasinin sağladığı tüm olanakları sağlayacak şekilde dizayn edilmiş yönetim anlayışı ortada dururken, Müslümanlar yönetime en layık olanı getiremez ve bundan dolayı fakirlik ve zillet içinde yaşamak durumunda kalırlarsa bu durumun sorumluları kendileridir. Böyle bir durumdan kurtulmak ve kendi saadet ve selametini temin etmek Müslüman için bir görevdir. Bundan başka, "İslam dinine tam manasıyla iman etmiş olanlar, Müslüman cemiyetinin daima en iyi şekli alması, zamanın zararlı rüzgarlarından uzak kalması ve Allah yolundan ayrılmaması için diğer mühim vazifelerle de karşı karşıyadırlar. İman bir ve gidilen yol da bir olduğuna göre bu yol üzerine dikilecek manileri devirmek hepimize düşen müşterek bir vazifedir". Muhtar Yazır, *Demokrasi ve Müslümanlık*, İslam'ın Nuru, S. 18, s.19.

Dergi, demokrasi tarihini üç ana dönem olarak ele alırken, bunlardan “HulefayıRaşidin devrindeki İslam demokrasisini” bir daha yaşanması mümkün olmayan örnek demokrasi olarak kodlamaktadır.

- 1- *Eski devirlerin Yunan ve Roma demokrasileri,*
- 2- *HulefayıRaşidin devrindeki İslam demokrasisi,*
- 3- *Fransız İhtilâli'nden sonra yayılan son demokrasi fikirleri ve tatbikatı...*

İlk iki madde demokrasilerinin günümüzde tatbik edilmesi imkanı yoktur. Çünkü bu demokrasi türleri daha az insan toplulukları arasında uygulanabilirken, günümüzde insanlık daha geniş topluluklar halinde yaşamaktadır. Yazır'a göre, Fransız devriminden sonra ortaya çıkan demokrasi ise esaslı dayanaklardan mahrum kaldığı için hızla itibarını kaybetmektedir. Ona göre, daha ihtilal zamanında sapıklıklar başlamış, hürriyet, adalet, eşitlik adına olumsuzluklar yaşanmıştır. Buna karşın, Hulafa-i Raşidin döneminde yaşanan demokrasinin yaşanmasının bir daha mümkün olmayacağına değinilmektedir: *“Peygamberimizle başlayan ve Hulafa-i Raşidin ile devam eden demokrasi idaresini ise insanlık tarihi bir daha göremeyecektir. Bir davaya iman etmiş, ömrünün istikametini çizmiş tam şahsiyet sahibi fertlerin bir araya geldiği cemiyette yalnız fazilet ve kemale itibar edilmiş, iktidar devamlı olarak en liyakatliye tevdi edilmiş ve onun tatbikatı da yakından murakabe altına alınmıştır. Allah'tan samimi olarak korkan ve Allah'ın rızasını tahsilden başka bir menfaat endişesi olmayan devlet adamları, hak ve hakikate, adalete inanmış ve hayatın manasını bunlardan ibaret görmüş bir cemaat tarafından sıkı murakabe altına alınmış ve kusurlu görülen her hareket samimiyetle tenkit etmişlerdir”* (Yazır, İslam'ın Nuru,1952-18:19).

İslam'ın, semavi dinler içinde tek hakikat olduğunun ve İslam'da yönetim anlayışının sınırlarının ne olduğun aktarılmaya çalışıldığı bu bölümde, İslamcılarının genel görüşlerinin dışında bir yaklaşıma rastlanmaktadır. Küçük bir farkla ki, Meşrutiyet dönemi İslamcıları, İslam'daki meşveret usulünü demokrasi ile eşleştirmeye çalışırken, dergi demokrasiyi ilke olarak kabul etmekle birlikte bu konuda ısrarcı görünmektedir.

3.5.8. Dergide Kadın İmgesi

Kadının toplumsal yaşamdaki konumuna ilişkin tartışmalar, Osmanlı Devleti'nin ana akım ideolojilerinin ortaya çıkması ile aynı döneme rast gelmektedir. Bu dönemde

İslamcılar, geleneğin kadın üzerinden korunmasına çalışırken, Batıcılar ise kadını önemli bir modernleşme unsuru olarak görmüş ve gelenek dışında seküler bir kadın modelini modernleşmenin bir gereği olarak saymışlardır.

Bu süreçte İslamcıların eleştirileri, özellikle, kadınların erkeklerle birlikte aynı mekanı paylaşmaya başlamaları noktasında toplanmaktaydı. Bilindiği gibi sözü edilen dönemde İstanbul başta olmak üzere Avrupa'daki birçok sanat ve kültür etkinlikleri buralarda eğitim gören kişilerin de etkileriyle Osmanlı payitahtında da görülmekteydi. Bu tiyatro vb sanat etkinliklerine kadınların erkeklerle birlikte gitmeleri, İslami kurallara göre giyinmemeleri, dikkat çekici hareketlerde bulunmaları, tesettürlerinde ki değişiklikler büyük eleştirilere neden olmuştur. Ayrıca, Batılı tarzda açılan bazı okullara kız çocuklarının da gönderilmesi, bir Frenkleşme belirtisi olarak görülmüştü. İslamcılar bu durum karşısında kadının, erkeğin izni olmadan böyle bir faaliyete katılamayacağı, katılsa dahi, sadece kadınlardan oluşan bir grup içinde yer alabileceğini ifade etmişlerdi. Yine bu süreçte İslamcılar çok eşliliği savunulurken, buna karşı çıkanları ise kıyasıya eleştirmişlerdi (Küçük Sevil, 2005: 414). Ancak ifade edilmelidir ki, İslam'ın kadına bakışı ile İslamcıların kadına bakışı arasında en azından yaklaşım bazında bir farklılıktan söz edilebilir. İslam'ın kadına bakışı tamamıyla ayet ve hadislerden veya onlara bağlı olarak oluşturulmuş içtihatlardan meydana gelirken, İslamcıların kadına bakışı bunları reddetmemekle birlikte farklılıklar gösterebilir. Çünkü, İslam'ın kadına yaklaşımı sadece bahsi geçen kaynaklara bağlı olmak ve onun dışına çıkmamak gibi bir kaygıdan beslenirken, İslamcıların kadına yaklaşımında siyasi ve ideolojik kaygılar kendini belli eden unsurların arasında yer aldığı söylenebilir. Bu ifadeden olmak üzere, İslam'ın kadına yaklaşımı dine aykırı durumlarda “günah” olması bağlamında ele alınırken, İslamcıların kadına yaklaşımı Batıcıların veya modernistlerin yaklaşımlarına İslam kaynaklı bir alternatif sunmak olarak ele alınabilir. Ancak bu noktada, ideoloji olan İslamcılığın din olan İslam'a karşı olma gibi bir durumu söz konusu değildir.

Bilindiği üzere, İslami inanç değerlerine göre kadının en önemli görevleri annelik ve iyi bir eş olmaktır. Bu inanç değerlerine göre, bu iki görevi en iyi şekilde yerine getiren kadın, tüm görev ve sorumluluklarını yerine getirmiş sayılabilir. Ancak, 19 ve 20. yüzyıllarda gelişen liberal hareketlerin en önemli sonuçlarından birisi de, tüm bireylerin hak ve özgürlüklerinin genişlemesi şeklindedir. Bu hak ve özgürlük genişlemelerinden kadınlar da, kendi payına düşeni almışlardı. Bu süreçte kadın, Tanzimat döneminden itibaren toplumsal alanda daha görünür olmaya başlamıştı.

Ancak İslamcılar, Batı değerler sistemi örnek alınarak, kadının hak ve özgürlüklerindeki meydana gelen değişim ve gelişmelerden büyük rahatsızlıklar duymuşlar, hatta toplumun başına gelen her türlü kötülüğün nedeni olarak kadınların yaşam ve davranışlarındaki bu değişikliği göstermişlerdi¹⁵⁷. Buna karşın Batıcılar, kadının toplumsal alanın her noktasında yer almasını, kız ve erkeklerinin aynı yerlerde okuyup çalışabilmesi gibi durumları modernleşmenin bir gereği olarak görmüşlerdi.

İslamcılar ile Batıcılar arasındaki görüş farkına rağmen, kadınların toplumsal hayattaki etkinliği her geçen gün artmaktaydı. Özellikle İttihat ve Terakki döneminde, kadınların hak ve özgürlükleri önemli ölçüde genişlemişti. Bu genişleme, Cumhuriyet ile birlikte daha somut bir hal alarak, kadının her alanda erkeğin yanında görülmeye başlaması ile sonuçlanmıştı¹⁵⁸. Atatürk Söylev ve Demeçleri'nde bu durumu şu şekilde ifade etmektedir: *“Çok büyük şükranla görüyoruz ve görmekteyiz ki, her yerde hanımlarımız erkeklerle fikir be nur yolunda müsabaka edercesine yürüyorlar. Yine şükranla ifade etmek lazımdır ki, hiçbir yerde kadınlarımız erkeklerin dúnunda değildir. Hemen her yerde erkek ve kadın seviyesi arasında bir teadül görmekteyim. Bu hal şayanı iftihadır”* (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C.II, 1989, 156). Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere Atatürk, toplumsal alanın her noktasında kadının erkeklerle birlikte var olmasını istemektedir. Çünkü, laik Türkiye'de kadının durumu önemli bir sorun olarak görülmekteydi. Kadının, geleneklerin dışında, Batı değerlerine göre şekillendirilmesi Tek-parti yönetimi için önemle üzerinde durulması gereken bir durumdu. Ramazanoğlu'nun, *“Cumhuriyet kadını projesi, Müslüman Osmanlı kadınının norm olarak konan Batılı kadına evrilmesi ve sekülerleştirilmesi projesidir”* (Ramazanoğlu, 2005: 804) tanımlaması bu bağlamda düşünülebilir. Atatürk'ün eş tercihini Latife Hanım gibi Avrupa'da eğitim görmüş, kültürlü, yabancı dil bilen,

¹⁵⁷“Sosyal çöküşümüzün en tehlikeli neticelerinden birini de bazı kadınların iddiaları teşkil ediyor. Günümüzde bazı kadınlar örtünmeyi terk etmek, daima olarak erkeklerle bir arada bulunmak, hürriyet ve serbestlik elde ederek Batı kadınları gibi yaşamak istiyorlar. Bunlardan evlenenler, kocalarının hakimiyetini tanımak istemediği gibi, genç kızlar da ebeveynlerinin vesayetine tahammül edemiyorlar. Bu gibi kadınlar artık hür olmak, istedikleri gibi hareket etmek, yaptıkları şeyler için hiçbir kimseye hesap vermemek arzusu ile doludurlar. Bu feminist kadınların, bu gibi iddia ve istekleri, bazı erkekler tarafından da doğru bulunarak destekleniyor. Said Halim Paşa, *a.g.e.*, s. 125-126.

¹⁵⁸Bernard Lewis, kadınların çoğunun kendilerine verilen bu hakları kullanmadığını ifade etmektedir: *“Kadınlara bu düzenlemelerle yeni ve çok geniş haklar tanınmış olsa da, kocalarına, babalarına ya da erkek kardeşlerine karşı bu hakları kullanmaya cesaret edecek ya da buna önem verecek pek az köylü kadını vardı. Taşra kentlerde bile çok eşlilik ortadan kalkmakla birlikte, Batılı olmayan sınıfların kadınlarının konumunda uzun zaman boyunca gerçek anlamda pek az iyileşme oldu”*. Lewis, *a.g.e.*, s. 367. Cumhuriyet kadınlarının kendilerine verilen bu hakları kullanmamasının nedenini baba, koca veya erkek kardeş korkusuyla birlikte, kendisi de İslami gelenek içinde yetişmiş olan kadının, bahsedildiği tarzda bir hakka ehemmiyet vermemesi ile de alakalıdır.

modern giyimli birinden yana kullanması, yeni Türkiye’de oluşturulmak istenen kadın profilin prototipini teşkil etmesi açısından önemlidir. Bu bağlamda, Cumhuriyet rejimi kadının eğitimi, kadına seçme ve seçilme hakkının verilmesi gibi konulara ağırlık vererek toplumsal alanda kadının durumunu somut bir hale getirmeyi amaçlamıştı. Bu girişimler, kadını evin dışına çıkaran ve İslam toplumunda kadının rolünün dönüştürülmesine yönelik adımlar şeklinde değerlendirilebilir. Ancak, kadının eğitimine verilen önem, oluşturulması hedeflenen modern toplumun gençlerini yetiştirecek (mümkünse erkek çocuk) annelerin de, modern ve eğitilmiş olması gibi son derece pratik bir çıkara hizmet etmek bağlamında düşünülebilir (Belge, 2012: 677-680). Atatürk’ün *“Binaenaleyh kadınlarımız hatta erkeklerden daha çok münevver, daha çok feyizli, daha fazla bilgili olmağa mecburdurlar. Eğer hakikaten milletin anası olmak istiyorlarsa böyle olmalıdırlar”* (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, C.II, 1989, 156) şeklindeki ifadeleri kadının iyi yetişmiş olmasına yönelik amaç olarak görülebilir. Bu amaca binaen, kadının başta eğitim olmak üzere, hukuk, çalışma, siyasal katılım, toplumsal alanda ve aile yaşamında eşit haklara sahip olarak yerini alması için gerekli şartlar oluşturulmaya çalışılmıştı. Oluşturulan bu şartlarla birlikte Cumhuriyet kadınının, kültür ve bölge bazında farklılıklar içermekle birlikte, Osmanlı döneminden oldukça farklı bir şekle kavuştuğu söylenebilir. Bu farklılık, yalnızca kadının dış görünüşünde değil, toplumsal statüsünde, kültürel yapısında, kişilik tanımlamasında tanık olunan çok yönlü bir farklılıktı (Sağ, 2001:11). Bu bağlamda Cumhuriyetin kadın dönüşümünden bahsetmek mümkündür.

Kadınların durumunda yaşanan bu değişimler, İslamcılar tarafından, İslam’ın öngördüğü Müslüman yaşam ve giyim tarzının terk edilmesi olarak görülmüş ve eleştirilmiştir. Çünkü toplum ahlakının temeli olarak görülmüş olan kadının, bu ahlakın dışına çıkması söz konusu olamazdı. İslamcıların birçoğu için kadın, kendisi için belirlenen bir çerçeve dahilinde ve sosyal hayatın bir unsuru olmaktan ziyade, daha dar bir alanda “annelik” veya “iyi bir eş” olmakla mükellef olarak görülmekteydi. Cumhuriyetin kadın algısının ise İslamcılar ile örtüşmediği açıktır. Dolayısıyla Cumhuriyetle birlikte kadının toplumsal alanda görünür olması, farklı iş kollarında yer alması, İslami esaslara uygun biçimde örtünmemesi İslamcıların eleştirisine neden olmuştu. Bu dönemde, kadınların örtünmesinin yanında İslamcıların üzerinde durdukları konulardan biri de, kadınların çalışma alanları ve kız ve erkek çocukların aynı sınıflarda okuması meseleleri olarak sıralanabilir. Hasan Şen, Kısakükürek’in,

okullarda haremlik-selamlık uygulamasının kaldırılmasının genel ahlakı bozduğu gerekçesiyle eleştirdiğini ifade etmektedir. Kısakürek'e göre, *“Talim ve terbiye işinde Avrupalı mütehasıs, kız ve erkek karışık öğretim gibi heyulâi abesler, İslam inkılabının maarif siyasetinde bahis mevzu olamaz. Buluğdan evvelki ilk tahsil devresinde karışık bulunmasında bir mahzur olmayan kız ve erkek talebeler ilk devreden sonra tahsillerine cinsiyetlerinin müstakil toplulukları içinde devam ederler. Kızlar içi orta tahsil ayrıca mecburiyet ifade etmez”* (Şen, 2012: 318). Kısakürek'in, ilkokuldan sonra kızların okumalarına lüzum görmeyen bu ifadeleri, İslamcılarının birçoğu tarafından kadınlar için en uygun yer olarak görülen “aile ocağı” düşüncesiyle benzerlik göstermektedir. Kısakürek'in kadınların çalışabileceği meslek kollarına yönelik şu ifadeleri de aynı amaca yönelik olarak değerlendirilebilir: *“İslam'da kadın, içtimai vazifeler arasında yalnız iki tanesinin ehliyetine malik değildir: Biri imamlık, öbürü hakimlik... Bunda da, son derce bir hilkat sırrı güden İslamiyet, her şeyden evvel hissilik ve ilcailikten uzak bir erkek seciyesi isteyen bu iki işten başka kadına hiçbir umumi vazifeyi yasak etmemiş, fakat kadının en yüksek ve ulvi mevkiini, onun ve erkeğin yuvası olarak göstermiştir”* (Şen, 2012: 319). Görüldüğü üzere, Kısakürek'in bu iki ifadesi birbiriyle çelişmektedir. Şöyle ki, İlk okuldan sonra okumasına lüzum görmediği kızların, imamlık ve hakimlik dışındaki mesleklere ne tür bir tahsil yaptıktan sonra geleceğine dair bir açıklama yoktur. Neticede ise, kadının yerini “erkeğin yuvası” olarak açıklaması, İslamcılarının ekseriyetinin toplumsal alanda kadının yerinin evi olduğu fikriyle paralellik göstermektedir.

İslam'ın Nuru'nun kadına yönelik söylemleri de, İslamcılarının önemli kısmının fikirlerine oldukça yakındır. Söz konusu dergiye göre de, kadının yeri evi, kocanın yanındır: *“Bir millet erkekle terakki; fakat kadınla tekemmül (yetkinleşme, olgunlaşma) eder. Yuwayı, aileyi kadın kurar. Erkeği yuvaya, aileye kadın bağlar. Kadınsız aile teşekkül etmez. Kadınsız erkek baştan karadır, noksandır, hüsrandır. Fakat erkeksiz kadın da dalâldir, buhran içindedir. Yuva ve aile tamamen kadın demektir; çünkü, yuvayı o kurar, aileyi o vücuda getirir. Ailesiz cemiyet olamaz, olsa da kuvvet bulamaz, bulsa da hayatı uzatamaz, yıkılır ve ölür. Ordu milletten, millet aileden, aile yuvadan, yuva kadından ve kadın elinden çıkar. Eve nizamı, intizamı, ahengi kadın getirir. Dünyaya zineti, ademe meziyeti, beşere nesli, cihana aşkı hep kadın verir. Bu böyle olmakla beraber kadının sukûtu da cihanın sukûtu demektir. İbtizal (çokluğu sebebiyle bir nimetin kıymetini bilmeyip hor kullanmak), kadını düşürür, ihtilat (karışmak,*

karşılaşıp görüşmek) kadının kıymetini indirir. Kadını pûse-i ammeye bırakmak, evindeki bütün ahlak ve meziyetleri siler götürür. Yalnız bununla da kalmaz. Erkeği sefalete, nesli akamete, evladı şenâate, cemiyeti sefalete sürükler. Kadın hem yükselişe; hem de sukûta, düşüşe başlangıç hem müntehadır. Düşmüş ve tarihe karışmış, mazi olmuş, istikbali yıkılmış, cemiyetleri nazar-ı dikkate alırsak, bunların kadınla başladığını ve kadınla söndüğünü görürüz. Kadın öyle bir kuvvettir ki, hem muhteşem bir devir vücuda getirir, hem muntazam bir devri yıkar¹⁵⁹. Kadın parmağı hem bir ipektir. Hem bir çelik zincir, okşar ve bağlar, öldürür ve hayat verir” (Tayyar, İslam’ın Nuru,1951-8: 34).Bu ifadelerden, kadının görev ve sorumluluklarının “ev” sınırları dahilinde görüldüğü açıktır¹⁶⁰. Bununla birlikte toplum ahlakın tesisi olarak görülen kadının, zaruret ve kocasının izni olmadan dışarı çıkması, helali olmayan kişilerle herhangi bir münasebette bulunması hoş görülmeyen durumlardandır. Bunlara rağmen, bölümün hazırlayıcısı niteliğinde olan Ali Tayyar, İslam’ın gelmesi ile birlikte kadının değerinin arttığını ve özgürlüğüne kavuştuğunu ifade ederken, farklı medeniyetlerin, kadına yaklaşımlarına da değinmektedir. Örneğin Yunan medeniyetinde, kadın bir oyuncaktır, erkeğe mahsus zevk oyuncağı, kadın satılabilir, başkasına devredilebilir. Maldan farkı yoktur. Roma medeniyeti de farklı değildir. Devirler ve asırlar kadını bir hamam bohçası gibi yekdiğerine yuvarladı durdu. Arap medeniyeti, kadını diri diri gömdü, kızı dünyaya gelen bir Arap hicabiçersinde kalır, sokağa çıkamaz, doğan kızını geceleyin diri diri bir çukura gömerdi. Arap medeniyetine göre kadın bir ayb-ı kül (utandıracak leke) idi. O, kız evladını atmakla şerefini iade etmiş sayılırdı (Tayyar, İslam’ın Nuru,1951-8:34).

¹⁵⁹ Kadının hak ve hürriyetlerinin doğru şekilde tespit edilememesinin bir medeniyet ve devleti yıkabilecek bir durum yaratabileceği düşüncesi Said Halim Paşa tarafından da işlenmiştir: “...Bu erkekler de, erkeklerin tahammül olunmaz istibdadına son verilerek, kadınların istedikleri yerine getirilmedikçe, cemiyet hayatının kurulamayacağını teslim etmeyi vicdani bir mesele saymaktalar. Böyle bir fikre aldanan erkekler, ideal edindikleri Batı medeniyetinin, o toplumlardaki kadınların üstünlüklerinden ve tam olarak hür bulunmalarından doğduğunu zannediyorlar. Eğer bu doğru olsaydı, milletler tarihini yalancı çıkaran mühim bir hadise teşkil ederdi. Çünkü, hiçbir medeniyet, hiçbir vakitte, kadın hürriyeti ile başlamadığı gibi, aksine bütün medeniyetlerin kadınların tam hürriyetlerini ele geçirmeleri ile mahvolup gittikleri, tarihin en gerçek olaylarından biri olarak sabittir”. Said Halim Paşa, a.g.e., s. 126.

¹⁶⁰ Günaltay, İslam’da kadının yetki ve görev alanının ev olduğunu belirtmekle birlikte, evle sınırlanmış olan kadının, sanki dini bir lüzummuş gibi eğitim hayatının dışında bırakılmasına da karşı çıkmaktadır. “Kadın ve erkek her Müslüman’a ilim tahsil etmek farzdır” Hadis-i Şerifinden yola çıkan Günaltay: “...Bu mecburiyet yalnız erkeklere de mahsus değildir. Cemiyet hayatında erkeğe refakat edecek olan, aile hayatında yuvanın idaresini deruhte eden (üstlenen) ve gelecek neslin talim ve terbiyesinden birinci derecede mesul bulunan kadınlar da, dinen marifet kazanmakla emir olunmuşlardır. Kadınlarımızın talim ve terbiyelerinin şimdiye kadar ihmal edilmiş olması büyük bir günah, büyük bir hatadır. Kadınların okutulmaması lüzumunu dinin hükümlerinden addederek saçmalayanlar, bu gibi hezeyanlarıyla dinde ne kadar yaya kalmış olduklarını ispat etmekten başka bir şey yapmış olmazlar. Müslümanlıkta nasıl bir erkek ilim ve marifet kazanmakla emrolunmuş ise bir kadın da aynı suretle ilim tahsiline mecburdur”. Günaltay, a.g.e. s. 82.

İslam gelmezden evvel kadının farklı medeniyetlerdeki değerini ifade ettikten sonra, bu medeniyetlerde hakir görülen kadına, “*Ey kadın! Sen mahalli tekrimsin, sana hakaret edilemez, sana ancak alçaklar tahakküm eder*”. *Kadın!.. Sana kıymet veren bu ses kimdir bilir misin? Seni medeniyetler çamurundan çıkararak bu el kimindir? Bu sesi iyi tanı ve bu eli sıkı tut. Bu ses ve bu el Fahri Alem Hz. Muhammed’indir* (s.a.v.) (Tayyar, İslam’ın Nuru,1951-8:35) şeklinde bir çağrı yapılmıştır.

Muhterem Peygamberimiz (s.a.v.), “*Kadın yaradış evidir, beşerin mâyesi orada tutulur, insanın hamuru yine orada yoğrulur. Bu insan mahfazasına hürmet ediniz; yardım ediniz*” buyurmuştur. Yine Hz. Peygamberin, Veda Hutbesi’nde, “*İki zayıftan sakınınız. İki zayıfın hakkını muhafaza ve riayet ediniz: Yetim ve Kadın*” hadisine yer verdikten sonra kadınlara şu çağrı yapılmaktadır: “*Ey bütün bu iltifata mazhar olan muhterem kadın!.. Senin biricik velinimetin ve hamin yalnız Hazreti Muhammed’dir* (s.a.v.). *Sana hürriyeti ve hakkı veren saadet bahşeden yalnız O’nun hükümleridir. Yoksa asırlarca eşyadan farkın yoktu ve öyle yaşadın!.. Bunu bil ve Hazreti Muhammed’i* (s.a.v.) *sev, senin için sevmeye yalnız O layıktır*” (Tayyar, İslam’ın Nuru,1951-8: 35).

Dergide, hakir görülen kadının İslam ile ayağa kalkmış olduğu belirtildikten sonra, kadının görev ve sorumlulukları da, ifade edilmiştir. Dergiye göre, Allah kadına üç mühim vazife vermiştir.

1-Aileyi tanzim,

2-Nesli temin,

3-Evladı talim.

Kadının asli görevleri bunlardır ve bunlarla uğraşan kadın en muhterem kadındır. Bu üç vazife erkeğe mahsus vazifelerden daha önemli ve şereflidir. Bu görev dağılımına göre, kadın yuvanın içini tanzim, erkek dış işini temin etmelidir¹⁶¹. Yuvayı

¹⁶¹ Ali Tayyar’ın, derginin 15. sayısındaki “İslam’da İtaat” bahsinde de, kadın benzer şekilde tanımlanmıştır: “*Kadının miracı erkeğine hürmet ve itaatle hasıl olur*”, “*Akşamları sofrada erkeğini bekleyen kadın, büyük kadındır. Ona tazim (saygı) olunur*” gibi ifadeler kadının yerini ev olarak belirlemektedir. Yine Peygamber efendimizin, yuvasına bağlı ve İslam’ı bilen kadını istişare yapılması gerektiğini ifade etmesine rağmen, “*İşlerini kadına tevdi eden cemiyet sönmüştür*” hadisi kadının görev ve sorumluluğunu belirler niteliktedir. “*Çünkü, kadın tahammülü fevkinde kendisine lazım olmayan işlere karışmakla hem kendini, hem cemiyeti yıkmıştır. Kadın sokağa fırlamış, ev ve yuva boş kalmıştır. Kadın eve girmediğiçe, yuvaya dönmediğiçe, kendisine hiç lüzumu olmayan şeyleri elinden atmadığıça, kadınlığa*

tanzim işini erkeğe, dış işlerini kadına vermek, çok ters bir durumdur ki, bu her iki taraf için de zulümdür. Yani kadın silah tutup, erkek de süpürge tutarsa bunun adı zulüm olur. Bundan başka kadını tabii görevlerinden uzaklaştırmak kadına hakaret demektir. Kadının kahramanlığı aile teşkilatında görülür ve onunla ölçülür. Aile dışında kadın kahramanlığından söz edilemez. Yaradan, kadını harp için yaratmamıştır. “*Kadınların nazik ve narin halleri, hakikatleri hasebile ailede emr-i riyaseti Allah erkeğe vermiştir. Fikir ve iradede erkek ve kadın müstakildir. Fakat tanzim-i aile için iradelerini birleştirmiş oluyorlar. Zaruretsiz bir hal, erkek işleri ile kadını meşgul kılmakla fitri meziyetlerinin zayi olmasına sebebiyet verilmiş olur. Aile ocağı yıkılır. Cemiyet izmihlale düşer.*

Kadının valide olmak şerefi, kahraman olmak şerefinden daha çok büyüktür. Kadına silah hiç yakışmıyor. Fakat kahraman bir oğlan anası olmak ne güzel ve mutlu bir şereftir.

Kadın bütün bilgilerini çocuğunun terbiyesine tatbik etmelidir. Kadının neler olabileceğini ve nelere sahip ve malik olabileceğini söyledik. Bunları hariçte icra ve sanat için değil, yuvasında çocuğunu terbiye için bilmeli ve öğrenmelidir. Kadın sanata dökülürse cemiyet ölür, ocak söner, aile iflas eder, hamaset ve kahramanlık tarihe intikal eder (Tayyar, İslam’ın Nuru,1952-9: 34).

Yukarıda zikredilen ifadelerden de anlaşılacağı üzere, derginin kadına yaklaşımı İslamcılarının genel yaklaşımı ile paralellik göstermektedir. Dergiye göre kendi yuvası dahilinde kocasını memnun, çocuklarını talim ve terbiye eden kadın en iyi kadındır¹⁶².

Kadının yetki ve sorumluluk alanı belirlendikten sonra, mutlu ve istikrarlı bir aile için derginin belirlemiş olduğu şartlar şunlardır:

ait vezâifi tekrar ele almadıkça cemiyet dirilmez. Evlat yetişemez”. Ali Tayyar, *İtaat*, İslam’ın Nuru, S. 15, İstanbul 1952, s. 27.

¹⁶² Ali Tayyar, 22 sayıda yer alan “Kadın” başlıklı yazısında, kadını şu ifadelerle tanımlamaktadır: KADIN: Erkeğin eşi, yuvanın güneşidir. KADIN:ın izzeti, iffetindedir. Afif olan Nazif olur; nazif olmaz. KADIN: ın şerefi zevcelikte, zevceliğin şerefi anneliktedir. Annelik çok büyük bir rütbedir. Kadının iyisi ahreti kazandırır, kötüsü dünyayı zindan eder. KADIN: ı idare etmek bazen bir hükümeti idare etmek kadar güç gelir. KADIN: Bir ölçüdür. Bir milletin hal ve istikbalini bununla takdir edebilirsin. KADIN: ve yetimin hukukuna riayet İslam’ın şiarıdır. KADIN: evine merbut kalırsa mesud olur. KADIN: ın değil erkeğin getirdiği ekmeğin tat verir. KADIN: dan yuva, yuvadan aile, aileden millet, milletten ordu doğar. KADIN: eve nizamı, intizamı, ahengi verir... Tayyar, a.g.e. , S. 22. s. 23.

1-“Kadın eve dönmelidir. Kadının döndüğünü gören erkek de evine döner. Kadını evde bulamazsa erkek de dışarıda sefil olur.

2-Eve ekmeği kadın değil, erkek getirmelidir. Erkeğin getirdiği ekmeğin tat verir. Aileye tat getirir. Aksi takdirde erkek küçük düşer ve aile nüfuzu kırılır.

3-Kadın hürmet ve muhabbeti yalnız kocasına ve yalnız yuvasına hasretmelidir. Kendini umumi nazarlardan kurtarmalıdır. Tarihte kahramanlıklarını okuduğumuz dedelerimize kahramanlığı sokaktaki kadın değil, erkeğine bağlı kadın öğretmiştir” (Tayyar, İslam’ın Nuru,1952-9: 34).

Burada ifade edilenlerin aslında, bugün ortalama bir Anadolu ailesinin genel yaşam biçimidir. Ancak, şartların değişmesi, köyden kente göçün artmasına bağlı olarak, söz konusu yaşam şeklinde zorunlu bir değişim yaşanmıştır. Geçim sıkıntısının yoğun yaşandığı ailelerde, erkek, çoğu kere istemeyerek kadının çalışmasına onay vermek durumunda kalmıştır. Ancak, buna rağmen genel anlayış aynıdır ve bu anlayışa göre kadının yeri yuvasıdır. Zaten derginin çizmek istediği kadın profili de, kadının görevlerini ev sınırları dahilinde tutmaya çalışan bir yaklaşımdır. Yani kadın “yuva yapan dişi kuş” olarak tanımlanmıştır.

Dergi toplumsal alanda kadının yerini belirledikten sonra, Hikmet Betül imzası ile “Büyük İslam Hanımları” başlığı altında, Amine Hatun (r.a.), Hz. Hatice (r.a.), Hz. Aişe (r.a.) Hz. Fatıma (r.a.) gibi İslam’ın kadın büyüklerinden bahsederek, yaşanan dönemdeki kadınlara dolaylı bir çağrıda bulunmaktadır. “Nur hazinesi, irfan menbaı, dünyanın en yüksek meziyetlerine sahip, edep, iffet ve haya mümessilleri annelerimiz” olarak nitelendirdiği İslam’ın kadın büyüklerinin ahlak ve yaşam şekillerini örnek almalarını istemiştir (Betül, İslam’ın Nuru,1951-7:19, 1951-8:7, 1952-9:17, 1952-15:31, 1953-21:18, 1953-22:24). Çünkü dergi toplumsal alandaki kadın imgesini kendi ideolojisi doğrultusunda dönüştürmek istemektedir. Bu aynı zamanda dergi için toplumsal ahlakın düzenlenmesi adına kaçınılmaz bir durumdur.

3.5.9. Batılı Gözüyle İslamiyet

Ali Nadir Hayta tarafından oluşturulan bu bölüm, Batı aleminin önemli düşünür ve yazarlarının İslamiyet hakkındaki takdir, yakınlık, hayranlık, samimiyet ifade eden sözlerinden yola çıkarak hazırlanmıştır. Hayta’ya göre, söz konusu kişilerin İslam hakkındaki düşünceleri ve İslam’ın kendi hakikati ile bugünkü Müslümanların içinde

bulunduğu durum arasında dehşete düşürücü bir uçurum vardır. Ona göre, Müslümanların saadet, selamet, terakki için başka medeniyetlerde aradıkları çözüm yolları, İslam medeniyetinde mevcuttur. *“Başka milletlere üstün olmanın, üstün yaşamanın yolu ve sırrı, kendimizi tanımak şuuruna sahip olmaktır”* ifadesini kullanan Hayta’ya göre, farklı medeniyetlerden medet ummanın mantıklı bir yanı yoktur. Ayrıca, insanların kendi medeniyetlerini bilmeden başka medeniyetleri anlaması da imkansızdır. Dolayısıyla, kendi medeniyetinden başka bir medeniyet istemek, kendinden sıyrılmak ve başkalaşmak anlamına gelir ki, bu da ancak “delilik” veya “taklitçilik” olarak tanımlanabilir (Hayta, İslam’ın Nuru,1952-10: 45). Bu ifadeleri Meşrutiyet dönemi Batıcılarının ve Tek-parti yönetiminin Batı medeniyetini “kaçınılmaz son” ve ortak medeniyet olarak gören yaklaşımlarına yönelik eleştiri olarak da görebiliriz.

Bilindiği üzere İslam medeniyetinin Batı medeniyetinden önce mevcut olduğu, Batı medeniyetinin yeni sahip olduğu ahlak, ilim, demokrasi, parlamento gibi değerlerin, İslam’ın kendisinde şu veya bu şekilde var olduğu düşüncesi, İslamcılarının genel fikirlerinden birisidir. Bu fikir, İslam’ın Nuru’nda da ileri sürülmektedir. Söz konusu dergi, bu durumun ispatı için İslamiyet gelmeden önce dünyada etkili olan devlet ve dinlerin genel durumları hakkında bilgi verdikten sonra, *“bütün dinler, bütün medeniyetler, bu devirde bir duraklamaya ve hatta gerilemeye başlamıştı”* (Faruk, İslam’ın Nuru,1951-6: 27) ifadesini kullanmaktadır. Mecmuya göre, Peygamber efendimize nebilik verilmezden evvel insanlığın genel durumu çok kötü bir haldeydi. Cahiliye dönemi olarak adlandırılan bu çağda, gerek Garb ve gerekse Şark alemi, koyu bir cehalet ve körü körüne itaatı emreden bir taassup içindeydi. Sözü edilen dönemde Garb, bir taraftan derebeylik, diğer taraftan kilisenin müthiş baskıları altında yaşarken, insan olmanın sağladığı bütün hak ve özgürlüklerden mahrum bir haldeydi. Şark ise, putperestliğin aşağılayıcı ve sapkın inançları altında ezilmekteydi. Hayta’ya göre her iki alem de, Allah’ın ilahi emir ve kanunlarından uzaklaşmanın cezasını çekmekteydi.

Cahiliye döneminde, insanların gasp olunmuş bütün hak ve hürriyetleri Hz. Peygamber’in gelmesi ile iade edilmeye başlanmıştı. Hz. Peygamber, *“yalnız beşerin gasbolunmuş hak ve hürriyetini ilan ve onun istinasız olarak en üstün evsafa yaratılmış olduğunu müjdelemekle kalmıyor; aynı zamanda zulme karşı hakkı, kuvvete ve cebre karşı adaleti, başıboş ahlaksızlık ve imansızlığa karşı fazileti, sönmez bir aşk ateşi ile nurlanmış imanı; esir ticareti zihniyetine karşı bütün insanların aynı menşeden geldiklerini; binaenaleyh hepsinin aynı haklara sahip olduğunu terviç eden müsavat*

zihniyetini ilan ediyordu”(Hayta, İslam’ın Nuru,1951-3: 25). İslam’ın eşitlik ve özgürlük ilkelerine verdiği öneme dikkat çekildiği bu ifadeler, İslami değerlerin Batı değerlerinden üstünlüğü bağlamında sunulmuştur.

Dergiye göre Şark alemi bu ilahi müjdeyi kısa zamanda benimseyerek, yegane kurtuluş yolunun bu olduğunu kabul etmiştir. Fakat Garbalemi, uzun zaman bu ilahi müjdenin mahiyetini ve manasını kavrayamadı veya kavramak istemedi. Sözü edilen dönemde gücü elinde bulunduran kilise, bu gücü kaybetmekten korktuğu için, ilahi müjdeyi görmezden gelerek, onu aksi bir mana ve mahiyette göstermeye çalıştı. Ayrıca, İslamiyet, hiçbir ilmi araştırma yapılmaksızın birçok haksız ithamlara ve şiddetli iftiralara maruz kalmıştı. Bu iftira ve ithamlar zamanla misyonerlik faaliyetleri adı altında daha sistemli bir hale getirildi. Özellikle XIX. yüzyıldan itibaren misyonerler, İslam dünyasına yönelik faaliyetlerini artırmışlardı. İslam’ın, misyonerler tarafından, Müslüman dünyasının gerileme sebebi olarak ilan edilmesi ve bunun Osmanlı içinde bir takım kimseler tarafından karşılık bulması, bu zaman dilimine rast gelmektedir. Ancak, buna rağmen Batı aleminden İslamiyet’in büyüklüğünü anlayıp, Müslüman olanların sayısı da çoktur ve bu insanların Müslüman olması için herhangi bir zorlama yapılmamıştı.

Misyonerlik ve İslam’ı karalama faaliyetlerine karşılık, uluslar arası ilişki ve bağlantıların artmasına bağlı olarak, Batılı münevverlerin bir kısmı İslamiyet’i doğru veya doğruya yakın bir şekilde tetkik etmek fırsatını bulmuşlardı. Sonuç ise genel olarak İslamiyet’in lehine olmuştu ve Batılı münevverlerin “hakşinas ve insafli” olanları İslamiyet hakkında müsbet sözler zarf etmişlerdi. Bu sözler iki açıdan önemlidir. Birinci önem, bu sözler Batı medeniyetinde İslamiyet’in müsbet yönde tanınması, gelişip yayılması için önemlidir. Çünkü iki medeniyetin birbirini anlaması, dünya barışı ve huzuru için önemlidir ve bilindiği üzere, İslamiyet’te iyi niyet hakimdir. Bunun en önemli kanıtı ise Müslüman ülkelerde mevcut olan kilise ve diğer dinlere ait mabedlerin varlığıdır. Aynı anlayışın örneğin Hıristiyanlıkta olduğu söylemek zordur. Bilindiği üzere, Osmanlı Devleti’nin Balkan’lardan çekilmesinden sonra Osmanlı dönemine ait medrese, han, cami ve benzeri eserler tahrip edilmişti.

İkinci önem ise, Müslümanlar arasında ahlaki ve ruhi yozlaşmaya uğrayanların, bilerek veya bilmeyerek İslam’dan yüz çevirenlerin, Batılı münevverlere bakarak kurtuluş ve hakikate dönmelerine yardımcı olmasıdır. Belirtilen iki önemli durumun

dergi açısından amacını ise İslam medeniyeti, ahlak ve değerlerini kabul etmeyip, yönünü Batı medeniyet ve değerlerine çevirenlere karşı, İslam ve değerlerini, İslam'ın bilim ile olan uyumlu ilişkisini Batılı münevverlerin sözleri ile pekiştirmeye çalışmak olarak ileri sürebiliriz¹⁶³.

İslamiyet'i asırlarca yanlış gören ve aksettiren Batı aleminde, ancak XVIII. yüzyılda dinin, ilmi ve tarihi metotlarla tetkik edilmesi gerektiğini düşünen bir mektep kurulmuştu¹⁶⁴. XIX. yüzyıla gelindiğinde ise, İslam'a yönelik araştırmalar artmıştı. İلمي metotlarla dayanan bu araştırmalarla birlikte, Hıristiyan Batı'nın önemli münevverlerinden İslam'a yönelik olumlu düşünceler artmıştı. Örneğin, İngiliz düşünür Carlyle 1841'de yayınladığı "Kahramanlar" adlı eserinde, "*Kur'an'ı bir kere dikkatle okursanız onun hususiyetlerini izhara başladığını görürsünüz. Kur'an'ın güzelliği diğer bütün edebi eserlerin güzelliklerinden kabili temyizdir. Kur'an'ın başlıca hususiyetlerinden biri onun asliyetidir. Benim fikir ve kanaatime göre Kur'an, baştan sona samimiyet ve hakkaniyetle doludur. Hz. Muhammed'in (s.a.s) cihana tebliği ettiği davet hak ve hakikattir*" (Hayta, İslam'ın Nuru,1951-3: 26) ifadelerini kullanmıştır.

Prof. LozropSitoddard'a göre, "*İslamiyet'in zuhuru, beşer tarihinde en hayret verici bir hadisedir*". İslamiyet ortaya çıkmasından kısa bir süre sonra şaşılacak derecede geniş coğrafyalara yayılmıştır. Bu hızlı yayılış milletlerin ve kavimlerin ruhlarında değişiklik yaparak, büyük bir medeniyetin yaratıcısı oldu.

Batı aleminden birçok münevver, mütefekkir gerçek manada Kur'anı tetkik ettiklerinde, onun önemini anlamakta güçlük çekmemişlerdir. İngiliz düşünürü olan H.G. Wels, "*Avrupalılar içinde Kur'anı tetkik edenler azdır. Bu cehalet yüzünden ona, birçok batıl istinatlarda bulunmaktadır. Kur'an ilahi emirlere tevfiakan Müslümanları en sıkı uhuvvet rabitaları ile bağlamış, öyle bir kardeşlik meydana getirmiştir ki, ırk,*

¹⁶³Batılı aydınların İslam hakkındaki müsbet düşüncelerine atıfta bulunma durumu Meşrutiyet dönemi İslamcılarında da görülmektedir. Örneğin, Cumhuriyet döneminde de etkili olan ve 1949 yılında kısa süreli bir Başbakanlık deneyimi yaşamış olan M. Şemsettin Günaltay, Balkan Savaşları döneminde kaleme aldığı "Zulmetten Nura" adlı eserinde "Amerikalı Drager"ın şu ifadelerine yer vermektedir: "*İslam'ın mülki fütühatı ikmal edebilmesi için birkaç asır kafî gelmişti. Mülki fütühatı müteakip ve belki o esnada, Müslümanlar aynı şiddet ve gayretle ilmi fetihlere atılmışlardır. Neticede pek büyük hakimler, pek mahir tabipler yetişmiş olduğu gibi; riyazi (matematik) ilimler, hey'et (astronomi), kimya, hikmet-i tabiiyye (tabiat felsefesi), sarf, nahiv ve mantık gibi ilimlerde mütehassıs pek çok tekkik erbabı zuhur etmiştir. İslam medreselerinde edebiyat ve fenlerin her şubesi esaslı bir surette tedris edilip araştırılıyordu. Tababet sevkıyla Müslümanlar kimyanın temelini attılar. Din-i Muhammedi'nin vahdaniyet akidesi, Müslümanları, ilim ve fenleri pek derin bir surette tetkik ve tettebbu etmeye sevk ediyordu*". M. Şemsettin Günaltay, *Zulmetten Nura*, Hazırlayan, Musa Alak, Furkan Yayınları, İstanbul 1998, s.103.

¹⁶⁴Kurucusu, Alman bilim adamı VonHerder'dir.

renk, lisan farklarının fevkindedir. Hıristiyanlar arasında kardeşlik rabıtası İslam uhuvveti ile kabili kıyas değildir. Müslümanları, medeniyet, geometri, astronomi, mimari, güzel sanatlar ve felsefi inkişafa sevk eden zaferler, ancak Kur'anın insanları birleştirerek onları fazlı irfan servetini elde etmeye sevk etmesinden ileri gelmektedir"(Hayta, İslam'ın Nuru,1951-4: 22).

Kur'an-ı Kerim, vahşet ve cehalet içinde bocalayan bir milletten, yüksek bir medeniyet yaratmıştır. Garblı bir yazar olan Hirsrhfield bunu şu şekilde ifade etmiştir. *"Hiçbir millet yoktur ki, Arapların İslamiyet vasıtası ile medenileştikleri kadar süratle medeniyet seviyesine yükselmiş olsun. Kur'an, haiz olduğu ikna kudreti, belagat ve inşası bakımından erişilmez bir eserdir. İslam aleminde bütün fen şubelerinin şayanı hayret bir şekilde inkişafı da yine bil'vasıta Kur'an sayesinde" (Hayta, İslam'ın Nuru,1951-4: 23).*

Yine İngiliz tarihçi, Edward Gibbon'un, *"Kur'anın nazarında satvetli bir hükümdarla zavallı bir fakir arasında fark yoktur"* (Hayta, İslam'ın Nuru,1951-4: 23) ifadesi, İslam'ın toplumsal alanda insanlar arasında zengin fakir, şan şöhret ayrımı yapmayıp herkesi eşit bir seviyede görmesiyle alakalı yönünü teşkil etmektedir.

Alman devlet adamı Bismarck, Hz. Peygamber ve Kur'an-ı Kerim için söylediği şu sözler dikkate şayandır:

"Muhtelif devirlerde beşeriyeti idare etmek için taarfı lahutiden geldiği iddia olunan bütün münzel ve semavi kitapları tam ve estafîle tetkik ettimse de, hiçbirinde bir hikmet ve isabet göremedim. Bu kanunlar bir cemiyet değil, bir ev halkının saadetini dahi temin edecek mahiyetten pek uzaktırlar. Lakin Muhammedilerin (a.s) Kur'anı bu kayıttan azadedir. Ben Kur'anı her bakımdan tetkik ettim. Her kelimesinde büyük hikmetler gördüm. Muhammedilerin (a.s.) düşmanları, bu kitabı Hz. Muhammed'in (a.s) kendi terkibi olduğunu iddia ediyorlarsa da, en mükemmel ve hatta en mütekamil bir dimağdan böyle harikanın zuhurunu iddia etmek, hakikatlere göz yummak, kin ve garaza ve alet olmak manasını ifade eder ki, bu; ilim ve hikmetle kabili telif değildir... Sana muasır bir vücut olmadığımından dolayı müteessirim. Ya Muhammet (s.a) !. Muallimi ve naşiri olduğun bu kitap senin değildir; o lahutidir. Bunun lahuti olduğunu inkar etmek, mevzu ilimlerin batıl olduğunu ileri sürmek kadar gülünçtür. Bunun için beşeriyet senin gibi mümtaz bir kuvvetli bir defa görmüş, bundan sonra göremeyecektir.

Ben huzuru muhabbetinde kemali hürmetle eğilirim” (Hayta, İslam’ın Nuru,1951-4: 23)¹⁶⁵.

3.5.10. İslam Âdâbı

İslami yaşam tarzının toplumsal hayatta hakim olmasının en önemli göstergelerinden biri de, İslam adabının bireylerin yaşamında etkili olmasıdır. Dolayısıyla, ana kaygısı İslami bir toplum oluşturmak olarak ifade edebileceğimiz dergi, “İslam Adabı” başlığı altında, insanların günlük yaşamlarında uyması gereken âdâb kurallarını ele almıştır. Birkaç sayı hariç olmak üzere, BahaüddinEymen imzasıyla çıkan bölüm, dergide düzenli olarak yer alan önemli bölümlerdendir.

İslam dininin ahlak ve adaba önem veren bir din olmasına binaen, “İslam Adabı” başlığı altında işlenen ilk konu “edeb”tir. “*Edeb, aklın dıştan görünüşüdür*”, “*İnsanın esas kıymeti edebi ile ölçülür*” gibi ifadeleri kullanan Eymen, edebî şu esaslar üzerinden açıklamaktadır:

- 1- *“Her türlü zan ve şüpheden âri, dalalet ve bid’atten hâli, burhan ve hüccetlerle kavi bir imanla Hakka bağlanmak,*
- 2- *Halis bir niyete sahip olmak,*
- 3- *Şeriat ilmini bilmek, bellemek, işlemek ve işlemekte olmak,*
- 4- *Cenabı Hakka sevgili bir kul olmanın ancak onun emirlerini tutmak, nehyinden kaçmak ve habibine tabî olmakla mümkün olduğunu bilmek,*
- 5- *Farz ibadetleri muhafaza, nafile ibadetleri çoğaltmış bulunmak,*
- 6- *İlmiyle âmilalimlerle, edepte Resulü kibriyaya tam tabi olmuş mübarek insan ile sohbet etmek ve öğütlerini tutmak,*
- 7- *Ahlaki bozuk fâsikalimden kaçmak,*
- 8- *Her iş ve edepten asıl maksat ve gayenin Hak rızası olduğu bilmek” (Eymen, İslam’ın Nuru,1951-1: 27).*

Görüldüğü üzere aynı zamanda bir Müslüman’ın yaşayış biçimi olarak sunulmuş olan bu hasletler, günlük yaşamın İslam’a göre düzenlenmesine hizmet etmektedir¹⁶⁶.

¹⁶⁵Bunlardan başka dergide, İslam’ın ilim, ahlak, hak, eşitlik değerleri üzerine söylenmiş bir çok örnek yer almaktadır. Bu bağlamda dergide ismi geçen diğer isimler şu şekilde ifade edilmektedir: Dr. MaksMayerhof, M. Sedillot, A. Humbolt, Reinaud, Tave, Viardo, Andres, M. Casini. Ali Nadir Hayta, *Garplı Gözüyle İslamiyet*, İslam’ın Nuru, S.10, İstanbul, 1952, s. 45.

“İslam dininin ahlaka ait emir ve ta’lim ettiği vazifelerin hepsine birden adabı diniye veya İslam adabı denir” , “Diğer dinlerin hiç birinde âdâb bahsi, böyle müstakil bir bahis ve mevzu olarak ele alınmamıştır” gibi ayet mealleri ile (Ayetin geçtiği Sure ve hangi ayetin meali olduğu belirtilmemiş) İslam’ın edebe verdiği öneme dikkat çekilmekteydi (Eymen, İslam’ın Nuru,1952-20: 23). Bu bölümde, Allah’a karşı edepten Peygambere karşı edebe, anne-babaya karşı edepten hocaya karşı edebe kadar, saygı ve hürmet gösterilmesi gereken tüm kişilere karşı nasıl davranılması gerektiğinin bilgisi verilmiştir. Bununla birlikte kötü söz, küfür, sövmek gibi ahlak ve edep kurallarının dışında kalan hasletlerden Müslümanların uzak kalması telkin edilmiştir. Bahsedilen hasletlerin özellikle çocuklarda bulundurulmamasına dikkat çekilmiş ve bu, ebeveynlerin başat görevi sayılmıştır (Eymen, İslam’ın Nuru,1951-7: 40). Çocukların terbiye edilmesi hususunda ebeveynlerin dikkat etmesi gerektiğine değinilmiş; çocuğun kalbinin başlangıçta temiz olduğu ve ailenin onun içini güzel veya kötü ahlak ile doldurabileceği ifade edilmiştir. Kötü ahlaklı yetişen çocuğun sorumlusu aileye yüklenerek ebeveynler göreve çağırılmıştır. Çocuk terbiye etmek, güzel ahlak ve edeb üzere yetiştirmek ve kötü arkadaşlardan uzak tutmak ailenin önemli görevleri arasında sayılmıştır. Günaltay da, çocuk yaşta verilecek ahlaki temayüllerin, daha sonra okullarda verilmeye çalışılan ahlaki değerlere rağmen kalıcı olacağına dikkat çekmektedir. Günaltay, bu yaşta çocukların bir oyuncak, bir eğlenceden ziyade insan olarak görülmesinin ve yetiştirilmesinin önemini vurgulamaktadır (Günaltay, 1998: 284). Aynı öneme dikkat çeken dergiye göre, ilk yaşlarda çocuğa süt verecek kadının Saliha ve güzel huy sahibi, helal yiyici olmasına dikkat edilmelidir. Çünkü kötü huylar sütanneden geçer. Haramdan husûle gelen süt, murdar olduğundan çocuğun et ve kemiği bu murdar süt ile gelişirse, bunun kötü sonuçları ergenlikten sonra kendini gösterecektir. Dolayısıyla, çocukların bakımı için tercih edilen kadının belirli İslami değer ve kıstaslara sahip olması gerekmektedir ¹⁶⁷ . Arsız, hayasız, yalancı

¹⁶⁶Bu bölümde edeb ayrıca, nefsiyle edeb, insanlarla edeb, ana ve babasıyla edeb, evlatlarıyla edeb, hocasıyla edeb... gibi alt başlıklara ayrılmış; nefisle edeb bütün edepin başı sayılmıştır ve nefsin terbiye edilmesi anlamına kullanılmıştır. Herkesin önce kendi nefsinin terbiye etmesi, yani “*kendi ayıbımızı görmek, başkalarının ayıplarını görmeye perde olmalıdır*” ifadesini kullanan Eymen, Müslümanlar’ı birbirlerinin kusurlarını örtmekte gece gibi olmaya, düzeltmeye de önce herkesin kendinden başlamasına davet etmektedir. Çünkü her kişi, kendi yuvasının ıslahına, ihlasına, ahlakına çalışırsa, bütün yuvalar huzurlu ve şen olur. BahaüddinEymen, *İslam Âdabı*, İslam’ın Nuru, S.1, 1951, s. 27.

¹⁶⁷Ashab-ı Kiramdan İbniUtbe’nin çocuklarının mürebbisine şu vasiyeti dikkat çekicidir: “*Evlatlarımı iyi yola getirmezden evvel kendi nefsinin ıslah et. Çünkü onların kusuru hep senin taksirine bağlıdır. Çocuklara göre sizin yaptığınız her şey iyi, yapmadığınız her şey fenadır.*”

yetişmemesine özen gösterilmeli, mektebe başladığı zaman Kuran, Peygamberimiz ve ashabının hayatı öğretilmelidir (Eymen, İslam'ın Nuru,1952-16: 22). Ayrıca, çocuk yedi yaşına geldiği zaman onu yumuşak bir dille abdest ve namaza alıştırmalı, on yaşından itibaren ise, bu konuda biraz daha katı olunmalıdır (1952: 17: 44).

Ayrıca yalan söylemek, gıybet etmek, lanet okumak ve boş konuşmak konularına da değinilmiş, bahsedilen hasletlere İslam'ın hoş bakmadığı hadislerle desteklenmiştir. “*Cenab-ı Hakkın, en çok sevdiği amel, dili malayaniden (boş söz), hususiyle yalan ve gıybetten, sövmek, küfretmek gibi nehyolunan şeylerden hıfz eylemektir*” (Eymen, İslam'ın Nuru,1951-8: 46) şeklindeki hadis mealleri ile okuyucu kötü hasletlerden uzak tutulmaya davet edilmiştir.

Yukarıda bahsedilen kötü özelliklerden vazgeçildikten sonra “tövbe” konusuna geçilmiştir. “Şerden hayra dönüş”, “Günahtan sevaba geçiş”, “Karanlıktan aydınlığa çıkış” gibi ifadelerle tanımlanan tövbe, edebe dahil edilmiştir. Tövbenin kabul ve sahih olması için gereken şartlara değinilmiştir. “*Günahlarından tövbe edenin hiç günah işlememiş gibi*” (Eymen, İslam'ın Nuru, 1952-10: 8).olduğu hadisinden yola çıkarak insanlar tövbeye davet edilmiştir.

İslam'ın ahlak ve âdâb ilkeleri aynı zamanda kişinin hem Allah'a hem de kullarının birbirlerine karşı olan görev ve sorumluluklar belirtmiştir ki, bunlardan başka hakikat aramaya gerek yoktur. Nefislerin arınıp temizlenmesi için İslam dini belirlediği bazı usul ve yolların bazıları ile insanların ilerlemesi, ahlakın güzelleşmesi ve akılların olgunlaşması temin olunur: ibadet, sadaka, emanet, ahde vefa, sözünde durmak, sabır, şecaat, hakkı kabul etmek, tevazu, yardımlaşma gibi faziletler bu duruma birer örnektir (Eymen, İslam'ın Nuru,1952-20:23).

Evlatlarıma Müslümanlığı öğret, fakat bu hususta kendilerine ne usanç ver: çünkü bırakıverirler; ne de onları büsbütün ihmal et: Zira yabancı kalırlar.

Şiirlerin yalnız edep ve terbiyeye, namus ve iffete uygunlarını, sözün de en güzelini, seçilmişini öğret.

Evlatlarımı, sağlam bellemedikçe bir bahisten diğerine atlatma. Çünkü kulakta uğuldayan kalabalık sözler anlayışı şaşırır.

Kendilerini benimle tehdit et. Fakat benim yanımda terbiyeye kalkışma! Öyle bir doktor gibi ol ki, hastalığı, ârâzı iyiden iyiye anlamadıkça tedaviye başlayamasın!.

Çocuklarıma kafasız insanlara ait hikayeleri anlatmaktan çekin, ilim ve felsefe erbabının hâl tercümelerini anlat” .İslam'ınNuru, S.17, s. 44.

Görüldüğü üzere, bu konu işlenirken İslam âdâb ve ahlakına yapılan vurgular ve bunlara yüklenen misyonlar, “İslam’ın artık miadını doldurmuş bir din” olduğu şeklindeki eleştirilere de cevap niteliği taşımaktadır. Batı’nın, bilim ve teknikte yaşadığı önemli ilerlemelere rağmen, toplumsal ahlak ve düzenin sağlanması konusunda başarısız olunduğuna dikkat çekilmiş, bunun ise, ancak İslami değerler vasıtasıyla çözülebileceği ileri sürülmüştür. Batı bilim ve tekniğinin, ahlakı koruma ve devam ettirme konusunda başarısız olduğu, hatta modern yaşamın maddeye dayanan doğası gereği ahlaki yaşamı reddettiği eleştirileri, İslamcılarının genel ahlak eleştirilerini oluşturmaktadır¹⁶⁸.

Netice itibariyle uyku adabından giyinme adabına, oturma adabından konuşma, yemek adabına kadar her türlü İslam’ın âdâb usullerine yer verildiği yazıda, İslami değerlerin toplumsal alanda görünür olması, ahlaki ve değer yozlaşmalarının çözümü olarak sunulmuştur.

3.5.11. Allah Kelamı

“Allah Kelamı” başlığı altında oluşturulan bu bölüm, derginin ilk sayısından itibaren düzenli olarak devam ettirilmiştir. Bölüm, ilk sayıdan dördüncü sayıya kadar Elmalılı Mehmet Hamdi Yazır tarafından oluşturulmuştur. Birinci sayıda, Rahman Süresi’nin bir kısmı meali ile birlikte verilmiştir. Bundan başka, sadece ilk sayıya özel olmak üzere, bölüme dua ile başlanmıştır¹⁶⁹. Dördüncü sayıdan itibaren on yedinci

¹⁶⁸“Avrupa’da sanat, ticaret, servet ve refah ne nispette ilerlemiş ise ahlaki necabet ve insanlık fazileti o derece gerilemiştir. Hâsîs menfaat uğrunda bir Avrupalının feda edemeyeceği kıymetli hiçbir şey yoktur” Günaltay, a.g.e., s, 43.

Başgil’de bu konuda benzer ifadeler kullanmıştır: “İnsanların bilim sayesinde birçok sorunun üstesinden gelmişlerdir. “Fakat, fizik ve teknik sahada elde edilen büyük terakkilere rağmen, maneviyat sahasında, ahlak ve seciye bakımından maalesef hemen hemen hiç ilerlenmemiştir. Hatta bu sahada bugünkü insanlar dünküne nazaran belki daha geridir. Manevi faydalarını ve iç huzurunu maddi servete ve lükse feda eden bugünün insanı binbir çeşit buhran içinde huzur ve rahat susuzluğu çekmektedir” Ali Fuat Başgil, *Din ve Laiklik*, Yağmur Yayınları, İstanbul, 1977, s. 262.

Hasan Şen, Nurettin Topçu’nun benzer ifadelerine yer vermektedir: “*Modern medeniyetin hayatında hudutsuz bir inkişafa kavuşan bu teknik bedeni, kültür denen ruhumuza itaat eder, onun kumandasıyla ilerlerse hayatımız saadet olur. Ona karşı gelirse, ruhla bedenin çarpışmasından buhran ve felaketler doğar. Avrupa medeniyeti, bu tehlikeyi önleyemedi. Asırlardan beri yarattığı ilim, felsefe ve sanat harikâsından doğan teknik ön plana geçti... Büyük tekniğe susamış olan XX. asır sadece evvelki medeniyetlerden ayrılmakla kalmadı; evvelki medeniyetlerin bıraktığı ruhi ve ahlaki temelleri yıktı. Batı’nın eşiğinde ona el açarak bekleyen Doğu dilencilerinin kendi tarihleri ile varis oldukları gelenekleri, inançları kaideleri, nasları ve örfleri asrın seli korkunç bir hız ve hırsla sömürürcesine devirmektedir*”. Şen, a.g.e. s, 326.

¹⁶⁹“İlahi! Hamdını sözüme Sertaç ettim, zikrini kalbime miraç ettim, kitabını kendime minhaç ettim. Ben yoktum var ettin, varlığından haberdar ettin. İnyetine sığındım, kapına geldim, hidayetine sığındım lütfüne geldim, kulluk edemedim affına geldim; şaşırma beni doğruyu söylet, neş’eni duyur, hakikati

sayıya kadar, bölüm, “İslam’ın Nuru” veya “Nur” imzasıyla çıkmıştır. On yedinci sayıdan derginin son sayısı olan yirmi dördüncü sayıya kadar ise aynı bölüm, Hasan Basri Çantay tarafından oluşturulmuştur.

Bölüm belirli aralıklarla farklı kişiler tarafından oluşturulmasına rağmen, bölümün içeriğinde herhangi bir değişiklik olmamıştır. Bahsi geçen bölüm, ilk sayıdan son sayıya kadar, Kur’an’ın belirli surelerine ait Ayet-i Kerime ve meallerine yer vermiştir. Burada yer alan Ayetlerin genel içeriği isederginin genel karakterine uygunluk göstermektedir. Anne- babaya saygı, İslam ahlakının faziletleri, küffara karşı olmak, Allah ve Resulünden ümidi kesmemek... gibi Ayet ve mealleri yer almaktadır.

Derginin her sayıda düzenli olarak yer verdiği bölümlerden biri de “Hadis-i Şerifler” bölümüdür. İkinci sayıda Kamil Miras imzasıyla oluşturulan bölüm, bundan sonra on üçüncü sayıya kadar Halid Tanrıkulu tarafından oluşturulmuştur. On üçüncü sayıdan itibaren ise son sayıya kadar Ahmet Naim imzasıyla çıkmıştır. Dergide yer alan Hadisler, Müslümanların toplumsal saadeti, iç huzuru, birbirlerine karşı görev ve sorumlulukları, İslam ahlakı, İslamiyet’in fazilet ve değeri gibi içeriklere sahiptir¹⁷⁰.

Bununla birlikte, dergide yer alan diğer bir konu da, “Arapça Dersleri” başlığı altında verilen bölümdür. Bu bölümde, “Kur-an- Kerim’i Okuma Dersleri” başlığı altında yer alan “Kur-an- Kerim, ancak kendi harfleri ile okunur” (İslam’ın Nuru, 1951-6: 18) ifadesi, Kur’an’ın Türkçeleştirilmesine karşı bir eleştiri niteliğindedir. Bu ifade “*Arapçayı, öğrenebilmek için kendi harflerini, yani Kur-an- Kerim harflerini bilmek şarttır. Binaenaleyh, şayed bilmiyorsanız, mecmuamızda neşrine başladığımız “Kur-an- Kerim’i Okuma Dersleri”nden veya ehlerinden bunu en kısa zamanda öğreniniz*” (İslam’ın Nuru., 1951-6: 19) şeklinde, okuyucuya telkinde bulunularak desteklenmiştir. Ayrıca, verilen derslere düzenli olarak çalışılması ve bu konuda izlenmesi gereken yol

öğret; sen duyurmazsan ben duyamam, sen söylemezsen ben söyleyemem. Sen sevdirmezsen ben sevdiremem; sevdin bize hep sevdiklerini, yerdin bize hep yerdiklerini, yar et bize erdikdiklerini. Sevdin habibini kainata sevdirdin: sevdin de hil’atrisaleti giydirdin: makamı İbrahim’den makamı Mahmud’a erdirdin. Serveriasfiyâ kıldın, hatemi enbiya kıldın. Muhammed Mustafa kıldın. Salatü selam, tahiyatı kiram, her türlü ihtiram ona, onun Âl-ü eshab-ü etbâna Yarab!..” Elmalılı Mehmed Hamdi Yazır, Allah Kelamı, İslam’ın Nuru, S.1, s. 6.

¹⁷⁰ Hazreti Aişe (r.a.) annemizden Rasulüllah Efendimizin ahlak-ı seniyyeleri sorulmuş: Kur’an okumuyor musun ? Onun ahlakı Kur’an idi buyurmuşlardır. Şu halde her Müslümanın vazifesi Ahlak-ı Kur’aniye ile ahlaklanmaktır.

“Bütün mü’minleri; birbirlerine merhamet, sevgi ve karşılıklı iyilik hususlarında bir gövde gibi görünsün, bu gövdenin bir uzvu muzdarib olursa, sair kısımları da humma ve uykusuzlukla onun elemine iştirak eder (Buhari). Halid Tanrıkulu, İslam’ın Ahlak Cephesi ve Kırk Hadis-i Şerif” İslam’ın Nuru, S.4, s. 10-11.

konusunda okuyucuya yol gösterilmektedir. İslam'ın Nuru imzasıyla çıkan ve dergide düzenli olarak yer alan bölümlerden olan bu bölüm, okuyucularına Arapça konuşmayı öğretmeyi amaçlamaktadır.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinin kurtuluş reçeteleri arasında yer almış olan İslamcılık ve onun savunucuları olan İslamcılar, Cumhuriyetin kurulmasından sonra siyasal ve kamusal alanda kendilerine yer bulmakta zorluk çekmişlerdir. Çünkü genç Cumhuriyetin ve onun yönetici liderlerinin modernleşme düşünceleri İslam'ın geleneksel değerleriyle bağdaşmıyordu. Ayrıca bu dönemde yapılması düşünülen reform ve inkılaplar doğrudan veya dolaylı olarak İslami alanın daraltılmasına yönelik bir hamle niteliği taşımaktaydı. Bundan başka Cumhuriyetin laiklik ilkesi ve değerlerine yönelik toplumsal bir karşı devrim ancak İslami bir alandan beslenebilirdi. Bu ve benzeri sebeplerden dolayı Cumhuriyetin lider kadrosu İslam'ı daha çok mabet ve vicdanlarla sınırlandırmış, bunun dışındaki her İslami oluşum ve beklentiler devletin takip ve çoğu kere sert müdahalesine maruz kalmıştır. Cumhuriyet liderlerinin bu sert tutumlarından İslamcı yayın da nasibini almış ve İslamcı olarak tanımlanan ve bilinen gazete ve dergilerin pek çoğunun kapatılması gibi bir sonuç meydana gelmiştir.

Bununla birlikte dinsel muhalefetin tarihsel bir geçmişe sahip olması ve cumhuriyetin ilk dönem insanının Osmanlı gelenekleri içinde yetişmiş olması, dinin karşı devrim olma potansiyelini artıran sebepler arasında yer almıştır. Dinin sahip olduğu bu potansiyel, Cumhuriyet yönetimini, dini neşriyat ve İslami görüşlerinin dile getirilmesine konusunda net ve çoğu kere sert tavır almaya sevk etmiştir. Bu tavrın arkasında yatan neden olarak, fonksiyonel bir dini söylemin toplum nezdinde önemli taraftar bulmasından endişe duyulması olduğu ileri sürülebilir. Bununla birlikte, laikliğin teminatı için dinsel düşünce ve yayınların çıkarılmasının engellenmesi, Cumhuriyetin yönetici kadrosu için zorunlu bir durum olarak görülmüştür. Cumhuriyet önderlerinin dine yaklaşımındaki bu tutumun bir nedeni de, dinin kişisel çıkarlara ve suistimallere alet olma potansiyelinin yüksek olması şeklinde ifade edilebilir. Şeyh Sait İsyanı bu bağlamda düşünülebilir.

Tüm bunlardan dolayı Cumhuriyet döneminde pragmatik yaklaşımlar dışında din çoğu kere tahakküm altında tutulmuş ve dini talep ve söylemler sert bir dille reddedilmiştir. Bu bağlamda, gündelik hayatın düzenlenmesi aşamasında en çok başvurulmuş alan olan laikliğin karşısında yer alması muhtemel her türlü yaklaşım, yayın tehlike olarak görülmüştür. Dine yapılan bu yaklaşım, Türkiye İslamcılığının

mahiyetini de değiştirmiştir. Meşrutiyet döneminin etkili toplumsal ve politik aktörlerinden biri olan İşlamlıcılığın Cumhuriyet döneminde yerini, İşlami endişelerin yol açtığı tepkilere, dinsel içerikli arzu ve taleplere bıraktığı söylenebilir. Bu süreçte, herhangi bir konuda İşlami söylem ağırlığından ya da İşlam adına derinlikli bir çıkıştan bahsetmek zordur.

Bundan başka, İşlami sylerin canlandırılmasına yönelik girişimlerin, dönem politikaları gereğince zorlaştırılması ve Latin harflerinin kabul edilmesi ile birlikte gelenekle olan bağların koparılması, dönem İşlamlıların entelektüel açıdan zayıflatmıştır. Entelektüel alanda meydana gelen bu zayıflık İşlamlıların sylerine de yansımıştır. Bu dönemde İşlamlıların modern dünyaya karşı alternatif fikir üretmekten ziyade, sert laiklik uygulamalarının İşlami alanda meydana getirdiği tahribatı düzeltmeye çalışmışlardır. Yani, modern sorunlara yönelik İşlami dayanakları olan alternatif fikirler üretmek yerine, geleneği koruma ve sürdürme gayesi gütmüşlerdir. Bu ise doğal olarak, Cumhuriyet döneminde İşlam'ın entelektüel yanının zayıflamasına ve bu dönem İşlamlıların Meşrutiyet döneminin tekrarına düşmelerine neden olmuştur. Bundan dolaydır ki Cumhuriyet döneminin tek ve çok partili dönemlerinde ortaya ıkmiş olan İşlami yayınların vizyonu günümüz perspektiflerinden bakıldığında çoğunlukla yzeyssel olmak gibi eleştirilere neden olabilmektedir. Ayrıca bu döneme ait İşlami neşriyatların işlemiş olduğu konuların ve yaklaşım tarzlarının geleneksel İşlamlıktan bir sapma olup olmadığı tartışılmakta, çoğu kere tekrarcılık ve entelektüel zayıflık bağlamında eleştirilmektedir. Bununla birlikte, 1923-1960 yılları arasında ortaya çıkan İşlami yayınların genel bir değerlendirmesi yapıldığında, hemen hemen bütün yayınların en belirgin özelliğinin yn, tercih, temayül ve entelektüel açılardan dikkate değer bir oturmaşluk ve belirginlikten yoksun olması gibi bir durumdan söz edilmektedir (Kara, 2005: 228). Örneğin 1950'li yıllara ait bir derginin değerlendirildiği bu çalışmada da aynı durumu görmek mümkündür. İşlamlılık anlayışını daha çok toplumsal ahlak ve ilim üzerine inşa etmiş olan İşlam'ın Nuru Dergisi'nden siyasal anlamda bir İşlamlılık yaklaşımından söz etmek zordur. Bu anlamda derginin İşlamlılık anlayışı siyasal ve ideolojik olmaktan öte, sosyal ve ahlaki bir anlam ifade etmektedir. Dergi, toplumsal hayatın bütün alanlarında İşlami izlerin görülmesini savunmakla birlikte, rejimin dini temellere dayandırılması gibi zlem ve girişim içinde bulunmamaktadır. Ulus devlet anlayışının dışında bir noktada yer alsa da, buradaki amacı büyük bir İşlam devleti kurmaktan çok, Osmanlı'nın çok geniş alandaki

liderlik pozisyonlarına duyulan bir özlemden kaynaklanmaktadır. Yani derginin İslamcılığı, siyasi ve ideolojik olmaktan ziyade, kültürel ve ahlaksal anlamda bir İslamcılıktır.

Bu şekliyle, çatışmalı politik alandan uzak durmak için çaba sarf eden dergi, ülke politikasıyla ilgili direkt olarak neredeyse hiçbir tartışmada bulunmamış, hiçbir tartışmaya da katılmamıştır. Ancak dünya genelinde İslam birliği, Pakistan'ın bağımsızlığı gibi güncel evrensel olayları takip, bu olaylarla ilgili yazılara yer vermek suretiyle dünya politik gündemine katılımı ya da yerelde demokrasi ve laiklik gibi kavramlar üzerinden güncel gönderimde bulunan politik tahliller vasıtasıyla, zaman zaman politik katılımlarda bulunmuştur. Fakat bu katılımlar hiçbir zaman bir çatışma hali yaratacak bir raddeye ulaşmamıştır. Örneğin, özellikle Başgil'in yazılarında karşılaşılan az sayıdaki laiklik eleştirileri, ilke olarak laikliği reddetmekten ziyade, laikliğin Türkiye'deki uygulanış biçiminin eleştirilmesi şeklinde oluşturulmuştur. Bu bağlamda, laikliğin en basit tanımı olan "Din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması" ilkesinin uygulanmaması, laikliğin, daha çok dini denetim altına almak için bir araç olarak kullanılması gibi durumlar, dergide az sayılabilecek yerde eleştirilmiştir. Ancak, bu eleştiriler derginin ana hedefi olmaktan uzaktır.

İslam'ın Nuru Dergisi'nin yayınladığı döneme yani 1950'li yılların siyasi ve kültürel ortama bakıldığında, bu dönemin İslamcılar ve İslamcı yayın ve söylemler için bir geçiş süreci olduğu görülmektedir. Ancak, DP ile birlikte, İslami hassasiyeti olanların kamusal alanda söz söyleme hakkını elde etmelerinin neticesi olan İslam'ın Nuru Dergisi'nin yayımlandığı döneme ait toplumsal ve bilhassa İslami kültür alanında – cılız da olsa- etkiye sahip olduğu söylenebilir.

Bu doğrultuda, derginin içerik analizinde öne çıkan meseleler şu şekilde sıralanabilir:

- 1) Dergi, o dönemin İslamcılık düşüncesi içinde kalemiyle ön plana çıkan yazarlardan bir kadro ile teşekkül edilmiş olup, güncellik içeren konulara yabancı kalmamaya çalışmıştır. Bu da İslamcılığın, İslam dinini "din-ü hayat" prensibi çerçevesinde kavrayan anlayışına birebir uymaktadır ki; derginin konu edindiği meselelere bakıldığında İslam'ın Nuru'nun "Müslüman birey"e bir hayat perspektifi sunduğunu iddia edilebilir.

- 2) İslam'ın Nuru'nun bütün sayılarında, dönemin İslami hassasiyet taşıyan insanları için bir lider ve yol gösterici olma vasfının yanında, hayatın bütün alanlarında gerçekleştirmek istediği düzenlemelere İslami dayanak bularak belirli bir meşruiyet kazanmaya çalışmıştır. Bu noktada derginin meşru dayanaklarını daha çok, Ayet ve Hadisler oluşturmuştur. Bu şekliyle dergi, meşruluğunu geleneksel İslamcılıkta değil, İslam'ın en sahih alanlarında aramıştır. Kaldı ki, meşruiyet arayışı aslında Türkiye'deki tüm ideolojiler için söz konusu olup, İslamcılık da bir akım olarak bundan ayrı düşünülemez.
- 3) İslam'ın Nuru Dergisi'nin muhtevasında dikkatimizi çeken bir başka nokta da, İslamcı ümmet anlayışının okura takdim edilmişidir. Derginin Yahudilik ve Hıristiyanlık gibi dinler için sarf ettiği sözler bu anlayışı pekiştirir niteliktedir. İslam'ı söz konusu dinlerle çeşitli yönleriyle mukayese ederek, ahlaki anlamda Müslüman bireylere bir dava bilinci hazırlamak gayesinde olduğu ileri sürülebilir: İslam davası. Bu noktada dergi her ne kadar İslam'ın gerçek düşmanı olarak Hıristiyanlığı değil, dinsizliği hedef gösteren bir takım yaklaşımlarda bulunsa da derginin hedefi semavi din olarak Hıristiyanlık ve Yahudilik değil, onların tahrif edilmiş halleridir.
- 4) Dergi, yayın faaliyetleri yanında İslam birliği ülküsünü gerçekleştirmek adına "gönüllü önderlik" misyonunu kendine yüklemiştir. Bu aynı zamanda İslamcılığın sadece bir ideoloji olarak kavranamayacağını, temelde oldukça evrensel unsurlar içerdiğini kanıtlama iddiasıdır. Pakistan'ın bağımsızlığı noktasında ele alınan, Müslümanların kardeşliği ve İslam birliğinin tarihi dayanaklarına dönük vurgusu bahsi geçen duruma örnektir.
- 5) Toplumsal hayattan laik uygulamalar ile tecrit edilen İslami hayat tarzının yeniden inşası gayesi, bu noktada Ümmetçi anlayış ile bir arada kurgulanmaya başlamıştır. Dergi, hemen bütün sayılarında Müslüman bireyleri İslam'a yeniden hizmet etmeye davet etmektedir.
- 6) İslam'ın Nuru Dergisi bu bütünlüğü sağlamak için okuyucu kitlesini farklı meselelerde bilgilendirmeye çalışmış, ilaveten kitap, duyuru, tavsiye hatta kimi

zaman “cami planı” gibi destekler sağlamaya çalışmıştır. Kısacası ideal-tip Müslüman kurgusu için derginin araçsallaştırıldığı ifade edilebilir.

- 7) Derginin bir diğer stratejisi de dönemin güncel politik ortamına doğrudan iştirak etmemesidir. Bunun mevcut dönemin bir geçiş dönemi olması hasebiyle stratejik bir yönelim olduğu görülebilir. Dergi kadrosu dönemin hassas konularına doğrudan temas etmeyip, çerçevesini genelde gündelik hayatta İslami yaşam tarzının tanzimine yönelik şekillendirmektedir. Aslında bu aynı zamanda derginin devamlılığı açısından önemli bir seçimdir.
- 8) Çatışmacı politik alanın dışında kalmaya özen gösteren İslam’ın Nuru, İslam ahlak ve ilminin toplumsal alana hakim olma konusunda oldukça gayretlidir. Sözü edilen İslami mefhumlar, cumhuriyetin laiklik anlayışı çerçevesinde düşünüldüğünde iddialı gibi görünebilir. Ancak, bu noktada derginin amacı laiklik ile çatışmak değil, İslam ahlak ve ilminin öğrenilmesi ve yaşanmasını laik bir hak olarak görmesiyle alakalıdır.
- 9) İslam’ın Nuru, İslam’ın ilimle olan uyumlu ilişkisini gerek Ayet ve Hadisler ve gerekse birtakım Batılı mütefekkirlerin İslam’a yönelik olumlu fikirlerine yer vererek ispata çalışmıştır. İslam’ın bilim ve ilerlemeye engel olmadığı, oluşturmuş olduğu büyük İslam medeniyeti ile ispatlanmıştır.

Bütün bunlardan sonra, İslam’ın Nuru Dergisi’nin laikçi siyasetin daralttığı İslami gündelik hayat politikalarına önemli noktalardan bir giriş yapmaya çalıştığını, yukarıda dile getirilen “sakınlı duruş”undan ötürü çok da etkili olamadığını ama daha sonraları yayın dünyasında birçok örneği görülebilecek İslamcı yayınlar için bir prototip teşkil ettiği söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Ahmad, Feroz, (2007). “*Modern Türkiye'nin Oluşumu*”, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Akçura, Yusuf, (2002). “*Üç Tarz-ı Siyaset*”, Türkler Külliyyatı, Yeni Türkiye Yayınları, C. 14. Ankara.
- Akçura, Yusuf, (2008). “*Üç Tarz-ı Siyaset*”, Lotus Yayınları, Ankara.
- Akçura, Yusuf, (1978). “*Türkçülük, Türkçülüğün Tarihi Gelişimi*”, Türk Kültür Yayını, İstanbul.
- Aktay, Yasin, (2005). “*İslamcılık*”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, C. VI. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Akyol, Taha, (2008). “*Ama Hangi Atatürk*”, Doğan Kitap, İstanbul.
- Arıkan, Ali Ulvi, (2003). “*Ali Ulvi Kurucu'nun Ardından*” Marifet Yayınları, İstanbul.
- Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, (1989). C. II, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Aybars, Ergün, (2006). “*İstiklal Mahkemeleri*”, Zeus Kitabevi, İzmir.
- Başgil, Ali Fuat, (2012). “*Din ve Laiklik*”, Yağmur Yayınları, İstanbul.
- Başgil, Ali Fuat, (1977). “*Din ve Laiklik*”, Yağmur Yayınları, İstanbul.
- Bayraktar, Bayram ve Diğerleri, (2002). “*Çağdaş Türkiye Tarihi*”, İnkılâp Yayınları, İstanbul.
- Berkes, Niyazi, (1997). “*Teokrasi ve Laiklik*”, Adam Yayıncılık, İstanbul, 1997.
- Berkes, Niyazi, (2002). “*Türkiye’de Çağdaşlaşma*”, Yayına Hazırlayan Ahmet Kuyaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Bilmen, Ahmet Selim, (1975). “*Ömer Nasuhi Bilmen: Hayatı-Eserleri-Anıları*”, Bilmen Yayınevi, İstanbul.
- Bulaç, Ali, (2005). “*İslam’ın Üç Siyaset Tarzı veya İslamcuların Üç Nesli*”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, C. VI. İslamcılık, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Çavdar, Tefik, (1995). “*Türkiye’nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*”, İmge Kitabevi, Ankar.
- Çiğdem, Ahmet, (2005). “*İslamcılık ve Türkiye Üzerine Bazı Notlar*”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, C.VI. İslamcılık, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Diyaret Gazetesi, (1987). (S. 336), s. 14-17, Ankara.
- Duran, Burhanettin, (2005). “*Cumhuriyet Dönemi İslamcılığı, İdeolojik Konumları, Dönüşümü ve Evreleri*”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, C.VI. İslamcılık, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Erişirgil, Mehmet Emin, (2007). “*Bir Fikir Adamının Romanı ” Ziya Gökalp*”, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Güngör, Erol, (2006). “*İslam’ın Bugünkü Meseleleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Güngör, Süleyman, (2010). “*14 Mayıs 1950 Seçimleri ve CHP’de Bunalım*” SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 21.
- Göcek, Fatma Müge, (2003). “*Osmanlı Devleti’nde Türk Milliyetçiliğinin Oluşumu: Sosyolojik Bir Yaklaşım*”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, C. IV, İstanbul.
- Gökalp, Ziya, (2007). “*Türkçülüğün Esasları*, Türk Klasikleri-İnceleme, İstanbul.
- Gökalp, Ziya, (2011). “*Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*”, Yayına hazırlayan, Kemal Bek, Bordo- Siyah Yayınları, Türk Klasikleri-İnceleme, İstanbul.
- Günaltay, M. Şemsettin, (1998). “*Zulmetten Nura*”, Hazırlayan, Musa Alak, Furkan Yayınları, İstanbul.
- Hanioglu, M. Şükrü, “*İslamcılık Tartışması Üzerine Notlar: Kavram*”, <http://www.sabah.com.tr/Yazarlar/hanioglu/2012/09/09/islmcilik-tartismasi-uzerine-notlar-2-kokler>.
- İnsel, Ahmet, (2004). “*Kemalizm*”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, C.II. İletişim Yayınları, İstanbul.

- Kara, İsmail, (2011). “*Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi, Metinler-Kişiler 1*”, Dergah Yayınları, İstanbul.
- Kara, İsmail, (2001). “*İslamcıların Siyasi Görüşleri- Hilafet ve Meşrutiyet*”, Dergah Yayınları, İstanbul.
- Kara, İsmail, (2005). “*Diyanet İşleri Başkanlığı, Devletle Müslümanlar Arasında Bir Kurum*”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, C.VI. İslamcılık, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Karabekir, Kazım, (2008). “*İstiklal Harbimiz*”, C. II, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, (2009). “*Politikada 45 Yıl*”, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Karpat H., Kemal, (2005). “*İslam’ın Siyasallaşması*”, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Karpat H., Kemal, (2010). “*Türk Demokrasi Tarihi & Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller*”, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Kemal, Namık, (1962). “*Renan Müdafaaamesi, İslamiyet ve Maarif*”, Yayınlayan, M. Fuat Köprülü, Milli Kültür Yayınları Dini Kültür Serisi, No. 1, Ankara.
- Kocatürk, Utkan, (1999). “*Atatürk’ün Fikir ve Düşünceleri*”, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- Koçak, Cemil, (2010). “*Geçmişiniz İtina İle Temizlenir*”, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Köseoğlu, Nevzat, (2003). “*Türk Milliyetçiliği İdeolojisinin Doğuşu ve Özellikleri*”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, C. IV, İstanbul.
- Kurucu, Ali Ulvi, “*Hizmete Doymayan İnsan*”, İslami Araştırmalar Merkezi (ISAM) Dökümantasyon Veri Tabanı.
- Kutay, Cemal, (1973). “*Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları*”, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Kutay, Cemal, (1952). “*Allah Yolu Dergisi*” Türkiye Ticaret Matbaası, İstanbul.
- Kurtoğlu, Zerrin, (2005). “*Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi, Pozitivist Yönetim İdeolojisinin İslam’ın Siyasallaşmasına Katkısı*”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, C.VI. İslamcılık, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Lewis, Bernard, (2009). “*Modern Türkiye’nin Doğuşu*”, Çeviren, Boğaç Babür Tuna, Arkadaş Yayınevi, Ankara.
- Mardin, Şerif, (2011). “*Türkiye’de Din ve Siyaset, Makaleler 3*”, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Mardin, Şerif, (2010). “*Din ve İdeoloji*”, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Mert, Nuray, (2005). “*Türkiye İslamcılığına Tarihsel Bir Bakış*”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: İslamcılık*. Cilt 6. İletişim Yayınları. İstanbul.
- Nal, Sebahattin, (2005). “*DemokratParti’nin 1950-1954 dönemi Din Siyaseti*”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, C. 60, S. 3, Ankara.
- Ocak, Ahmet Yaşar, (2003). “*Türkler, Türkiye ve İslam, Yaklaşım, Yöntem, Yorum ve Denemeleri*”, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Oral, N, (1948). “*Müslüman Sesi Dergisi*”, Ahenk Matbaası, İzmir.
- Ortaylı İlber ve Diğerleri, (2008). “*Türkler ve İslamiyet*, Yakamoz-Araştırma, İstanbul.
- Özbudun, Ergun, (2011). “*Otoriter Rejimler, Seçimsel Demokrasiler ve Türkiye*”, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Özçelik, Ayfer, (2013). “*Sosyal Darwinizm Tebliği*”, Türk Tefekkür Dünyası Sempozyum Bildirisi, (Basılmamış) Denizli.
- Özdoğan, Günay Göksu, (2003). “*Dünyada ve Türkiye’de Turancılık*”, *Modern Türkiye’de Siyasi düşünce*, C.IV. Milliyetçilik, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Özkan, Mehmet, (2012). “*Hasan Basri Çantay’ın “KurAn-ı Kerim ve Meal-i Kerim” Adlı Eseri Üzerine Bir Değerlendirme*”, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. XV, S. 28, 20. Yıl Özel Sayısı, Balıkesir.
- Parla, Taha, (1993). “*Türkiye’nin Siyasal Rejimi*”, İletişim Yayınları: İstanbul.

- Ramazanoğlu, Yıldız, (2005). “*Cumhuriyetin Dindar Kadınları*”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, C.VI. İslamcılık, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Safa, Peyami, (1996). “*Türk İnkılabına Bakışlar*”, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- Sağ, Vahap, (2001). “*Tarihsel Süreç İçerisinde Türk Kadını ve Atatürk*”, Cumhuriyet Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 1. <http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/dergi.php?name1=iibffakultesi&yil=2001&cilt=2&sayi=1>, Erişim Tarihi: 17.01.2013. 11.42.
- Said Halim, Paşa, “*Buhranlarımız*”, Yayına Hazırlayan, M. Ertuğrul Düzdağ, Tercüman 1001 Temel Eser, Kervan Kitapçılık.
- Said Halim Paşa, (2009). “*Buhranlarımız*”, Yayına Hazırlayan, M. Ertuğrul Düzdağ, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Sarıkoynucu, Ali, (2002). “*Milli Mücadele’de Din Adamları ve Atatürk*”, Türkler Külliyyatı, Ankara.
- Sarıkoynucu, Ali, “*Ulusal Bağımsızlık Savaşında Milli Varlığa Düşman Cemiyetlerden Teali İslam’ın Bildirisi*”, Tarih ve Toplum Dergisi, S. 102, s.19-22.
- Selek, Sabahattin, (1966). “*Anadolu İhtilali*, Burçak Yayınevi, İstanbul.
- Somel, Selçuk Akşin, (2006). “*Osmanlı Reform Çağında Osmanlıcılık Düşüncesi*”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce C.1. Cumhuriyete Devreden Düşünce Mirası, Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Subaşı, Necdet, (2005). “*1960 Öncesi İslami Neşriyat: Sindirilme, Tahayyül ve Tefekkür*”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce C.VI. İslamcılık, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Şeker, Tekin, (2006). “*Demokrat Parti Dönemi Din Politikaları, 1946-1954*”, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya.
- Şen, Hasan, (2012). “*Kemalist Modernleşme ve İslamcı Gelenek*”, Kadim Yayınları, Ankara.
- Şentürk, Hulusi, (2011). “*Türkiye’de İslami Oluşumlar ve Siyaset-İslamcılık*”, Çıra Yayınları, İstanbul.
- Tanör, Bülent, (2002). “*Türkiye’de Kongre iktidarları (1918-1920)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Tekin, Mustafa, (2005). “*Ticanilik*”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, C.VI. İslamcılık, İletişim Yayınları, İstanbul.
- T.B.M.M. Tutanak Dergisi, C. I, “*Türk Ceza Kanunu’nun 526. Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun*” Dokuzuncu Birleşim, 16.6. 1950. Oturum 1.
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, C. XVIII, *Türk Ceza Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun Lâyihası (1/78)*.
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Diyanet İşleri Başkanlığı 1952 Yılı Bütçesi, C. XIII, Birleşim 45, 23. 2. 1952, s. 593.
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Diyanet İşleri Başkanlığı 1952 Yılı Bütçesi, C. V, Birleşim 45, 23. 2. 1952, s.597.
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Diyanet İşleri Başkanlığı 1952 Yılı Bütçesi, C. XIII, Birleşim 45, 23. 2. 1952, s. 602.
- Topçu, Nurettin, (1946). “*Hareket Dergisi*”, Burhaneddin Erenler Matbaası, Ankara.
- Tunaya, Tarık Zafer, (2007). “*İslamcılık Akımı*”, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Tunçay, Mete, (2010). “*Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması*”, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Türk Dünyası Ortak Edebiyatı: Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi, (2007). C. VII, Ankara.
- Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (1992). C. V, Türkiye Diyanet Vakfı Vakıf Yayınları, İstanbul.

- Türküne, Mümtaz'er, (2011). "*Siyasi İdeoloji Olarak İslamcılığın Doğuşu*", Etkileşim Yayınları, s.13.14, İstanbul, 2011.
- Türküne, Mümtaz'er, (1992). "*CemaleddinAfgani*", Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Uyanık, Mevlüt, (2002). "*Osmanlı İslahatlarının Nihai İfadesi Olarak Üç Tarz-ı Siyaset ve Türkiye Cumhuriyeti'ne Etkisi*", Yeni Türkiye Yayınları, C.14. Ankara.
- Ülken, Hilmi Ziya, (2001). "*Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*", Ülken Yayınları, İstanbul.
- Ünal, Mehmet Ali, (1997). "*İslam'ın Bugünkü Meseleleri*", Türk Yurdu Yayınları, Ankara.
- Vehbi Vakkasoğlu, (1987). "*Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İslam Alimleri: Hasan Basri Çantay*", Tercüman Gazetesi (yazı dizisi).
- Yazıcı, Nesimi, (1993). "*Hasan Basri Çantay ve Ses Gazetesi*", "Kurtuluş Savaşında Gönen ve Çevresi Sempozyumu".
- Yeğen, Mesut, (2009). "*Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*", İletişim Yayınları, İstanbul.
- Yılmaz, Mustafa, "Cumhuriyet Döneminde Bakanlar Kurulu Kararı İle Yasaklanan Yayınlar 1923-1945", http://www.ait.hacettepe.edu.tr/akademik/arsiv/ysk.htm#_ftn1, Erişim Tarihi, 16.11.2012, 14: 12.
- Yılmaz, H. Kamil, "*Akif Neşesinde, Sinan Ruhunda Bir Dava Adamı: Kiraz Hocamız*", İslami Araştırmalar Merkezi (ISAM) Dökümantasyon Veri Tabanı.
- Yiner, Abdünnasır, (1997). "*Meşrutiyetten Cumhuriyete İslamcılık Düşüncesi*" Köprü Dergisi, Yaz-Güz 97, S. 59-60, İstanbul.
- Yurdagun, Hüseyin G., (1971). "*İslam Tarihi Dersleri*" Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, C. I, Ankara.
- Zürcher, Erik Jan, (2010). "*Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*", İletişim Yayınları, İstanbul. <http://farukozcan.blogspot.com/2012/06/mevlana-kisvesi-altndaki-tehlike.html>. Erişim Tarihi, 13.12.2012, 23.30.
- II. Meşrutiyet Dönemi, <http://www.ait.hacettepe.edu.tr/egitim/ait203204/I4.pdf>. Erişim tarihi: 11.10.2012.

İSLAM'IN NURU DERGİSİ

- Başgil, Ali Fuat, “İslam Medeniyetine Kuş Bakışı Bir Naza”r, S.11.
- Başgil, Ali Fuat, “İlim ve din Mücadelesi”, S.15.
- Başgil, Ali Fuat, “Pakistan’da Müslüman Milletler Kongresindeki Konuşmanın Tam Metni”, S. 19.
- Başgil, Ali Fuat, “Diyaret İşleri Teşkilatına Dair Bir Kanun Tasarısı”, S. 24.
- Belviranlı, Ali Kemal, *Gayemiz*, S.12.
- Belviranlı, Ali Kemal, *Gayemiz*, S.18.
- Belviranlı, Ali Kemal, *Gayemiz*, S.13.
- Belviranlı, Ali Kemal, *Gayemiz*, S.4
- Belviranlı, Ali Kemal, *Gayemiz*, S.1.
- Belviranlı, Ali Kemal, *Gayemiz*, S.2.
- Belviranlı, Ali Kemal, *Gayemiz*, S.15
- Belviranlı, Ali Kemal, *Gayemiz*, S.6
- Belviranlı, Ali Kemal, *Gayemiz*, S.7.
- Belviranlı, Ali Kemal, *Gayemiz*, S.17.
- Belviranlı, Ali Kemal, *Gayemiz*, S.9.
- Belviranlı, Ali Kemal, *Gayemiz*, S.16.
- Belviranlı, Ali Kemal, *Gayemiz*, S.10.
- Betül, Hikmet, “Büyük İslam Hanımları- Annelerimiz- Hazreti Amine Hatun (r.a.)”, S. 7.
- Betül, Hikmet, “Büyük İslam Hanımları- Annelerimiz- Hazreti Hatice-Telkübra (r.a.)”, S.9.
- Betül, Hikmet, “Büyük İslam Hanımları- Annelerimiz- Hazreti Fatimetüzzehra (r.a.)”, S. 15.
- Betül, Hikmet, “Büyük İslam Hanımları- Annelerimiz- Hazreti Aişe-i Suddika (r.a.)”, S. 22.
- Berki, Şakir, “İslamiyet’in İlk Emri Okumak ve Öğrenmektir”, S.13.
- Berki, Şakir, “Hazreti Muhammed Yalnız Bir Peygamberdi”, S.14.
- Berki, Şakir, “Mirasta İslam Hukukunun Örnek Bir Kaidesi”, S. 20.
- Berki, Şakir, “İslam Hukukunun Muasır Ehemmiyeti”, S.17.
- Bilmen, Ömer Nauhi, “İslam Fıkhnının Müstakil Bir Müessesesi-i Hukukiye Olduğu”, S. 5.
- Cem, Semahaddin, “İslam’ın Hakikati-Mukayeseli İslam Tefekkürü”, S. 16.
- Cem, Semahaddin, “İslam’ın Hakikati”, S. 19.
- Cem, Semahaddin, “İslam’ın Hakikati”, S. 20.
- Cem, Semahaddin, “İslam’ın Hakikati”, S. 22.
- Cem, Semahaddin, “İslam’ın Hakikati”, S. 23.
- Çavuş, Abdülaziz, “İslam’ın Düşüncesi”, S. 11.
- Çavuş, Abdülaziz, “İslam’ın Düşüncesi”, S. 17.
- Çavuş, Abdülaziz, “İslam’ın Düşüncesi”, S. 18.
- Çorapçı, Bülent, “Öğüd”, S. 23.
- Dursun, Mehmet, “Hakikatler”, S. 11.
- Dr. A. K. ve A. Ç. , “İçki ve Cinsi Hayat”, S.19.
- Elmalılı Mehmed Hamdi Yazır, “Allah Kelamı”, S.1
- Ersoy, Mehmet Akif, “İslam Dini”, S.21.
- Eymen, Bahaüddin, “İslam Adabı –Edeb”, S.1.
- Eymen, Bahaüddin, “İslam Adabı”, S.8.

- Eymen, Bahaüddin, “*İslam Adabı – Tevbe*”, S. 10.
- Eymen, Bahaüddin, “*İslam Adabı- Fazilet, Edeb*”, S.20.
- Eymen, Bahaüddin, “*Çocuk Terbiye Etmenin Adabı*”, S. 16.
- Faruk, Ahmet, “*Bir Misyonerin Müslüman Oluşu*”, S.6.
- Gezgin, Hakkı Süha, “*Gerçek Din Adamları*”, S.17.
- Gökmen, M. Fatin, “*Takrız ve İslam’da İlim*”, S.2.
- Hayta, Ali Nadir, “*Garplı Gözüyle İslamiyet*”, S.1.
- Hayta, Ali Nadir, “*Garplı Gözüyle İslamiyet*”, S.1.
- Hayta, Ali Nadir, “*Garplı Gözüyle İslamiyet*”, S.3.
- Hayta, Ali Nadir, “*Garplı Gözüyle İslamiyet*”, S.4.
- Hayta, Ali Nadir, “*Garplı Gözüyle İslamiyet*”, S.10.
- İslam’ın Nuru Dergisi, “*Haberler*”, S. 8.
- İslam’ın Nuru Dergisi, “*Haberler*”, S.8.
- İslam’ın Nuru Dergisi, “*Haberler*”, S.9.
- İslam’ın Nuru Dergisi, “*Haberler*”, S.11.
- İslam’ın Nuru Dergisi, “*Haberler*”, S.16.
- İslam’ın Nuru Dergisi, “*İslam Adabı*”, S.17.
- İslam’ın Nuru Dergisi, “*Haberler*”, S.14.
- İslam’ın Nuru Dergisi, “*Haberler*”, S.10.
- İslam’ın Nuru Dergisi, “*Haberler*”, S.12.
- İslam’ın Nuru Dergisi, “*Haberler*”, S.18.
- İzmirli İsmail Hakkı, “*Asıl İlim Adamları Dindar Olur*”, S. 19.
- Kalkan, Kemal, “*Avrupa’da ve Bizde İlmi, İçtihat ve Kazai Kararlar*”, S. 24.
- Kenan Ünal, “*İslam Faziletleri*”, İslam’ın Nuru, S.19, s. 45.
- Kemal Kalkan, “*Nürnberg Davası Etrafında*”, S. 13.
- Kirazoğlu, İbrahim, “*İnsanlık ve Biz*”, S.4.
- Kirazoğlu, İbrahim, “*İnsanlık ve Biz*”, S.7.
- Kirazoğlu, İbrahim, “*İnsanlık ve Biz*”, S. 9.
- Kirazoğlu, İbrahim, “*İnsanlık ve Biz*”, S.10.
- Kirazoğlu, İbrahim, “*İnsanlık ve Biz-Hazinelerimiz*”, S. 13.
- Kirazoğlu, Ömer, “*İslam ve Ahlak*”, S.20.
- Kirazoğlu, Ömer, “*İslam ve Sanat*”, S.21.
- Kirazoğlu, Ömer, “*Veliler Tezkiresi, Bâyezid-i Bestami*”, S. 22.
- Kirazoğlu, Ömer, “*İslam ve İlim*”, S. 19.
- Kurucu, Ali Ulvi, “*Birbirine Rekabet Eden İki Dava*”, S.12.
- Kurucu, Ali Ulvi, “*Birbirine Rekabet Eden İki Dava*”, S.6.
- Nurbaki Haluk, “*Ahlaki Muhammedi (İslam’da Ahlak)*”, S.21.
- Nurbaki Haluk, “*Ahlaki Muhammedi (İslam’da Ahlak)*”, S.23.
- Ozan, Cemal, “*İlim*”, S. 1.
- Öğüt, Cemal, “*İslam Ahlakı*”, S.2.
- Öğüt, Cemal, “*İslam Ahlakı*”, S.3.
- Öğüt, Cemal, “*İslam Ahlakı*”, S.11.
- Tahirülmevlevi, “*Mesneviden Öz-İlim*”, S.8.
- “Takdim”, İslam’ın Nuru Dergisi S.1, s. 3-4
- Tanrıkulu, Halid, “*Ahlak ve Din*”, S. 3.
- Tanrıkulu, Halid, “*İslam’ın Ahlak Cephesi ve Kırk Hadis-i Şerif*”, S.4.
- Tanrıkulu, Halid, “*Kurtarıcı Esaslar*”, S. 14.
- Tayyar, Ali, “*İslam Nazarında Kadın*”, S.8.
- Tayyar, Ali, “*İslam Nazarında Kadın*”, S.9.
- Tayyar, Ali, “*Din Emr-i Fiilidir*”, S. 12.

Tayyar, Ali, "*İslam Adabı, İtaat*", S.15.

Tayyar, Ali, "*Kadın*", S.22.

Tayyar, Ali, "*Tevrat ve İncilin Mahiyetleri*", S. 24.

Tayyar, Ali, "*İslamiyet ile Nasraniyet Arasındaki Mukayeseli Mühim Farklar*", S. 24.

Ünaldı, Kenan, "*İslam Faziletleri*" S.19.

Yazır, Muhtar, "*Dünya Meseleleri ve Müslümanlık*", S. 17.

Yazır, Muhtar, "*Demokrasi ve Müslümanlık*", S. 18.

EKLER

Ek-1: Ali Fuat Başgil'in "Diyanet İşleri Teşkilatına Dair Yeni Bir Kanun Tasarısı" Başlıklı Yazısı.

İslam'ın Nuru Dergisi'nin 24. sayısında yer alan Ali Fuat Başgil'in "Diyanet İşleri Teşkilatına Dair Yeni Bir Kanun Tasarısı" başlıklı yazısı. Diyanet kurumunun yeniden düzenlenmesi için, dönemin Diyanet İşleri Başkanı Ahmet Hamdi Akseki'nin direktifi doğrultusunda Başgil'in de içinde bulunduğu bir kurul tarafından hazırlanan tasarının okura cevap bölümünde, laiklik eleştirisi yapılmaktadır: *"Diyanet işleri, üniversitelerimiz gibi hatta biraz daha ileriye gitmek üzere, muhtar bir teşkilat haline konulmak lazımdır. Bunda hem diyanet hem de devlet için büyük faydalar vardır. Bunda diyanet için fayda vardır; zira bu sayede diyanet işleri, dini müessese ve teşkilatı, bugün olduğu gibi hükümetin, yani netice itibariyle her an değişmeye müsait olan bir heva ve politikanın baskısından kurtulacak ve kendine sahip, kendi mukadderatına hakim bir müessese halini alacaktır. Devlet için de fayda vardır: zira bu sayede devletin laiklik umdesi hakiki manasını alacak ve bu umde, bugünkü gibi, kaypak bir mefhum halinde kalmaktan kurtulacaktır.*

Bugün diyanet işleri Başvekaletine tabidir. Diyanet İşleri Reisi ve ona bağlı bütün teşkilat ve personel, Başvekilin emri altındadır. Diyanet İşleri Reisini doğrudan doğruya, diğer diyanet personelini de dolayısıyla hükümet tayin eder ve icabında görevden alır. Bununla beraber Türkiye'de devlet laikdir.

Hayır okuyucum! Bu olamaz!. Bunda mantık yoktur. bu vaktiyle olabiliyordu. Çünkü, vaktiyle din ve devlet işleri birbirinden ayrılmamıştı. Bu işler hilafet ve saltanat şeklinde bir elde bir merkezde toplanmakta idi. Fakat bugün madem ki devlet laikliğini ilan etmiş, yani din ve devlet işleri birbirinden ayrılmıştır; artık dini teşkilatı devlete bağlı tutmakta bir mana ve mantık kalmamıştır. Dini teşkilatın muhtar bir hale konulmasında devlet için de fayda vardır. Çünkü bu sayede devletin laiklik umdesi normal manasını alacak ve bugünkü mantıksız ve acayip vaziyet ortadan kalkacaktır. Şunu iyi bilmelidir ki, layık devlet, yalnız dünya işleriyle meşgul olan ve insanların vicdanlarını tahakküm etmekten kaçınan; ilmi, felsefi, siyasi ve dini akidelere ne doğrudan ne de dolayısıyla müdahalede bulunmayan devlettir. Ve kabul edelim ki, devrimizde devletin bu manada laik olması kaçınılması kabil olmayan bir zarurettir.

Bu görüşte mutabık isek, din işleriyle birlikte diyanet teşkilat ve personelini de hükümetin koltuğu altında ve tufeyli bir vaziyette yaşamaktan kurtarmak; bunun için ise bu teşkilata muhtariyet tanımak lazım olduğu noktasında da mutabık kalacağımız muhakkaktır. Tekrar edelim ki: laikliği devletin din işlerine karşı; dinin de devlet ve siyasete karşı tamamıyla bitaraflığı manasına almaya ve böyle tatbik etmeğe mecburuz. Laiklik fikrini ve prensibini Garptan aldığımız ve bu bahiste Garba uymak istediğimize göre, Garp hukukunda laiklik budur. Bugünkü vaziyet, diyanetin siyasete esaretidir. Bu ise, ne nazari bakımdan, ne de memleket menfaatleri ve milletin selameti bakımından müdafaası kabil değildir. Bu esareti kaldırmak ve din ile devleti birbirne karşı hakikaten bitaraf vaziyete koymak, hülasa laikliği Garp medeniyetlerindeki şekliyle alıp tatbik etmek için, diyanet teşkilatına muhtariyet tanımaktan başka çaremiz yoktur. Din hürriyetinin teminatı, diyanet teşkilatının hükümetin koltuğu altından çıkmasında ve tam bir muhtariyete kavuşmasındadır... Türkiye’de diyanet, bugün saplandığı çıkmazdan o zaman kurtulacak, maalesef bugün içinde bulunduğu cehalet kısılcısından o zaman sıyrılacak ve serbestçe inkişaf etme yolunu tutacaktır... Bu bir kaidedir ki, ilmi ve felsefi vicdan gibi, dini vicdan da ancak siyaset baskısından ve hükümete uşaklık etmekten kurtulduğu zaman hakkıyla vazifesini yapabilmiş ve inkişafa yüz tutmuştur. Buna deli mi lazım? İşte Garp memleketlerindeki Hıristiyanlık; hatta utanarak söylüyorum ki, işte Türkiye azınlıklarının diyanet teşkilatı!... Din gerek ferd için ve gerek içtimai hayatın selameti bakımından en mübrem ihtiyaçlardan biri olduğuna göre, bu ihtiyacı ne kadar süratle kanalize eder, makul ve meşru yoldan tatmine gidersek, o kadar memleket hayrına çalışmış oluruz. Türkiye’de diyanetin bugünkü acıklı halini görmemezlikten gelmek, memlekete hizmet değil, ihanettir. Bu sözümün doğruluğunu yarınlar gösterecek ve tarih ispat edecektir... Muhtariyet fikrine karşı politika çevrelerinden savrulacak itirazlar ve koparılacak yaygaralar üstünde durmak niyetinde değilim. Bu inatçı ve garazcı muhite karşı ne söylesem biliyorum ki boştur. Yalnız şu kadarını diyeceğim ki, bizim politika çevrelerimizin diyanet bahsinde istediği ve beklediği bir şey vardır, o da diyanetin, tıpkı sahipsiz ve bakımsız bir ahşap konak gibi çürüyüp kendiliğinden çökmesidir. Beklenen şey bu olduğundan, bu çevreler diyanet lehine hiçbir hareket ve teşebbüste bulunmaya taraftar değildir. Yine bunun içindir ki, diyanet lehine en küçük ve en masum bir hareket bile en şiddetli reaksiyon doğurmakta ve gün kadar ak ve berrak alınlara hayasızca şüpheli damgalar vurulmaktadır. Bu çevrelerce beklenen akıbetin tahakkuk etmesi için çok bir zaman da kalmamıştır. Daha

bugünden acayip, bir kabile insan peyda olmuştur ki, bunların diyanetle hemen hemen ilgisi yoktur.

Ek-2: Alkollü İçkilerin Doğan Çocuklar Üzerindeki Ölüm Oranlarına Etkisi

Yüz çocuğa nisbetle:

Ayyaşların	Veremlilerin	İçmeyenlerin	
	Çocukları	Çocukları	
Doğarken ölenler	5,2	3,1	2,79
Bir aylık ölenler	6,3	4,2	4
Bir aylık ile beş aylık arasında ölenler	7,7	6	4,8
Beş aylık ile on iki aylık arasında ölenler	11,2	5, 1	6,3
Bir yaş ile beş yaş arasında ölenler	<u>14,6</u>	<u>9,3</u>	<u>7,5</u>
TOPLAM:	45	27,61	25,39

Tablo 1: Alkollü içkilerin doğan çocuklar üzerindeki ölüm tesirinin aktarıldığı bu tabloda, veremlilerin ve içmeyenlerin çocuklarının da eklenmesi ile karşılaştırmalı olarak beş yaşına kadar çocukların ölüm oranları verilmiştir. Bu tablodan çıkan sonuca göre içki içen ebeveynlerin çocuklarının ölüm oranı, veremlilerin çocuk oranlarından daha yüksektir. Ayrıca içki için ebeveynlerin çocuklarının ölme ihtimali içmeyenlere göre 19, 61 daha fazladır.

Ek-3: İslam'ın Nuru Dergisi'nin Fuhuş-İçki İlişkisi

Newyork'ta yapılan bir istatistikten o sene mevcut 2000 fahişeden:

% 29,8'i = 569'u her zaman içen babanın kızları

% 17,35 = 347'si her zaman içen annelerin kızları

% 31,8'i = 636'sı itidal ile içen babaların kızları

%28,7'si = 524'ü itidal ile içen annelerin kızları

Ayrıca hem anneleri hem babaları içen ailede yetişmiş kızların yaklaşık % 69'unun fahişe olabileceği belirtilmektedir.

Bu tablodan olmak üzere dergi, alkol ile fuhuş arasında doğrudan bir bağlantı kurarak alkolün sadece sağlığa olan zararlarından değil, aynı zamanda fuhuşu tetikleyen bir madde olduğuna işaret ederek, alkolden kesinlikle uzak durulmasına dikkat çekmektedir.

ÖZGEÇMİŞ

11.02.1985'te Ordu'nun Aybastı ilçesinde doğdu. İlkokulu Kabataş-Belen Köyü'nde, ortaokulu Kabataş Atatürk İlköğretim Okulu'nda, liseyi Fatsa Anadolu Lisesi'nde tamamladı. 2009 yılında Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu.